

SOSYAL ANTROPOLOJİ

SOSYAL HİZMETLER ÖNLİSANS PROGRAMI

PROF. DR. YÜKSEL KIRIMLI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

SOSYAL HİZMETLER ÖNLİSANS PROGRAMI

SOSYAL ANTROPOLOJİ

Prof. Dr. Yüksel Kırmırlı

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

Antropoloji, insanı, bizi, yani kendimizi inceleyen bir bilim dalıdır. Disiplinin adı “insan anlamına gelen Yunanca “*anthropos*” ve “açıklama” anlamına gelen “*logos*” sözcüklerinden türetilmiştir.

Antropoloji ile insanı her yönüyle anlamaya ve anlatmaya çalışır. Çalışma alanının sınırları içine insanın hem fiziksel hem de sosyo-kültürel yönleri girmektedir. Kısaca Antropoloji insanı kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya; insanların var oldukları andan beri çeşitli koşullara nasıl uyarlandığını, bu uyarlanma biçimlerinin nasıl gelişip değiştiğini görmeye ve göstermeye çalışır. Bu nedenle Antropoloji yerküreyi bir bütün olarak ele alır ve insanlığı bütünlüğü içinde görmeye çalışır.

Antropoloji insanın dün, bugün ve yarını ile ilgilenmektedir. Hem Fiziki Antropoloji, hem de Sosyal Antropoloji aynı yaklaşımı sergilemektedir.

İnsanoğlu normal olarak Ape’ler gibi tropik bölgelerde yaşamaya uygun biyolojik özellikler taşır, fakat yarattığı kültür sayesinde, çevresini kendi yararına değiştirerek her iklim koşulunda hayatını sürdüreceği bir düzey tutturmuştur. Çevresindeki taşı, ağacı, madenleri, kemik ya da deriyi vb. her çeşit hammaddeyi kullanarak ekvatorlardan - kutuplara hatta deniz altından, uzaya kadar her ortamda kendi çabası sonunda yaşayabilen tek canlıdır. Kuşkusuz bu noktaya gelmesi ne kolay, ne de çabuk gerçekleşmiştir.

İnsanın, aynı biyolojik varlığı ve temel ihtiyaçların aynı olmasına karşında bunlara cevap verişinde pek çok farklılık söz konusudur. Sosyal Kültürel Antropoloji insanın yarattığı toplumsal-kültürel alanı, bütün çeşitliliği ve benzerlikleri içinde anlamaya çalışır. İnceleme konusu “insan ve onun yaptıkları”dır.

İnsan, yaptığı davranışları öğrenir. Doğduğu andan hayata veda edene kadar “öğrenme” “sosyalizasyon” veya “kültürelizasyon” denen bir süreçten geçer. Son derece karmaşık bir yapı olan insan davranış kalıplarının temelinde bu süreçler vardır. İnsan davranış kalıpları öğrenildiği gibi değişmeye de açıktır. Bu özelliği ile son derece esnektir.

Genel olarak Antropoloji, özel olarak Sosyal Antropoloji, en genç temel sosyal bilim alanı olmakla birlikte, yaptıklarıyla yerini güçlendirmiştir. Antropoloji ve antropolog her grubu, topluluk ve toplumu hor görmeden, küçümsemeden, kınamadan, engin bir hoşgörü ile, rencide etmeden ANLAMAYA ÇALIŞMAKTADIR. Bilimsel hoşgörü, tarafsızlık, ön yargısız olmak, disiplinin temel özellikleri arasındadır.

Bu dersin en büyük amacı; kültürel benzerliklerimizin, farklılıklarımızın, çeşitliliğimizin bir zenginlik olduğunu fark ederek, insanlar arasında hoşgörüyü geliştirebilmektir.

Prof. Dr. Yüksel KIRIMLI
11.08.2014 /Erenköy

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
1. ANTROPOLOJİNİN KONUSU VE ALT DALLARI.....	1
1.1. ANTROPOLOJİ NEDİR?	6
1.2. ANTROPOLOJİNİN BİR BİLİM OLARAK ŞEKİLLENİŞİ	7
1.3. ANTROPOLOJİNİN BİLİM DÜNYASINDAKİ YERİ.....	8
1.4. ANTROPOLOJİNİN ALT DALLARI.....	9
1.4.1. Sosyal Kültürel Antropoloji Neden Söz Eder	10
1.5. ANTROPOLOJİ VE ANTROPOLOG NASIL DÜŞÜNÜR VE ÇALIŞIR.....	12
1.6. ANTROPOLOJİNİN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ.....	13
1.7. ANTROPOLOJİYLE İLGİLİ DİĞER BAZI YAKIN BİLİM DALLARI	15
1.8. ANTROPOLOJİ VE SOSYOLOJİNİN BİRBİRİNDEN FARKI	16
2. KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ	23
2.1. KÜLTÜR NEDİR?	28
2.2. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ.....	30
2.2.1. Kültür Öğrenilir	30
2.2.2. Kültür Tarihi ve Süreklidir	30
2.2.3. Kültür Toplumsaldır	31
2.2.4. Kültürün Hem Maddi Hem de Manevi Yönü Vardır	31
2.2.5. Kültür İhtiyaçları Karşılıyıcı ve Doyum Sağlayıcıdır.....	33
2.2.6. Kültür Bütünleştiricidir.....	33
2.2.7. Kültür Bir Soyutlamadır	34
2.2.8. Kültür Bir Simgeler Sistemidir	34
2.2.9. Kültür Siyasi Sınır Tanımaz.....	34
2.2.10. Kültür Değişir	35
2.3. KÜLTÜREL SÜREÇLER.....	35
2.3.1. Kültürleme (Enculturation)	35
2.3.2. Kültürel Yayılma (Diffusion).....	36
2.3.3. Kültürleşme Süreci (Acculturation)	36
2.3.4. Kültürlenme (Culturation).....	36
2.3.5. Kültür Şoku (Culture Shock)	37
2.3.6. Kültürel Özümseme (Assimilation).....	37
2.3.7. Zorla Kültürleme (Trans-Culturation)	37
2.3.8. Kültürel Gecikme (Cultural Lag).....	38
2.3.9. Kültürel Bütünleşme (Integration).....	38
2.3.10. Kültürel Değişme	38
3. ANTROPOLOJİDEKİ TEMEL KURAMLAR	46
3.1. EVRİMCİ VE TARİHSEL KURAMLAR	51
3.1.1. 19. Yüzyıl Evrimciliği	51

3.1.2. Difüzyonizm	53
3.1.3. Tarihsel Özgüçülük (Amerikan Tarih Okulu)	54
3.2. İŞLEVSELÇİ VE YAPISALCI KURAMLAR	55
3.2.1. İngiliz İşlevçiliği	55
3.2.2. Yapısal İşlevselcilik	56
3.2.3. Yapısalcılık	57
3.3. PSIKOLOJİ VE BİYOLOJİ YÖNELİMLİ KURAMLAR	58
3.3.1. Kültür-Kişilik Kuramı	58
3.3.2. Sosyobiyoloji Kuramı.....	59
3.4. ÇATIŞMACI VE UYARLANMACI KURAMLAR	59
3.4.1. Yeni Evrimcilik.....	59
3.4.2. Kültürel Ekoloji Yaklaşımı.....	60
3.4.3. Yeni İşlevcilik.....	60
3.4.4. Marksçı Antropoloji	61
3.4.5. Kültürel Maddecilik.....	61
3.5. ÖZGÜCÜ KURAMLAR.....	62
3.5.1. Etnobilim ya da Bilişsel Antropoloji Yaklaşımı	62
3.5.2. Simgeci – Yorumcu Antropoloji.....	62
3.5.3. Feminist Antropoloji	63
4. İNSAN KÜLTÜRÜNÜN BAŞLANGICI.....	72
4.1. İNSANIN CANLILAR DÜNYASINDAKİ YERİ NEDİR?.....	77
4.2. İNSAN	81
4.3. İNSANIN BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİ	81
4.4. EVRİM DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ	83
4.4.1. Primatların Ortaya Çıkışı ve Evrimi	84
4.4.2. Homo Habilis	86
4.4.3. Homo Erectus	87
4.4.4. Neandertal.....	88
4.4.5. Homo Sapiens.....	90
5. KÜLTÜR VE İLETİŞİM	99
5.1. İLETİŞİM NEDİR?	104
5.1.1 İnsanın İletişim Çeşitleri.....	104
5.2. DİL NEDİR?	105
5.2.1. Dil Kültürle Nasıl İlişkilendirilebilir?	105
5.2.2 Dil Nasıl Başladı ?	106
5.2.3. Dillerin Göreliliği	107
5.3. DİLLERİN YAPISI	109
5.4. TARİHSEL DİL BİLİM	110
5.4.1. Dil Aileleri.....	111
5.5. İLETİŞİM TÜRLERİ	112
5.5.1. Beden Dili (Kinesics).....	112
5.5.2. İşaret Dili.....	113
5.5.3. Yazı Dili	113
6. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ	121

6.1. AVCI TOPLAYICI YAŞAM EN UZUN SERÜVEN	126
6.2. NEOLİTİK VE NEOLİTİK KÜLTÜR BÖLGELERİ.....	129
6.2.1. Güneybatı Asya Neolitik Kültür Bölgesi	130
6.2.2. Avrupa'da Neolitik.....	131
6.2.3. Afrika'da Neolitik.....	131
6.2.4. Neolitik Kültürün Doğu'ya Yayılışı.....	132
6.2.5. Güneydoğu Asya Neolitik Kültür Bölgesi	132
6.2.6. Yeni Dünya Neolitik Kültür Bölgesi	132
6.3. BAHÇECİLİK (HORTİKÜLTÜR).....	134
7. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ	144
7.1. GÖÇEBE HAYVANCILIK (PASTORALİSTLER).....	149
7.1.1. Arialler	150
7.1.2. Yörükler.....	152
7.2. YOĞUN TARIM BİÇİMLERİ	153
8. CİNSELLİK VE EVLİLİK.....	163
8.1. EŞ SEÇİMİ	170
8.2. NEDEN ENSEST YASAĞI	170
8.3. TERCİHLİ EVLİLİK TÜRLERİ	172
8.1.1. Berdel Evlilik.....	173
8.1.2. Baldızla Evlilik (Sorarat) (Baldız - Enişte evliliği).....	174
8.1.3. Kayınbiraderle Evlilik (Levirat) (Yenge-Kayınbirader Evliliği).....	174
8.1.4. Kardeş Çocukları Evliliği.....	175
8.4. BAŞLIK VE DRAHOMA.....	176
9. AİLE, HANE BİRLİĞİ, AKRABALIK VE SOY.....	183
9.1. AKRABALIĞIN ELEMANLARI	190
9.2. AİLE VE HANE	190
9.3. AKRABALIK VE SOY	192
9.4. AKRABALIK KATEGORİLERİ.....	193
9.5. EBEVEYN, KARDEŞ VE YEĞENLER	193
9.6. AKRABA ADLANDIRMA SİSTEMLERİ.....	194
9.6.1. Hawai Sistemi	194
9.6.2. Eskimo Sistemi.....	195
9.6.3. Sudan Sistemi	195
9.6.5. Crow Sistemi	196
9.6.6. Iroquis Sistemi	197
9.7. AKRABALIK TEMELLİ GRUPLAR VE SOY	197
9.7.1. Soy	198
10. KÜLTÜR VE KİŞİLİK	206
10.1. PSİKOLOJİK ANTROPOLOJİNİN GELİŞİMİ.....	211
10.2. PSİKOLOJİK ANTROPOLOJİDE KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR.....	212
10.2.1. Kişilik.....	212
10.2.2. Mizaç ya da Huy	212
10.2.3. Karakter	212

10.2.4. Benlik	213
10.3. KÜLTÜR KİŞİLİK ALANINDA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER	213
10.4. FARKLI TOPLUMLARDA ÇOCUK YETİŞTİRME BİÇİMLERİ VE KİŞİLİK	214
10.5. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN KAZANILMASI	215
10.6. MODAL KİŞİLİK VE MİLLİ KARAKTER	222
10.7. KÜLTÜR VE AKIL HASTALIĞI	223
11. KÜLTÜR VE EKONOMİ	231
11.1. EKONOMİ NEDİR?	236
11.2. KAYNAKLARA ERİŞİMİN DÜZENLENMESİ TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ DENETİMİ	237
11.3. EMEK KAYNAKLARI VE KALIPLARI.....	239
11.4. TEKNOLOJİ KAYNAKLARI	240
11.5. DENGELEME MEKANİZMALARI.....	241
11.6. KAYNAK MÜBADELESİ	241
11.7. KARŞILIKLILIK	242
11.8. YENİDEN DAĞITIM.....	244
11.9. PAZAR MÜBADELESİ (PAZAR EKONOMİSİ)	245
11.10. MÜBADELENİN ÖRGÜTLENMESİ.....	247
11.11. PARANIN İCADI VE DEĞİŞ TOKUŞ ARACI OLARAK YAYILMASI	248
12.KÜLTÜR VE GÖÇ.....	257
12.1. SOSYAL BİLİMLERİN GÖÇE BAKIŞI	262
12.2. GÖÇ NEDİR?.....	263
12.3. GÖÇ TİPLERİ	263
12.4. TÜRKİYE’DE YAŞANAN GÖÇ TİPLERİ.....	265
12.5. GÖÇÜN SEÇİCİLİĞİ.....	266
12.6. GÖÇ EDENİN SEÇİLİŞ MEKANİZMASI.....	266
12.7. GÖÇ EDENLERİN GÖÇ ETTİKLERİ GRUPTAN KOPMALAR VE YENİ TOPLUMLA BÜTÜNLEŞMELERİ.....	266
12.8. GÖÇ EDEN AYRILDIĞI GRUBU UNUTMAMAK ÜZERE SOSYALİZE EDİLİR.....	267
12.9. GÖÇ OLAYI SÜREKLİ DİZEDİR (KONTİNYUMDUR).....	267
12.10. GÖÇ EDEN DEĞİŞİR, DEĞİŞTİRİR.....	268
12.11. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇLERLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARDA ULAŞILAN ORTAK BULGULAR.....	269
12.11.1. İç Göçler ve Cinsiyet.....	269
12.11.2. İç Göçler ve Yaş.....	270
12.11.3. İç Göçler ve Medeni Hal.....	271
12.11.4. İç Göçler ve Diğer Bulgular	272
13. KÜLTÜR VE DİN	279
13.1. DİN NEDİR?	284
13.2. DİNİN İŞLEVLERİ	284
13.3. DİNE ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM	285
13.4. DOĞAÜSTÜ VARLIKLAR VE GÜÇLER.....	286
13.5. TANRILAR VE TANRIÇALAR	286
13.6. ANİMİZM	287
13.7. ANİMATİZM	288
13.8. ANİMALİZM.....	288
13.9. DİN GÖREVLİLERİ	288

13.10. ŞAMANLAR VE ŞAMANİZM	289
13.11. TEİZM	290
13.12. DİNİ AYINLER VE TÖRENLER	291
13.12.1. Geçiş Ayinleri	291
13.12.2. Pekiştirme Ayinleri.....	291
13.13. DİNSEL SİMGELER, TABULAR VE TOTEMLER	292
13.14. DİN VE BÜYÜ.....	295
14. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ.....	302
14.11. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ AŞAMALARI	303
14.11.1. YENİLİK	303
14.11.2. SEÇİCİ AYIKLAMA	303
14.11.3. TOPLUMSAL KABULLENME	303
14.11.4. BÜTÜNLEŞME.....	303
14.12. TOPLUMSAL DEĞİŞME ENGELLERİ	303
KÜLTÜR DEĞİŞMESİ AŞAMALARI.....	305
14.1. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞMEYE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	307
14.1.1. Değişme Nedir?.....	307
14.1.2. Toplumsal Değişme.....	307
14.1.3. Neler Değişiyor?.....	307
14.2. DEĞİŞMELERİN SINIFLANDIRILMASI.....	308
14.3. DEĞİŞME VE GELİŞME	309
14.4. TOPLUMSAL EVRİM VE GELİŞME	310
14.5. DEĞİŞMENİN KOŞULLARI	311
14.6. TOPLUMSAL DEĞİŞME ETMENLERİ	311
14.7. TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN KÖKENLERİ.....	313
14.8. DEĞİŞİM HIZI.....	314
14.9. PLANLI VE PLANSIZ DEĞİŞME.....	314
14.10. TOPLUMSAL DEĞİŞME TİPLERİ.....	314
14.10.1. Serbest Toplumsal Değişmeler	314
14.10.2. Zorlayıcı Değişmeler	315
14.11. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ AŞAMALARI	315
14.11.2. Seçici Ayıklama	318
14.11.3. Toplumsal Kabullenme	319
14.11.4. Bütünleşme.....	319
14.12. TOPLUMSAL DEĞİŞME ENGELLERİ	320
YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK KAYNAKLAR	327

1. ANTROPOLOJİNİN KONUSU VE ALT DALLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1. ANTROPOLOJİNİN KONUSU VE ALT DALLARI

1.1 Antropoloji Nedir ?

1.2 Antropolojinin Bir Bilim Olarak Biçimlenişi

1.3. Antropolojinin Bilim Dünyasındaki Yeri

1.4. Antropolojinin Alt Dalları

1.4.1. Sosyal Kültürel Antropoloji Neden Söz Eder

1.5. Antropoloji ve Antropolog Nasıl Düşünür ve Çalışır

1.6. Antropolojinin Yöntemi ve Araştırma Teknikleri

1.7. Antropolojiyle İlgili Diğer Bazı Yakın Bilim Dalları

1.8. Antropoloji ve Sosyolojinin Birbirinden Farkı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1- Bilimlerin basitten -“yalından” karmaşığa doğru nasıl bir yayılım gösterdiğine sıralamak istediğimizde aşağıdaki sıralamanın hangisini yapabiliriz.

- A-)Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Fizik, Kimya, Antropoloji
- B-) Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Fizik, Kimya, Biyoloji
- C-)Kimya, Biyoloji, Fizik, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji
- D-)Fizik, Kimya, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji
- E-)Fizik, Kimya, Biyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Sosyoloji,

2- Antropolojinin; Tarih, Biyoloji ikilisiyle sıkı kooperasyonu hangi uzmanlık alanının oluşmasını neden olmuştur.

- A-)Fiziki Antropoloji
- B-)Sosyal Antropoloji
- C-)Sosyo-Kültürel Antropoloji
- D-)Etnolojiyi
- E-)Etnografyayı

3-Aşağıdaki seçeneklerden hangisi Antropoloji ve Sosyoloji arasındaki farkı anlatır?

- A-) Gelişim tarihleri farklıdır. Sosyoloji daha önce Bilim Dünyası içinde yerini almış, Antropoloji'nin temelleri daha sonra atılmıştır.
- B-) Sosyoloji inceleme konusu ve enküçük birim olarak “aile”yi, Antropolojide “kabile” yi esas almaktadır.
- C-) Çalışma yöntemlerinde bazı farklar vardır
- D-) Katılarak gözlem Antropolojinin yöntemidir.
- E-) Yukarıdaki seçeneklerin hepsi Antropoloji ve Sosyoloji arasındaki farkı anlatır

Cevaplar: 1-D , 2-A , 3-E

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Antropolojinin Bir Bilim Olarak Şekillenışı	Antropolojinin Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkış Nedenini açıklayabilmek	Farklı antik uygarlıklara ait belgesel film izleyerek
Antropolojinin Bilim Dünyasındaki Yeri	Antropolojinin Doğa ve Diğer Sosyal Bilim Dallarıyla ilişki içinde olduğunu kavramak	Konu ile ilgili olarak internette araştırma yaparak
Antropolojinin Alt Dalları	Antropolojinin Farklı Alt Dalları Olduğunu kavramak	Araştırma yaparak
Antropoloji ve Antropolog Nasıl Düşünür ve Çalışır	Antropolojinin Bir Hoşgörü Bilimi olduğu kavramak	Antropologların Farklı kültürlerde yaptıkları çalışmalardan örnekler okumak
Antropolojinin Yöntemi ve Araştırma Teknikleri	Antropolojinin Yöntemini ve Kullandığı Teknikleri öğrenmek	Antropologların Farklı kültürlerde yaptıkları çalışmaların Yöntemlerini okumak

Anahtar Kavramlar

- Antropoloji,
- Doğal Temel Bilimler,
- Sosyal Temel Bilimler,
- Hümanistik Bilgiler,
- Fiziki Antropoloji (Biyolojik Antropoloji),
- Sosyal Antropoloji (Sosyal-Kültürel Antropoloji),
- Etnografya,
- Etnoloji,
- Folklor,
- Katılarak Gözlem,
- Emik,
- Etik,
- Kültür aşırı.

Giriş

Konuyu çok kısa olarak “*Antropoloji’ye Giriş*” olarak belirttikten sonra, bu çalışmanın amacını üç madde de özetleyebiliriz.

- *Antropoloji*’nin ne olduğunu anlatmak ve tanıtmak.
- ‘*Antropolog*’un nasıl düşündüğüne, bakış açısının ne olduğuna açıklık getirmek.
- Genel olarak günlük hayatta, özel olarak profesyonel olarak bir uygulama alanında, Antropoloji ve Antropologdan nasıl yararlanılacağına değinmek.

Burada hemen hatırlanması gereken bir nokta, Antropoloji ve Antropologdan yararlanabilmek için, onlardan ne isteneceğini iyi bilmek gerekir. Bu da sorunun bilinmesi demektir. Sorun tanımlanmadan çözüm aranmamalıdır. İkinci nokta da, sunulan antropolojik veri, çıkarım ve/ya önerinin ne anlattığını anlamak, yeterince değerlendirmek gerekmektedir. Kısaca iyi sonuç için iyi iletişim ve/ya ‘*kooperasyon*’a gereksinim vardır. Karşılıklı olarak farklı alanlarda çalışan profesyonellerin, farklı düşünenlerin, sorun çözmek ve öneri geliştirmek isteyenlerin, kendini yetiştirip rahat yaşamak, mutlu olmak, hayatın tadını çıkarmak isteyenlerin *Antropoloji*’yi iyi tanıyıp anlaması zorunludur diyebiliriz.

1.1. Antropoloji Nedir?

Bütün bilimler doğal olguları betimleme ve açıklama çabasından ibarettir. Antropolojinin amacı belirli bir doğal olguyu betimlemek ve açıklamaktır. Disiplinin adı “insan anlamına gelen Yunanca “*anthropos*” ve “açıklama” anlamına gelen “*logos*” sözcüklerinden türetilmiştir. Antropoloji, insanı, bizi, yani kendimizi inceleyen bir bilim dalıdır. Burada antropolojinin, konusu “insan” olan (biyoloji, psikoloji, sosyoloji, iktisat vd.) diğer bilimlerden nasıl ayırt edileceği sorunu gündeme gelmektedir. Antropoloji sayılan bu bilim dallarının hepsiyle yakından ilişkili olup, bu bilim dallarından, özgül tarihi, inceleme konusu ve kullandığı araştırma teknikleri açısından farklılık sergiler. Antropoloji ilerde açıklanacağı üzere insanı her yönüyle anlamaya ve anlatmaya çalışır. Çalışma alanının sınırları içine insanın hem fiziksel hem de sosyo- kültürel yönleri girmektedir. Kısaca Antropoloji insanı kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya; insanların var oldukları andan beri çeşitli koşullara nasıl uyarlandığını, bu uyarlanma biçimlerinin nasıl gelişip değiştiğini görmeye ve göstermeye çalışır. Bu nedenle Antropoloji yerküreyi bir bütün olarak ele alır ve insanlığı bütünlüğü içinde görmeye çalışır. Bu yönüyle antropoloji hem bütüncü hem de farklılıklara ortaya koyan, karşılaştırmalı disiplin olma özelliği sahiptir.

1.2. Antropolojinin Bir Bilim Olarak Şekillenışı

Antropolojinin konusunu insanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar oluşturduğundan, kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği anlama ve açıklama çabasının tarihi, kuşkusuz insanlık tarihi kadar eskidir.

Çiçero ve bazı batılı kaynaklara göre tarihin kurucusu olarak tanınan Halicarnassuslu Herodot'u (MÖ 484-425) ilk antropolog olarak kabul etmek gerekir. Çünkü Herodot, Akdeniz çevresindeki ülkeler konusunda (Persler, Mısırlılar, Libyalılar, İskitler, Hintliler) görüp işittiklerini yazmakla yetinmemiş, bu ülkelerde yaşayan insanların tarih açısından niçin farklı olduğu sorusuna güvenilir bir cevap aramıştır. Herodot, bu toplumların fiziksel özelliklerde, törede, davranışlarda, teknolojiye, politika düzeyinde nasıl farklı olduklarını büyük bir ustalıkla anlatmış, başka bir deyimle onların kültürlerini incelemiş, tarihi olayları kültür farklarıyla açıklamaya çalışmış ve bu açıklamaları yaparken de öncülleri, çağdaşları ve ardıllarına oranla ilgilendiği toplumlara objektif bir tavırla yaklaşmıştır.

Antik Grek yazınında biyolojik ve kültürel çeşitlilik konusuyla, Herodot'un dışında Aristoteles (MÖ 384-322)'te ilgilenmiştir.

Ibn Fadlan (10.yüzyıl), Marco Polo (1254-1324), İbn Batuta (1304-1369), Evliya Çelebi (1611-1682) gibi gezginlerin Seyahatnameleri ve kültürler arasındaki farklılıkları, coğrafi koşullardaki farklar ve geçim faaliyetleri ile açıklayan büyük düşünür İbn Haldun'un Mukaddime'si, zengin antropolojik malzeme içermektedir.

Batı dünyasının antropolojiye ilgisi sömürgecilik çağıyla başlar. Batı Avrupa ülkelerinin Afrika, Amerika ve Avusturalya kıtalarını sömürgeleştirmeleriyle sonuçlanacak keşif gezileri, seferlere katılan doğa bilimcilerin, tıp adamlarının, kaşiflerin yalnızca ilk kez karşılaştıkları hayvan ve bitki türleri değil, aynı zaman da insan toplumları ve kültürleri hakkında da ayrıntı çizim ve betimlemelerden oluşan kapsamlı bir "keşif literatürü" bırakmalarına neden olmuştur.

Bilimsel antropoloji 19.yy'da Batı dışında kalan toplum ve kültürlerin inceleme alanı olarak diğerlerinden ayrışarak ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika ve Britanya'da yetişen ilk antropologlar özellikle Amerika'nın modern öncesi kabile toplumlarıyla Afrika'da ve Avusturalya-Okyanusya adalarının sanayileşmemiş küçük-ölçekli toplulukları üzerinde çalışmışlardır. Bu nedenle ilk antropoloji, sömürgeciliğin bilimi olarak etiketlenmiştir. Özellikle Britanya yönetimi altına aldığı ülkeleri Britanya'nın çıkarları doğrultusunda daha iyi yönetebilmek için antropologların çalışmalarından yararlanmışlar ve antropolojik çalışmalar dönemin yönetimlerine desteklenmişlerdir.

1.3. Antropolojinin Bilim Dünyasındaki Yeri

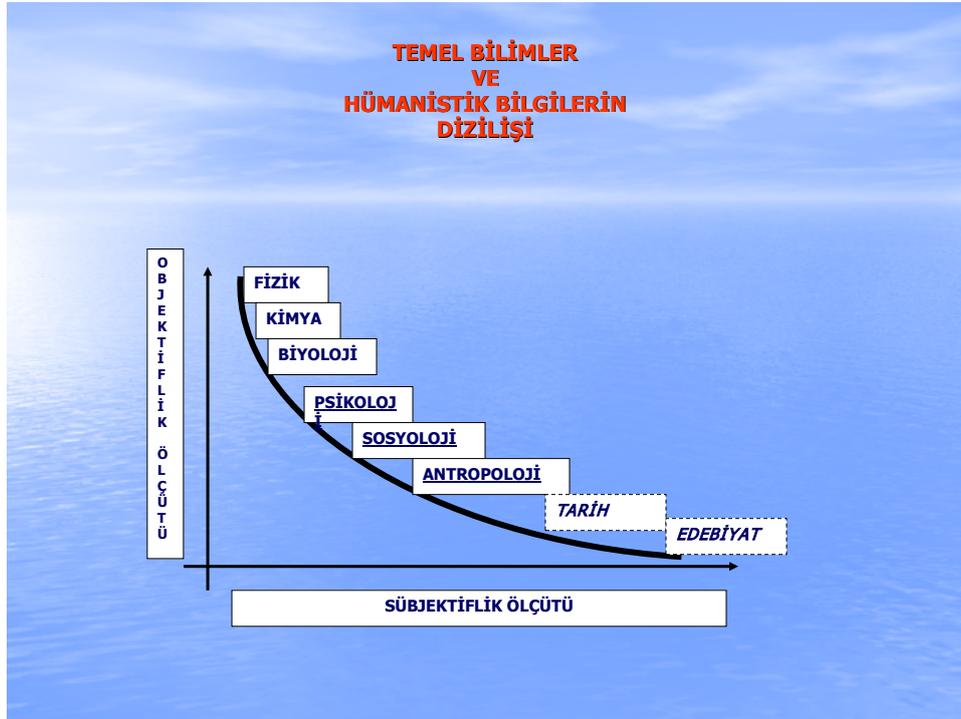
Bilim, insanın soru sorması ile başlamıştır. Kuşkusuz insan, hemen sorularını bilimsel ölçü ve yollar içinde cevaplayamamıştır. Zamanla ve belli bir birikim sonunda günümüz bilgi ve bilim potansiyeline ulaşabilmiştir. Günümüzde toplam bilgi ve bilim gruplarını üç kategori altında toplamak olanaklıdır.

a-Doğal Temel Bilimler: Fizik, Kimya Biyoloji.

b-Sosyal Temel Bilimler: Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji.

c-Hümanistik Bilgiler: Tarih, Sanat, Edebiyat vb.

Burada bilgi ve bilim arasındaki farka kısaca değinelim. Bilimin, bilgiden ayrılan en önemli özelliği “çıkarım”(tahmin) yapmasıdır. Hata payını sıfıra yaklaştıran “çıkarım” (tahmin) yapmasıdır. Bilimin geleceği görebilme arzu ve hedefi, temel bir özelliğidir. Bu nedenle yukarıdaki ayrımın anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

Burada kısaca bilimlerin basitten “yalından” karmaşığa doğru nasıl bir yayılım gösterdiğine bakalım. Genel hatlarıyla yalından işe başlanırsa Fizik, Kimya, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji şeklinde bir sıralanışla karşılaşılacaktır. Burada göz önüne alınan hareket noktası, Fizikte yalnız fiziksel olay ve değişkenlerin bulunduğu, Kimya da hem

kimyasal hem de Fiziksel olay ve değişkenlerin birlikte olduğu; Biyolojide Fiziksel Kimyasal olayların yanına Biyolojik boyut eklendiğini; Antropoloji ye ulaşıldığında Fiziksel, Kimyasal, Biyolojik, Psikolojik, Sosyolojik ve Kültürel problemlerin birbiri üzerine sarılmış ve örülmüş olduklarıdır. Bu açıdan bir bilim dalında belli atılımların gerçekleşebilmesi için kendinden önce gelen diğer bilim dallarının kendi problemlerini belli bir düzeyde çözmesi ve belli bir başarı elde etmesi gerekmektedir. Kısaca bir bilim dalının başarısında diğer bilimlerin son derece önemli bir yeri vardır.

Yalın, karmaşık ayrımı, bilim dallarının ilgi alanı içinde kalan değişkenlerin objektif (nesnel) veya sübjektif (öznel) olma boyutlarını da dile getirmektedir. Böyle bir yaklaşımla konuya bakacak olursak Doğal Bilimlerin objektiflik kriterine çok yakın geldiklerini, koordinat sistemi içinde bilimlerin ortaya çıkış tarihleriyle birlikte bakıldığında Sosyal Bilimlerin en genç ve sübjektiflik eksenine en yakın bir konum da olduğunu görürüz.

Antropoloji, bilimle sanat arasında geçiş yapılan bir noktada yer almaktadır. Ayrıca Doğal Bilimlerden Biyoloji ile Sosyal Bilimler arasında köprü kuran özelliği ile de dikkat çekmektedir. İşte bu yönüyle Antropolojiye Biyo-Sosyo-Kültürel bir **bilimdir** demek zorundayız.

Gerçekten Antropoloji; Tarih, Biyoloji ve Sosyolojiden hem etkilenmiş, hem de çok sıkı bir işbirliği içine girmiştir. Bu bilim dallarını eşleştirerek etkilenme, Antropoloji Disiplini içinde bazı ana alt dalların oluşmasına neden olmuştur.

Tarih-Sosyoloji ikilisiyle sıkı kooperasyon; Etnolojiyi, Tarih-Biyoloji ikilisiyle sıkı kooperasyon; Fiziki Antropolojiyi, Biyoloji-Sosyoloji ikilisiyle sıkı kooperasyon; Sosyal Antropolojiyi ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle sözü edilen Antropolojinin alt dalları yakın disiplinler içinde bazılarıyla daha yakın ilişki içindedir. Antropoloji içindeki ana dallar kuşkusuz tekrar alt dallara ayrılmaktadır. Hatta zaman zaman evrensel olmayan, ulusal farklar ve akademik geleneğin gelişim tarihi temelinden kaynaklanan ayrımlar yapıldığından bile söz edilebilir. Bu durumlarda teklif edilen alt dalların içinde kalmak sorun olmakta ve değişik isimlerle aynı konulara bile gönderme yapılabilmektedir. Sosyal Antropoloji, Kültürel Antropoloji, Etnoloji bu konuda en sık karşılaşılan örnektir. Aynı konuyla ilgilenen bir akademisyen, Almanya'da Etnoloji yaptığını söyler, İngiltere'de Sosyal Antropoloji ve Amerika'da Kültürel Antropoloji ile uğraştığını beyan edecektir

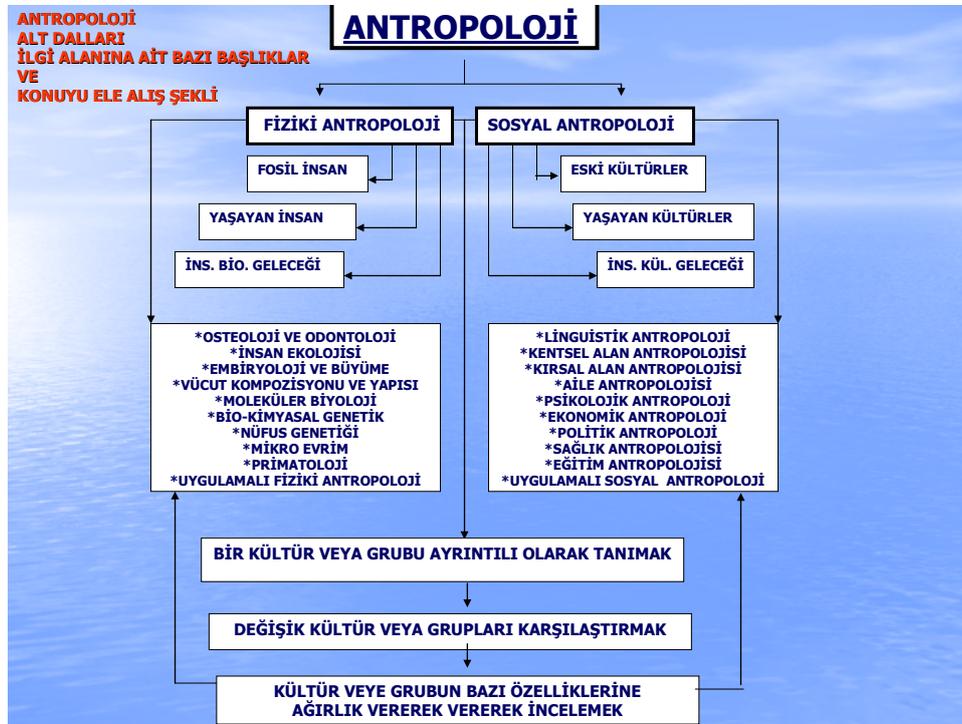
1.4. Antropolojinin Alt Dalları

Günümüzde insanın biyolojik yönüne eğilen Fiziki Antropoloji (Biyolojik Antropoloji) ilginç aşamalar içindedir. Sosyal Antropoloji (Sosyal-Kültürel Antropoloji) insanın sosyo-kültürel yönünü incelemekte ve daha fazla kişinin ilgisini çekmektedir. İleride zaman zaman insanın biyolojik özelliklerine değinilecekse de ağırlıklı olarak konu Sosyal Antropoloji olacaktır. Bir başka deyişle Sosyal Antropoloji ile ilgilenenleri daha fazla doyuracak başlıklar üzerinde durulacaktır. Şimdi Antropoloji'nin Alt Dalları üzerinde kısaca

duralım ve bu yaklaşımla Antropolojinin hem ilgi alanını netleştirelim, hem de genişliği ve derinliğini ortaya koyalım.

Bunu yaparken Antropolojinin hangi çeşitli uzmanlık alanlarına ayrılmakta ve bu yolla daha ayrıntılı bilgi üretmek için nasıl uğraştığına da değinelim.

Yaşayan insan topluluklarının biyolojik çeşitliliğini, büyüme ve gelişme sorunlarını inceleyen antropolojinin alt dalı Fiziki Antropoloji olarak adlandırılmaktadır. Fakat Antropolojinin fosil insan, yaşayan insan ve insanın biyolojik geleceği üzerinde hatasız çıkarım yapmayı hedefleyen dalı (Fiziki ve Pleoantropolojide içine alarak) Biyolojik Antropoloji olarak anılmaktadır. Bu alan insanın evrimi, biyolojik karakteristikleri, eski ve modern insan gruplarının benzer ve farklılıklarını (biyolojik çeşitliliği) karşılaştırmalı bir şekilde inceler.

Disiplinin sosyal yönü de eski kültürlerle yaşayan kültürler ve insanın kültürel geleceği ile yakından ilgilenmektedir. Sosyal Antropoloji alanında yapılan çalışmalar, bir kültür ve/ya üyeleri üzerinde olabildiği gibi karşılaştırmalı çalışmalar şeklinde de olabilmektedir. Bir tek kültür ünitesi ve/ya fiziksel özelliği derinlemesine ele alan bir çalışma da planlanabilir.

1.4.1. Sosyal Kültürel Antropoloji Neden Söz Eder

Sosyal Kültürel Antropoloji insan davranışlarının nedenini bulmaya çalışır. İnsanın, biyolojik varlığı dışında yarattığı toplumsal-kültürel alanı, bütün çeşitliliği ve

benzerlikleri içinde anlamaya çalışır. İnceleme konusu “insan ve onun yaptıkları”dır. Birkaç örnek, problem veya farkı sunarak çalışma alanının genişliği ve zenginliğini ortaya koyabiliriz.

İlk olarak, Türk, Amerikan, İngiliz vb. değişik toplumları (kültürleri) düşünelim.

Bu toplumlar da, öğrenci yaşamında sınavın yeri ve anlamını anımsamaya çalışalım. Sınav öncesi, sınav sırası ve sınav sonrası davranış kalıplarını gözümüzün önüne getirelim. Farklar ve benzerlikler saptayıp, nedenler üzerinde duralım. Bir toplumda (kültürde) sınav sırasında öğrencilerin birbirlerine yardım etmeleri söz konusu olamadığı halde, diğerinde böyle bir dayanışma çok doğal kabul edilebilir. Sınavda yardımlaşmamak, sosyal olmayan davranış kalıbı içinde yorumlanır. Arzu edilmez, aşağılanma nedenidir. Diğer toplumda ise sınav bir yarışmadır, başarı göstergesidir. Sınav sonunda erişilen nokta ödüllendirme anlamına gelmektedir. Güven ve adaletin gerçekleşmesinin temelidir.

Bir toplumdaki “sünnet” olayı ile ortaya çıkan davranışların sosyo-kültürel anlamı ve fonksiyonu da bir başka örnek olabilir. Yaşananların o toplumdaki anlamı, fonksiyonu, yapılan tıbbi operasyonun gerekli diye düşünülmesi vb. noktalar ile diğer toplumla hiç benzeşmemesi çok ilginçtir. Her toplum, kendisinin doğru yolda olduğunu düşünecek ve ne kadar haklı olduğundan söz edecektir.

Şehir yaşamı içinde ulaşım konusunda, sürücü, yolcu, otorite (görevli düzenleyici veya yetkili) vb. grupların ortaya koyduğu karmaşık ilişki ağı ve bu düzenin kendine has işleyiş şekli herkesi ilgilendirmektedir. Sorun büyüktür, bazı yerleşim alanlarında sorun her gün daha da büyümektedir. Ancak şehir yaşantısının ortak sorunu olan ulaşım ve trafikte yaşananlar, çok farklı yaşam örnekleri anlamına gelmektedir. Bir toplumda yaya geçidinde ne olursa olsun geçiş üstünlüğü yayada iken, diğerinde kırmızı ışığın önemsenmediği örnekler sıkça görülebilecektir.

Kısaca çok değişik konu başlıkları ele alındığında, farklı yaşam şekilleri görülebilir veya sorunlar karşısında değişik önerilerle çözüm üretilebilir. Yaşanan sorunlar, ya doğal bilim kökenlidir, ya da davranış bilimleriyle ilgilidir. Davranışların kaynağında “kültür” vardır. Bu noktada Antropolojik perspektif çok önemlidir. Ancak çoğu zaman gözden kaçırılır. Bu nokta üzerinde sürekli düşünülmelidir. Yoksa sorunlar çözülemez, kalıcı hale gelir ve rasyonel olmayan yaşam tarzı kültür kuralı olur.

Sosyal-Kültürel Antropolojinin temel malzemesi, belirli bir topluluğun bütün kültürel örüntüsünü (ekonomik süreçler, teknoloji, toplumsal örgütlenme, siyasal davranış, dinsel, büyüsel, bilimsel stratejiler vb.) gözler önüne sermeye çalışan etnografya çalışmalarıdır.

Etnografya: Ethnos, halk ve graphie, çizim, yazım, betimleme (tasvir) kelimelerinden türetilmiştir. Halkın anlatımı, betimlenmesi anlamına gelmektedir. Etnografya: Kendi içinde Etnografya ve Folklor diye iki alt dala ayrılması söz konusudur. Etnografya: Bir kültürdeki maddi öğeleri kendine konu almıştır. Folklor: ise Maddi olmayan (manevi, sözel, materyal olmayan) kültür öğelerine ilgisini kanalize etmiştir. Örnek olarak, bir el sanatını (nargile yapımını, sedef işçiliğini) incelemek etnografik; ağıt, halk hikayeleri, türküler vb. unsurlar

üzerindeki araştırmalar folklorik çalışmalar içinde yer alır. Ortak yanları, saha çalışmasından sonra yayımlanan yorumsuz betimleme ve tanımlamalar yapmalarındır.

Etnoloji: Ethnos, halk ve loji bilim kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Halk Bilim olarak dilimizde karşılık bulmaktadır.

Etnoloji: Etnografik malzemenin çeşitli insan gruplarına bağlı olarak karşılaştırmalı olarak yorumlanmasıdır. İlgili alanı içine çeşitli grupların özelliklerine göre gösterdiği coğrafi dağılım, hatta fiziki karakteristikleriyle olan ilişkileri bile girebilmektedir.

Burada birde Etnoloji, Sosyal Antropoloji ve Kültürel Antropolojinin zaman zaman birbiri yerine kullanıldığını söylemeliyiz. Hepsi alışma sahasını insan kültürüne yönelttiği için birbirine kolayca karışabilmektedir. Karışıklığı yaratan nedenler arasında, disiplinlerin gelişim tarihleri, zamanla ilgili konularındaki kristalizasyon, akademik geleneğin etkilendiği yn ve terimlerin taşıdığı anlam yer almaktadır. Örneğin Avrupa’da, özellikle Almanya’da Etnoloji; İngiltere’de, Sosyal Antropoloji; Amerika’da Kültürel Antropoloji terimleri aşağı yukarı aynı tanımlamaya atıf yapmaktadır diyebiliriz. Gerçekten kavramlar zaman içinde anlamlarını yitirmekte, yeni anlamlar kazanmakta veya uyandırdıkları imajlar farklı olmaktadır. Örneğin yüz yıl önce Antropoloji dendiği zaman akla Fiziki Antropoloji gelirken, günümüzde Sosyal Antropoloji gelmektedir. Bu noktadan hareketle yalnız kavramların tutsağı olmaktan çok genel olarak benzerlik ve farklılıkları bilmekte yarar vardır.

1.5. Antropoloji ve Antropolog Nasıl Düşünür ve çalışır

İnsan, yaptığı davranışları öğrenir. Doğduğu andan hayata veda edene kadar “ğrenme” “sosyalizasyon” veya “kültürelizasyon” denen bir süreçten geçer. Son derece karmaşık bir yapı olan insan davranış kalıplarının temelinde bu süreçler vardır. İnsan davranış kalıpları öğrenildiği gibi değişmeye de açıktır. Bu özelliği ile son derece esnektir. İçin bu yönü karmaşıklığı daha da arttırmaktadır. Çoklu engellere karşın, davranış bilimlerinin tümü, çeşitli yaklaşımlarla, insanı anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır. Antropoloji de, üç sosyal temel bilimden biri olarak çalışmaktadır. alışmalarında, aşağıda sıralayacağımız bazı çarpıcı bilimsel yaklaşımları gerçekleştirerek görevini yapmaya çalışmaktadır.

1-Antropoloji, kültürler arası benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı bir bakışla inceler.

2-Bakışını yalnız “Batı kültürü” ne evirmemiştir. Yalnız “medeni, modern, karmaşık, ağdaş, gelişmiş teknolojik” insana bakmaz. “İlkel, yazısız olmayan, basit teknolojik, sözel (oral) kültürlü” olan en sade yaşamdan günümüzün en karmaşık toplumuna kadar tüm insan “grup, topluluk ve toplum”larıyla ilgilenir. İlkelle işe başlayan Antropoloji, artık ağırlıklı bir biçimde teori ve araştırma aşamasında yaşadığı topluma da bakışlarını çevirmiştir. Geliştirdiği kendine has yöntemlerle çalışmalarını sürdürmektedir.

3-İnsanın, gelenek (örf), görenek (adet) ve davranış kalıplarının; yazı öncesinden günümüze nasıl geldiğini, nasıl değiştiğini saptamaya çalışır. Çok zorunlu olmasa da davranışlarımızın orijinini bulmaya, anlamaya çalışır.

4-Antropolojik bakış, geniş bir zaman ve mekan perspektifine dayanır. Biyolojik karakteristiklerden, sosyal karakteristiklere; dünden bu güne; A toplumundan, Z toplum veya topluluğuna kadar, geniş bir boyutla soruna çözüm bulmaya uğraşır.

5-Konusunu bütüncül (toplam, holistik) bir tarzda ele alarak, insanı ve yaptığı yarattıkları ile tabii ki davranış modellerini araştırır. Bütün boyutlarıyla sorunu görmeğe çalışır. Bunun için biyoloji, fizyoloji, genetik, nöroloji, sosyoloji, ekonomi, siyasal bilimler, coğrafya, tarih, edebiyat vb. her dalla alış veriş içindedir. Bu dalların üyeleriyle işbirliği yapar. Onların bulgularından yararlanır. Bulgularını, eriştiği sonuçları, onların hizmetine sunar.

6-Bilimin gereği olarak insan ve tabiatının sistematik bir şekilde, denenebilir (elle tutulabilen, herkesin deney ve gözlemine açık olan, ampirik) olaylarla (vak'alarla) incelemeyi hedefler. Değişkenler arası ilişki arar. Çıkarım (geleceği kestirme, tahmin) yapabilmeyi arzular.

7-İnsan çok eskilerden bu yana; kim olduğunu, nereden geldiğini, davranış (vaziyet alış) kalıplarının neden ve niçinini, iletişim kurma şeklini ve bunlardaki değişmeyi bilmek istemektedir. Antropoloji bu soruları cevaplamaya çalışmaktadır.

Bazılarına göre TAÇ BİLİM, bazılarına göre ARTIKLAR BİLİMİdir. Her iki beyanın da haklı tarafları vardır. Bu beyanlar, hiçbir zaman Antropoloji her şeydir, diğer bilim dalları içinde abartılı bir yere sahiptir vb. ciddi olmayan bir anlama gelmez. Aynı şekilde artık bilim yaklaşımı da, kendinden önce gelişmiş bilim dalları ilgi alanlarını belirleyip, artan (geri kalan) Antropolojinin konusu olmuştur, şeklindeki bir düşüncenin ürünüdür. Kesinlikle bir hafiflik (güçsüzlük, zaaf) anlamına gelmez. Antropolojinin konusu bellidir. Kendi değişkenleri vardır. Kendine has araştırma yöntemi vardır.

Genel olarak Antropoloji, özel olarak Sosyal Antropoloji, en genç temel sosyal bilim alanı olmakla birlikte, yaptıklarıyla yerini güçlendirmiştir. Antropoloji ve antropolog her grubu, topluluk ve toplumu hor görmeden, küçümsemeden, kınamadan, engin bir hoşgörü ile, rencide etmeden ANLAMAYA ÇALIŞMAKTADIR. Bilimsel hoşgörü, tarafsızlık, ön yargısız olmak disiplinin temel özellikleri arasındadır.

1.6. Antropolojinin Yöntemi ve Araştırma Teknikleri

Biyolojik Antropoloji disiplini temelde doğa tarihi yöntemiyle ya da pozitivist yöntemle çalışmaktadır. Sosyo-Kültürel Antropoloji iki bilimsel eğilimin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan birisi yapısal-işlevselci eğilimdir. Bu eğilim de, doğa tarihi yönteminde olduğu gibi, bütün kültürleri kuşatacak genel yargılara ulaşmaya çalışır. Özellikle 20. yüzyılın

ilk yarısında, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, genel bir kültür kuramına ulaşmak başlıca ideal olmuştur. Bronislaw Malinowski, Radcliffe Brown ve Claude Levi-Strauss gibi dönemin önemli antropologları bu idealin peşinde çaba harcamışlardır. Ancak Willhelm Dilthey'in kültür bilimleri için önerdiği yöntemin, "yorumlamacılığın (hermeneutik)" izinden giden antropologlar, her kültürün kendine has özelliklerini yazmayı tercih ederek alan araştırması yöntemini kullanmaya başladılar. Çünkü her etnografya ayrı birer insan gerçekliği olarak, insan çeşitliliğinin farklı bir yönünü gözler önüne seriyordu. İnsan toplulukları farklı mevsimlerde farklı aktiviteler yaptıklarından bütünü kavramak için alan araştırması en az dört mevsim sürmeliydi. Alan araştırması, araştırmacının bütün duyularıyla araştırdığı topluluğun içinde yaşayarak, katılarak gözlem yaparak, o topluluğun kültürünü doğrudan deneyimlemesine ve böylelikle ilgilendiği toplulukla ilgili mümkün olan en fazla bilgiye ulaşmasını sağlıyordu. Katılarak gözlem tekniğinde amaç araştırmacının topluluğun içinde yaşayarak, dünyaya onların gözleriyle bakabilme, doğal ve toplumsal dünyayı onların kültürel penceresinden anlamlandırmaya çalışma yetisini kazanmaktır. Topluluğun gözünden dünyayı ve çevreyi anlamlandırma girişimine emik, ancak çalışmanın sonunda bu öznel konumun dışına çıkarak, genel antropoloji bilgisi ile o topluluğa bakabilmek becerisine ise etik yaklaşım denmektedir. Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında iletişim olanaklarının artmasıyla birlikte kullanılan yöntem ve tekniklerin uygulamakta antropologlar güçlüklerle karşılaşmaya başlamışlar ve aynı zamanda egzotik, el değmemiş, değişmemiş toplulukların bulunamayacağını farkına vararak alan araştırmasının yanına kültür tarihi yöntemini de katmayı uygun bulmuşlardır. Bu yöntem uyarınca gözledikleri topluluğun o günkü halini alıncaya kadar geçirdiği değişimi ve bu değişimin içsel ve dışsal etkilerini de dikkate almaya başlamışlardır. Böyle bir yaklaşımın sonunda tarihsel derinliği olan, ilgilenilen topluluğu tarihsel olarak da kuran alan araştırmaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaman içinde post modern düşüncenin etkisi altında, alan araştırmasındaki antropoloğun kendi kültürel deneyimini araştırmaya aktarabileceği düşüncesi sorgulanır hale geldi. Kısacası araştırmacının araştırılanı objektif olarak görmesi mümkün değildi. Bu nedenle araştırmacı, araştırma deneyimlerini de büyük bir açıklıkla yazmalıydı. Böylelikle antropolojinin yöntemine katılarak gözlem tekniğinin yanı sıra bir de katılanın gözlemi eklendi. Hatta bu nokta uç noktalara gidilerek, bütün araştırmayı sadece araştırmacının kendi deneyimi olarak anlatan araştırmalar ortaya çıkmaya başladı. Bu yeni yaklaşıma yeni etnografya ya da hikayeci etnografya adı verilmeye başlandı.

Antropologlar ilkesel olarak kültür aşırı (cross-cultural) çalışırlar. Antropolojinin tarihsel temelleri, bu disiplinin bu tür araştırmalar üzerine gelişmesine yol açmıştır. O nedenle antropologlar, geleneksel olarak, kendi kültürlerinin dışına çıkarak çalışmak üzere eğitilirler. Ancak günümüz toplumları göç ve kentleşme nedeniyle kendi içlerinde çok kültürlü hale geldiklerinden antropologların başka ülkelere gitme gereği ortadan kalkmıştır. Antropologların kendi ülkelerinin içinde de yeterince araştıracakları konu ve sorunlar bulunmaktadır.

Bu kısımda son olarak Antropolojinin ne olduğunun "Antropoloji, Antropoloğun sahada, araştırma sırasında yaptıklarıdır" cümlesiyle açıklanabileceğini, bununda, masa başı ve saha antropoloğu gibi, iki kavrama yol açacağına dikkat çekelim.

Masa başı Antropoloğu: İsimden de anlaşılacağı gibi ikincil verileri kullanarak, sahaya çıkıp orijinal veri (birincil veri) toplamadan, Antropolojik bilimsel yorum yapan, başkalarının topladığı verileri değerlendiren, teorik çıkarım yapma yetisi olan akademisyen anlamına gelmektedir.

Saha Antropoloğu: Kendine özgü saha çalışmaları yapan, bunları değerlendiren akademisyenlerdir. Çağdaş Antropologlar, disiplinin temelinde olan bu yolu daha çarpıcı bulmaktadır. Hatta bu tür çalışma tarzı yüzünden Etnografya adeta bağımsız bir dal olmaktan çıkmış ve Antropoloğun sahadaki adımının tekniği şeklini almıştır denilebilir.

1.7. Antropolojiyle İlgili Diğer Bazı Yakın Bilim Dalları

Yukarıda Tarih, Biyoloji, Sosyoloji ye değinildiğinden burada tekrar ele almayarak, bunlar dışında kalanlara örnek olarak, kısaca Arkeoloji, Linguistik (Dilbilim), Ekoloji ve Beşeri Coğrafyadan söz edeceğiz. Adı geçen Bilim Dallarını kısaca açıkladığımız zaman Antropolojiyle ilgileri de kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Arkeoloji: Bir çeşit tarihtir. Daha çok materyal tarihtir de diyebiliriz. Kazılarda buldukları maddi kültür unsurlarını dikkatle değerlendirir. Yazı öncesi dönemle ilgilenen kısmı “Prehistorya”dır. Eski eserleri, Sanat Tarihinden çok, Kültür Tarihi yönünden değerlendirir. Bir çeşit Etnografya, Etnoloji veya Kültür Tarihi yapar. Hatta birçok düşünöre göre Antropoloji şemsiyesinin altında yer alır. Arkeoloji yalnız kazı yapılan bir tek kültürle değil, kültürlerin gelişmesiyle de ilgilenmektedir.

Linguistik (Dil Bilim): Dillerin fonetik özellikleri, gramer yapı ve her türlü değişme boyutunu inceleyen bu dal, karşılaştırmalı çalışmalar yaparak hızla antropoloji ağacının önemli dalı olma yolundadır. Antropolojinin ilgi alanına giren kısmı iletişimi sağlayan boyutun yanında, kültürel örüntülerle ilgili yaklaşımlardır. Dildeki bazı unsurların kültürün sırlarını yakalamaya yardım etmesidir. Değişme boyutunun bu konuda nasıl işlediği yoğun ilgi alanı durumundadır. Linguistik Antropoloji alanında yapılan çalışmalar ilgi çekmekte ve bu alana kayan antropolog sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Ekoloji ve Beşeri Coğrafya: Sosyo-kültürel sistemlerle doğal çevre arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışan bilim dallarıdır. Etnoloji olarak soruna bakacak olursak, Beşeri Coğrafya, Ekonomi, Koruyucu Hekimlik, vb. birçok dalın konularını bünyesinde toplayan bir yaklaşımdır denilebilir. Belli bir amaç ve gereksinime cevap vermek üzere gelişen bir koldur. Çevrenin tanınması, korunması ve kontrolü anlamına gelir. Doğal çevre, nüfus, teknolojiyle tahripkar olmayan, dengeli bir ortam yaratmanın yollarını bulmayı amaçlamaktadır. Günümüzde en çok ilgi çeken konular içinde yer almaktadır. Gelişmiş, az gelişmiş bütün ülkelerin hatta bütün kültürlerin ekolojik sorunlarla ilgili oldukları ve duyarlı hale geldikleri bir gerçektir. Görüldüğü gibi bazen problemler bilimleri ko-operasyona itmekte, bazen yeni bir yaklaşım bir ilgi veya yeni bir bakış açısından kaynaklanan bilim

dalları veya alt dalları ortaya çıkmaktadır. Bu noktaya antropoloji alanından örneklemek olanaklıdır. Aynı zamanda disiplinin alt dallarına da böylece atıf yapma olanağı doğacaktır.

Antropoloji yardımcı diğer bilimlerle ko-operasyondan doğan alt dallar gün geçtikçe atmakta ve çeşitlenmektedir. Antropoloji insanı konu aldığına göre onunla ilgili bütün dallarla iletişim içindedir. Karşılıklı ko-operasyonda sürekli artış göstermektedir. Bu da bir zamanlar duyulmayan Antropolojinin birçok alt dalını ortaya çıkarmaktadır. Üstelik bunlar günümüzde belli bir yol almış durumdadırlar diyerek burada yalnız birkaç isim vermekle yetinelim.

Ekonomik Antropoloji, Tüketim Antropolojisi, Üretim Antropolojisi Sağlık Antropolojisi, Eğitim Antropolojisi, Politik Antropoloji, Hukuk Antropolojisi, İletişim Antropolojisi vb.

1.8. Antropoloji ve Sosyolojinin Birbirinden Farkı

Sık sık karşılaşılan bir husus da Antropoloji ve Sosyolojinin birbirinden farklı olup olmadığıdır. Bir bakış açısının odaklandığı belli nedenler, bu iki disiplini farklı gösterebildiği gibi aynı oldukları izlenimini bile verebilmektedir. Oysa geniş bir perspektifle konuya bakıldığında belli nedenler, aradaki farkları görmek güç değildir. Bunları maddeleyerek özetleyebiliriz.

-Disiplinlerin isimleri farklıdır.

-Gelişim tarihleri farklıdır. Sosyoloji daha önce Bilim Dünyası içinde yerini almış, Antropoloji'nin temelleri daha sonra atılmıştır.

-Kullandıkları birimler farklıdır. Hareket noktası, inceleme konusu ve en küçük birim olarak Sosyoloji "aile"yi seçmiştir. Antropolojide "kabile" esas alınmaktadır. Çünkü "kültürü" var olan en küçük insan grubu kabile veya bunun alt grubudur.

-Çalışma yöntemlerinde bazı farklar vardır. Antropoloji kendinden önce var olan, kullanılan yöntemlerden yararlanmaktadır. Ancak, kendine has çalışma tarzı da geliştirmiştir. Katılarak gözlem Antropolojinin yöntemidir.

-Antropoloji de küçük ölçekli (mikro) yaklaşımlar daha çok taraftar bulmaktadır. Sosyolojide ise büyük ölçekli makro) yaklaşımlar ağır basmaktadır.

-Sosyoloji adeta yazısı olan topluluk veya toplumları hedef almıştır. Antropoloji yazısı ve yazılı tarihi olmayan topluluklarla işe başlayıp, diğer gruplara da yönelmiştir. Yazısı olmayan grupla çalışma zorunluluğu antropoloğu yeni yöntemler (katılarak gözlem) geliştirmeğe yöneltmiştir.

Sonuç olarak, ayrıntıda farklı olan Antropoloji ve Sosyoloji bir paranın iki yüzünü birer birer paylaşmış durumdadır. Anlamaya çalıştıkları aynı para bütünüdür. Merak ettikleri

“DEĞİŞME YASALARI” dır. Amaçlarına ulaşmak için belki zaman zaman farklı yollar izlemektedirler. Fakat teori safhasında yollar birleşecektir.

Uygulamalar

Öğrenci bu bölümün sonunda Türkçe olarak yayınlanmış Antropolojiye Giriş niteliğindeki bir kitabın içindekiler sayfalarını incelemelidir.

Uygulama Soruları

Antropolojinin neyle / nelerle ilgilendiğini öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Antropoloji disiplinin adı “insan anlamına gelen Yunanca “*anthropos*” ve “açıklama” anlamına gelen “*logos*” sözcüklerinden türetilmiştir. Antropoloji insanı her yönüyle anlamaya ve anlatmaya çalışır. Çalışma alanının sınırları içine insanın hem fiziksel hem de sosyo-kültürel yönleri girmektedir. Antropoloji insanı kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya; insanların var oldukları andan beri çeşitli koşullara nasıl uyarlandığını, bu uyarlanma biçimlerinin nasıl gelişip değiştiğini görmeye ve göstermeye çalışır. Antropolojinin konusunu insanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar oluşturduğundan, kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği anlama ve açıklama çabasının tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Halicarnassuslu Herodot’u (MÖ 484-425) ilk antropolog olarak kabul etmek gerekir. Herodot, incelediği toplumların fiziksel özelliklerde, törede, davranışlarda, teknolojiye, politika düzeyinde nasıl farklı olduklarını büyük bir ustalıkla anlatmış, başka bir deyimle onların kültürlerini incelemiş, tarihi olayları kültür farklarıyla açıklamaya çalışmış ve bu açıklamaları yaparken de öncülleri, çağdaşları ve ardıllarına oranla ilgilendiği toplumlara objektif bir tavırla yaklaşmıştır.

Batı dünyasının antropolojiye ilgisi sömürgecilik çağıyla başlar. Bilimsel antropoloji 19. yüzyılda Batı dışında kalan toplum ve kültürlerin inceleme alanı olarak diğerlerinden ayrışarak ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika ve Britanya’da yetişen ilk antropologlar özellikle Amerika’nın modern öncesi kabile toplumlarıyla Afrika’da ve Avusturalya-Okyanusya adalarının sanayileşmemiş küçük-ölçekli toplulukları üzerinde çalışmışlardır.

Yaşayan insan topluluklarının biyolojik çeşitliliğini, büyüme ve gelişme sorunlarını inceleyen antropolojinin alt dalı, Fiziki Antropoloji olarak adlandırılmaktadır. Fakat Antropolojinin fosil insan, yaşayan insan ve insanın biyolojik geleceği üzerinde hatasız çıkarım yapmayı hedefleyen dalı (Fiziki ve Paleoantropoloji de içine alarak) Biyolojik Antropoloji olarak anılmaktadır.

Sosyal Kültürel Antropoloji ise insan davranışlarının nedenini bulmaya çalışır. İnsanın, biyolojik varlığı dışında yarattığı toplumsal-kültürel alanı, bütün çeşitliliği ve benzerlikleri içinde anlamaya çalışır. İnceleme konusu “insan ve onun yaptıkları”dır. Sosyal-Kültürel Antropolojinin temel malzemesi, belirli bir topluluğun bütün kültürel örüntüsünü (ekonomik süreçler, teknoloji, toplumsal örgütlenme, siyasal davranış, dinsel, büyüsel, bilimsel stratejiler vb.) gözler önüne sermeye çalışan etnografya çalışmalarıdır.

Antropoloji, kültürler arası benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı bir bakışla inceler. Bakışını yalnız “Batı kültürü” ne çevirmemiştir. İnsanın, gelenek (örf), görenek (adet) ve davranış kalıplarının; yazı öncesinden günümüze nasıl geldiğini, nasıl değiştiğini saptamaya çalışır. Antropolojik bakış, geniş bir zaman ve mekan perspektifine dayanır. Konusunu bütüncül (toplam, holistik) bir tarzda ele alarak, insanı ve yaptığı, yarattıkları ile tabii ki davranış modellerini araştırır. Bilimin gereği olarak insan ve tabiatının sistematik bir şekilde, denenebilir (elle tutulabilen, herkesin deney ve gözlemine açık olan, ampirik)

olaylarla (vak'alarla) incelemeyi hedefler. İnsan çok eskilerden bu yana; kim olduğunu, nereden geldiğini, davranış (vaziyet alış) kalıplarının neden ve niçinini, iletişim kurma şeklini ve bunlardaki değişmeyi bilmek istemektedir. Bilimsel hoşgörü, tarafsızlık, ön yargısız olmak disiplinin temel özellikleri arasındadır.

Biyolojik Antropoloji disiplini temelde doğa tarihi yöntemiyle ya da pozitivist yöntemle çalışmaktadır. Sosyo-Kültürel Antropoloji iki bilimsel eğilimin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan birisi yapısal-işlevselci eğilimdir. Bu eğilim de, doğa tarihi yönteminde olduğu gibi, bütün kültürleri kuşatacak genel yargılara ulaşmaya çalışır. Ancak Willhelm Dilthey'in kültür bilimleri için önerdiği yöntemin, "yorumlamacılığın (hermeneutik)" izinden giden antropologlar, her kültürün kendine has özelliklerini yazmayı tercih ederek alan araştırması yöntemini kullanmaya başlamışlardır. Alan araştırması, araştırmacının bütün duyularıyla araştırdığı topluluğun içinde yaşayarak, katılarak gözlem yaparak, o topluluğun kültürünü doğrudan deneyimlemesine ve böylelikle ilgilendiği toplulukla ilgili mümkün olan en fazla bilgiye ulaşmasını sağlar. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısında iletişim olanaklarının artmasıyla birlikte, kullanılan yöntem ve tekniklerin uygulamakta antropologlar güçlüklerle karşılaşmaya başlamışlar ve aynı zamanda egzotik, el değmemiş, değişmemiş toplulukların bulunamayacağını farkına vararak alan araştırmasının yanına kültür tarihi yöntemini de katmayı uygun bulmuşlardır. Bu yöntem uyarınca gözledikleri topluluğun o günkü halini alıncaya kadar geçirdiği değişimi ve bu değişimin içsel ve dışsal etkilerini de dikkate almaya başlamışlardır.

Antropologlar ilkesel olarak kültür aşırı (cross-cultural) çalışırlar. Antropolojinin tarihsel temelleri, bu disiplinin bu tür araştırmalar üzerine gelişmesine yol açmıştır. O nedenle antropologlar, geleneksel olarak, kendi kültürlerinin dışına çıkarak çalışmak üzere eğitilirler. Ancak günümüz toplumları göç ve kentleşme nedeniyle kendi içlerinde çok kültürlü hale geldiklerinden antropologların başka ülkelere gitme gereği ortadan kalkmıştır. Antropologların kendi ülkelerinin içinde de yeterince araştıracakları konu ve sorunlar bulunmaktadır.

Antropoloji insanı konu aldığına göre onunla ilgili bütün dallarla iletişim içindedir. Karşılıklı ko-operasyonda sürekli artış göstermektedir. Bu da bir zamanlar duyulmayan Antropolojinin birçok alt dalını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik Antropoloji, Tüketim Antropolojisi, Üretim Antropolojisi Sağlık Antropolojisi, Eğitim Antropolojisi, Politik Antropoloji, Hukuk Antropolojisi, İletişim Antropolojisi vb. gibi.

Bölüm Soruları

1. Günümüzde bilgi ve bilim gruplarını kaç kategori altında toplamak mümkündür ?

- a. 1 (bir)
- b. 2 (iki)
- c. 3 (üç)
- d. 4 (dört)
- e. 5 (beş)

2. Aşağıdakilerden hangileri Doğal Bilimler olarak kabul edilir ?

- a. Fizik, Kimya, Biyoloji
- b. Psikoloji , Sosyoloji Antropoloji
- c. Tarih ,Sanat, Edebiyat
- d. Fizik, Kimya, Biyoloji, Antropoloji
- e. Hiçbiri

3. Nesilden nesle aktarılan gelenek-görenek ve alışkanlıklarımızı ve bunlarda meydana gelen değişimleri bilimsel bir bakış açısıyla ele alıp inceleyen antropolojinin alt dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Paleoantropoloji
- b. Sosyal-kültürel antropoloji
- c. Fiziki antropoloji
- d. Primatoloji
- e. Dil antropolojisi

4. Kültürün maddi olmayan (manevi, sözel , materyal olmayan) öğelerini kendine konu almış alan aşağıdakilerden hangisidir ?

- a. Etnoloji
- b. Etnografya
- c. Folklor
- d. Paleoantropoloji
- e. Hiçbiri

5. Yaşayan insan topluluklarının biyolojik çeşitliliğini, büyüme ve gelişme sorunlarını inceleyen antropolojinin alt dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Biyoarkeoloji
- b. Paleoantropoloji
- c. Primatoloji
- d. Fiziki antropoloji
- e. Sosyal-kültürel antropoloji

6. Aşağıdakilerden hangisi yazdıklarında değindiği konular nedeniyle antropolojinin babası olarak kabul edilir?

- a. Aristoteles
- b. Platon
- c. Cicero
- d. Strabon
- e. Herodotos

7. Aşağıdakilerden hangisi antropolojinin temel yaklaşımını oluşturan ilkelerden biri değildir?

- a. Etnikmerkezcilik
- b. Kültürel görecelik
- c. Bütüncülük
- d. Karşılaştırmacılık
- e. Evrensellik

8. Antropoloğun alan araştırması yaparken kendini de gözlemlemesi ve kendi deneyimlerini de yazmasına ne ad verilir?

- a. Tersine çevrilmiş etnografya
- b. Katılımcı gözlem
- c. Karşıt gözlem
- d. Hikayeci etnografya
- e. İçe dönük antropoloji

9. Aşağıdakilerden hangisi antropologların alan araştırması yaparken kullandıkları ve antropolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayıran araştırma tekniğidir ?

- a. Deney yapma
- b. Katılarak gözlem
- c. Yorumlamacılık
- d. Anket
- e. İstatistik

10. Aşağıda Antropoloji ve Antropologlarla ilgili söylenmiş beyanlardan hangisi yanlıştır.

- a. Antropoloji insanı her yönüyle anlamaya ve anlatmaya çalışır.
- b. İlkesel olarak kültür aşırı (cross-cultural) çalışırlar.
- c. Antropoloji yerküreyi bir bütün olarak ele alır ve insanlığı bütünlüğü içinde görmeye çalışır.
- d. Bakışını yalnızca “Medeni, çağdaş, karmaşık, teknolojik olarak gelişmiş “Batı kültürü”ne çevirmiştir.
- e. Antropoloji biyoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dalları ile yakından ilişkilidir.

Cevaplar :1) C 2) A 3) B 4) C 5)D 6) E 7) A 8) D 9) B 10)D

2. KÜLTÜR VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

2.1 Kültür Nedir ?

2.2. Kültürün Özellikleri

- 2.2.1 Kültür Öğrenilir
- 2.2.2 Kültür Tarihi ve Süreklidir
- 2.2.3 Kültür Toplumsaldır
- 2.2.4 Kültürün Hem Maddi Hem de Manevi Yönü Vardır
- 2.2.5 Kültür İhtiyaçları Karşılıyıcı ve Doyum Sağlayıcıdır
- 2.2.6 Kültür Bütünleştiricidir
- 2.2.7 Kültür Bir Soyutlamadır
- 2.2.8 Kültür Simgeler Sistemidir
- 2.2.9 Kültür Siyasi Sınır Tanımaz
- 2.2.10 Kültür Değişir

2.3 Kültürel Süreçler

- 2.3.1 Kültürleme (Enculturation)
- 2.3.2. Kültürel Yayılma (Diffusion)
- 2.3.3.Kültürleşme (Acculturation)
- 2.3.4.Kültürlenme (Culturation)
- 2.3.5.Kültür Şoku (Culture Shock)
- 2.3.6 Kültürel Özünseme (Assimilation)
- 2.3.7 Zorla Kültürleme (Trans-Culturation)
- 2.3.8 Kültürel Gecikme (Cultural Lag)
- 2.3.9 Kültürel Bütünleşme (Integration)
- 2.3.10 Kültürel Değişme

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1- 19.yüzyılın ilk yazısında ve 20.yüzyılın birinci çeyreğinde Fransızlar ve İngilizler, bilimde, felsefede, teknolojiye kendileri gibi önde giden toplumları sınıflamak için hangi sözcüğü kullanıyorlardı?

- A-) Uygar/lık (civilisation)
- B-) Gelişmiş/lik
- C-) Kültür/lü
- D-) Değişmiş
- E-) Teknoloji/k

2- Teknik bilgi ve bunun uygulanış yollarına ne isim verilir?

- A-) Maddi Kültür
- B-) Materyal Kültür
- C-) Kültür
- D-) Teknoloji
- E-) Hiçbiri

3-Aşağıdakilerden hangisi maddi kültür ünitesi olan “giysi”nin fonksiyonları arasında yer almaz ?

- A-)İnsanı dış etkenlerden korur
- B-)Süs aracıdır
- C-)Vücudun bazı bölümlerini gizler
- D-) Sosyal-ekonomik-siyasal ve mesleki statüleri ortaya koyar
- E-)Yukarıdakilerin hepsi giysinin fonksiyonları arasında yer alır.

CEVAPLAR: 1. A, 2.D , 3-E.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kültür Nedir?	Kültür Kelimesinin Antropologlar için teknik bir kavram olduğunu kavramak	Kültür ile ilgili yapılmış olan tanımları okumak
Kültürün Özellikleri	Kültürün özelliklerini öğrenmek	Bu konu ile ilgili aynı konu başlığını ele alarak farklı dönemlerde yapılmış olan bir sinema filmi izlemek
Kültürel Süreçler	Kültürel Süreçlerin ne olduğunu Kavramak	Görsel basını izleyerek

Anahtar Kavramlar

- Kültür,
- Uygarlık (civilisation),
- Kültürleme,
- Kültürel Yayılma,
- KltrleŒme Süreci,
- Kültürlenme,
- Kültür Œoku,
- Kültürel zmleme,
- Zorla Kültürleme,
- Kültürel Gecikme,
- Kültürel BtnleŒme,
- Kültürel DeęiŒme

Giriş

Bu bölümde Kültürün teriminin gündelik yaşamda hem de akademik alanda ne anlamda kullanıldığını, Kültür kelimesinin etimolojik anlamını, farklı antropologların kültürü nasıl tanımladıklarını, kültürün özelliklerini ve kültürel süreçleri öğreneceğiz.

2.1. Kültür Nedir?

Kültür teriminin hem gündelik yaşamda hem akademik söylemde kullanım alanı oldukça geniştir ve farklı bağlamlarda farklı anlamlara sahiptir. Kültürün değişik anlamlarda kullanımının kaynağı, sözcüğün tarihçesinde bulunmaktadır. Sözcüğün uzun ve ilginç tarihçesinin başlangıcı Latince'deki "Cultura" sözcüğüne uzanır. Bugün ölü bir dil olan Latince'de Colere, tarımla ilgili olarak, sürmek, ekip-biçmek karşılığında kullanılıyordu. Cultura ise, ürün/ekin anlamında bu etkinliğin sonucu ile ilgiliydi. On sekizinci yüzyıla kadar toprağı ıslah etme ve ürün yetiştirme/ekme gibi çoğunlukla tarımla ilgili anlamlara sahiptir. Bu dilden Fransızcaya geçen sözcük 17.yüzyıla kadar Latince'deki anlamını korumuş, ancak daha sonra -ünlü düşünür Voltaire sayesinde -insan zekâsının geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamı yüklenmiştir. Kültürün, on sekizinci yüzyılda, toplumsal değer ve davranış biçimlerini ifade eden "toplumsal" a dair bir anlama bürünmesinde ise şüphesiz Aydınlanma düşüncesinin önemli bir rolü vardır. 18.yüzyılda Almancaya geçtiğinde daha başka bir anlamda, uygarlık karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. Kültür sözcüğü ve kavramı, daha sonra İspanyol, İngiliz ve Slav dillerine de geçmiştir. Bilimsel kaynaklarda uygarlık anlamında kültür sözcüğü Almancadan diğer Batı dillerine yayılırken, Fransızcada "akıl (zihnin ve ruhun) bazı yetenek birimlerinin fakültelerinin amaca elverişli düşünce ve uygulamalarla geliştirilmesi" anlamını yüklenerek eğitim kavramına yaklaşmıştır. Böylece, bir çağın ya da kişinin sanat, felsefe, müzik ya da edebiyat kültüründen söz edilirken, o çağın/kişinin bu alanlardaki eğitim ve öğrenime önem verdiği, bu eğitimde başarılı ve verimli olduğu anlatılmak istenir. Ayrıca, 19.yüzyılın ilk yazısında ve 20.yüzyılın birinci çeyreğinde Fransızlar ve İngilizler, bilimde, felsefede, teknolojiye kendileri gibi önde giden toplumları sınıflamak için uygarlık (civilisation) sözcüğüne başvururken, ilkel ya da geleneksel toplumlar için kültür kavramını kullanıyorlardı. Bunların yanı sıra kültür sözcüğünün Türkçede görülen bir başka anlamı, "Kültür Bakanlığı", ülkeler arasında kültürel ilişkilerin kurulması/güçlendirilmesi" gibi kullanımlarında söz konusu olan anlamıdır. Bu anlamıyla sözcük, genel ve teknik eğitimi kapsamayan, yalnızca tiyatro, opera, bale, müzik, resim, folklor, edebiyat gibi halka yönelik olan plastik, fonetik ve yazılı sanatlarla seyir ve sahne sanatlarını içeren sınırlı bir kavramdır.

Özetle, kültürün değişik kullanımları dört anlam grubunda belirlenebilir:

- (1) Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır.
- (2) Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
- (3) Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.

(4) Teknolojik ve biyolojik alandaki kültür: Üretim, tarım, ekim, çoğaltma ve yetiştirmedir.

Kültür antropolog için teknik bir terimdir. A.L. Kroeber ve C. Kluckhohn kültür kavramının yüz altmış dört (164) farklı tanımını derlemiştir.

(*Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*; *Kültür: Kavram ve Tanımlara Eleştirel Toplu Bakış*, 1952.) (http://bilgiyelpazesi.blogcu.com/kultur-nedir-kulturun-tanimi-kisaca/4420225_01.04.2011).

Daha sonra tanımların sayısı üç yüze (300) ulaşmıştır (N.Saran). Kültürü farklı anlatımlarla açıklayan söylemler sürmektedir. Yapılan kültür tanımlarından örnek vermek gerekirse;

Kültür bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür (Edward Taylor, 1871).

Kültür bir topluluğun toplumsal davranışının bütün ifadelerini, bireylerin içinde yaşadıkları grubun alışkanlıklarından etkilenen tepkilerini ve alışkanlıkların belirlediği insan etkinliklerinin ürünüdür (Franz Boas, 1930).

Kültür, insan ırkı tarafından geliştirilmiş olan ve her kuşağın sırayla öğrendiği geleneksel davranışların tümü anlamına gelir. Bir kültür daha az kesindir. Bu, belli bir toplumu ya da bir grup toplumu ya da belli bir ırkı ya da belli bir bölgeyi ya da belli bir dönemi karakterize eden geleneksel davranış biçimleri demek olabilir (Margaret Mead, 1937).

Kültür, aletlerden ve tüketicilerin mallarından, çeşitli sosyal grupların imtiyazlarından, insanların düşüncelerinden ve el sanatlarından, inançlarından ve adetlerinden oluşan entegre bir bütündür. İster çok basit ya da ilkel bir kültürü isterse son derece karmaşık ve gelişmiş bir kültürü düşünelim, kısmen maddesel kısmen insani kısmen de tinsel olan ve insanoğlunun yüz yüze kaldığı somut, spesifik sorunların üstesinden gelebilmek için oluşturduğu çok büyük bir düzenle karşılaşırız diye tanımlanabilir (Bronislaw Malinowski, 1944).

Kültür, şu halde neyin ne olduğunu belirleyen standartlardan, ne olabileceğini belirleyen standartlardan, hakkında nasıl hissedildiğini belirleyen standartlardan, hakkında neler yapılabileceğini belirleyen standartlardan ve bir şeyler yapmaya nasıl başlanacağını belirleyen standartlardan oluşur (Ward H. Goodenough, 1963).

Kültür ne doğal ne de yapaydır. Ne genlerden ne de rasyonel düşünceden kaynaklanır, zira kültür icat edilmemiş olan ve işlevleri ona itaat edenlerce genellikle anlaşılmayan davranış kurallarından oluşur. Kuralların bazıları şarklı türden toplumsal yapılarda edinilmiş geleneklerin kalıntılarıdır (...) ve her bir insan grubu bu yapılardan geçmiştir. Diğer kurallar belirli amaçlar uğruna bilinçli olarak kabul edilmiş ya da değiştirilmiştir. Ama hiç kuşku yoktur ki, genetik özelliklerimiz tarafından miras alınan içgüdüler ile akıldan esinlenen kurallar arasında, bilinçsiz edinilen kurallar daha önemli ve daha etkili olmayı

sürdürmektedir; zira aklın kendisi (...) kültürel evrimin bir nedeni olmaktan ziyade bir ürünüdür (Claude Levi-Strauss, 1983).

Kültür, insanlık deneyiminden unsurlar seçerek ve onu düzenleyerek insanlık deneyimine anlam kazandırır. Kültür, geniş anlamda, insanların yaşamlarına anlam kazandırmakta kullandıkları biçimleri anlatır. (...) Kültür, politika ya da ekonominin yaptığı gibi bir rezerv alan barındırmaz. Klasik balenin piruetlerinden hayvani eylemlerin en hayvani olanlarına kadar, insanların yaptıklarının tümü kültür aracılığıyla oluşur. Kültür, her günlük olanla özel olanı, sıradan olanla seçkin olanı, saçma olanla muhteşem olanı barındırır. Ne yüksek ne de düşük olarak adlandırılmayan kültür her şeyi içerir (Renato Rosaldo, 1989).

Kültür (...) tam anlamıyla gelişmiş bir dile dayanan, teknik yaratıcılıkla bağlantılı öğrenilmiş, kolaylıkla uyum sağlayan, simgesel davranış, toplumlar arası karşılıklı ilişkileri düzenleme kapasitesine dayanan bir beceriler bütünüdür.... (Adam Kuper, 1994).

Ancak bu farklı kullanımların ortak bir paydası vardır ki, kültür “*bir dönemin ya da bir toplumsal grubun yaşam biçimi*” anlamında ele alınır, Bu kültürün daha betimleyici ve antropolojik tanımıdır, Bu tanımlar bir toplumsal grubun ya da halkın gündelik yaşamında belirli anlamlar ve değerler üreten yaşam tarzına işaret eder, Kısaca bir toplumsal grubun “*bütün bir yaşam tarzı*” olarak ele alınabilecek bu tanıma göre kültür, bir grubun üyelerinin inandıkları değerlerden, izledikleri normlardan ve yarattıkları maddi şeylerden oluşur.

2.2. Kültürün Özellikleri

Geçmiş ve günümüzdeki pek çok kültürü karşılaştıran antropologlar, bütün kültürlerin paylaştığı bazı temel özellikler olduğu sonucuna varmışlardır.

Bunları incelemek, kültürün önemini ve işlevini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

2.2.1. Kültür Öğrenilir

Kültür, her bireyin doğumuyla birlikte kazanmaya başladığı alışkanlıklar, davranış ve tepki eğilimleridir; kalıtsal değildir. İnsan hangi toplumda doğarsa ve yetişirse o toplumun kültürünü öğrenir. Çünkü hayatta kalma öğrenmeye bağlıdır. Böylece içinde doğduğu toplumun davranış kurallarını öğrenir ve başkalarının davranışına anlam verir. Bilgi yeni nesillere dil yoluyla aktarılır ve önemli düzeyde semboller kullanılır. Kültür “öğrenilmiş davranışların paylaşılan kalıplarıdır.”

2.2.2. Kültür Tarihi ve Süreklidir

Kültürün en önemli özelliklerinden biri, biriktirilen öğelerden oluşmasıdır. Başka deyişle, kuşaklar boyunca aktarılan yaşantı ve bilgileri içermesidir. Bu özelliği ile insan yaşamını öteki canlılarından ayrı ve ayrıcalıklı kılar. Çünkü öğrenme yalnız insana özgü bir yetenek değildir; ancak öğrendiklerini yavrusuna -dil ile-aktarabilen tek canlı insandır. Bu nedenle, insanoğlunun öğrendikleri yalnız kendi yaşantıları ve yaşamı ile sınırlı değildir;

başkalarıyla ve kuşaklar arasında paylaşılır; sürekli dir. Her toplumda bu sürekliliği sağlayan, o toplumu kültürü ile diğerlerinden şarklı kılan töreler (gelenek ve görenekler)dir. Bunlar insanın doğuştan taşıdığı beslenme, korunma, cinsellik gibi temel güdü ve eğilimlerini toplumsal yaşama ve kültüre göre biçimlendirir, sınırlandırır ve yönlendirirler. Kültürün sürekliliğini sağlayan töreler aynı zamanda onun tarihi bir varlık alanı olduğunu gösterir.

2.2.3. Kültür Toplumsal dır

Kültüre özgü öğretiler örgütlenmiş birliklerde, gruplarda ya da toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve paylaşılırlar. Bir grubun ya da topluluğun üyeleri taraşından ortaklaşa paylaşılan alışkanlıklar, değerler, davranışlar o grubun/toplumun kültürüdür. Kısaca, kültür toplumsal bir varlık alanıdır. Bütün toplumlar kültürlerini korumak ve sürdürmek için grup birliğini ve dayanışmasını sağlayan duygu, düşünce ve hizmetleri, toplumsal denetim mekanizmaları, düşmana karşı savunma sistemleri ile nüfusun devamını güvenceye alan çoğalma önlemleri konularında önlemler alırlar.

2.2.4. Kültürün Hem Maddi Hem de Manevi Yönü Vardır

Kültürün hem maddi hem de manevi yönü vardır: İnsan, her dönemde ve her yerde etrafında bulunan hammaddeyi kullanarak çevresini değiştirmek, kendi yararına çevirmek için uğraşan bir canlıdır. Doğal olanı farklı bir yapıya dönüştürme çabası sonuçta, ortaya maddi kültür olarak çıkmaktadır. Genelde, insanı doğal çevreye karşı koruyan, kolaylık sağlayan, konfor temin eden maddi ürünlere maddi ya da materyal kültür denir. Bu arada maddi kültüre ulaşmak için takip edilen tüm yollar ve bilginin tamamının teknoloji olup maddi kültürle karıştırılmaması gerektiğini de vurgulamak gerekir. Başka bir deyişle teknik bilgi ve bunun uygulanış yolları teknolojidir. Sonuçta ulaşılan ürün maddi kültürdür. *Ulaşım araçları, çanak çömlek, binalar, aletler* vb. Örnekler maddi kültürü dile getirir. Normal olarak Ape'ler gibi tropik bölgelerde yaşamaya uygun biyolojik özellikler taşıyan insan, işte bu eşsiz yönü ile (kültür oluşturan) çevresini kendi yararına değiştirerek her iklim koşulunda hayatını sürdürecektir bir düzey tutturmuştur. İnsanoğlunun en ilkeli bile çevresindeki taş, ağacı, madenleri, kemik ya da deriyi vb. her çeşit hammaddeyi kullanarak ekvator dan - kutuplara hatta deniz altından, uzaya kadar her ortamda kendi çabası sonunda yaşayabilen tek canlıdır. Kuşkusuz bu noktaya gelmesi ne kolay, ne de çabuk gerçekleşmiştir. Ayrıca tüm insan grupları da aynı durumda değildir. Bir kısmı, basit bir teknoloji ile çevrelerini kısıtlı bir biçimde değiştirip, ancak hayatta kalabilirken, bazıları karmaşık, daimi değişip, gelişen bir modelle, doğal çevre ve hammadde kaynaklarını kullanarak yüksek düzeyde verim elde etme ve bunlardan yararlanma yolundadırlar. İlginç olan bütün insan gruplarının farklı da olsa mutlaka bir teknolojisi olması ve buna dayalı gıdalanma, gıda temin etme (avcı-toplayıcı, ziraatçı ve hayvancı, endüstriyel gıda üretim ve muhafazası) giyinme, barınma, ulaşım vb. ihtiyaçlarına cevap veren maddi üniteler sahip olmalarıdır. Bu maddi üniteler, toplumdan topluma çok büyük farklar gösterdikleri gibi değişik anlamlarda taşımaktadırlar. Örneğin **giyim** yalnız insanı dış etkenlere karşı korumaz, aynı zamanda süs aracı olan, vücudun bazı

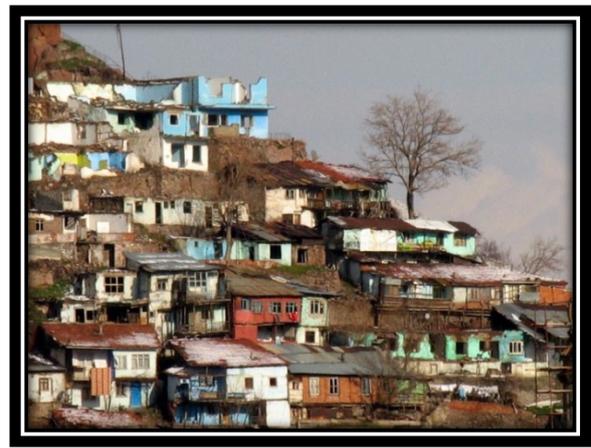
bölümlerini gizleyen, sosyal-ekonomik-siyasal ve mesleki statüleri ortaya koyan fonksiyonlarda yapar.

<https://www.google.com.tr/search?q=afganistan%27da+kadınların+giydiđi&tbn>

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=img&tbn=isch&source=hp&biw>

Aynı şekilde **mesken** yalnız insanı tabiat şartlarından koruyan bir yer değil, mahremiyet, konfor vb. ihtiyaçlara da cevap veren bir boyuta sahiptir. İşte bu noktadan sonra, insanın ihtiyaçlarının sadece maddi olmadığını, maddiliğin yanında maddi olmayan (manevi) bir boyutunun da olduğunu noktasına ulaşılır. Gerçekten insan, tabiatın ona sunduklarının pek azını olduğu gibi, bir yeni boyut katmadan kullanmaktadır. Doğala, kendisinden eklediği boyutlarda her zaman maddi düzeyde olmamaktadır. İşte bu yapılan katkıların maddi olmayan kısmına biz *manevi kültür* diyoruz. Örneğin gıdalanma canlılığın temel ihtiyacıdır.

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=img&tbn>

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=img&tbn>

Bu ihtiyaç için, tabiatın sunduğu kadarıyla yetinmek mümkündür. Bunun yanında tabiatla işbirliği ederek üretmekte mümkündür. İster tabiatın sunduğu, ister işbirliğine dayalı ürünler olsun, bunların toplanması, işlenmesi, tüketilmesi sırasında maddi olmayan işlemlere (davet, şölen) tabi tutulurlar. Örneğin dua etme, belli bir düzen içinde sunma, bazı kişilerin

kullanma fırsatı ya da yasağının olması vb. Pek çok uygulama ve pratikleri birlikte taşıma boyutu, manevi kültürün ne olduğunu anlamamıza yardım etmektedir.

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=farklı+kültürde+yemek+sofrası&tbm=isch&ei=>

Manevi kültüründe son derece geniş bir yayılma alanı vardır. Doğum, gençliğe geçiş, evlenme, ölüm, ekonomik, politik vb. Sistemlerin pek çok yönü bu kültür türünün örneklerini oluştururlar. Maddi ve manevi kültürün birbirleriyle ayrılmaz ilişkiler içinde olduğunu ve bu iki yön arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu hiç unutmamak gerekir.

2.2.5. Kültür İhtiyaçları Karşılıyıcı ve Doyum Sağlayıcıdır

Kültür, üyelerinin temel biyolojik gereksinimleri ve bunlardan doğan ikinci derecedeki gereksinimleri çoğu zaman ve önemli ölçüde karşılar. Kültürel kurumlar ve ilkeler başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Bunlar toplumun üyeleri için doyum ve hizmet verici oldukları sürece varlıklarını sürdürürler. Başka deyişle, herhangi bir kültürel öğenin verdiği doyum ya da umut onun neden olduğu açıdan daha büyük olduğu sürece toplumdaki geçerliliği devam eder. Kültürün temel biyolojik ve psikolojik gereksinimlerini genelde karşılama gücü, bütün kültürlerde benzer öge ve kurumların bulunmasına yol açar.

2.2.6. Kültür Bütünleştiricidir

Belli bir kültürün öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturmak eğilimindedirler. Örneğin bir tarım kültüründe geleneksel aile ve akrabalık ilişkileri ile feodal ilişkilere dayalı ekonomik ve siyasal sistem genellikle birlikte bulunurlar. Bununla birlikte, kültürel öge ve kurumlardaki uyum ve bütünleşmenin yalnızca bir eğilim olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü kültürler tam anlamıyla bütünleşmiş (kusursuz işleyen) sistemler oluşturamazlar. Böyle bir görelî bütünleşmenin gerçekleşeceği zaman iç ya da dış güçlerden kaynaklanan değişmeler, kültürün dengesini sarsar. Örneğin, kendi kültürümüzde medeni yasa, kimi kesimlerde sürdürülen geleneksel aile yapısı açısından fazla çağdaş/ileri olurken, kadının eğitim ve çalışma alanında çağdaş düzeye ulaştığı kesimler için eskimiş/yetersiz olabilmektedir.

2.2.7. Kültür Bir Soyutlamadır

Kültür ortak ve bütünleştirici bir yaklaşımla tanımlandığı için somut olarak gösterilebilen bir şey değil, bir soyutlamadır. Kültürü hayatın içinde somut olarak işaret edemeyiz. Onu belirli davranışlar, tutumlar, değer yargıları aracılığıyla hisseder ve anlarız. Kültürü araştırmak belirli davranış ve tutumların arkasında yatan *ana metni* görebilmekle mümkündür. Çünkü bütün davranış ve tutumların bir kültürel referansı vardır. Bir başka deyişle kültür araştırması bu referansların ortaya çıkarılması çabasıdır. Bir kültürden bahsetmek, aslında belirli bir topluluğun günlük yaşamına hükmeden, ona yön veren değerlerden, norm ve kurallardan bahsetmektir. Günlük yaşamın gözlemlenmesi, bu yaşama yayılan davranış ve tutumların arkasında yatan tutarlı bütünlüğe, yani soyut düzleme ulaşmak için bir araçtır.

2.2.8. Kültür Bir Simgeler Sistemidir

Kültür bize pek çok simgeyi ve onların anlamlarını öğretir. Bu simgeleri çözer ve ona göre davranırız. Doğal olarak bu simgeler kültürden kültüre, zamandan zamana değişir. Simgeler aynı zamanda davranış göstergeleridir. Simgelyi çözersek arkasından gelecek davranışı da bilebiliriz. Örneğin ezan sesi bir Müslümana biraz sonra namaz kılması gerektiğini bildirir. Fakat kişi o kültüre yabancıysa, yani simgeyi ve anlamını bilmiyorsa bu simge ve işaretlerin gerektirdiği davranışları da bilemez ve bunlara uyamaz. İnsan sürekli bir simge yaratıcısıdır; bu simgeleri yaratır ve ona göre davranır. Örneğin trafik işaretleri. Aynı şekilde saygı ve hürmet ifadeleri de simgesel olarak ifade edilir. Örneğin Türk kültüründe yaşlılara olan hürmet, saygı el öperek ifade edilir. Kültür içinde simgelerin bu özel yerine dayanarak Leslie White kültürü, maddî öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan ve simgelere dayanan bir örgütlenmesi olarak tanımlar. Clifford Geertz kültürü “örgütlenmiş bir simgesel sistemler toplumu” olarak değerlendirir. Geertz’e göre kültür, yapısalcı Lévi-Strauss’un düşündüğü gibi insanların kafasında yer alan bir model değildir, aksine kültür kamusal simge ve eylemlerde somutlaşmaktadır.

2.2.9. Kültür Siyasi Sınır Tanımaz

Bir kültürün sınırları, o toplumun siyasi, idari ve coğrafi sınırları ile çakışık değildir. Başka deyişle, kültür kavramının sınırları ulusun siyasi sınırları ile belirlenemez. Günümüzde yaygın bir sınıflamaya göre "Doğu Kültürü" ve "Batı Kültürü" ayrımı yapılır. Oysa bu ayrımın sınırları belirsizdir. Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve İslam kültürleri iç içe girmiş kültür alanlarıdır. Bunları birbirlerinden ayıran sınırları kestirmek kolay, hatta mümkün değildir. Kültür varlığı birkaç ülkeyi içine alabildiği gibi, bir ülkenin ulusal sınırları içinde çok sayıda değişik kültür bölgeleri / alt kültürler bulunabilir. Ayrıca bir ülke, kullanılan

sınıflama ölçütlerine göre, tarih, coğrafya, dil, din, töre, ekonomi ve siyaset bakımından şarklı kültür alanlarına girebilir. Bu konuda örnek olarak Türkiye gösterilebilir. Türkiye tarih ve dil bakımından bir Asya (Doğu) kültürüdür; tarihinin ve dilinin kaynakları Doğu'dadır. Türkler bin yıldır Anadolu'da yaşadıklarından Ortadoğu ve Anadolu'daki geçmiş ve yaşayan kültürlerden etkilenmişlerdir. Müslüman oldukları için İslam kültürünün, Akdeniz bölgesindeki yerleşimleriyle Akdeniz kültürünün üyesi sayılırlar. Ekonomide ve siyasette Batı ülkelerini model aldığı için Batı Avrupa kültürüne katılmaya çalışmaktadır. Öte yandan, son yıllardaki siyasi gelişmelerin sonucu olarak Asya'daki kültürlerle de tarihten ve kökten gelen kültürel bağlarını yeniden kurmaya çalışmaktadır. Bunlardan hangisi gerçek Türk kültürüdür ? Tek tek hiçbirini denilemez ama Türk kültürü bütün bunların bir biresimi (bileşkesi)dir. Bu bakımdan değişik ve kendine özgüdür, kendine benzeyen bir bütünlük gösterir.

2.2.10. Kültür Değişir

Kültür uyum yoluyla değişir. Bu değişim, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve gereksinimlerini karşılayacak bir uyum biçiminde olabilir. Kültürel kurum ve öğeler genelde doyum sağlayıcı oldukları ölçüde varlıklarını sürdürürler. Ancak, koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi de azalır ve değişir; yeni gereksinimler ortaya çıkar ve bilinç, siyasal irade düzeyine ulaşır. Bunları karşılayacak yeni çözüm yolları ve düzenlemeler aranır, yeni kurum ve kuruluşlar ortaya çıkar. Ayrıca kültürler yakın ve uzak komşularından yayılma, ödünç alma, öykünme vb. yollarla etkilenecek de değişirler. Öte yandan, doğal çevre koşullarına uyum yoluyla değişimi de göz ardı etmemek gerekir.

2.3. Kültürel Süreçler

Kültürel süreçler kültürün oluşumu, sürdürülmesi ve değişmesi ile ilgili, başı sonu belli olmadan süregelen, süre giden olaylar ve oluşlardır. Başka deyişle, kültürel süreçler kültürün sürdürülüp değişmesinde rol oynayan tüm etkileşimleri dile getirmek için başvurulan kavramsal araç ve gereçlerdir. Sosyal-kültürel insanbilimciler kültür sistemi içinde yer alan birey ile sistem arasındaki sürekli etkileşimi ve onun sonuçlarını açıklamaya yönelik bir dizi kültürel süreci kullanırlar. Bunlar kültürleme (enculturation); kültürleşme (acculturation); kültürlenme (culturation); kültürel yayılma (diffusion); kültür şoku; zorla kültürleme (trans-culturation); kültürel özümseme; kültürel değişme süreçleridir.

2.3.1. Kültürleme (Enculturation)

Kültürleme (Enculturation) süreci, doğumdan ölüme kadar bireyin kendi kültüründe etkinlik kazanmasıdır. Başka sosyal bilimlerde ve bağlamlarda toplumsallaşma, sosyalizasyon ya da en geniş anlamıyla *eğitim* olarak adlandırılan bu süreç bitimsizdir. Bu etkinlik topluma uyum sağlayıcı, bilinçli ve istendik koşullanmaları olduğu kadar, bilinçsiz ya da bilinç-dışı,

yaygın, rastlantısal ve kendiliğinden bireysel öğrenme ve istenmedik koşullanmaları da kapsar. Örneğin doğduğumuz andan itibaren cinsiyet rollerini öğreniriz; bu bakımdan *erkeklik* ve *kadınlık* biyolojik özellikleri dışında doğuştan taşıdığımız şeyler değil, kültürel olarak inşa edilmiş durumlardır. Kısacası, bireyin kendi toplumunun ve kültürünün bir üyesi ve ürünü olması ile ilgili ve kültürün sürekliliğini sağlayan bir süreçtir. Türk'ün Türk, İngiliz'in İngiliz, Japon'un Japon olması bu süreçle gerçekleşir.

2.3.2. Kültürel Yayılma (Diffusion)

Kültürel yayılma (Diffusion), maddi ve manevi kültür öğelerinin toplumlar ve kültürler arasında içten dışa ya da dıştan içe doğru sürekli olarak yayılması sürecidir. Örneğin, Pijama Hindistan'dan, Sandalye Kuzey Akdeniz'den, Ayna Mısır'dan, şemsiye ise Güneydoğu Asya'dan, Tütün ve Sigara Meksika'dan dünyaya yayılmış olan kültür öğeleridir.

2.3.3. Kültürleşme Süreci (Acculturation)

Kültürleşme süreci (Acculturation), bireyleri ya da grupları birbirine yaklaştıran süreçtir. Bir zamanlar birbirine benzemez, birbirinden farklı iki kültürün çeşitli şekillerde temas etmesiyle alışveriş içine girmeleri, bu alışveriş sonucunda birbirine benzemez olanların birbirleri içinde eriyerek davranış modellerinin ve hayat görüşlerinin benzer hale gelmesidir. Bu süreç ile bireyler ve gruplar; karşılıklı olarak, ortak hatıraları, duygu ve düşünceleri paylaşarak tek bir kültür içinde erirler. Bu sürecin bünyesinde, bireylerin ve grupların ***kendilerine has olan davranışları karşılıklı olarak kabul etmesi yatar***. Başka deyişle, iki ya da daha çok kültür varlığının sürekli ilişki ve etkileşimi sonucu gruplardan birinin diğerine ait kültür öğelerini kabul etmesi, benimsemesi kültürleşme süreci ile açıklanır. Örneğin, yabancı ülkelerde uzun süre kalan birey ve gruplarda gözlemlenen değişimler kültürleşmedir. Günümüzde televizyon, hep aynı yabancı kültürlerden (genelde A.B.D.'den) programlarla sürekli kültürel yayılmaya aracı olarak alıcı kültürlerde kültürleşmeye kaynaklık etmektedir. Bunun sonucu olarak, giyim-kuşamda, konuşma biçiminde, beklenti ve amaçlarda ortaya çıkan özentili değişimler kültürleşmenin ürünüdür.

2.3.4. Kültürlenme (Culturation)

Kültürlenme (Culturation), belli bir toplumun alt-kültürlerinden ya da farklı toplumlardan gelen birey ve grupların etkileşimleri sonucunda, yeni bir uyarlanma ihtiyacıyla karşılaştıklarında tarafların asıl kültürlerinde bulunmayan yeni bir öğe yaratmaları, yeni bir bireşime varmaları durumunu açıklamak için kullanılan süreçtir. Örneğin, ülkemizde kırdan kente göç edenlerin, ne köy ne de kent kültürünün özgün yapısına uymayan, ancak onların bir bileşimi olarak gelişen gecekondu ve arabesk kültür biçimleri böylesi bir etkileşimin

sonucudur. Yatılı okullarda, yeni kent ve toplu konutlarda, yeni endüstrilerde görülen bir olaydır.

2.3.5. Kültür Şoku (Culture Shock)

Kültür Şoku (Culture Shock), bir kültürün üyelerinin kendi kültür dünyalarından çıkarak tanımadıkları, dilini bilmedikleri, dilini bilseler bile simgelerini çözemedikleri, değerlerinden ve kurallarından haberi olmadıkları bir kültürün içine girdiklerinde yaşadıkları sıkıntı durumu, bunalım halidir. Çünkü kültür, insanın dışındaki doğal ve toplumsal dünyayla ilişki kurmasını sağlayan bir aracı, bu dünyayı anlamlandırmasına ve yorumlamasına yarayan bir gözlüktür. Bu aracının işe yaramadığı hallerde bireyin günlük hayatını sürdürmesi, hatta temel ihtiyaçlarını sağlaması olanaksız hale gelir. Böyle bir durumda birey ruhsal bir çöküntü içine girecek, bunalıma düşecektir. İki kültür birbirinden ne denli farklıysa ya da kişiler yeni kültür hakkında ne denli önbilgiden yoksunsa şokun boyutları ve süresi o denli derin ve uzun olur.

2.3.6. Kültürel Özümseme (Assimilation)

Kültürel Özümseme (Assimilation), bir kültürün bir başka kültürü, çeşitli nedenlerle etki altına alması ve giderek kendine benzetmesi, bu sürecin sonucunda da kendi içinde eritmesi olarak tanımlanabilir. Genellikle belli bir bölgede hâkim hale gelen bir kültür, gerek o kültürden olmanın sağlayacağı iktisadî avantajların etkisiyle gerekse bu kültürün sunduğu imgenin bir *yüksek* ya da *gelişkin* bir kültür imgesi sunması nedeniyle, bölgedeki diğer kültürler üzerinde baskı yaratır. Bu baskı sonucunda, diğer kültürlerin mensupları adeta kendi kültürlerinden *kaçmaya* başlarlar ve *kültür değiştirirler*. Kültürel özümseme süreci böyle başlar. Devamında bu *kültürel kaçışın* yoğunlaşması, kaçılan kültürün bir *ölü kültür* haline gelmesine neden olur. Günümüzde bu sürecin yaşanması için kültürlerin aynı coğrafyada olması gerekmez. 19. yüzyılda yoğunlaşan sömürgeciliğin etkisiyle ve bugünkü küresel kültür ortamında pek çok kültür böylesi bir erime tehdidi altındadır.

2.3.7. Zorla Kültürleme (Trans-Culturation)

Zorla Kültürleme (Trans-Culturation) süreci, egemen kültürün, doğuracağı tepkileri dikkate almaksızın, diğer kültürleri baskı/zorla kendine benzetmeye çalışmasıdır. Bu süreçte dönüştürülmek istenen kültüre ait tarihsel ve manevî izler de tahrip olur ve böylelikle yok olması sağlanır. Burada özümleme sürecinde gördüğümüz türden bir gönüllülük ya da kendiliğindenlik söz konusu değildir. Hıristiyan misyonerlerin "ruhsuz" yerlileri, askeri güçten destek alarak Hıristiyanlaştırmaları ya da Osmanlı döneminde Hıristiyan çocukların devşirme sistemiyle Müslümanlaştırmaları buna örnek verilebilir.

2.3.8. Kültürel Gecikme (Cultural Lag)

Kültürel Gecikme (Cultural Lag), William F. Ogburn tarafından önerilen bu kavramla, kültürel değişme etkisi altında kalan kurumların bu değişmeye gösterdikleri tepkinin hızındaki farkları anlatılır. Değişme halinde bulunan kültürün bazı kısımları değiştiği halde, diğer kısımları değişmeyebilir. Bilindiği gibi, maddi ve manevi kültür, karşılıklı etkileşim içindedir. Fakat her zaman birinde olan bir değişmeye paralel olarak, diğerinde de değişimin mutlaka olması beklenmemelidir. Örneğin, maddi kültür alanında hızlı değişmeler olmasına rağmen, manevi kültür alanında aynı tempoda değişme olmayabilir. Genellikle teknolojik yenilikler bu türden uyum zorlukları ve dengesizlikler yaratmaktadır. Belirli bir bağlamda ortaya çıkmış teknolojik gelişmeler, o gelişmelerin toplumsal kullanımına ilişkin kuralları da yaratır. Bu kurallar, ortaya çıktıkları toplumda benimsenir ve yerleşir. Ancak bu gelişmeleri yeni alan toplumlarda bu kuralların yerleşmesi zaman alır ya da bu kurallar o kültürün süzgecinden geçerken dönüşebilir.

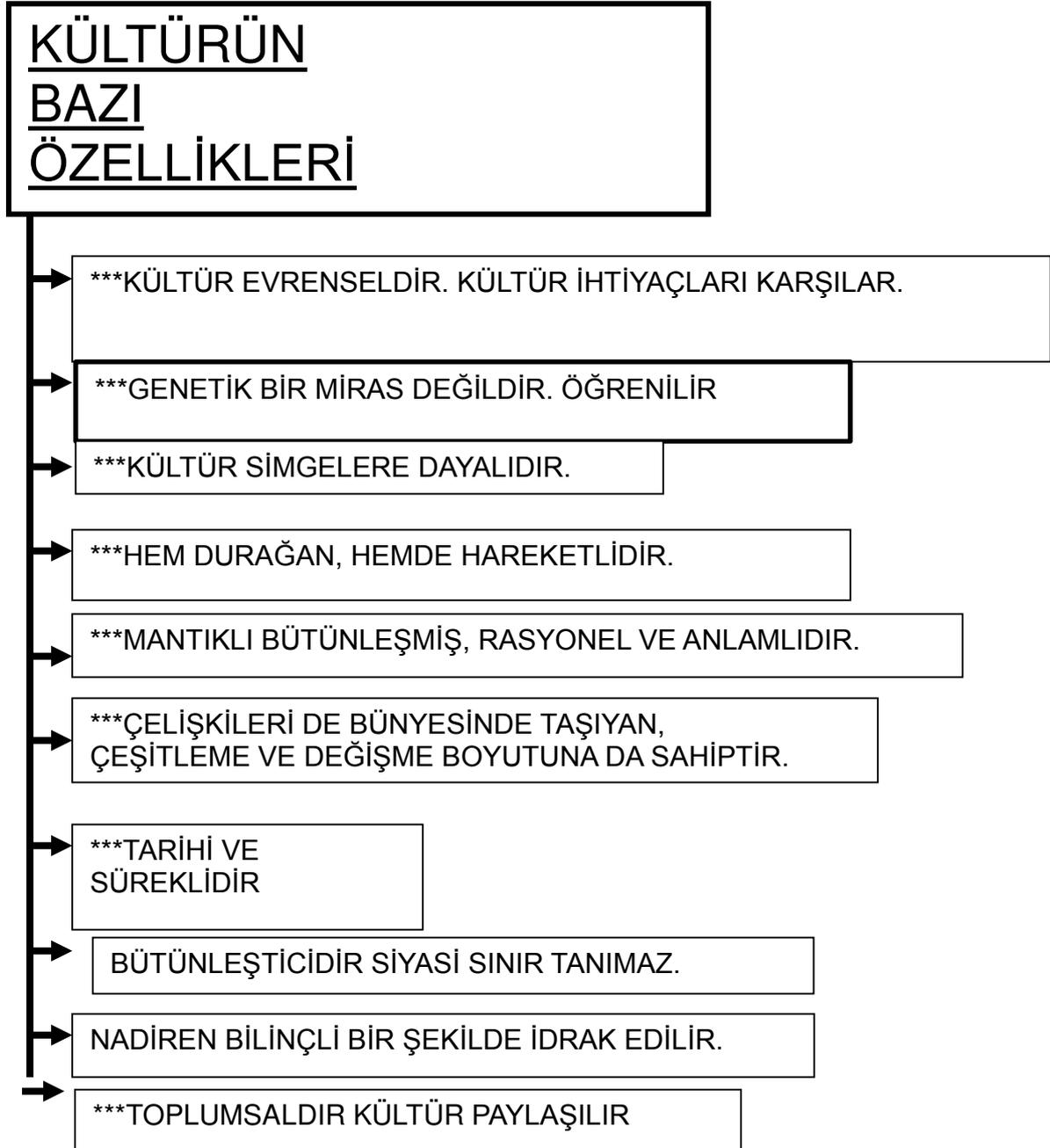
2.3.9. Kültürel Bütünleşme (Integration)

Kültürel Bütünleşme (Integration), belirli bir coğrafyadaki egemen kültürün, diğer kültürleri ya da yerel çeşitliliği baskı altına almasına karşın, özellikle günümüzde yaygınlaşan **çok kültürcülük** politikalarıyla bu kültürlerle uzlaşma arayışına girmesi sonucunda, diğer kültürlerin kendilerini korumakla birlikte, *büyük kültür*le uyumlu hale gelmeyi ve onun şemsiyesi altında birer *alt-kültür* olarak tanımlanmayı benimsemeleri sürecidir. Bu süreçte egemen kültür, diğer kültürleri koruyucu ve gelişmelerini sağlayıcı birtakım siyasal, iktisadî ve toplumsal mekanizmaları hayata geçirir. Örneğin böyle bir süreçte, diğer diller korunmakla birlikte, egemen kültürün dili ortak dil olarak kabul edilir, onun dünya algılaması temel referans olur. Avrupa'da, özellikle Almanya'da göçmen işçilerin buldukları toplumla uyumlarını sağlamak için uygulanan politika böyle bir bütünleşme politikasıdır.

2.3.10. Kültürel Değişme

Kültürel Değişme, yukarıda belirtilen süreçlerin tümünün ya da birkaçının etkisiyle bir toplumun kültürünün bütünüyle ya da bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması sürecidir. Ancak, kültürler bazı kurumlar ile değişken öteki kurumlar değişmeye direnir, karşı çıkar. Bu direnç sürekliliği sağlar. Bir toplumda meydana gelen kültürel değişmeyi şöyle tarif edebiliriz. Keşif, icat, çeşitlenme ya da difüzyon (yayılma) yoluyla, maddi ya da manevi kültür alanında, serbest ya da güdümlü bir tarzda, mevcut kültür ünite ya da komplekslerine ek olarak ya da onların birinin yerini alacak şekilde çizgisel (lineer) ya da ritmik ya da devri tarzda meydana çıkıp, kültürel bünyeyi etkileyen sürece; kültürel değişme denilmektedir. Kültürlerdeki bu değişme, sosyal bünyeyi etkilediği oranda, *sosyal değişme* olarak nitelendirilecektir. Sonuçta ise ortaya çıkan sosyo-kültürel değişmedir. Sosyo-kültürel değişme *sürekli ve sonsuz olup, bir süreçtir*. Değişme, keşif, icat, çeşitleme ya da difüzyon

(yayılma)yoluyla gerçekleşir. İcat, mevcut olmayanın ortaya konuluşu olup, genellikle maddi kültür alanında değişmeyi sağlar. Birçok yazarın söylediği gibi, eğer değişme her toplumun, kendi toplumu içinde yapacağı keşif, icat ve çeşitlemelere bağlı olsaydı, insanlar bugün hala taş devrini yaşayacaklardı. Tarih, bulunan bir şeyin tekrar bir başka yerde icat edilmesinin mümkün olduğunu söylemekle beraber, çoğu zaman bulunan bir ünitenin yayılma yoluyla diğer toplumlara aktarılmakta ve değişimin bu yolla daha hızlandığı bilinmektedir. Kuşkusuz ister keşif ya da icat yoluyla ister yayılma (difüzyon) yoluyla bir kültüre sunulan yeni unsurların kabul görmesi bazı şartlara bağlı olarak, maddi ve manevi kültürde değişmeyi sağlayacaktır. Maddi ya da manevi kültürde meydana gelecek olan değişme, kültürün bazı kesimlerinde, başka bir ifadeyle bazı kültür ünite ve komplekslerinde gerçekleşir.

Uygulamalar

Öğrenci bu bölümün sonunda Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda ve günümüzde yazılmış iki roman ya da filmi izleyerek Türkiye'deki kültürel değişimi incelemelidir.

Uygulama Soruları

Kültür Kavramını, Kültürün Özelliklerini ve Kültürel Süreçleri Öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Kültür teriminin hem gündelik yaşamda hem akademik söylemde kullanım alanı oldukça geniştir ve farklı bağlamlarda farklı anlamlara sahiptir. Kültürün değişik anlamlarda kullanımının kaynağı, sözcüğün tarihçesinde bulunmaktadır. Sözcüğün uzun ve ilginç tarihçesinin başlangıcı Latince'deki Cultura sözcüğüne uzanır. Latince'de Colere, tarımla ilgili olarak, sürmek, ekip-biçmek karşılığında kullanılıyordu. 17.yüzyıla kadar Latince'deki anlamını korumuş, ancak daha sonra -ünlü düşünür Voltaire sayesinde -insan zekâsının geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamı yüklenmiştir. Kültür sözcüğü, on sekizinci yüzyılda, Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle toplumsal değer ve davranış biçimlerini ifade eden "toplumsal"a dair bir anlama bürünmüştür. 18.yüzyılda Almancaya geçtiğinde daha başka bir anlamda, uygarlık karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Özetle, kültürün değişik kullanımları dört anlam grubunda belirlenebilir:

- (1) Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır.
- (2) Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
- (3) Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.
- (4) Teknolojik ve biyolojik alandaki kültür: Üretim, tarım, ekim, çoğaltma ve yetiştirmedir.

Kültür antropolog için teknik bir terimdir. A.L. Kroeber ve C. Kluckhohn kültür kavramının yüz altmış dört (164) farklı tanımını derlemiştir.

Antropolog E. Tylor tarafından kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlanmıştır.

Geçmiş ve günümüzdeki pek çok kültürü karşılaştıran antropologlar, bütün kültürlerin paylaştığı bazı temel özellikler olduğu sonucuna varmışlardır.

Kültür, her bireyin doğumuyla birlikte kazanmaya başladığı alışkanlıklar, davranış ve tepki eğilimleridir; kalıtımsal değildir. İnsan hangi toplumda doğarsa ve yetişirse o toplumun kültürünü öğrenir.

Kültürün en önemli özelliklerinden biri, biriktirilen öğelerden oluşmasıdır. Başka deyişle, kuşaklar boyunca aktarılan yaşantı ve bilgileri içermesidir.

Kültür toplumsal bir varlık alanıdır. Bütün toplumlar kültürlerini korumak ve sürdürmek için grup birliğini ve dayanışmasını sağlayan duygu, düşünce ve hizmetleri,

toplumsal denetim mekanizmaları, düşmana karşı savunma sistemleri ile nüfusun devamını güvenceye alan çoğalma önlemleri konularında önlemler alırlar.

Kültürün hem maddi hem de manevi yönü vardır: İnsan, her dönemde ve her yerde etrafında bulunan hammaddeyi kullanarak çevresini değiştirmek, kendi yararına çevirmek için uğraşan bir canlıdır. İnsanın biyolojik ihtiyaçları için, tabiatın sunduğu kadarıyla yetinmek mümkündür. Bunun yanında tabiatla işbirliği ederek üretmekte mümkündür. İster tabiatın sunduğu, ister işbirliğine dayalı ürünler olsun, bunların toplanması, işlenmesi, tüketilmesi sırasında maddi olmayan işlemlere (davet, şölen) tabi tutulurlar. Örneğin dua etme, belli bir düzen içinde sunma, bazı kişilerin kullanma fırsatı ya da yasağının olması vb. Pek çok uygulama ve pratikleri birlikte taşıma boyutu, manevi kültürün ne olduğunu anlamamıza yardım etmektedir. Manevi kültüründe son derece geniş bir yayılma alanı vardır. Maddi ve manevi kültürün birbirleriyle ayrılmaz ilişkiler içinde olduğunu ve bu iki yön arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu hiç unutmamak gerekir.

Kültür, üyelerinin temel biyolojik gereksinimleri ve bunlardan doğan ikinci derecedeki gereksinimleri çoğu zaman ve önemli ölçüde karşılar ve belli bir kültürün öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturmak eğilimindedirler.

Kültür ortak ve bütünleştirici bir yaklaşımla tanımlandığı için somut olarak gösterilebilen bir şey değil, bir soyutlamadır. Kültürü hayatın içinde somut olarak işaret edemeyiz. Onu belirli davranışlar, tutumlar, değer yargıları aracılığıyla hisseder ve anlarız.

Kültür bize pek çok simgeyi ve onların anlamlarını öğretir. Bu simgeleri çözer ve ona göre davranırız. Doğal olarak bu simgeler kültürden kültüre, zamandan zamana değişir. Simgeler aynı zamanda davranış göstergeleridir. Simgelyi çözersek arkasından gelecek davranışı da bilebiliriz.

Ayrıca bir kültürün sınırları, o toplumun siyasi, idari ve coğrafi sınırları ile çakışık değildir. Başka deyişle, kültür kavramının sınırları ulusun siyasal sınırları ile belirlenemez.

Kültür statik olmayıp, dinamiktir, değişir. Bu değişim, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve gereksinimlerini karşılayacak bir uyum biçiminde olabilir.

Kültürel süreçler kültürün oluşumu, sürdürülmesi ve değişmesi ile ilgili, başı sonu belli olmadan süregelen, süre giden olaylar ve oluşlardır. Başka deyişle, kültürel süreçler kültürün sürdürülüp değişmesinde rol oynayan tüm etkileşimleri dile getirmek için başvurulan kavramsal araç ve gereçlerdir. Bunlar kültürlenme (enculturation); kültürleşme (acculturation); kültürlenme (culturation); kültürel yayılma (diffusion); kültür şoku; zorla kültürlenme (transculturation); kültürel özümseme; kültürel değişme süreçleridir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi kültürün var olabilmesi için gereken olmazsa olmaz koşuldur?

- a. Eğitim
- b. Toplumsallık
- c. Teknoloji
- d. Sanat
- e. Doğru kültür politikaları

2. "Kültür ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür" tanımı kime aittir?

- a. Marx
- b. E.Taylor
- c. Malinowski
- d.Spencer
- e. C.L. Strauss

3. İnsanın hiç tanımadığı bir kültürün içerisinde nasıl davranacağını bilememesine neden olan ve bu nedenle bunalımlara yol açan sürece ne ad verilir?

- a. Kültürel uyum
- b. Kültürel gecikme
- c. Kültürel yayılma
- d. Kültür şoku
- e. Kültürel bütünleşme

4. Yabancı bir kültüre ait kültürel bir simgeyi anlamamanın başlıca nedeni nedir?

- a. Eğitim yetersizliği
- b. O simgenin anlamını çözmek için yeterince çaba harcamamak
- c. O kültüre dolayısıyla o simgenin anlamına yabancı olmak
- d. Bir kültüre ait simgelerin başka bir kültürün üyelerince öğrenilmesinin imkansız olması
- e. Yabancı bir kültürden korkmak

5. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri olamaz?

- a. Değişim
- b. Öğrenilebilirlik
- c. İçgüdüsellik
- d. Süreklilik
- e. Evrensellik

6. Bir insanın üyesi olduğu kültürü öğrenmesi süreci ne zaman sona erer?

- a. Yetişkin biri olduğu zaman
- b. Eğitimini tamamladığı zaman
- c. Kişi kendisi kültürü öğretmeye başladığı zaman
- d. Öldüğü zaman
- e. Bu zaman kültürden kültüre değişir

7. Aşağıdakilerden hangisi antropolojik açıdan mümkün değildir?

- a. Farklı kültürlere mensup kişilerin birbirlerinin davranışlarını anlayamamaları
- b. Bizim için doğru olan bir düşüncenin başka bir kültürün üyesi insanlara yanlış gelmesi
- c. Bizim için anormal olan bir durumun başka bir kültürün üyesi insanlara olağan gelmesi
- d. Kültürel değişim
- e. Kültür sahibi olmayan insan

8. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden değildir?

- a. Kültür bütünleştiricidir
- b. Kültür tarihi ve süreklidir
- c. Kültür değişmez
- d. Kültür öğrenilir
- e. Kültür bir soyutlamadır

9. Pijamanın Hindistan'dan Dünyaya yayılması hangi kültürel süreçle açıklanabilir?

- a. Kültürel Yayılma
- b. Kültürlenme
- c. Kültürel özümseme
- d. Kültürel gecikme
- e. Kültürel değişim

10. Aşağıda verilenlerden hangisi kültürün özelliği sayılır?

- a. Kültür, bireyseldir.
- b. Kültür, uyumsuzluk ve çelişkileri bünyesinde barındırmaz.
- c. Kültür, Tarihi ve sürekli değildir.
- d. Kültür, siyasi sınırlıdır.
- e. Kültürün maddi ve manevi boyutu vardır.

CEVAPLAR: 1) B 2) B 3) D 4) C 5) C 6) D 7) E 8) C 9) A 10) E

3. ANTROPOLOJİDEKİ TEMEL KURAMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

3. ANTROPOLOJİDEKİ TEMEL KURAMLAR

3.1.Evrimci ve Tarihsel Kuramlar

3.1.1 19. Yüzyıl Evrimciliği

3.1.2 Difüzyonizm

3.1.3 Tarihsel Özgücülük

3.2 İşlevselci ve Yapısalcı Kuramlar

3.2.1 İngiliz İşlevciliği

3.2.2 Yapısal İşlevselcilik

3.2.3 Yapısalcılık

3.3.Psikoloji ve Biyoloji Yönelimli Kuramlar

3.3.1 Kültür-Kişilik Kuramı

3.3.2 Sosyobiyoloji Kuramı

3.4.Çatışmacı ve Uyarlanmacı Kuramlar

3.4.1 Yeni Evrimcilik

3.4.2 Kültürel Ekoloji Yaklaşımı

3.4.3 Yeni İşlevcilik

3.4.4 Marksçı Antropoloji

3.4.5 Kültürel Maddecilik

3.5 Özgücü Kuramlar

3.5.1 Etnobilim ya da Bilişsel Antropoloji Yaklaşımı

3.5.2 Simgeci – Yorumcu Antropoloji

3.5.3 Feminist Antropoloji

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1- Toplumsal yapının öğelerinin bir düzen ve denge içinde işleyişini ele alan kuramsal yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

- A-)Kültür-Kişilik
- B-)Yapısal-İşlevselcilik
- C-)Yapısalcılık
- D-)İngiliz İşlevciliği
- E)-Kültürel Maddecilik

2- Psikoloji ve antropoloji disiplinlerinin yakın ilişki içinde olduğu antropoloji kuramı aşağıdakilerden hangisidir?

- A-) Kültür-Kişilik
- B-) Kültürel maddecilik
- C-) Etnobilim
- D-) Simgeci/yorumcu antropoloji
- E-) Yapısalcılık

3- Yeni evrimcilik olarak bilinen antropoloji kuramı kültürel evrimi hangi ölçüte göre açıklamaktadır?

- A-) Coğrafya
- B-) Yerleşim biçimi
- C-) Enerji
- D-) Irk
- E-) Psikoloji

Cevaplar:1-B , 2-A , 3-C

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Evrimsel ve Tarihsel Kuramlar	Tarihsel ve Evrimsel Kuramların çıkış nedenlerini ve bu kuramın taraflarının kimler olduğunu ve düşünce sistemlerini öğrenmek	Antropolojideki Kuramlarla ilgili Konularda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
İşlevselci ve Yapısalcı Kuramlar	İşlevselci ve Yapısalcı Kuramların çıkış nedenlerini ve bu kuramın taraflarının kimler olduğunu ve düşünce sistemlerini öğrenmek ve diğer kuramlardan farkını kavramak	Antropolojideki Kuramlarla ilgili Konularda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Psikoloji ve Biyoloji Yönelimli Kuramlar	Bu kuramın taraflarının kimler olduğunu ve düşünce sistemlerini öğrenmek ve diğer kuramlardan farkını kavramak	Antropolojideki Kuramlarla ilgili Konularda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Çatışmacı ve Uyarlanmacı Kuramlar	Bu kuramın taraflarının kimler olduğunu ve düşünce sistemlerini öğrenmek ve diğer kuramlardan farkını kavramak	Antropolojideki Kuramlarla ilgili Konularda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Özgücü Kuramlar	Bu kuramın taraflarının kimler olduğunu ve düşünce sistemlerini öğrenmek ve diğer kuramlardan farkını kavramak	Antropolojideki Kuramlarla ilgili Konularda yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak

Anahtar Kavramlar

- Difüzyonizm,
- Tarihsel özgücü yaklaşım,
- Yapısal İşlevselcilik,
- Yapısalcılık,
- Özgücü Kuramlar.

Giriş

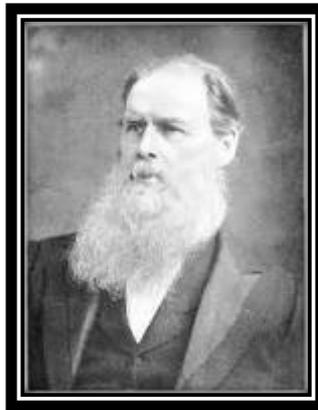
Yüzyıllık sosyal/kültürel antropoloji disiplini tarihi boyunca çeşitli kuramlar geliştirmiştir. Antropolojinin gelişiminde kuramsal zenginlik daha çok sosyal/kültürel alanda ortaya çıkan tartışmalardan türemiştir. Sosyal/kültürel antropolojide felsefeden ve diğer sosyal bilimlerden etkilenerek gelişen kuramlar bilimin gelişim tarihi içinde farklı değer ve sorunlar üzerinde odaklaşan ve birbirini eleştirerek zamanla iç içe giren, hatta birbirini besleyen birçok antropoloji okulunun doğmasıyla ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldaki sosyal bilimlerin etkisiyle evrimci ve işlevci kuramların egemenliğinde olan antropoloji 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok çatışmacı diye adlandırılan kuramların etkisi altında gelişmiştir. İlk kuramlar, kültürleri bütünsel sistemler olarak ele almışlar ve incelenen toplulukları düzenli ve makul yaşam tarzları içinde betimlemişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin çözülmesi ve Üçüncü Dünya ülkelerinin hızla değişmeye başlaması, çatışmanın toplumların hayatında asli bir unsur olduğuna ilişkin bilimsel bakış açısını pekiştirmiştir.

3.1.Evrimci ve Tarihsel Kuramlar

3.1.1. 19. Yüzyıl Evrimciliği

19.Yüzyıl Doğa bilimlerinde özelliklede biyolojideki hayat formlarının basitten karmaşık formlara doğru evrildiği üzerine yerleşen evrim düşüncesi, kısa sürede sosyal bilimciler tarafından da benimsenmiştir. Antropolojik evrimcilik de, tıpkı doğadaki gibi insan kültürlerinin de geniş zaman dilimleri içinde, “ilkel”den, “uygar”a doğru değişime uğradığını öne sürdü. Bütün evrimci görüşler, insanlığın ve yarattığı kültürün ilkel (vahşi) olandan uygar olana doğru giden tek hatlı bir evrim sürecinden geçtiği konusunda hemfikirdiler.

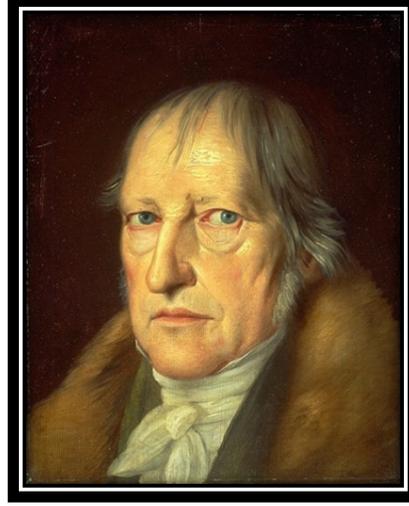
Evrimci okulun ilk ve en önemli temsilcilerinden birisi Edward Tylor’dur (1832-1917).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Edward_Burnett_Tylor

Taylor 19.yüzyıl felsefesini etkileyen [diyalektik mantık](#) kurucusu Hegel ve pozitivism kurucusu Auguste Comte'dan etkilenmiştir.

G. Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Hegel_portrait_by_Schlesinger_1831.jpg

Auguste Comte (1798-1857)

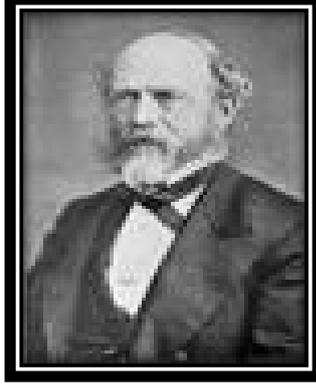
http://tr.wikipedia.org/wiki/Auguste_Comte

Bugün bile kullanılan kültür tanımını yapan Tylor, antropoloji biliminin konusunun kültür olduğunu söyleyen ilk bilim insanıdır. Tylor ile birlikte, biyolojik olanla kültürel olan arasındaki ayrıma yapılan vurgu açık ve güçlü hal almaya başlamıştır. Tylor kültürel evrimi aklın ilerleyişi olarak görmekte ve uygar olanla vahşi olanı birbirinden ayıran en önemli şeyin bilimi benimsemiş olmadan kaynaklandığını söylemektedir.

Evrimcilerin diğer önemli ismi Lewis Henry Morgan'dır (1818-1881). Mesleği avukatlık olan ve Amerikan yerlilerinin davalarıyla ilgilenirken yerlilerin kültürlerine ilgi duyarak onları incelemeye başlayan Morgan, yazdığı Eski Toplum isimli kitapla dönemin düşüncesini bir hayli etkilemiştir. Bu kitapta teknolojiyi baz alarak insanın kültürel evrimini üç ana evreye ayırmıştır. Çünkü Morgan teknolojik gelişmenin kültürel evrimle paralel gittiğine inanıyordu. Morgan'ın ilk evresi yabanıllık evresidir. Alt orta ve üst aşamaları

bulunan bu evrede insanlık avcılık-toplayıcılık yapmaktadır. Bu evre (dönem) çömlekçiliğin keşfine kadar sürmektedir. İkinci evre barbarlık evresidir. Bu evrede alt, orta ve üst olmak üzere üç aşamaya ayrılır. Çömlekçiliğin gelişimi, yerleşik hayata geçiş, hayvanların evcilleştirilmesi ve demirin ergitilmesi bu evrede (dönemde) gerçekleşir. Yazının keşfiyle uygarlık evresine geçilir. Bu evrede eski ve modern olmak üzere iki aşamaya ayrılır. Morgan teknolojiye dayalı bu aşamalandırmasına paralel şekilde akrabalık ve evlilik sistemi önermiştir. Morgan göre evlilik kuralsız cinsel ilişkinin yaşandığı halinden tek eşliliğe doğru 15 aşamalı evrim geçirmiştir.

Lewis H. Morgan

http://en.wikipedia.org/wiki/Lewis_H._Morgan

Evrimci antropologların en önemli sorunu veri azlığıdır. Evrimci görüş ve modeller askerlerin, gezginlerin misyonerlerin anlatılarına dayanmakta idi. Dolayısıyla farklı kişiler tarafından yapılan sistemli ve nesnel olması mümkün değildi. Beyazların temsil ettiği Batılı modern kültürü ve toplum hayatını evrimin en üst basamağına koyma eğilimi, evrimcileri eşitlikçi ve görece yaklaşımı tamamen dışında tutmaktaydı.

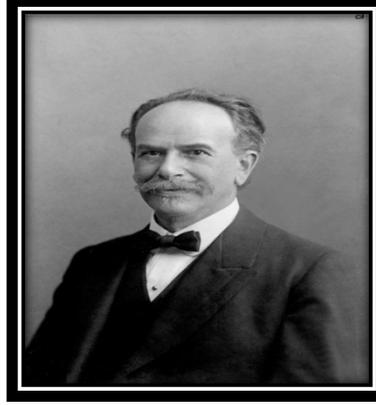
3.1.2. Difüzyonizm

19. yüzyıl Alman coğrafyacılar arasında gelişen difüzyonizm (yayılmacılık) kültürel buluşların belirli merkezlerde ortaya çıkıp buradan göç ve fetih gibi temaslar sonucu dalga dalga çevreye doğru yayıldığını ileri sürerler. Bu yaklaşım nedeniyle bu kuram kültür-çevre kuramı olarak da adlandırılmaktadır. Difüzyonistler kültürün, gelişim ve değişiminde en önemli etkenin başka kültürlerden gelen maddi ve manevi öğelerin o kültüre girmesiyle gerçekleştiğini söylerler. Difüzyonizm, özellikle teknolojik yeniliklerin her kültürde kendi başına gerçekleşemeyeceğini, kültür içinde özgün buluşların ortaya çıkmasının istisnai ama başka kültürlerden almanın genel kural olduğunu savunur.

Difüzyonizmi Kuzey Amerika'ya taşıyan kişi Franz Boas'tır (1858-1942). Öncelikle kültürel öğelerin coğrafi dağılımı üzerinde duran Boas, kültürel değişimin tarihsel ve psikolojik süreçlerini kurgulamak için öğelerin dağılımına bakmak gerektiğini öne sürer. Kültür ve fiziksel çevre arasındaki ilintiye dikkat çekenler bu antropologlar olmuştur. Bunlar, müzeci antropolojinin etkisiyle örnekler toplamaya, bunların yayılma alanlarını kaydetmeye ve tiplerine göre sınıflamaya özen göstermişlerdir. Ancak bu okul asla kültürü, birbirleriyle

karşılıklı etkileşim ve bağlantı içinde bulunan öğelerden oluşmuş bütünlükler olarak kavrayan kuramsal bir açılım geliştirememiştir.

Franz Boas (1858-1942)

http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Boas#mediaviewer/File:FranzBoas.jpg

Difüzyonist okulun eksikliği, 20.yüzyılın başlarında kültürün bütünsel bir sistem olduğu görüşünün yaygınlaşmasıyla giderilmiş, ama bu yeni bakış difüzyonizmin temel tezini kökünden sarsmıştır.

3.1.3. Tarihsel Özgücülük (Amerikan Tarih Okulu)

Başlangıçta difüzyonist fikirleri benimsemiş olsa da, tarihsel özgücü yaklaşımı kuran kişi Amerikalı antropolog Franz Boas'tır. 1883-1884 yılları arasında Baffin Adaları Eskimoları arasında ilk alan araştırmasını yaptı ve buradaki gözlemleri sırasında birbirine çok benzeyen iklim koşullarında, geniş bir kültürel çeşitlilikle karşılaştı ve bu durum onun çevresel belirleyicilik tezini terk etmesine neden oldu. Boas'ın bundan sonraki ilgisi her tek kültürün içindeki ayrıntılar ve farklı halkların kültürel ve tarihsel gelenekleri arasındaki ilişkiler oldu. Her kültürün kendine özgü ve ayrı tarihi olduğu görüşü tarihsel özgücü yaklaşımın temelidir.

Boas, kültürel gelenekleri ve yaşam tarzlarını açıklamak için üç temel etkeni incelemenin gerekli olduğunu söyler. Bunlar çevresel koşullar, psikolojik etkenler ve tarihsel bağlantılardır. Boas bunlar içinde en büyük ağırlığın tarihsel bağlantılar olduğunu savunur. Dolayısıyla kültürü anlamak ancak o toplumun tarihinin incelenmesiyle mümkündür.

Kültürler ayrıca kendi coğrafi bağlantılarından soyutlanarak da anlaşılamazdı. Bu açıdan bakıldığında Boas kültürel göreciliğin kurucularından biridir. Kültürel göreci yaklaşıma göre eğer her kültür kendi tarihinin ürünü ise tek çizgide ilkelden gelişime doğru uzanan tekil bir insanlık tarihinden söz etmek olanaklı değildir. Bu nedenle üstün, geri, ilkel, çağdaş gibi terimlerle kültür arasında karşılaştırma yapmak gereksizdir.

3.2. İşlevselci ve Yapısalcı Kuramlar

3.2.1. İngiliz İşlevciliği

İşlevcilik, kültürel öğelerin kültür bütünü içinde nasıl işlev gördüğünü ve bu bütünlü nasıl uyum sağladığını antropolojik araştırmanın temel sorunu sayar. İşlevciler, antropoloji içinde uzun süreli alan araştırmasını ilk uygulayan grup olarak öncülerinden ayrılırlar. İngiliz işlevciliğinin kurucusu ve başta gelen kuramcısı Bronislaw Malinowski'dir (1884-1942). Yeni Gine yakınlarında Trobriand adalarında üç yıl boyunca alan araştırması yapmıştır. Malinowski'ye göre bütün insanların, yeme, içme, barınma, giyinme, türün devamını sağlamak gibi bazı temel ihtiyaçları vardır. Diğer ihtiyaçlar bu temel ihtiyaçların üzerinde yükselir, yani temel ihtiyaçların karşılanması ikincil ihtiyaçları ortaya çıkarır. Malinowski, kültürel işlevlerin hem temel hem de bunlardan türeyen ikincil ihtiyaçları karşıladığını söyler ve öncelikle bu ihtiyaçları gidermeye yönelik olmayan bir kültürün var olamayacağını vurgular. Böylelikle ilk bakışta anlamsız ya da temelsiz, başka neden ya da sonuçlarla bağlantılandırılmayan gelenek ve göreneklerin anlamlı olduğu ortaya çıkacaktır. İşlevcilik, belirli işlevlere sahip öğelerin karşılıklı ve bağımlı ilişkileri biçiminde görülen bir kültür bütününe vurgu yaparak, daha önceki kültür tarihi yaklaşımından ayrılmıştır. İşlevselciliğin başlıca kuramsal zayıflığı, esas olarak kültürün bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamak bakımından nasıl çalıştığına ağırlık verirken, bireyi aşan sosyo-kültürel etki ve oluşumları ihmal etmesinden ileri gelmektedir. Ayrıca bütün insanların ihtiyaçları temelde aynı ise ve kültürler bu ihtiyaçlar temelinde örgütlenmiş ise, kültürel farklılıkların kaynağının ne olduğunu açıklayamamıştır.

Bronislaw Malinowski (1884-1942)

<http://en.wikipedia.org/wiki/B.Malinowski> #mediaviewer/File:F.Malinowski.jpg

<http://monolith.com.au/papua-new-guinea/vactrav.html>

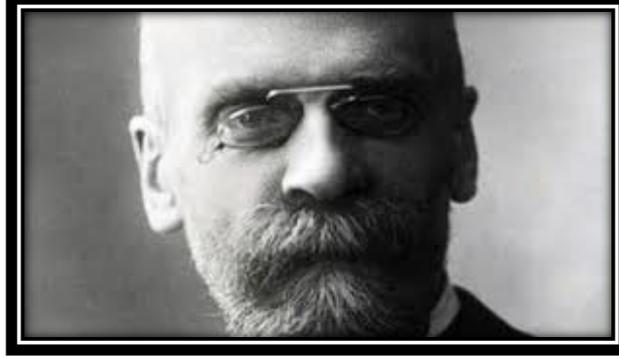
3.2.2. Yapısal İşlevselcilik

Bu yaklaşımın kurucusu olan İngiliz antropolog Alfred Radcliffe Brown (1881-1955) toplumu birbirini destekleyen öge ve kuramların karşılıklı ilişkilerinin toplamı olarak gören ve kültürün tek tek bireylerin değil bu toplumsal işleyişin bir ürünü olduğunu söyleyen Fransız sosyolog E. Durkheim etkilenmiştir. Radcliffe Brown sosyolojinin temel kavramlarından biri olan toplumsal yapı kavramı ile ilgilenmiştir. Durkheimci sosyoloji kuramında toplumsal yapıyı kuran en önemli unsur ortak bilinçtir. Ortak bilinç bireyi aşar ve bireysel eylem ve inançlar bu geniş çerçevenin görünümünden oluşur. Durkheim herhangi bir toplumsal olgunun başka bir toplumsal olgu ile açıklanabileceğini savunur. Durkheim'a göre toplumsal gelenek ve yapılar, bireysel bilinci en bilinçli bireyin bile farkında olamayacağı şekilde biçimlendirir. Fakat toplumlar farklı düşünce kalıplarına ya da kolektif temsillere sahiptir. Sosyal bilimlerinde inceleme konusu budur.

Alfred Radcliffe-Brown (1881-1955)

Émile Durkheim (1858-1917)

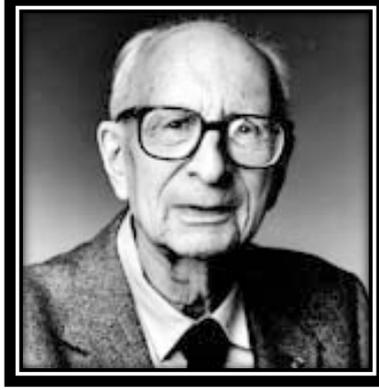
<https://www.google.com.tr/search?q=durkheim&tbm=isch&imgil>

Radcliff Brown bu görüşlerden etkilenerek toplumu bir organizmaya benzetmiştir. Birey kendini aşan toplumsal yasalara boğun eğen, bu yasalar gereğince hayatını sürdüren bir unsurdur, bireysel farklılıklar ancak bu çerçeve içinde ortaya çıkabilmektedir. Malinowski'nin kültür kuramında birey esastır ve kültürün bireyi nasıl desteklediği öne çıkar. Yapısal-ışlevselcilikte ise, toplumsal yapının farklı öğelerinin toplumsal düzen ve dengeyi nasıl ayakta tutacak biçimde çalıştığı olmuştur. Başka bir deyimle Malinowski bireyin temel ihtiyaçları üzerinde dururken, Radcliff Brown toplumsal yapının işler biçimde sürdürülmesine dikkat çeker. Her iki kuramda antropolojinin bütüncü yönünün gelişmesine önemli katkı yapmıştır. Bununla birlikte her iki kuramsal yaklaşım da tarihsel gerçekliği dışarıda bırakmaları nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca kültürel değişme olgusu ve çevrenin kültür üzerine etkileri bu kuramlarda ihmal edilmiştir.

3.2.3. Yapısalcılık

Antropolojide yapısalcı kuram Claude Levi-Strauss tarafından geliştirilmiştir. Yapısalcılık, toplumsal olgu ve öğelerin ancak toplumsal yapı denilen ve sadece bir model kullanılarak erişilebilecek gizli bir boyutun varlığı üzerinden anlaşılabilceğini öne sürer. Bu gizli boyutta dilde saklıdır. Çünkü dil insan aklını düzenleyen mekanizmaların dışavurumudur ve kültür dediğimiz şey, aslında bu mekanizmaların dışsal yansımasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla insanların zihinsel algıları, insanla nesnel dünya arasındaki tek ilişki biçimidir.

Claude Lévi-Strauss (1908-2009)

<https://www.google.com.tr/search?q=Claude+Levi-Strauss&tbn=isch&imgil>

Claude Levi Strauss ve onu izleyen diğerk yapısalcılar tarihi göz ardı etmeleri, kültürel değışmeyi açıklamaktaki güçsüzleri ve kültürlerdeki çevresel uyarlanma boyutunu dikkate almamaları nedeniyle eleştirilmiştir.

3.3. Psikoloji ve Biyoloji Yönelimli Kuramlar

3.3.1. Kültür-Kişilik Kuramı

Bu kuram, sosyolojiden çok psikolojinin etkisi altında, 1930'ların ortalarından itibaren antropologlarla psikologlar arasında kurulan yakın ilişkiler sonucunda Kuzey Amerika'da gelişmiştir.

Kuramın öncüsü Ruth Benedict'tir.(1889-1948). R.Benedict hem kültürlerde hem de bireyin ruh hallerinde karşılık bulan ortak tema ve başa çıkma yollarının var olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle kültürleri benimsenen bu başa çıkma yolları üzerinden tanımlamak ve sınıflandırmak mümkündür. Kültürün iç tutarlığı ancak bireyin sorunlarla başa çıkma kapasitesini yükselttiği ölçüde sürdürülebilen bir konuydu. Bu nedenle sorunlu kültür öğeleri zamanla ya değışerek ya da başka bir biçime dönüşerek bu iç tutarlılığın yeniden oluşmasına hizmet edecek biçimde var olabilmekteydi.

Ruth Fulton Benedict (1887-1948)

R.+Benedict&source=Inms&tbn=isch&sa=X&ei

Benedict Kültür Örüntüleri isimli kitabında bireylerin ruhsal yapılarını belirleyen iki tip kültür ayırt etmiştir. Birincisi uzlaşmacı, psikolojik ve duygusal aşırılıklardan kaçınan Apollon tipi kültür, ikincisi ise coşkulu ve romantik, şiddete ve tehlikeye eğilimli Dionisyak tip kültürdür. Bu kuram psikolojik antropoloji disiplinin gelişmesine yol açtı ve 1960'larda en görkemli dönemini yaşadı.

3.3.2. Sosyobiyojji Kuramı

Toplumsal olgu ve olayların biyolojik ve genetik nedenlere dayalı olduğunu savunan sosyobiyojji kuramı, kültürel öge ve kurumlarda bu esası arayan antropolog ve sosyal bilimcilerin dayandığı temel yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşımın en son vardığı nokta, pek çok karakterin kültürel süreçler yoluyla sonradan kazanılmış durumlar olmayıp, genlerde saklı olduğunu iddia eden genetik indirgemeciliktir.

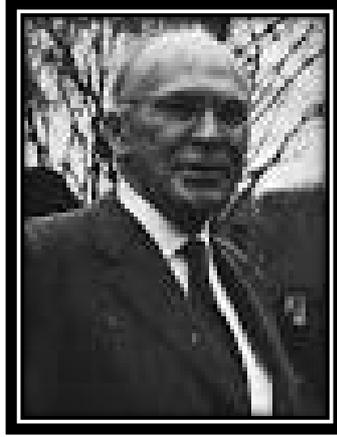
3.4. Çatışmacı ve Uyarlanmacı Kuramlar

3.4.1. Yeni Evrimcilik

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında kültürel temaslar daha da yaygınlaşmıştır. Bu süreçte Batılı olmayan toplumların yaşadığı hızlı değişim yanı sıra; Batılı toplumlarda çeşitli sorunlarla karşı karşıya (işsizlik çevre kirliliği, enerji ihtiyacı vs.) kalmışlardır. Bu sorunlar karşısında var olan değerlerin ve kurumların yeniden gözden geçirilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda ortaya çıkan yeni antropoloji akımlarının değişme vurgusunu temel alması kaçınılmaz olmuştur. Sanayileşme ve teknolojik gelişmenin etkisi altındaki toplumlarına eğilen bir antropoloji yaklaşımı gelişmiş ve buna yeni evrimcilik adı verilmiştir.

Büyük kültür tarihçisi Gordon Childe ile birlikte çalışmış olan Leslie White (1900-1975) bu yaklaşım ilk temsilcisidir. İlk evrimciler gibi o da belirli kültürlerin kendilerine özgül evrimleriyle değil, kültürün genel evrimleşme eğilimiyle ilgilenmiştir. Teknolojik ilerlemeyi belirleyici olarak kabul etmekle H.L.Morgan'a yaklaşmakla birlikte, ilerlemiş sayılan toplumlarla ilkel sayılan toplumlar arasındaki gelişme farkını açıklarken, kullandıkları enerji miktarını esas almıştır. Bir toplumun gelişmişliğini belirleyen unsur kullandığı enerji miktarıdır. İnsanlığın evrimi sürecinde enerji kaynakları beden gücü, evcil hayvanlar, su-rüzgar gücü, buhar, fosil yakıtlar ve nükleer enerjidir. Daha yüksek miktarda enerjiyi denetleyebilen toplumlar, daha düşük enerjiyi denetleyen toplumları askeri ya da iktisadi olarak boyunduruk altına alır.

Leslie White (1900-1975)

<https://www.google.com.tr/search?q=Leslie+White&>

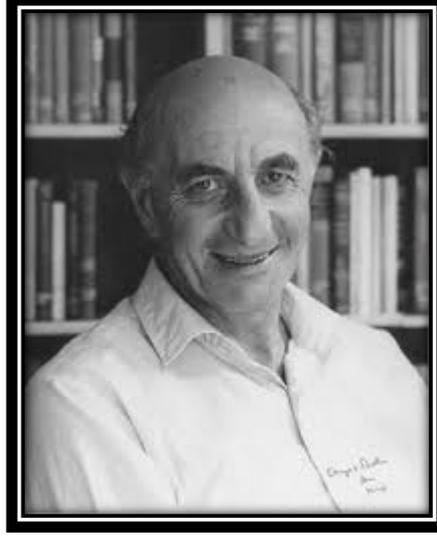
3.4.2. Kültürel Ekoloji Yaklaşımı

Julian Steward'ın (1902-1972) temsil ettiği çok hatlı evrim kuramı gerek Morgan, gerekse White'in kuramının toplumların evriminin evrensel bir tekil hat üzerinde gerçekleştiğini varsayan zaafını düzeltme girişimidir. Steward, toplumların içerisine yerleştikleri fiziksel, biyotik ve toplumsal çevrelere uyarlandığını, bu nedenle birden fazla hatta evrimleştiğini öne sürer. White ve özellikle de Steward'ın görüşleri ABD antropolojinin önemli bir alt alanı olan ekolojik antropolojinin temelini oluşturur.

3.4.3. Yeni İşlevcilik

Bu akımın temsilcisi Max Gluckman'dır (1911-1975) Reformist bir yaklaşım sergileyen Gluckman, işlevcilikte Malinowski'yi temel almakla birlikte, onu toplumsal örgütlenme içinde çatışmanın rolünü göz ardı etmekle eleştirir. Dayanışma ve toplumsal sistemin sürekliliğini sağlayan kurumlar yanında düşmanlıklar, aileler arası yabancılaşma, otoriteye yönelen tehditler gibi süreçler de toplumsal hayatın olağan yönleridir. Gluckman'a göre yine de çatışmaya rağmen toplumsal dayanışma korunabilmektedir. Toplumsal kurumlardan birinde ortaya çıkan, hatta süreklilik kazanan bir çatışma, bir başka kurumun gerektirdiği uzlaşmayla dengelenir. Ancak bu açıklama, toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Max Gluckman (1911-1975)

<https://www.google.com.tr/search?q=Max+Gluckman&>

3.4.4. Marksçı Antropoloji

Fransız antropolojisinden kök olan Marksçı antropoloji Stanley Diamond, Claude Meillasoux ve Maurice Godelier gibi antropologlar tarafından kuramsallaştırılmıştır. Bu antropologlar çevre ile kültürel evrim arasındaki ilişkiye baktıklarında, toplumsal sistemlerin dönüşmesine yol açacak ilişkilerin önemini görürler. Marx (1818-1883) değişmeyi meydana getiren koşulları incelerken toplumsal ilişkilerin uyumundan çok çatışmaları merkeze almıştır. Marksçı antropologlarda bu görüşten etkilenerek, toplumların (yalnız kapitalist olanların değil, sınıfsız/eşitlikçi olarak tanımlanan küçük ölçekli toplumların da) kaynaklara erişim konusunda farklılaşmış, çatışan kesimlerden oluştuğunu ve kültürel değişmeyi yaratanın da bu çatışmalar olduğunu savunmuşlardır. Başka bir deyimle Marksçı antropologlar dikkatlerini kültürün içindeki üretim ve dağıtım araçlarının nasıl şekillendiğine ve nasıl değişim geçirdiğine vermişlerdir.

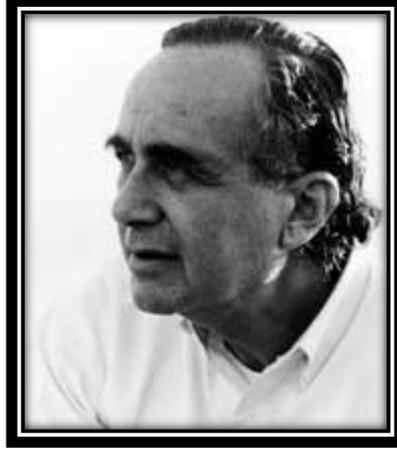
Marksçı antropologlar, Friedrich Engels'in düştüğü tek çizgili bir evrim modeli yanılığına düşmeyerek, yerel koşullara uygun olarak farklı yollar izlenebileceğini kabul etmişlerdir.

3.4.5. Kültürel Maddecilik

Maddeci yaklaşım, büyük ölçüde insanın geçmiş kültürlerinin kanıtı olarak ortaya çıkan maddi ürünlere bağlı olarak bir yorum biçimi olan arkeolojinin temel dayanağıdır. Antropolojide, kültürel özelliklerin, kodların, norm ve değerlerin, başta çevresel etkenler

olmak üzere, insan toplumlarının maddi koşullara bağlı olarak biçimlendiğini savunur. Bu yaklaşımın günümüzdeki en önemli temsilcisi Marvin Harris'dir.

Marvin Harris (1927-2001)

<https://www.google.com.tr/search?q=marvin+harris&>

3.5. Özgücü Kuramlar

3.5.1. Etnobilim ya da Bilişsel Antropoloji Yaklaşımı

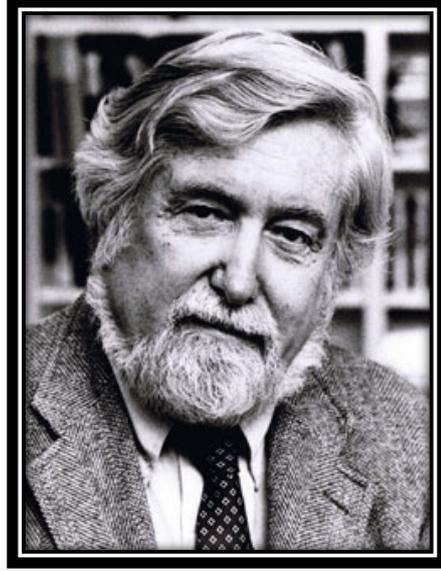
Yapısalcılık Kuzey Amerika'da yeni bir biçim kazanarak bilişsel antropolojiye dönüşmüştür. Bu yaklaşımın temel yönelimi, insanların dünyayı nasıl kavradığını anlama çabasıdır. Bir kültürün üyelerinin, çevreyi kendi dil kategorileri aracılığıyla algılamakta ve yapılandırmakta, karar verme mekanizmalarını bu bilişsel çerçeveden çıkan kural ya da ilkelerle yönlendirmektedir. Bilişsel antropoloji kültürün bu yönünü incelemektedir.

3.5.2. Simgeli – Yorumcu Antropoloji

1970'li yıllar, kültürü bir "simgeler sistemi" olarak tanımlayan yaklaşımların yükselişine sahne olur. Simgesel antropologlar arasında Victor Turner ve Mary Douglas gibi yapısalcı ya da yapısal-işlevselci yaklaşımlara daha yakın duran ve kültürel imgelerle toplumsal yapı ya da görüngüler arasındaki ilişkiye odaklanan antropologlar bulunduğu gibi, "bir bilim olarak antropoloji" projesinden koparak "bir sanat/yazın olarak" antropoloji tasarımına yol açılan yorumsamacı antropolojisiyle, ABD'li antropolog Clifford Geertz (1926-2006) bulunmaktadır.

Geertz'in yorumsamacılığı, kültürü, insanların yaşamlarını anlamlandırmalarını sağlayan ve onlara yol gösteren bir rehber, bir imgeler sistemi olarak tanımlamaktadır. Geertz'e göre antropolojinin görevi, tikel bir kültürde gömülü olan tabakaları eşeleyip betimleme tabakaları olarak ortaya çıkarmaktır. Kültür imgesel bir sistem olduğu için, kültürel süreçler okunmalı, tercüme edilmeli ve yorumlanmalıdır.

Clifford Geertz (1926-2006)

<https://www.google.com.tr/search?q=geertz&>

3.5.3. Feminist Antropoloji

20.yüzyılın sonlarına doğru postmodernist akımların gelişmesine paralel olarak, bilim ve yaşamdaki sömürü ve tahakkümcü zihniyetin tek ortaya çıkış noktasının doğu-batı ikiliği olmadığı yada Marksçı kuramların öne sürdüğü gibi toplumların içindeki tek sömürü ilişkisinin sermaye ile çalışanlar arasında olmadığı, sömürü ve tahakkümün hayatın her alanında olduğuna ilişkin görüş dünyada önem kazanmaya başladı. Bu düşüncenin dünyaya dalga dalga yayılmasını sağlayan güç ise feminist kuramın gelişmesi olarak kabul edildi. Feminist kuramlara göre kültürel farklar olmakla birlikte kadın-erkek arasında eşitsizlik, sömürü-tahakküm ilişkisi hemen hemen bütün kültürlerde mevcuttu. Buradan hareketle kuram, eşitsizliğin kültürel tezahürlerinin toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel inşasında araştırılmasına yöneldi. Bütün kültürlerde var olan etnik-merkezcilik eğilimi gibi yine çok

Margaret Mead (1901-1978)

<https://www.google.com.tr/search?q=m.mead&>

yaygın bir eril merkezliğin varlığını keşfetti. Başlangıçta toplumsal cinsiyet çalışmalarında sadece kadın sorunlarına yönelik araştırmalar yapılırken, bugün bu eğilim terk edilerek erkek araştırmalarına da yer vermeye başlandı ve böylelikle feminist kuram ve feminist antropoloji giderek bir toplumsal cinsiyet antropolojisine dönüştü. Ünlü antropolog Margaret Mead'e bu alanın öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Uygulamalar

Öğrenci Temel Antropoloji Kuramları ile ilgili yazılmış kitapları okumalıdır.

Uygulama Soruları

Temel Antropoloji Kuramlarını Öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Yüzyıllık sosyal/kültürel antropoloji disiplini tarihi boyunca çeşitli kuramlar gelişmiştir. Sosyal/kültürel antropolojide felsefeden ve diğer sosyal bilimlerden etkilenecek gelişen kuramlar bilimin gelişim tarihi içinde farklı değer ve sorunlar üzerinde odaklaşan ve birbirini eleştirerek zamanla iç içe giren, hatta birbirini besleyen birçok antropoloji okulunun doğmasıyla ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldaki sosyal bilimlerin etkisiyle evrimci ve işlevci kuramların egemenliğinde olan antropoloji 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok çatışmacı diye adlandırılan kuramların etkisi altında gelişmiştir.

19. yüzyıl Doğa bilimlerinde özellikle biyolojideki hayat formlarının basitten karmaşık formlara doğru evrildiği üzerine yerleşen evrim düşüncesi, kısa sürede sosyal bilimciler tarafından da benimsenmiştir. Antropolojik evrimcilikte de, tıpkı doğadaki gibi insan kültürlerinin de geniş zaman dilimleri içinde, “ilkel”den, “uygar”a doğru değişime uğradığını öne sürülmüştür.

Evrimci okulun ilk ve en önemli temsilcilerinden birisi Edward Tylor’dur. Tylor Hegel ve Auguste Comte’dan etkilenmiştir. Tylor kültürel evrimi aklın ilerleyişi olarak görmekte ve uygar olanla vahşi olanı birbirinden ayıran en önemli şeyin bilimi benimsemiş olmadan kaynaklandığını söylemektedir. Evrimcilerin diğer önemli ismi Lewis Henry Morgan’dır. teknolojiyi baz alarak insanın kültürel evrimini üç yabanıllık, barbarlık ve uygarlık olmak üzere 3 ana evreye ayırmıştır. Çünkü Morgan teknolojik gelişmenin kültürel evrimle paralel gittiğine inanıyordu.

19. yüzyıl Alman coğrafyacılara arasında gelişen difüzyonizm (yayılmacılık) kültürel buluşların belirli merkezlerde ortaya çıkıp buradan göç ve fetih gibi temaslar sonucu dalga dalga çevreye doğru yayıldığını ileri sürerler. Difüzyonistler kültürün, gelişim ve değişiminde en önemli etkenin, başka kültürlerden gelen maddi ve manevi öğelerin o kültüre girmesiyle gerçekleştiğini söylerler. Difüzyonizmi Kuzey Amerika’ya taşıyan kişi Franz Boas’tır. Öncelikle kültürel öğelerin coğrafi dağılımı üzerinde duran Boas, kültürel değişimin tarihsel ve psikolojik süreçlerini kurgulamak için öğelerin dağılımına bakmak gerektiğini öne sürer.

Başlangıçta difüzyonist fikirleri benimsemiş olsa da, tarihsel özgücü yaklaşımı kuran kişi Amerikalı antropolog Franz Boas’tır. Her kültürün kendine özgü ve ayrı tarihi olduğu görüşü tarihsel özgücü yaklaşımın temelidir. Boas, kültürel gelenekleri ve yaşam tarzlarını açıklamak için üç temel etkeni incelemenin gerekli olduğunu söyler. Bunlar çevresel koşullar, psikolojik etkenler ve tarihsel bağlantılardır.

İşlevcilik, kültürel öğelerin kültür bütünü içinde nasıl işlev gördüğünü ve bu bütünlü nasıl uyum sağladığını antropolojik araştırmanın temel sorunu sayar. İşlevciler, antropoloji içinde uzun süreli alan araştırmasını ilk uygulayan grup olarak öncülerinden ayrılırlar. İngiliz işlevciliğinin kurucusu ve başta gelen kuramcısı Bronislaw Malinowski’dir.

Yapısal İşlevselciliğin kurucusu olan İngiliz antropolog Alfred Radcliffe Brown'dur. E.Durkheim etkilenmiştir ve sosyolojinin temel kavramlarından biri olan toplumsal yapı kavramı ile ilgilenmiştir. Radcliff Brown toplumu bir organizmaya benzetmiştir. Birey kendini aşan toplumsal yasalara boğun eğen, bu yasalar gereğince hayatını sürdüren bir unsurdur, bireysel farklılıklar ancak bu çerçevede ortaya çıkabilmektedir.

Antropolojide yapısalcı kuram Claude Levi-Strauss tarafından geliştirilmiştir. Yapısalcılık, toplumsal olgu ve öğelerin ancak toplumsal yapı denilen ve sadece bir model kullanılarak erişilebilecek gizli bir boyutun varlığı üzerinden anlaşılabilceğini öne sürer. Bu gizli boyutta dilde saklıdır.

Kültür-Kişilik kuramı, sosyolojiden çok psikolojinin etkisi altında, 1930'ların ortalarından itibaren antropologlarla psikologlar arasında kurulan yakın ilişkiler sonucunda Kuzey Amerika'da gelişmiştir. Kuramın öncüsü Ruth Benedict'tir. R.Benedict hem kültürlerde hem de bireyin ruh hallerinde karşılık bulan ortak tema ve başa çıkma yollarının var olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle kültürleri benimsenen bu başa çıkma yolları üzerinden tanımlamak ve sınıflandırmak mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında kültürel temaslar daha da yaygınlaşmıştır. Bu süreçte Batılı olmayan toplumların yaşadığı hızlı değişim yanı sıra; Batılı toplumlarda çeşitli sorunlarla karşı karşıya (işsizlik çevre kirliliği, enerji ihtiyacı vs.) kalmışlardır. Bu sorunlar karşısında var olan değerlerin ve kurumların yeniden gözden geçirilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda ortaya çıkan yeni antropoloji akımlarının değişme vurgusunu temel alması kaçınılmaz olmuştur. Sanayileşme ve teknolojik gelişmenin etkisi altındaki toplumlara eğilen bir antropoloji yaklaşımı gelişmiş ve buna yeni evrimcilik adı verilmiştir.

Büyük kültür tarihçisi Gordon Childe ile birlikte çalışmış olan Leslie White (1900-1975) bu yaklaşım ilk temsilcisidir. Bir toplumun gelişmişliğini belirleyen unsur kullandığı enerji miktarıdır. İnsanlığın evrimi sürecinde enerji kaynakları beden gücü, evcil hayvanlar, su-rüzgar gücü, buhar, fosil yakıtlar ve nükleer enerjidir. Daha yüksek miktarda enerjiyi denetleyebilen toplumlar, daha düşük enerjiyi denetleyen toplumları askeri ya da iktisadi olarak boyunduruk altına alır.

Yeni İşlevcilik akımının temsilcisi Max Gluckman'dır. Reformist bir yaklaşım sergileyen Gluckman, işlevcilikte Malinowski'yi temel almakla birlikte, onu toplumsal örgütlenme içinde çatışmanın rolünü gözardı etmekle eleştirir. Dayanışma ve toplumsal sistemin sürekliliğini sağlayan kurumlar yanında düşmanlıklar, aileler arası yabancılaşma, otoriteye yönelen tehditler gibi süreçler de toplumsal hayatın olağan yönleridir. Gluckman'a göre yine de çatışmaya rağmen toplumsal dayanışma korunabilmektedir.

Kültürel Maddeci yaklaşım, büyük ölçüde insanın geçmiş kültürlerinin kanıtı olarak ortaya çıkan maddi ürünlere bağlı olarak bir yorum biçimi olan arkeolojinin temel dayanağıdır. Antropolojide, kültürel özelliklerin, kodların, norm ve değerlerin, başta çevresel etkenler olmak üzere, insan toplumlarının maddi koşullara bağlı olarak biçimlendiğini savunur. Bu yaklaşımın günümüzdeki en önemli temsilcisi Marvin Harris'dir.

Ayrıca Özgücü Kuramlar Başlığı altında Etnobilim ya da Bilişsel Antropoloji; Yaklaşımı Simgeci – Yorumcu Antropoloji ve Feminist Antropoloji akımları ve temsilcilerinden söz etmek mümkündür.

SORULAR

1. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren antropoloji daha çok hangi kuramların etkisi altında gelişmiştir ?

- a- Çatışmacı
- b- Evrimci
- c- Difüzyonist
- d- Yapısal
- e- İşlevsel

2. Evrimci okulun ilk ve en önemli temsilcisi kimdir?

- a- Bronislaw Malinowski
- b- Edward Tylor
- c- Franz Boas
- d- A.Radcliffe Brown
- e- Claude Levi-Strauss

3. Antropoloji biliminin konusunun kültür olduğunu söyleyen ilk bilim insanı kimdir?

- a- A.Radcliffe Brown
- b- Lewis Henry Morgan
- c- Franz Boas
- d- Edward Tylor
- e- Margerat Mead

4. L. Henry Morgan neyin keşfiyle insanoğlunun uygarlık aşamasına geçtiğini savunur.

- a-Hayvanların evcilleştirilmesi
- b-Çömlekçiliğin keşfi
- c-Yerleşik Hayata geçiş
- d- Yazının keşfi
- e-Madenlerin Ergitilmesi

5. Hangi kuramı aynı zamanda kültür-çevre kuramı olarak da adlandırılmak mümkündür ?

- a- Çatışmacı
- b- Evrimci
- c- Difüzyonist
- d- Yapısal
- e- İşlevsel

6. Aşağıdaki beyanlardan hangisi Franz Boas'la ilgili değildir ?

- a- Aşağıdaki beyanların hepsi Franz Boas'la ilgilidir.
- b- Başlangıçta difüzyonist fikirleri benimsemiş olsa da, tarihsel özgücü yaklaşımı kuran kişidir.
- c- Amerikalı antropologdur.
- d- Baffin Adaları Eskimoları arasında ilk alan araştırmasını yapmıştır.
- e- Her kültürün kendine özgü ve ayrı tarihi olduğu görüşünü savunur.

7. Hangi Kuramın temsilcileri antropoloji içinde uzun süreli alan araştırmasını ilk uygulayan grup olarak öncüllerinden ayrılırlar.

- a-İşlevciler
- b-Evrimeciler
- c-Yapısalcılar
- d- Psikoloji ve Biyoloji Yönelimli Kuramlar
- e-Çatışmacı ve Uyarlanmacı Kuramlar

8. L. H. Morgan insanın kültürel evrim aşamalarını tanımlarken hangi ölçütü esas almıştır?

- a. Sanat
- b. Teknoloji
- c. Din
- d. İşbölümü
- e. Sosyal organizasyon

9. Kültürün değişmesinde en önemli etkenin başka kültürlerden gelen kültürel öğeler olduğunu savunan antropoloji kuramı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Evrimcilik
- b. Kültürel maddecilik
- c. Difüzyonizm
- d. İngiliz işlevciliği
- e. Yeni işlevcilik

10. Kültürün temel görevinin insanların ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu savunan antropolog kimdir?

- a. Alfred R. Radcliffe-Brown
- b. Ruth F. Benedict
- c. Claude Lévi-Strauss
- d. Bronislaw Malinowski
- e. Gordon Childe

11. Toplumda ortaya çıkan çatışmaların toplumsal yapının işleyişinde önemli bir unsur olduğunu savunan kuramsal yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Postmodernizm
- b. Yapısal işlevcilik
- c. Yapısalcılık
- d. Yeni işlevcilik
- e. Kültürel maddecilik

12. Kültürün, o kültürün üyelerince ortak olarak paylaşılan semboller ve anlamlardan ibaret olduğunu savunan kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Yeni evrimcilik
- b. Kültür-kişilik
- c. Yapısalcılık
- d. Yeni işlevcilik
- e. Sembolik/Yorumcu antropoloji

CEVAPLAR

1) A, 2) B, 3) D, 4) D, 5) C, 6) A, 7) A, 8) B, 9) C, 10) D, 11) D, 12) E

4. İNSAN KÜLTÜRÜNÜN BAŞLANGICI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

4. İNSAN KÜLTÜRÜNÜN BAŞLANGICI

4.1. İnsanın Canlılar Dünyasındaki Yeri Nedir?

4.2. İnsan

4.3 İnsanın Biyolojik Çeşitliliği

4.4 Evrim Düşüncesinin Gelişimi

4.4.1 Primatların Ortaya Çıkışı ve Evrimi

4.4.2 Homo Habilis

4.4.3 Homo Erectus

4.4.4. Neandertal

4.4.5 Homo sapiens

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1- Aşağıdakilerden hangisi Homo Erectus'un özellikleri arasında yer almaz?

- A-) Fosil kalıntılarında Afrika dışındaki kıtalarda da rastlanılan ilk türdür.
- B-) Geniş ve ileri doğru çıkıntılı bir üst yüze ve geniş bir buruna sahiptirler.
- C-) Uzun mesafeli hareket etmeye uygun iskelet ve kas sistemine sahiptirler.
- D-) Ateşi bilmezler ve kullanmazlar.
- E-) Grup halinde örgütlenerek avlanırlar

1- Neandertallerin taş, kemik, boynuz, diş ve ağaç gibi hammaddeleri kullanarak ürettikleri yonga aletlere ne isim verilir.

- A-) Musterien kültür
- B-) Aşölyen
- C-) Oldowan kültürü
- D-) Hepsi
- E-) Bu saçma bir sorudur, çünkü Neandertaller alet üretmemiştir.

2- İnsan türü biyolojik sınıflandırmaya göre hangi memeli takımının üyesi olarak kabul edilir?

- A-) Etçiller
- B-) Kemirgenler
- C-) Sıcakkanlılar
- D-) Primatlar
- E-) Omurgalılar

Cevaplar: 1-D , 2-A , 3-D

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İnsanın Canlılar Dünyasındaki Yeri	İnsanın primat takımının bir üyesi olduğunu öğrenmek	İnsanın Canlılar Dünyasındaki yeri ile ilgili hazırlanmış belgesel filmleri izlemek
İnsanın Biyolojik Çeşitliliği	İrkin biyolojik yönünün toplumsal olarak inşa edilmiş olan kavramlaştırmadan farklı olduğunu kavramak	Bu konu ile ilgili yazılmış Kitap ve makaleleri okumak
Evrin Düşüncesinin Gelişimi	Doğadaki canlıların çeşitliliği, bunların yaşadıkları çevrelere uyarlama mekanizmalarını kavramak	Bu konu ile yapılmış olan belgesel filmleri izlemek
Primatların Ortaya Çıkışı ve Evrimi	Jeolojik zamanlar hakkında bilgi sahibi olmak ve Homo Habilis, Homo Erectus, Neandertal ve Homo sapiens'in özelliklerini öğrenmek	Araştırma yaparak

Anahtar Kavramlar

- Homosantrizm,
- Primat,
- Prosimiyenler ,
- Antropoidler ,
- Katarini,
- Hassas tutuş yeteneği,
- Hominoid, hominid, ,
- Dolikosefal, mezosefal, brakisefal,
- Genotip, fenotip,
- Genetik sűrűklenme,
- Homo habilis,
- Homo erectus,
- Neandertal,
- Homo sapiens

Giriş

Bu bölümde insanın canlılar dünyasındaki yerini ve bugünkü formunu alıncaya kadar geçirdiği evrimsel süreci inceleyeceğiz.

4.1. İnsanın Canlılar Dünyasındaki Yeri Nedir?

Canlılar dünyasında insanın yeri ve diğer canlılarla biyolojik ilişkisi, hemen her insanın sorguladığı konulardan biridir. Homosantrik (insan merkezilik) bakış açısıyla insanoğlu yalnız kendi toplumunu ve onun tarihsel mirasını değil, genel olarak insanı ve "insanlık" adını verdiği bir kavramı da en yüksek yere koyar; bu kavrama içerdiği tüm varlık alanı ile birlikte en yüksek değerleri verir. İnsan yeryüzündeki varlıkların en değerlisi, ruh ve akli ile en seçkinidir. Bu bakımdan onun bir varlık olarak diğer canlılardan eksik ya da onlarla benzeşen yönlerinden söz etmek kolay değildir. Cansız ve canlı dünyanın, hatta evrenin merkezini insan oluşturur. Bu dünya görüşüyle bizler, kendimizin diğer canlılardan ayrı ve ayrıcalıklı olarak yaratıldığına inanmak isteriz. Bununla birlikte kökünde organlar, ilkel ve türemiş organlar ile genetik çalışmalar insanın diğer canlılarla aynı kökenden geldiğini kanıtlamaktadır. İnsan birçok canlı ile yapısal olarak benzer organlara sahip olmakla birlikte, biyolojik taksonomiye göre hayvanlar aleminin içerisinde, merkezi sinir sistemine sahip omurgalı hayvanlar arasında, bu hayvanların bir kolu olan memeliler sınıfında ve bu sınıfın takımlarından biri olan primatların bir üyesi olarak sınıflandırılır. Primat takımının ve primat takımında yer alan türlerin temel özellikleri ve insanın, neden primat takımının bir üyesi olarak değerlendirildiğini şöyle açıklamak mümkündür. Primat takımı geleneksel olarak iki büyük alt takıma ayrılmaktadır, **Prosimiyenler** (Lemur, Loris ve Tarsier) ve **Antropoidler** (Yeni Dünya Maymunları (Platiriniler) ve Eski Dünya Maymunları (Katariniler)).

Loris

Lemur

http://tr.wikipedia.org/wiki/Lorisiler#mediaviewer/Dosya:Loris_tardigradus.jpg

http://www.redorbit.com/media/uploads/2004/10/42_059bca5ed52fc21018e8d764763ab4fd.jpg

Tarsier

<http://www.animalpictures123.org/wp-content/uploads/2012/06/Wonderful-Eyes-Of-Tarsier.jpg>

Primat takımında yer alan türler, ağaç üzerinde yaşamaya uyarlanmayı yansıtan temel anatomik özelliklere sahiptir. Primatların el ve ayaklarında beşer adet parmak vardır ve

koklama duyusu yerine görme duyuları gelişmiştir. Memelilerin çoğunda göz, kafatasının yan tarafında yer alır ve her bir gözün görme alanının diğerinkinden farklı olması nedeniyle görme iki boyutludur. Primatlarda kafatasının ön kısmında yerleşmiş olan gözlerin görüş alanlarının birbirleriyle çakışmasıyla üç boyutlu görüş (stereoskopik) yetisi gelişmiştir, üç boyutlu ve renkli görebilirler. Primatlarda (özellikle Antropoidlerde) bu özelliğin gelişimi, binlerce renk tonunun arasında besin ve düşman gibi durumların kolayca algılanmasına olanak sağlamaktadır. Koklama duyusunun görme duyusuna oranla önemini yitirmiş olması, primat takımında burun bölgesinin de içinde yer aldığı yüz ve çenelerin küçülmesine yol açmıştır. Buna bağlı olarak dişlerin sayısında meydana gelen azalma primat takımının en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Memelilerde her bir çene yarımında yer alan 3 kesici, 1 köpekdişi, 4 küçük azı ve 3 büyük azıdan oluşan toplam 44 diş sayısı, primat takımında 36 ve 32'ye düşmüştür. Buna karşın ağızdaki kesme, koparma, parçalama ve çiğneme işlevlerini yerine getiren çok biçimli dişler gelişmiştir. Diş biçimindeki çeşitlilik, primatların beslenmesindeki çeşitlilikle de uyumludur. Birçok primat farklı besin türlerinden oluşan **karma beslenmeye** sahiptirler.

Katarini olarak da adlandırılan, dar burunlu Eski Dünya maymunları, iki üst aileye sahiptir. Bunlar insanı, kuyuksuz büyük maymunları (orangutan, goril, şempanze) ve hilobatları içeren Hominoidea ile maymun olarak bildiğimiz Cercopithecoidea'dır.

Şempanze, goril, orangutan ve insanın aynı üst aile içerisinde yer alması beyin kapasitelerinden morfolojik özelliklerine, genetik yapılarından toplumsal örgütlenmelerine ve sosyal organizasyonlarına kadar birçok özellik açısından birbirlerine benzemelerinden kaynaklanmaktadır.

Şempanze

Goril

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Empanze#mediaviewer/Dosya:Schimpanse_Zoo_Leipzig.jpg

http://tr.wikipedia.org/wiki/Goril#mediaviewer/Dosya:Male_silverback_Gorilla.JPG

Orangutan

<http://www.zooborns.com/.a/6a010535647bf3970b01a3fb15f74e970b-popup>

Kuyuksuz büyük maymunlar primatlar arasında en büyük ve ağır olanlarıdır. Orangutanlar 140 kg, goriller ise 200 kg ağırlığına ulaşabilmektedir. Kuyuksuz büyük maymunlarda köpek dişleri oldukça iridir. Çeneleri iri ve ileri doğru çıkıntılıdır. Güçlü çenelere sahip olan kuyuksuz büyük maymunlarda çiğneme kasları da oldukça kuvvetlidir. Ortalama beyin kapasiteleri Şempanzede 390 cm³, orangutanda 425 cm³ ve gorilde 525 cm³'tür. Yarı dik duruş pozisyonuna sahip olan kuyuksuz büyük maymunların uyluk ve kaval kemiklerinin eksenleri düz konuma gelememektedir. Bu nedenle iki ayak üzerine kalktıklarında bile insandaki gibi dik duruş pozisyonuna sahip olamamaktadırlar. Ayakları da elleri gibi tutucu özellik taşımaktadır. İnsandan daha kısa başparmakları olduğu için başparmakla diğer parmaklarının karşılaşması sonucunda meydana gelen **hassas tutuş** yeteneği gelişmemiştir.

İnsan gibi uzun ömürlü olmalarına karşın doğal yaşamlarında 40 yaşını aşmış kuyuksuz büyük maymuna pek rastlanmaz. Büyümeleri diğer hayvanlara ve insan dışındaki primatlara göre yavaştır. İlk iki yıldaki büyüme biçimleri insana benzemektedir. Erişkinlik dönemine, çok kısa bir çocukluktan sonra giren kuyuksuz büyük maymunlarda erişkinlik aşamasında cinsiyetler arasında belirgin bir boyut farklılığı mevcuttur. Kuyuksuz maymunlarda özellikle dişiler ve erişkinliğe ulaşmamış erkekler sosyal gruplar halinde yaşarlar. Ses telleri insan gibi konuşmaya uygun olmamakla birlikte, farklı sesler çıkarma yoluyla gerçekleştirilen gelişmiş bir iletişim kurma becerisi, insanların kuyuksuz büyük maymunlarla paylaştığı özelliklerden biridir. İnsanlar gibi ses çıkaramamakla birlikte şempanze, goril ve orangutan gibi kuyuksuz büyük maymunlar, işaret dilini öğrenerek insanla iletişim kurabilmektedir. Fakat kuyuksuz büyük maymunlar dili ancak belli bir düzeye kadar öğrenebilmektedirler, dil konusunda ilkel bir yetiye sahiptirler.

Kuyruksuz büyük maymunlar yalnızca morfolojik ve davranışsal özellikleriyle değil, genetik yapılarıyla da insana büyük benzerlikler göstermektedir. Genetik olarak en yakın akrabası olan şempanzelerle insan arasındaki genetik farklılık yalnızca %1,2'dir. Morfolojik açıdan birbirlerine daha fazla benzedikleri varsayılan şempanze ve goril arasındaki farklılık da yalnızca %1,2'dir. Bütün bu özellikler, insan ile kuyruksuz büyük maymunların hem davranışsal hem de genetik açıdan büyük benzerliklere sahip olduklarını göstermektedir.

4.2. İnsan

İnsanı tanımlama denemelerinin genellikle insan merkezli bir yaklaşım sergilenmektedir. İnsan üyesi olduğu primat takımının diğer üyeleri ile pek çok ortak özelliği paylaşmaktadır. Fakat aynı zamanda, yalnızca insana özgü olan ve diğer primatlarda görülmeyen biçimsel ve davranışsal özellikler de mevcuttur. Örneğin insanın beyni diğer hominoidlerden daha iri (ortalama 1400cm³) ve karmaşıktır. Yüzü daha kısadır. Ön dişlerinin boyutu, özellikle de köpek dişleri kısalmış, azı dişleri kalın bir mine tabakasıyla kaplanmıştır. Kol kemiklerinin uzunluğu bacak kemiklerine göre; ön kol kemiklerinin uzunluğu ise üst kol kemiklerine göre kısalmıştır. Omurganın yerleştiği kafanın en büyük deliği bütünüyle kafatasının altına yerleşmiş, omurga bir S formunu almıştır. Omurganın bel omuru bölümü kısalmış, leğen kemiği ise kısa ve geniş bir hal almıştır. Başparmak uzun, diğer dört parmağının boyu ise kısadır. Ayak parmakları tutucu özelliğini yitirmiştir. İnsan ile kuyruksuz büyük maymunlar arasında beliren en belirgin farklılıklar biri insanın çocukluk dönemi en uzun olan tek hominoid olmasıdır. Bu özellik ona, diğer *hominoid*lerden daha uzun süren ebeveynlere bağımlılık ve daha fazla toplumsal öğrenme yetisi kazandırmaktadır. Kültürün bir parçası olan karmaşık toplumsal ilişkiler de sadece insana özgüdür ve diğer primatların sosyal ilişkilerine göre çok daha büyük bir çeşitlilik ve karmaşıklık düzeyine sahiptir. Bu da uzun bir öğrenme süreci gerektirir. İnsanı diğer canlılardan ayırt eden pek çok özellik olmasına karşın, birçok özelliği örneğin, sese dayalı iletişim sistemi, davranışların gelecek kuşaklara öğretilmesi, kendini ve akrabaları tanımak, yalan söylemek, avlanmak, alet yapmak gibi özelliği başta şempanze, goril ve orangutan olmak üzere diğer hominoidlerle paylaşır. Genetik olarak da aramızda çok az fark olması, aramızdaki farklılıkların niteliksel değil niceliksel olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. İnsanın Biyolojik Çeşitliliği

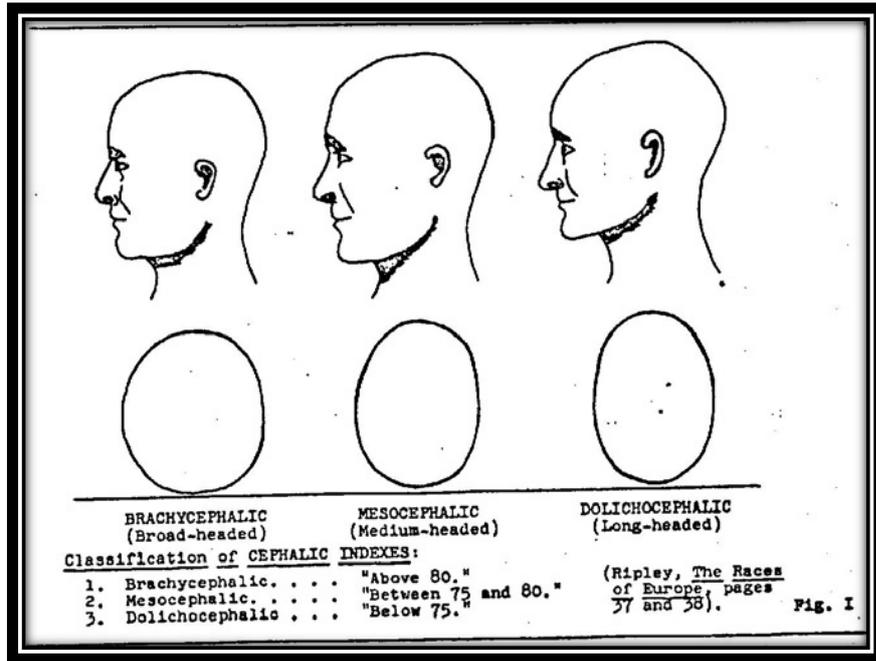
İnsan, diğer adıyla *Homo sapiens hominoidea* üst ailesi içerisinde yer alan bir türdür. Fakat insan türü içerisinde yer alan **popülasyonlar**, aileler, hatta aileyi oluşturan bireyler arasında da farklılıklar mevcuttur. İnsanoğlu, doğadaki canlıları kendini merkeze alarak sınıflamış, bu arada kendi türünün gösterdiği çeşitliliği de sınıflayarak kendini ve kendi dışında kalanları algılamaya çalışmıştır. Bu tür sınıflamaların insanlığın tarihi kadar eski olup, bu konu ile ilk belgeler Mısır'da karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. 1350 yıllarında Mısırlılar insanları görünür özelliklerini (deri rengini) kullanarak, Kırmızılar (Mısırlılar), Sarılar

(Doğulular, Asyalılar), Siyahlar (Afrikalılar) ve Beyazlar (Kuzeyliler) olmak üzere dört gruba ayırmışlardır. Daha sonra Çin’de ve Eski Yunan’da, bu tür sınıflamalara rastlanmıştır.

15. yüzyılda Avrupalılar, keşif ve kolonileştirme çabaları sırasında Amerika, Avustralya ve Afrika’nın yerli halklarıyla tanışmışlardır. 17 yüzyılın sonundan itibaren Avrupalılar, yeni tanıdıkları ötekilerin insan olup olmadıklarını, kendileri gibi Adem ve Havva’nın soyundan gelip gelmediklerini sorgulamaya ve kendilerini bu halklardan üstün görmeye başlamışlardır. Başka bir deyimle dünya yüzünde yaşayan insanları sınıflandırma çabası içine girmişler ve insan bu çeşitliliği ırk adını verdiğimiz bir kavramla tanımlamaya çalışmıştır. Deri rengi, yüzün ileri doğru fırlaklığının derecesi (*progantizma*), göz ve saç rengi ve biçimi, yüz şekilleri, boy-pos gibi görünebilir özellikler kullanılarak ırk sınıflamaları yapılmış, ancak bu özelliklerin biyolojik çeşitliliği tanımlamadaki başarısızlığı kafatası endisi gibi ölçülebilir ölçütlerin geliştirilmesine neden olmuştur.

İsviçreli anatomist Retzius ırk sınıflandırmasında kullanılacak bir ölçüt olarak **kafatası endisini** geliştirerek, kafataslarını uzun (*dolikosefal*) orta yuvarlaklıkta (*mezosefal*) ve yuvarlak (*brakisefal*) olarak sınıflamıştır. Buna göre bazı ırklar uzun, bazıları yuvarlak ve

Kafatasları

<http://www.nuveforum.net/1452-luzumsuz-bilgiler/54700-yeryuzundeki-irklar-nelerdir/>

bazıları da orta yuvarlaklıkta bir kafatası biçimine sahiptir. Kafatası biçimine dayalı ırk sınıflandırması daha sonraları ırkçılık tartışmalarının odağına yerleşmiş ve yöneticiler saf ırk (öjeni) yaratma çabası içine girmişlerdir.

İrkin biyolojik yanı, toplumsal olarak inşa edilmiş olan kavramlaştırmadan çok farklı olmakla birlikte, bu ikisi bazen çok yanıltıcı sonuçlara yol açacak şekilde karıştırılır. Biyolojik ırk, ortak gen havuzundan gelen kendine özgü genetik yapıyı paylaşan bir nüfustur; yani bir türün biyolojik alt gruplaşmasıdır. Biyolojik ırk, çoğunlukla belli bir coğrafi ya da

ekolojik bölgede yaşayan nüfusa gönderme yapmak için kullanılır. Irk türünden kategorilere göre yapılan sınıflandırmalarda kullanılan araçlar fenotipik özelliklerdir. En basit anlamıyla fenotip, genetik yapının ya da genotipin dış görünüşe yansıyan kısımlarının olduğu materyal ya da gözle görülür göstergeleridir. Yukarıda söz ettiğimiz deri rengi, göz rengi, saç biçimi fenotiptir; bunların çevresel etkenlerden doğrudan etkilendikleri aşikâr olsa bile, genetik çeşitlenmeyi yansıtırlar. Özellikle insan söz konusu olduğunda, biyolojik ırkın ortaya çıkardığı ilk karmaşıklık, bölgesel dağılım gösteren ırkların sınırlarının neredeyse her zaman belirsiz olması, ırk sınıflamalarında kullanılan özelliklerin çevresel koşullardan etkilenmeleri ve ırklar arasındaki farklılıkların genetik farklılıklarla açıklanamaması ve bireyleri sınıflamak için kullanılabilecek en gözle görülür özelliklerin (deri rengi, vücut şekli ve göz rengi gibi), halklar arasında sadece derece farkı göstermesi gibi nedenler sonuç olarak ırk kavramının reddedilmesine yol açmıştır. Bu nedenle günümüzde ırklar, biyolojik temele dayalı olduğu varsayılan, kültürel olarak inşa edilmiş gruplar olarak tanımlanmaktadır. Böylece bugün bir insan grubundan diğerine değişen bedensel farklılıklar, ırk kavramıyla değil, insanların yaşadıkları çevreye uyarlanmasıyla ortaya çıkan özellikler olarak değerlendirilmekte, farklılıklar biyolojik çeşitliliğimizin parçaları olarak algılanmaktadır.

4.4. Evrim Düşüncesinin Gelişimi

Evrim düşüncesi Antik çağ düşünürlerine kadar uzanmaktadır. Örneğin Anaksimandros, balıkları, insana kadar pek çok hayvan türünün kaynağı olarak görmekte ve evrim düşüncesinin de temelini atmaktadır. Herakleitos canlılar arasındaki savaşımdan bahsederek, doğal seçim fikrinin öncülüğünü yapmıştır. Canlıları ilk kez sınıflayan Aristoteles'e göre, canlılar alemi basitten karmaşığa doğru gelişerek insana ulaşır. Başka bir deyişle canlıların en ilkel düzeyde "kendiliğinden" oluştuğunu, doğanın gereksinimlerine göre organların oluştuğunu belirterek **transformizm** adı verilen ilk evrim düşüncesini ortaya atan düşünür Aristoteles'tir. Ancak Aristoteles'e göre bu değişim düzenlidir ve bir amaca yöneliktir. 18 yüzyılda ise ilk doğa bilimcilerden Carl von Linné (1707-1778), **taksonomi** olarak da bilinen sınıflamayla, bilinen bütün canlıları anlamlı gruplar halinde sınıflamıştır. Linné, aynı zamanda, **cins** ve **tür** ayrımını yaparak ikili isimlendirmeyi bilim dünyasına kazandırmıştır.

Fransız anatomist Cuvier (1769-1832) jeolojik katmanlarda yer alan fosilleri inceleyerek, bunların önemli bir kısmının geçmişte soyları tükenmiş canlılara ait olduğunu göstermiş ve dünyanın yaşı ile ilgili tahminler yapmıştır. Lamarck'ın (1744-1829) kazanılan karakterlerin kalıtımına dayalı canlılardaki değişimi açıklayan kuramı, evrim düşüncesinin temelini atan fikirlerden bazılarıdır. Doğadaki canlıların çeşitliliği, bunların yaşadıkları çevrelere uyarlanması, tür içi ve türler arası yaşam mücadelesini gözlemleyen Darwin, canlılardaki değişim için anahtar rolün doğal seçim olduğu sonucuna ulaşarak, evrim düşüncesini kuram haline dönüştürmüştür. Bu nedenle, evrim kuramı ile Darwin özdeş hale gelmiştir.

Darwin, canlıların çeşitliliğinin evrim açısından önemini, popülasyon içerisindeki mücadele ve üreyen grupların birbirlerinden izolasyonunu ve coğrafi engellerin yeni bir türün oluşumundaki etkisini açıklamakla birlikte, tür içerisindeki çeşitliliğin kaynakları, tür içerisinde çeşitliliğin nasıl devam ettiği ve evrimin hızı gibi temel evrim sorunlarını çözümleyememiştir. Bu sorunlara yanıtlar farklı doğa bilimcilerinden gelmiştir. Sir Francis Galton (1822-1911), farklı renkteki tavşanlardan kan alarak, bunu diğer tavşanlara transfer etmiş; ardından tavşanları çiftleştirmiş, ancak renk özelliğinin kan transferi aracılığıyla geçmediği sonucunda ulaşmıştır. Alman Biyolog August Weismann (1834-1914) bütün kalıtsal bilginin *germ plasma* adı verilen üreme hücrelerinde yer aldığını belirleyerek, üreme hücrelerini etkileyebilen çevresel özelliklerin, vücut hücrelerini etkilemediklerini saptamıştır. Bu ise modern genetiğin temelini oluşturmuştur. Özelliklerin gelecek kuşaklara nasıl aktarıldığı sorunu, Çek bilgin Gregory Mendel'in (1822-1884) bezelyeler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarla çözümlenmiştir. Mendel, genetik özelliklerin ayrı birimler halinde eşit oranlarda karışan modeline karşıt *tanecikli kalıtım modelini* bulmuştur. Mendel'in ortaya koyduğu bir diğer buluş ise bezelyenin biçimi ve rengi gibi özelliklerin birbirinden bağımsız halde, *gen* olarak bildiğimiz özellikler tarafından aktarıldığıdır. Yani bir bezelye sarı ve buruşuk olabildiği gibi yeşil ve buruşuk da olabilmektedir. Renk ve buruşukluk birbirlerinden bağımsız olarak dizilmektedirler. Mendel bir kuşaktan diğerine kalıtımın nasıl gerçekleştiğini ortaya koyarken, türün ya da türü oluşturan popülasyonların genetik yapısındaki çeşitlilik, *rekombinasyon* ile açıklanmıştır. Rekombinasyon, rastgele üremeye bir türün **gen havuzu** içerisindeki genlerin bir araya gelerek, sonsuz bir çeşitlilik oluşturabilmeleridir. Ancak, bu özellik mevcut genetik yapı içerisinde yeni özelliklerin nasıl girdiğini açıklayamamaktadır. Bu durumda *mutasyon* adı verilen bir diğer evrimsel süreç karşımıza çıkmaktadır. Mutasyonlar çoğunlukla zararlı olmakla birlikte, bazıları o çevre koşulları içerisinde etkisiz (nötr), çok azı ise yararlı olabilmektedir. Ortaya çıkan mutasyonlar, doğal seçim yoluyla elenmedikleri, üreme aracılığıyla gelecek kuşağa aktarıldıkları sürece, popülasyonun gen havuzuna yeni özelliklerin katılmasının, diğer bir deyişle türün çeşitlenmesinin ham maddesini oluşturmaktadır. Genetik yapı, yalnızca mutasyonlar aracılığıyla değil, aynı zamanda bir kuşaktan diğerine bir genin frekansının değişimiyle karakterize olan *genetik sürüklenme*yle de değişebilmektedir. Bütün canlılarda üremenin rastgele olması, genetik yapının bir kuşaktan diğerine rastgele değişimine yol açmaktadır. Ayrıca, bir popülasyondan diğerine göçler de gerçekleşmektedir. Bu genetik göçlere *gen akışı* denmektedir. Kısacası evrim oldukça uzun bir süreci kapsar bu nedenle evrenin ya da türümüzün tarihinin uzunluğunun yanında çok kısa kalan ömrümüzde bunu algılamamız olanaklı değildir. Ancak yaşadığımız dünyanın katmanları içerisinde saklı olan fosil kalıntıların incelenmesiyle evrimin bir bölümünü algılayabiliriz.

4.4.1. Primatların Ortaya Çıkışı ve Evrimi

Doğanın tarihi, dünyanın oluşumdan bugüne kadar çalışılmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla dünyanın tarihini jeolojik devirler- ya da jeolojik zamanlar- denilen çeşitli dönemlere ayırır.

Memeliler, ilk primat benzeri memeliler günümüzden 65 milyon yıl önce Senozoik zamanın Paleosen döneminde, iklimin günümüzdekinden daha soğuk olduğu, iklimsel dalgalanmaların görüldüğü ve dinazor olarak bilinen iri sürüngenlerin yeryüzünden yok olduğu dönemde sayılarını hızlıca arttırmaya başlamışlardır.

Fosil kanıtlar Miyosen denilen dönemde goril, şempanze ve insanın ortak atasının ortaya çıktığına ve **hominoid**lerin atalarının yaygınlaştığına ve bu dönemin sonlarına doğru iki ayaklı ilk **hominid**lerin ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir. Ayrıca bu dönemde birbirlerinden ayrı olan Afrika ve Avrasya kıtaları birbirleriyle birleşmiştir. Yaklaşık 16-17 milyon yıl öncesinde gerçekleşen bu birleşme, Afrika kıtasında 25 milyon yıl öncesinden itibaren ortaya çıkmaya başlayan *hominoid*lerin, Anadolu'nun da içinde bulunduğu Asya ve Avrupa kıtalarına yayılmasına ve türlerin çeşitlenmesine yol açarak insan ve insansuların kökenini oluşturmuşlardır.

Jeolojik devirler

DEVİR	ZAMAN	DÖNEM	BÖLÜM
Fanerozoik Devir (545 myö-Günümüz)	Senozoik (65.5 myö- Günümüz)	Kuaterner (1.81 myö-Günümüz)	Holosen (0,01 myö - Günümüz)
			Pleistosen (1,81-0,01 myö)
		Neojen (23.8 myö-1.81 myö)	Pliyosen(5,32-1,81 myö)
			Miyosen(23.8-5,32 myö)
		Paleojen (65.5 myö-23.8 myö)	Oligosen(33.7-23.8 myö)
			Eosen (55.0-33.7 myö)
	Mezozoik (251.4 myö-65.5 myö)	Kretase (142 myö-65.5 myö)	
			Jura (205.1 myö-142 myö)
			Trias (251.4 myö- 205.1 myö)
		Paleozoik (545 myö-251.4 myö)	Permiyen (292 myö-251.4 myö)
			Karbonifer (354 myö-292 myö)
			Devoniyen (417 myö-354 myö)
			Silüryen (440 myö- 417 myö)
			Ordovisyen (495 myö- 440 myö)
Kambriyen (545 myö -495 myö)			
Kambriyen Öncesi (545 milyon yıl ve öncesi)	Proterozoik Devir (2500 myö- 545 myö)		
	Arkeyan Devir (3600 myö-2500 myö)		

http://tr.wikipedia.org/wiki/Jeolojik_devir

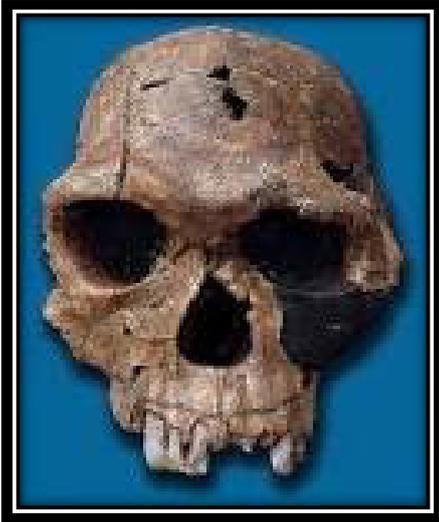
İlk hominidler veya insansular, yaklaşık 7 milyon yıl önce Afrika kıtasının Rift Vadisi çevresinde ortaya çıkmıştır. Alet üretme yetisinden uzak oldukları için insan cinsine dahil edilmemekte, hominid yani insansı olarak anılmaktadırlar. Australopitek olarak adlandırılan bu insansular dik duruşa dayalı bir hareket sistemine sahip olmalarına karşın küçük beyin hacmi (380-530 cm³), iri çene ve dişler, uzun kollar ve eğik parmaklar gibi özellikleri sahiptirler.

İlk insanlar, yani evrimsel anlamda insan sayılabilmek için alet üreten ve kullanan, dik yürüyen, büyük bir beyin hacmi ve konuşabilme yetisi olan kısaca insanı insan yapan özelliklere sahip olan Homo cinsini oluşturan Homo habilis, H. rudolfensis, H. ergaster, H. erectus, H. neanderhlaensis, H. antecesor, H. heidelbergensis ve nihayet H. Sapiens gibi türlerde, 2,5 milyon yıllık bir evrimsel süreçte gerçekleşmiştir

4.4.2. Homo Habilis

İlk insan olarak değerlendirilen Homo habilis (becerikli, yetenekli insan) günümüzden önce yaklaşık 2,4–1,6 milyon yılları arasında Afrika'da yaşayan, yok olmuş bir türdür. Modern insanınkinden daha iri dişlere sahiptirler, beyin kapasiteleri 500 ilâ 850 cm³ arasında değişmektedir ve yaklaşık 130 cm boy uzunluğuna, ortalama 45 kg civarında ağırlığa

Homo Habilis

Homo Habilis

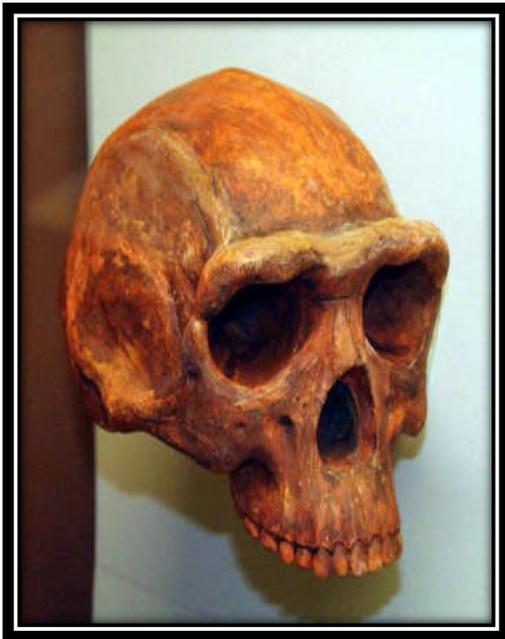
http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/45/Homo_habilis-
http://en.wikipedia.org/wiki/Homo_habilis

sahiptirler. Homo habilislerde kollar günümüz insanına oranla daha uzundur. Homo habilisler **Oldowan kültürü** ya da yontuk çakıl kültürü olarak adlandırılan alet teknolojisini geliştirdikleri saptanmıştır. Taşların bir ya da birkaç bölgesini kırarak kaba taş baltalar üretmişlerdir. Genel kanı, Homo habilislerin yırtıcı hayvanların bıraktıkları leşleri parçalamak ve bitki köklerini çıkarmak gibi birçok amaç için ürettikleri aletleri kullandıkları yönündedir ve Homo ergaster ve erectusların da atası olduğu kabul edilir.

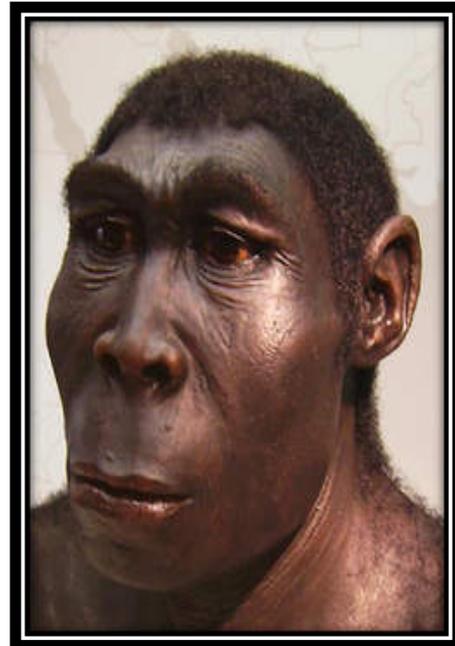
4.4.3. Homo Erectus

Homo erectuslar, Australopittekler ve Homo habilisin tersine, fosil kalıntılarında Afrika dışındaki kıtalarda da rastlanılan ilk türdür. Fosil kalıntıları Afrika, Asya, Hindistan, Pakistan ve Vietnam'da tespit edilmiştir. Homo erectuslar, yukarıdan aşağıya basık bir kafatası yapısına sahiptirler. Geriye doğru çıkıntılı bir art kafa kemiğine, güçlü ense tutunma kaslarına sahiptirler. Alınları basık ve geriye doğru eğimli olup, kaş kemerleri çıkıntılıdır. Geniş ve ileri doğru çıkıntılı bir üst yüze ve geniş bir buruna sahiptirler. Çene ve dişlerinin biçimi günümüz insaninkine benzemekle birlikte, daha iridir. Beyin kapasitesi 750-1250 cm³ arasında değişmekte olup ortalama 1000 cm³ civarındadır. Boy uzunluğu fosil kalıntıların ele geçtiği gruplara göre farklılık göstermektedir. Güçlü beden yapıları Homo erectusların uzun mesafeli hareket etmeye uygun iskelet ve kas sistemine sahip olduklarını göstermektedir. Homo erectuslar Alt Paleolitik olarak adlandırılan eski taş çağı kültürünün üreticileridir. Çakmaktaşı ve bazalt gibi sert taşların yanı sıra kemik, diş, boynuz, ağaç ve bazı bitkiler gibi doğada

Homo Erectus

Homo Erectus

http://www.search.ask.com/pictures?psv=&apn_dbr=ie_9.0.8112.16421&apn_dtid=OSJ000Y
http://www.search.ask.com/pictures?psv=&apn_dbr=ie_9.0.8112.16421&apn_dtid=OSJ000Y

kolaylıkla bulunan birçok hammaddeden de yararlanarak alet ürettikleri bilinmektedir. En yaygın alet tipini **aşölyen** adı verilen aletler oluşturmaktadır. Homo erectusların grup halinde örgütlenerek avlandıkları ve ürettikleri aletleri avlanmada kullandıkları saptanmıştır. Eldeki veriler Homo erectusların ateşi üretmeseler bile en azından bir milyon yıldan bu yana ateşi kontrol altına alarak onu ısınma, besinleri pişirme ve diğer canlılardan korunma amacıyla kullandıklarını göstermektedir.

4.4.4. Neandertal

Neandertaller günümüzden önce 200 bin yıl ilâ yaklaşık 30 bin yılları arasında yaşamışlar ve ilk fosil örneklerine İspanya'da Cebelitarık'ta, daha sonra Almanya'nın Neander vadisinde ulaşılmış ve buluntu yerinden hareketle *Homo neanderthalensis* (Neandertal insanı) olarak isimlendirilmişlerdir. Neandertal olarak tanımlanan bu türün yeryüzündeki dağılımı doğuda Özbekistan'dan batıda Atlantik kıyılarına, kuzeyde Galler bölgesinden güneyde Cebelitarık ve Doğu Akdeniz'e kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Neandertaller güçlü bedensel özelliklere sahiptirler. Yukarıdan aşağıya basık, yanlara doğru genişlemiş iri bir kafa yapısına sahiptirler, beyin hacimleri günümüz insanın ortalama beyin hacminden daha yüksek ortalama olup 1550 cm³dür. Alınları modern insanınkinden daha basık, kaş kemerleri birbirleriyle birleşik ve ileri doğru çıkıktır. Günümüzdeki insana göre geniş bir buruna, güçlü çiğneme kaslarına ve iri ön dişlere sahiptirler. Bedensel yapıları açısından bakıldığında geniş ve kaslı omuzlar, kalın ense, güçlü kollar, kalın bacaklar Neandertallerin ilk dikkati çeken özellikleridir. Erkekleri yaklaşık 170 cm, kadınları ise 150

Neandertal

https://www.google.com.tr/search?q=neandertal&hl=tr&rlz=1T4ADRA_trTR457TR458&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=XNjMU6HyA

Neandertal

https://www.google.com.tr/search?q=neandertal&hl=tr&rlz=1T4ADRA_trTR457TR458&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=XNjMU6HyA

cm boy uzunluğuna sahiptir. Gövde ve kollarına oranla kısa bacaklarıyla tıknaz bir beden yapısı göstermektedirler. Neandertallerin bacak kemikleri hızlı bir koşma yeteneğine, elleri ise güçlü bir şekilde tutma, kavrama ve sıkma yeteneğine sahip olduklarını göstermektedir. Orta Paleolitik dönem boyunca yaşadıkları saptanan Neandertal insanları taş, kemik, boynuz, diş ve ağaç gibi hammaddeleri kullanarak birçok alet üretmişlerdir. *Musterien* kültürü olarak da bilinen yonga aletlerle tanınırlar. Neandertaller, yongalardan geliştirdikleri kenar kazıyıcılar, ön kazıyıcılar, bıçaklar gibi taş aletlerle, alet çeşitlerini geliştirmişlerdir. Kadın ve erkek arasında iş bölümünün var olduğu belirlenen Neandertaller, yaşadıkları alanları farklı işlevler için bölümlere ayırmışlardır. Genellikle besinlerinin çoğu etten oluşan Neandertaller, bu ihtiyaçlarını at, geyik, mağara ayısı, gergedan ve mamut gibi iri hayvanları avlayarak ya da ölmüş hayvanların leşlerini de tüketerek karşılamışlardır. Beslenmelerini deniz ve tatlı su hayvanlarını da avlayarak yada toplayarak çeşitlendirmişlerdir. Neandertallerin soğuk iklime uyarlandıkları bilinmektedir. Buzul çağında yaşamış olan Neandertallerin böylesi bir ortamda, avladıkları hayvanların postlarını sarınarak giyindikleri tahmin edilmektedir. Neandertallerin toplumsal örgütlenmelerinin ileri düzeyde olduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur. Neandertaller ölülerini de gömmüşlerdir. Gırtlak ve ağız yapısı nedeniyle günümüz insanı gibi konuşamadığı varsayılsa da, yukarıda tanımlanan kültürel özellikleri ve toplumsal örgütlenmeleri dikkate alındığında, birbirleriyle etkin bir şekilde iletişim kurdukları söylenebilir. Neandertal fosilleri üzerinde yürütülen *DNA* analizleri, Neandertal insanının günümüz insanından tamamen farklı bir genetik yapı sergilediklerini ve bu insanlardan günümüz insanına genetik aktarımın olmadığını ortaya koymuştur. Bu analizler, *Homo neanderthalensis*'in 690 ilâ 550 bin yıl önce günümüz insanına doğru ilerleyen evrim çizgisinden tamamen ayrılmış farklı bir tür olduğunu göstermiştir. Genetik araştırmalardan

elde edilen bulgulardan hareketle, günümüz insanların tamamının 200 ilâ 100 bin yıl önce Afrika'da yaşamış ortak bir ataya sahip oldukları düşünülmekte ve Neandertallerin günümüz insanına doğru ilerleyen evrim çizgisinden daha önce ayrılan bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Buzul çağına özgü soğuk iklime uyum sağlayan Neandertaller, buzulların kuzeye çekilmesiyle birlikte yaklaşık 40 bin yıl önce kuzeye doğru hareket eden *Homo sapiens*lerle aynı yaşam alanlarını paylaşmaya başlamışlardır. Alet teknolojisi, konuşma yetisi, iletişim, sanat, karmaşık düşünce sistemi gibi bakımlardan daha gelişmiş olan *Homo sapiens*lerle giriştikleri biyolojik savaşı kaybederek yerlerini, bizim doğrudan atamız olan *Homo sapiens*lere bırakmışlardır.

4.4.5. Homo Sapiens

İnsanlarının *DNA*'ları üzerinde yürütülen genetik araştırmalar modern insanların kökeninin ortak bir ata olduğuna işaret etmekte ve günümüzde yaşayan insanların tamamının 140 bin ilâ 290 bin yıl öncesinde Afrikalı bir ortak atadan türediğini göstermektedir.

Morfolojik özellikleri büyük oranda bizlere benzeyen modern *Homo sapiens*lerin evrim sahnesine çıkmasıyla birlikte, biyolojik açıdan pek çok çevreye uyum sağlanmış ve kültürel açıdan da önemli bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır. *Homo sapiens*ler Üst Paleolitikte **dilgilerin** yoğunlaştığı kültürler oluşturmuşlardır. Dilgi teknolojisiyle az malzemenin daha fazla kesici alet elde edilmekte böylelikle daha az malzeme israfı gerçekleşmektedir. Üst Paleolitik insanlar dilgilerin yanı sıra kenar kazıyıcılar, uçlar, kargı, mızrak, olta, zıpkın, defne yaprağı biçiminde aletler, deliciler gibi çok sayıda alet üretmişlerdir. Aletler arasında kemik ve fildişinden yapılan olta ve zıpkınlar ilk kez bu dönemde karşımıza çıkarken, ok ve yayın da bu dönemde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Kemik ve diğer hayvan kalıntılarını da kullanan *Homo sapiens*ler hayvan kemiklerini ıspatula, bardak, pipet gibi kullanmışlar, hayvanların derilerinden ise giysiler üretmişlerdir. Mağaraların karanlık köşelerini aydınlatmak için taş ve kemikten kandiller üretmişler, yakmak için hayvansal yağlar kullanmışlardır. Barınaklar yapmışlar, oldukça karmaşık silahlar geliştirmişlerdir. Bunlar arasında mızraklar, mızrak uçları, kargılar, hayvan tuzakları ilk akla gelenlerdir. Üst Paleolitik dönem insanlar belirli işler için özelleşmiş aletler üretirken, alet yapan aletler de bu dönemde yaygınlaşmıştır.

Genelde kaya altı sığınaklarında ya da mağaraların ağız kısımlarında yaşayan *Homo sapiens*lerin konaklayabilmek amacıyla duvarlar ördükleri, yaşam alanlarının üzerlerini hayvan kemikleri, çalılar, deri gibi malzemelerle kapatarak ilk konutları ürettikleri ve ilkel ticaretle uğraştıklarına ilişkin kanıtlar mevcuttur. Ayrıca arkeolojik buluntular (heykelcikler ve mağara resimleri) bu grubun bir inanç sistemine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Süslenmek amacıyla kullanılan takılar da Üst Paleolitik dönemde karşımıza çıkan kültürel uygulamalar arasında yer almaktadır.

Modern *Homo sapiens*ler gelişmiş morfolojik, davranışsal ve kültürel özellikleriyle yeryüzünün birçok bölgesine yayılmışlardır. Yaklaşık 40bin yıl önce Güneydoğu Asya ile

Avustralya arasında yer alan adalardan da yararlanarak, sallar aracılığıyla Avustralya kıtasını iskân eden *Homo sapiens*ler, 20-12 bin yıl önce buzullar nedeniyle deniz seviyesinin düşmesi ve *Bering Boğazı*'nın buzlarla kapanmasından yararlanarak Amerika kıtasını iskân etmeye başlamışlardır.

Uygulamalar

İnsanın Canlılar Dünyasındaki Yeri ve Primatların Ortaya Çıkışı ve Evrimi ile ilgili internette araştırma yapmak ve bu konu ile ilgili belgeselleri izlemek.

Uygulama Soruları

Homo Habilis, Homo Erectus, Neandertal ve Homo sapiens'in özelliklerini öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Canlılar dünyasında insanın yeri ve diğer canlılarla biyolojik ilişkisi, hemen her insanın sorguladığı konulardan biridir. Homosantrik (insan merkezîyetçilik) bakış açısıyla, insan yeryüzündeki varlıkların en değerlisi, ruh ve akli ile en seçkinidir. Bu bakımdan onun bir varlık olarak diğer canlılardan eksik ya da onlarla benzeşen yönlerinden söz etmek kolay değildir. Bu dünya görüşüyle bizler, kendimizin diğer canlılardan ayrı ve ayrıcalıklı olarak yaratıldığına inanmak isteriz. Bununla birlikte kökendenş organlar, ilkel ve türemiş organlar ile genetik çalışmalar insanın diğer canlılarla aynı kökenden geldiğini kanıtlamaktadır. İnsan birçok canlı ile yapısal olarak benzer organlara sahip olmakla birlikte, biyolojik taksonomiye göre hayvanlar aleminin içerisinde, merkezi sinir sistemine sahip omurgalı hayvanlar arasında, bu hayvanların bir kolu olan memeliler sınıfında ve bu sınıfın takımlarından biri olan primatların bir üyesi olarak sınıflandırılır. Primat takımı geleneksel olarak iki büyük alt takıma ayrılmaktadır, **Prosimiyenler** (Lemur, Loris ve Tarsier) ve **Antropoidler** (Yeni Dünya Maymunları (Platiriniler) ve Eski Dünya Maymunları (Katariniler)). Primat takımında yer alan türler, ağaç üzerinde yaşamaya uyarlanmayı yansıtan temel anatomik özelliklere sahiptir. Primatların el ve ayaklarında beşer adet parmak vardır ve koklama duyusu yerine görme duyuları gelişmiştir. Primatlarda (özellikle Antropoidlerde) bu özelliğin gelişimi, binlerce renk tonunun arasında besin ve düşman gibi durumların kolayca algılanmasına olanak sağlamaktadır. Koklama duyusunun görme duyusuna oranla önemini yitirmiş olması, primat takımında burun bölgesinin de içinde yer aldığı yüz ve çenelerin küçülmesine yol açmıştır. Buna bağlı olarak dişlerin sayısında meydana gelen azalma primat takımının en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Birçok primat farklı besin türlerinden oluşan **karma beslenmeye** sahiptirler.

Katarini olarak da adlandırılan, dar burunlu Eski Dünya maymunları, iki üst aileye sahiptir. Bunlar insanı, kuyruksuz büyük maymunları (orangutan, goril, şempanze) ve hilobatları içeren Hominoidea ile maymun olarak bildiğimiz Cercopithecidea'dır.

Şempanze, goril, orangutan ve insanın aynı üst aile içerisinde yer alması beyin kapasitelerinden morfolojik özelliklerine, genetik yapılarından toplumsal örgütlenmelerine ve sosyal organizasyonlarına kadar birçok özellik açısından birbirlerine benzemelerinden kaynaklanmaktadır.

Kuyruksuz büyük maymunlar primatlar arasında en büyük ve ağır olanlarıdır. Güçlü çenelere sahip olan kuyruksuz büyük maymunlarda çiğneme kasları da oldukça kuvvetlidir. Yarı dik duruş pozisyonuna sahip olan kuyruksuz büyük maymunların uyluk ve kaval

kemiklerinin eksenleri düz konuma gelememektedir. Ayakları da elleri gibi tutucu özellik taşımaktadır. İnsandan daha kısa başparmakları olduğu için başparmakla diğer parmaklarının karşılaşması sonucunda meydana gelen **hassas tutuş** yeteneği gelişmemiştir.

Kuyruksuz maymunlarda özellikle dişiler ve erişkinliğe ulaşmamış erkekler sosyal gruplar halinde yaşarlar. Ses telleri insan gibi konuşmaya uygun olmamakla birlikte, farklı sesler çıkarma yoluyla gerçekleştirilen gelişmiş bir iletişim kurma becerisi, insanların kuyruksuz büyük maymunlarla paylaştığı özelliklerden biridir.

Kuyruksuz büyük maymunlar yalnızca morfolojik ve davranışsal özellikleriyle değil, genetik yapılarıyla da insana büyük benzerlikler göstermektedir.

İnsan üyesi olduğu primat takımının diğer üyeleri ile pek çok ortak özelliği paylaşmaktadır. Fakat aynı zamanda, yalnızca insana özgü olan ve diğer primatlarda görülmeyen biçimsel ve davranışsal özellikler de mevcuttur. Örneğin insanın beyni diğer hominoidlerden daha iri (ortalama 1400cm³) ve karmaşıktır. Yüzü daha kısadır. Ön dişlerinin boyutu, özellikle de köpek dişleri kısalmış, azı dişleri kalın bir mine tabakasıyla kaplanmıştır. Kol kemiklerinin uzunluğu bacak kemiklerine göre; ön kol kemiklerinin uzunluğu ise üst kol kemiklerine göre kısalmıştır. Omurganın yerleştiği kafanın en büyük deliği bütünüyle kafatasının altına yerleşmiş, omurga bir S formunu almıştır.. Omurganın bel omuru bölümü kısalmış, leğen kemiği ise kısa ve geniş bir hal almıştır. Başparmak uzun, diğer dört parmağının boyu ise kısadır. Ayak parmakları tutucu özelliğini yitirmiştir. İnsan ile kuyruksuz büyük maymunlar arasında beliren en belirgin farklılıklar biri insanın çocukluk dönemi en uzun olan tek hominoid olmasıdır. Kültürün bir parçası olan karmaşık toplumsal ilişkiler de sadece insana özgüdür ve diğer primatların sosyal ilişkilerine göre çok daha büyük bir çeşitlilik ve karmaşıklık düzeyine sahiptir.

İnsan, diğer adıyla *Homo sapiens hominoidea* üst ailesi içerisinde yer alan bir türdür. Fakat insan türü içerisinde yer alan **populasyonlar**, aileler, hatta aileyi oluşturan bireyler arasında da farklılıklar mevcuttur. İnsanoğlu dünya yüzünde yaşayan insanları sınıflandırma çabası içine girmiş ve insan bu çeşitliliği ırk adını verdiğimiz bir kavramla tanımlamaya çalışmıştır. Deri rengi, yüzün ileri doğru fırlaklığının derecesi (*prognatizma*), göz ve saç rengi ve biçimi, yüz şekilleri, boy-pos gibi görünebilir özellikler kullanılarak ırk sınıflamaları yapılmış, ancak bu özelliklerin biyolojik çeşitliliği tanımlamadaki başarısızlığı kafatası endisi gibi ölçülebilir ölçütlerin geliştirilmesine neden olmuştur.

Biyolojik ırk, çoğunlukla belli bir coğrafi ya da ekolojik bölgede yaşayan nüfusa gönderme yapmak için kullanılır. Irk türünden kategorilere göre yapılan sınıflandırmalarda kullanılan araçlar fenotipik özelliklerdir. En basit anlamıyla fenotip, genetik yapının ya da genotipin dış görünüşe yansıyan kısımlarının oluştuğu materyal ya da gözle görülür göstergeleridir.

Evrim düşüncesi Antik çağ düşünürlerine kadar uzanmaktadır.

Memeliler, ilk primat benzeri memeliler günümüzden 65 milyon yıl önce Senozoik zamanın Paleosen döneminde, iklimin günümüzdekinden daha soğuk olduğu, iklimsel dalgalanmaların görüldüğü ve dinazor olarak bilinen iri sürüngenlerin yeryüzünden yok olduğu dönemde sayılarını hızlıca arttırmaya başlamışlardır.

Fosil kanıtlar Miyosen denilen dönemde goril, şempanze ve insanın ortak atasının ortaya çıktığına ve **hominoid**lerin atalarının yaygınlaştığına ve bu dönemin sonlarına doğru iki ayaklı ilk **hominid**lerin ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir.

İlk hominidler veya insansılar, yaklaşık 7 milyon yıl önce Afrika kıtasının Rift Vadisi çevresinde ortaya çıkmıştır. Alet üretme yetisinden uzak oldukları için insan cinsine dahil edilmemekte, hominid yani insansı olarak anılmaktadırlar.

İlk insanlar, yani evrimsel anlamda insan sayılabilmek için alet üreten ve kullanan, dik yürüyen, büyük bir beyin hacmi ve konuşabilme yetisi olan kısaca insanı insan yapan özelliklere sahip olan Homo cinsini oluşturan Homo habilis, H. rudolfensis, H. ergaster, H. erectus, H. neanderhlaensis, H. antecessor, H. heidelbergensis ve nihayet H. Sapiens gibi türlerde, 2,5 milyon yıllık bir evrimsel süreçte gerçekleşmiştir.

SORULAR

1. Yalnız kendi toplumunu ve onun tarihsel mirasını değil, genel olarak insanı ve "insanlık" adını verdiği bir kavramı da en yüksek yere koyan bakış açısına ne isim verilir.

- a) Homosantrizm
- b) Geosantrizm
- c) Etnosantrizm
- d) Helisantrizm
- e) Avrosantrizm

2. Aşağıdakilerden hangisi Primat takımında yer alan türlerin özellikleri arasında yer almaz?

- a) Ağaç üzerinde yaşamaya uyarlanmayı yansıtan temel anatomik özelliklere sahiptirler.
- b) El ve ayaklarında beşer adet parmak vardır.
- c) Koklama duyusu yerine görme duyuları gelişmiştir.
- d) Üç boyutlu ve renkli görebilirler.
- e) Yukarıda sayılanların hepsi Primat takımının özellikleridir.

3. Aşağıdakilerden hangisi Kuyruksuz büyük maymunlar sınıfında yer alır.

- a) Orangutan
- b) Goril
- c) Şempanze
- d) Orangutan ve Goril
- e) Orangutan, Goril ve Şempanze

4. Aşağıdakilerden hangisi Kuyruksuz büyük maymunların özellikleri arasında yer almaz.

- a) Kuyruksuz büyük maymunlar primatlar arasında en büyük ve ağır olanlarıdır
- b) Köpek dişleri oldukça iridir.
- c) Güçlü çenelere sahip olan kuyruksuz büyük maymunlarda çiğneme kasları oldukça kuvvetlidir.
- d) Başparmakla diğer parmaklarının karşılaşması sonucunda meydana gelen **hassas tutuş** yeteneği çok gelişmiştir.

- e) İki ayak üzerine kalktıklarında insandaki gibi dik duruş pozisyonuna sahip olamazlar.

5. Aşağıdakilerden hangisi genetik yapısı itibarıyla insana büyük benzerlikler göstermektedir.

- a) Orangutan
- b) Goril
- c) Şempanze
- d) Orangutan ve Goril
- e) Orangutan, Goril ve Şempanze

6. İnsanlar hangi özelliği ırk sınıflamasında yaparken kullanmamışlardır.

- a) Deri rengi
- b) Yüzün ileri doğru fırlaklığının derecesi (*prognatizma*)
- c) Diş sayısı
- d) Kafatası endisi
- e) Göz ve saç rengi

7. Kafatasları uzun olanlar bilim literatüründe hangi isimle sınıflandırılmaktadır.

- a) Dolikosefal
- b) Mezosefal
- c) Brakisefal
- d) Homosefal
- e) Bu saçma sorudur, bilim dünyasında kafatasına bağlı herhangi bir sınıflama yapılmamıştır.

8. Canlılardaki değişim için anahtar rolün doğal seçim olduğu sonucuna ulaşarak, evrim düşüncesini kuram haline dönüştürün bilim insanı kimdir ?

- a) Carl von Linné
- b) Aristoteles
- c) Darwin
- d) Cuvier
- e) Lamarck

9. Aşağıdakilerden hangisi ilk insanlar grubu içinde yer almaz.

- a) Homo habilis,
- b) Homo erectus
- c) Australopitek
- d) Homo antecesor,
- e) Homo ergaster

10. Oldowan kültürü ya da yontuk çakıl kültürü olarak adlandırılan alet teknolojisini geliştiren tür aşağıdakilerden hangisidir ?

- a) Homo habilis,
- b) Homo erectus
- c) Homo sapiens
- d) Homo antecessor,
- e) Homo ergaster

CEVAPLAR

1) A, 2) E, 3) E, 4) D, 5) C, 6) C, 7) A, 8) C, 9) C, 10) A

5. KÜLTÜR VE İLETİŞİM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5. KÜLTÜR VE İLETİŞİM

5.1. İletişim Nedir?

5.1.1 İnsanın İletişim Çeşitleri

5.2. Dil Nedir ?

5.2.1 Dil Kültürle Nasıl İlişkilendirilebilir?

5.2.2 Dil Nasıl Başladı

5.2.3 Dillerin Göreliliği

5.3 Dillerin Yapısı

5.4 Tarihsel Dil Bilim

5.4.1 Dil Aileleri

5.5 İletişim Türleri

5.5.1 Beden Dili (Kinesics)

5.5.2 İşaret Dili

5.5.3 Yazı Dili

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-Aşağıda dille ilgili söylenmiş beyanlardan hangisi doğrudur.

- A- Aşağıdaki beyanların hepsi doğrudur.
- B-) İnsanın en ayırt edici ve karmaşık iletişim biçimi dildir.
- C-) Dil kültürün yapıtaşdır.
- D-)Türümüzün hayatta kalma sorununu aşmada kullandığı başlıca yöntemdir.
- E-) Dil, kültürel iletişimin zorunlu koşuludur.

2- Onomatope nedir?

- A-)Hayvan seslerinin taklididir.
- B-)İnsanların çıkardıkları nida sesleridir.
- C-)Doğal seslerin taklidir.
- D-)İnsanların kontrol dışında çıkardıkları seslerdir.
- E-)Hiçbiri

3-“Dilbilimsel görecelik” ilkesini savunan antropolog/lar kim/lerdir?

- A-) C.L.Strauss
- B-) Edward Sapir
- C-) Benjamin Lee Worf
- D-) C.L.Strauss ve Benjamin Lee Worf
- E-) Edward Sapir ve Benjamin Lee Worf

Cevaplar: 1-A , 2-C , 3-E

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İnsanın İletişim Çeşitleri	Kelimeler, konuşma, işaret, jest-mimik, dokunma, beden dili, giyim tarzı, saç şekli, telefon görüşmesi, e-posta, mesaj gibi pek çok yolla iletişim kurduğumuzu kavramak	Bunun için kişinin 24 saatlik süre içinde kaç değişik yolla iletişimde bulunduğunu not etmesi.
Dil Nedir ve Kültürle Nasıl İlişkilendirilir	Dilin belirli kurallara göre bir araya getirilmiş sesleri ve işaretleri kullanarak gerçekleştirilen simgesel iletişim sistemi olduğunu ve belirli bir dili paylaşan herkes tarafından, toplumun önceden kararlaştırdığı anlamlar çerçevesinde anlaşılabilen sesler sistemi olduğunu öğrenmek	“Merhaba” sözcüğünü en az 10 farklı dilde nasıl yazıldığı ve söylendiğini sözlükten araştırmak.
Dillerin Yapısı	Dilin Bileşenlerinin, dilin formel yapısını oluşturduğunu öğrenmek ve dilbilimciler buna <i>gramer</i> dediğini kavramak	Türkçe cümleyi bildiği yabancı dile çevirerek.
Dil Aileleri	Köken olarak günümüzde kullanılan dillerin 5 temel dil ailesinden geldiğini kavramak	Dil Ailesi şemasını inceleyerek
İletişim Türleri	İletişim Türlerini Öğrenmek ve Beden Dilinin önemini kavramak	Beden dili ile ilgili belgesel izleyerek

Anahtar Kavramlar

- İletişim,
- Onomatope
- Wernicke,
- Broka
- Homo lingua,
- Gramer,
- Beden Dili (Kinesics),
- Proksemi (Proxemics),
- Fonetik alfabe,
- Piktografik alfabe,
- İdyografik alfabe

Giriş

İletişim, karşılıklı olarak ilişkiye girmiş olan tarafların davranışlarını ya da fikirlerini yönlendirmek veya onlardan bilgi ya da tepki almak amacı taşıyan bilgi iletme sistemidir. Bütün canlılar çeşitli amaçlarla iletişime geçer, hayatta kalmak asgari düzeyde iletişimi gerektirir. Tüm hayvanlar, birbirlerine mesaj iletebilme araçlarına sahiptir. Örneğin bal arıları, karmaşık danslar ederek birbirlerine nerelerde yiyecek bulabileceklerini bildirir. Köpekler, koku salgılayarak çiftleşmeye hazır olduklarını bildirir. Bitkilerdeki iletişim ise renk, çiçeğin açılıp kapanması ve koku yoluyla olmaktadır. Şüphesiz insanlar arasındaki en etkin iletişim şekli konuşmadır, fakat insan iletişimi sadece konuşma dilinden ibaret değildir. İnsanlar iletişim için konuşma dilinin yanında, çeşitli işaret ve simgeleri, ses, nida, beden ve yüz hareketlerini (jest ve mimikleri) ve yazı dilini kullanırlar. Ancak iletişimin gerçekleşebilmesi için, karşılıklı olarak iletişime giren tarafların birbirlerinin seslerini ve vücut davranışlarını anlamlandırabilmesi gerekir. Konuşma dili, başka canlı türlerinde rastlanmayan, sadece insana özgü olan ve kültür olgusuna bağlı bir özelliktir. Dil öğrenme yeteneği türümüze özgü biyolojik özelliğimizdir. Dil, kültürel iletişimin zorunlu koşuludur, çünkü öğrendiklerini diliyle kendisinden sonraki kuşaklara ileten, öğreten tek canlı varlık insandır. Bu yolla insan kendisinden önce yaşamış bütün atalarının deneyimlerini dille öğrendiği gibi, kendi kattıklarını da gelecek kuşaklara yine diliyle aktarır, başka bir deyimle bütün kültürel süreçler ve kurumlar dil yoluyla aktarılır ve yaşatılır. Kültürleri birbirinden farklı kılan en önemli özellik de bu yüzden dildir. Aralarında dil yoluyla anlaşılabilirlik olmayan kişiler, birbirleriyle iletişime geçemezler. Yalnız kendi kültürümüzün diliyle değil, bütün yabancı kültürleri de onların diliyle öğrenebiliyoruz. Bu yüzden kültür kuramında dil kültürün merkezinde yer alır ve bütün kültürel öğeler arasındaki iletişimi kurar. İletişimin insanlar için bu denli önemli olması, iletişim alanında gelişmelere ve çeşitlenmelere neden olmaktadır. Kültür yaşantımız boyunca öğrenme yoluyla edindiğimiz her şeyi kapsadığından değişebilir ve sürekli olarak değişmektedir de.

5.1. İletişim Nedir?

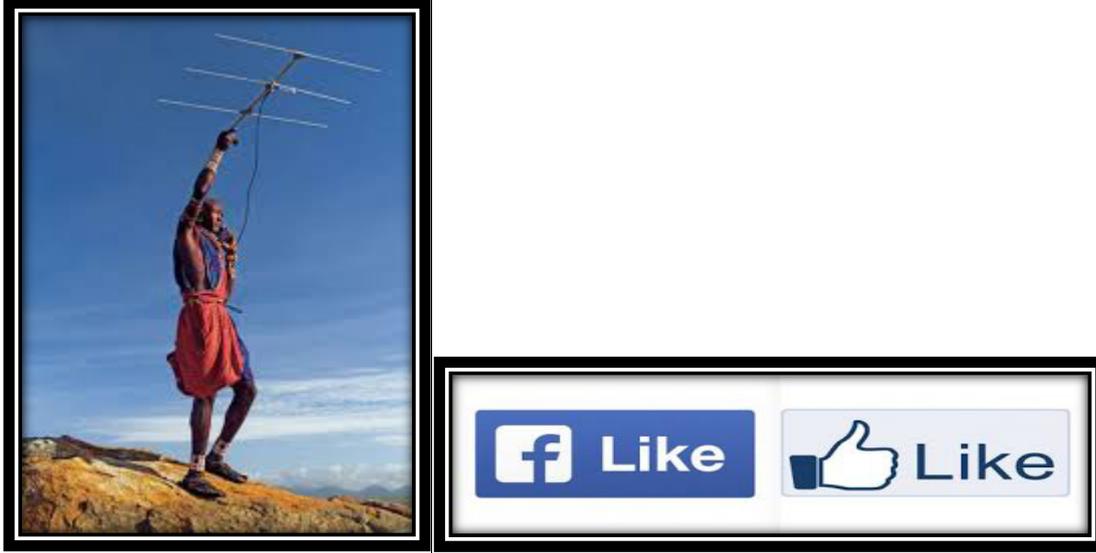
Bir bilginin, bir haberin, bir niyetin, bir konuşmanın ilkel veya gelişmiş bir işaret sisteminden yararlanılarak bir zihinden başka bir zihne yahut da bir merkezden başka bir merkeze ulaştırılması. Dil en önemli iletişim aracıdır. (kaynak) *[BSTS / Gramer Terimleri Sözlüğü2003](#)*

Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim (<http://www.tdk.gov.tr/>)

5.1.1 İnsanın İletişim Çeşitleri

İnsanlar kelimeler, konuşma, işaret, jest-mimik, dokunma, beden dili, giyim tarzı, saç şekli, telefon görüşmesi, e-posta, mesaj gibi pek çok yolla iletişim kurar. İnsanlar sadece

insanlarla değil aynı zamanda hayvanlar ve doğaüstü güçlerle iletişim kurarlar. Genelde yüze yüze iletişim kurduğumuz gibi eski moda posta yoluyla yada yeni medya aracılığıyla iletişim kurarız. İletişim anlamlı mesaj gönderme ve alma sürecidir. En ayırt edici ve karmaşık iletişim biçimimiz ise dildir. Dil kültürün yapıtaşdır. Ve türümüzün hayatta kalma sorununu aşmada kullandığı başlıca yöntemdir.

<http://www.habermass.com/sadece-afrikada-gorebileceginiz-25-fotograf/>

<http://www.scroll.com.tr/haber/facebookun-paylas-ve-begen-butonu-yenileniyor/>

5.2. Dil Nedir?

Dil, belirli kurallara göre bir araya getirilmiş sesleri ve işaretleri kullanarak gerçekleştirilen simgesel iletişim sistemidir. Ve o dili paylaşan herkes tarafından, toplumun önceden kararlaştırdığı anlamlar çerçevesinde anlaşılabilen sesler sistemidir. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmada konuşmayı, dili ön planda tutmalar bile, iletileri aktarırken beden hareketleri, yüz ifadeleri, ses tonu ve yüksekliği de bu süreçte kullanılır.

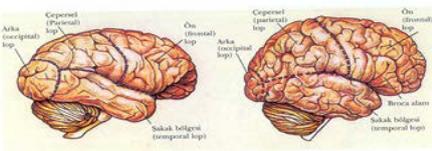
5.2.1. Dil Kültürle Nasıl İlişkilendirilebilir?

Diller, her biri kendine özgü bir kültüre sahip toplumun üyeleri tarafından konuşulur. Konuşanın yaşı, cinsiyeti, eğitimi, mesleği, statüsü gibi toplumsal değişkenler ve biyolojik sınırlılıkları insanların dili kullanımını etkiler; neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu belirleyen başlıca etmen dildir. Dili kullanma biçimi hem kültürü etkiler hem de kültürden etkilenir.

5.2.2 Dil Nasıl Başladı ?

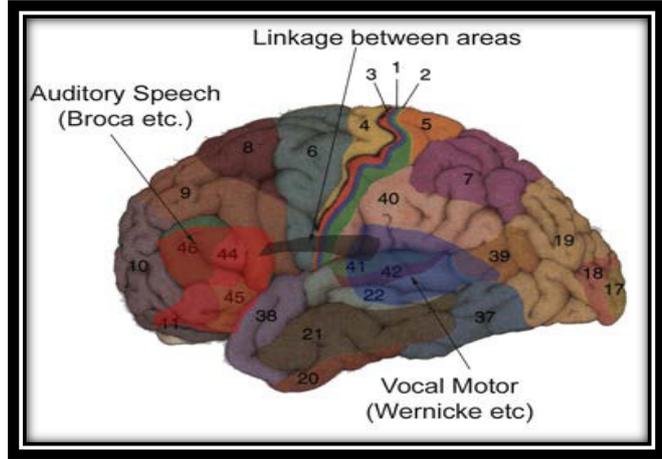
Konuşma, şüphesiz ki insan faaliyetlerinin en eskilerinden biridir ve insanla birlikte gelişmiş olduğu sanılmaktadır. Fakat nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı düşünceler vardır. Örneğin bazı araştırmacılar, ilk sözlerin doğal seslerin taklidinden doğduğunu sanmaktadır; bunlar *onomatope* adı verilen “güm”, ”pat”, “tıs”, “şırıl şırıl” gibi kelimelerdir. Bir grup araştırmacı ise, ilk kelimelerin çeşitli hayvan seslerini geliştirilerek taklit edilmesinden doğduğuna inanmaktadır. Bir başka grup ise, insan dilinin el/kol hareketleri, bir jest ya da çağrı sistemi olarak başladığı tahmin etmektedir. Çağrı sistemleri, çok az sayıda basit anlamlar iletebilir. Örneğin tehlike, düşmanlık cinsel uyarı vb. Konuşma, hayatta kalma olasılığını artırır, çünkü bu beceri, insanların konuşurken ellerini kullanmalarına imkan verir ve kendilerini göstermeden başkalarıyla iletişim kurmalarını sağlar. Kültürel kanıtlar, dilin (çağrı sistemlerinden dile geçişin), 4 milyon yıl öncesinde evrimleşmeye başladığını göstermektedir. Bu dönemde besin sağlama tarzında *alet yapma* teknolojisiyle birlikte önemli bir değişiklik gerçekleşmiştir. Düzenli et ve sebze tüketmeye yönelim olmuştur. Bu, avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerinin işbirliği ve eşgüdümünü gerektirmiştir. Konuşma dili, Üst Paleolitik dönemde (Afrika’dan çıkış) geliştirilmiştir. Konuşma, gelen işitsel mesajları sözcüklerle ifade etmedir. Bunu sağlayan mekanizmalar, serebral korteks ve yutaktır. Serebral korteks, beynin dış yüzeyini oluşturan kalın gri madde kabuğudur. Başın arkasında, beyin kökünün biraz üzerindeki yumruk şeklinde olan beyincik, diğer primatlardan farklı ve daha gelişkindir. Besin paylaşımı ve et yemeye geçiş sırasında erken insan beyni ve serebral korteks, günümüz modern insanınkinin yarısından da küçüktü. Serebral korteks, Neandartellerin Avrupa ve Yakın Doğu’da yaşadığı 100 bin yıl önce bugünkü boyutlarına ulaşmıştır. Ancak kuyruksuz büyük maymunların dil yetenekleri, modern insanınkinden daha az gelişmiştir. En erken taş aletler, ilk atalarımızın üretim esnasında sağ el kullandığını ortaya çıkarmıştır. Bu, onların beyinlerinin, modern insanınki gibi 2’ye ayrılmış olduğunu gösterir. Dil, kültür ve beyin birlikte evrilmiştir. Ve bunlar, birbirlerinin gelişimini desteklemiştir. Dil için biyolojik alt yapıya ihtiyaç olup öncelikle ses gereklidir. Ses, fiziksel bir gerçektir. İnsan sesi, kimyasal ve biyolojik gerçeklerle desteklenmiştir. Konuşmanın akustik özellikleri, “*dik durmayla*” eş zamanlıdır. İnsansı (hominid) beyni hızla büyümüş ve 2 temel beyin bölgesi gelişmiştir. Bunlar, sol alın (frontal) lobundaki Broca Alanı, sol şakak (temporal) lobundaki Wernicke Alanı’dır. Şempanze ve insan beyninin genel yapısı aynı, bazı bölgelerin boyutları farklıdır. İnsanda arka (occipital) lob küçük, çepersel (parietal) ve ön lob büyüktür.

Şempanze ve İnsan Beyni:

Şempanze (soldaki) ve insan (sağdaki) beyinlerinin genel yapısının aynı olmasına karşın, kimi bölgelerin boyutlarında görece farklılıklar gözlenmektedir. İnsanlarda arka (occipital) lobe, görece küçüktür; ön cepresel (parietal) ve ön bölgeler ise büyüktür.

917

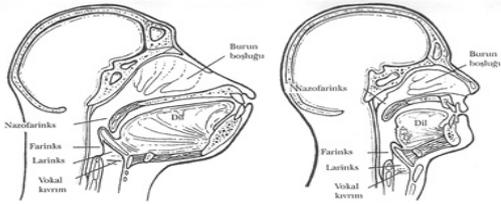

Wernicke : Konuşma alanı

Broka : Duyulanı anlama ve anlamlandırma alanı

Gırtlak (Larinsk): Ses-ses birimlerini üretmek için gerekli anatomik yapıdır. (300 bin yıl önce yeterli hale geldi) Soluk borusunun (trakea) üstündedir. Modern insanda ses donanımının daha aşağısındadır. (soluk alma ve yutkunma eşzamanlı değil-sesler zengin)Şempanze ve diğer memelilerde boynun yukarisındadır. (soluk alma ve yutkunma eşzamanlı-sesler sınırlı) Modern insanda larinksin daha aşağıda olması, seslerin çeşitliliğinin ve aralığının artması, konuşma (iletişim ve teknoloji yaratma) olanağı, yemek borusuna gidecek maddelerin soluk borusuna kaçması ve bu nedenle daha kolay boğulma tehlikesi yaşanmasını sağlamıştır. Ayrıca dilin biçimi, dudaklar, dişler, ses telleri, akciğerlerin yapısı gibi pek çok organımızın yapısı ve işleyişi konuşmamıza izin verecek biyolojik düzeneği sağlar.

Şempanze ve insan' da Larinks:

Şempanzenin ses donanımında (soldaki), tüm memelilerde olduğu gibi, boynun yukarı kesiminde yer alan larinks, soluk alma ve yutkunmanın eşzamanlı olabilmesini sağlar, ama öte yandan, farinks boşluğunda oluşan sesler sınırlı düzeyde kalır. İnsanda ise larinks, ses donanımının (sağdaki) aşağısında bulunduğu için daha çok çeşitli seslerin oluşmasını olanaklı kılarken, soluk alma ve yutkunmanın aynı anda oluşmasını engeller. Australopithecus'un ses donanımı şempanzeninkine benzerdir.

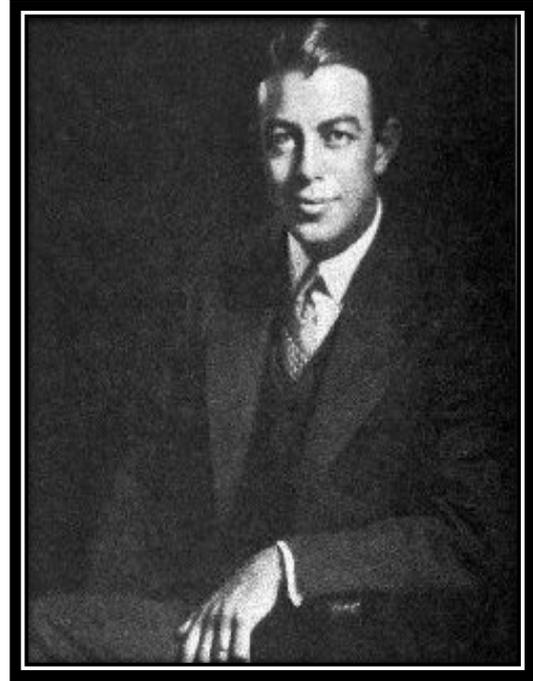
5.2.3. Dillerin Göreliliği

Etnik dilbilimciler 1930 ve 1940'lı yıllarda bir dilin, o dili konuşan kişileri etkileyip, kişilerin düşünüş ve davranış tarzlarını belirleyip belirleyemeyeceği, kısacası kültürü belirleyip belirleyemeyeceği üzerine çalışmışlardır. Dilin, düşünce ve eylemi biçimlendirdiği görüşü "dilbilimsel görecelik" ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Bu görüşü savunanlar Edward Sapir ve Benjamin Lee Worf'dur. Her iki antropolog da her dil, konuşanlarına, dünyayı belirli

bir şekilde görmelerini sağlayacak şekilde dilbilimsel alışkanlıklar kazandırır. Çünkü genel olarak dil, bir eşya, kişi, şey ya da olgu hakkında bilgi, mesaj (ileti) taşır. Dil bu görevini kavramlar aracılığı ile yapar. Kişi, eşya, şey ya da düşünce ve duyguların yerini tutan kavramlar, gözle görülüp kulakla duyulan, elle tutulabilen (somut) ya da düşünce ile ulaşılabilen anlaşılabilen (soyut) düzeyde olabilir. Kurumuş bir ağaç, sıcak bir yaz (hava), bir sağanak yağmur, fırtına, çok katlı bir yapı, deprem somut kavramlardır, doğada olmayan şeyleri de isimlendiririz. Örneğin özgürlük, hoşgörü, adalet, demokrasi, insan hakları, iyilik, doğruluk, güzellik, sevgi ise soyut kavramlardır. Geçen hafta, gelecek yıl, bugün, önümüzdeki Perşembe gibi zaman kipleri de üçüncü boyutu algılamamıza yardım eder. Oysa doğada böyle bir bölünme yoktur. Ayrıca bizim nesnelere verdiğimiz isimlerde keyfîdir. Doğada bir nesneye belirli bir isim verilmesini öngören bir düzen ya da zorlama yoktur. Bütün nesnelere,

Edward Sapir

Benjamin Lee Worf

http://www.nutquote.com/quote/Edward_Sapir/7

http://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Lee_Whorf

kültürlerin dil sistemleri içinde birbirinden çok farklı isimlerle anılırlar. En doğru isim X kültürünün verdiği isimdir, diye bir belirleme yapılamaz. Kültür ve dil olguları, somuttan soyuta süreklilik gösterir. Ancak, günlük hayatta karşılaşılan en somut olaylar ve olgular bile, soyutlanarak dile getirilebilir. Dilimizdeki ağaç kapı, konut gibi sözcükler, eşya veya şeylerin kendileri değil, onların yerini tutan simgelerdir. İnsan, simgeleştirme yeteneğine sahip olduğu için dil öğrenebilmiştir. Toplum kültürü dille öğretir, insanlar kendi öğrendiklerini kültüre ve gelecek kuşaklara dille aktarır. Dil öğrenme yeteneğine sahip bir varlık (Homo lingua veya loquens) olarak dünyaya gelen insan yavrusu, ses ve sözcüklere yüklenen bütün bu anlamları

çözmeye, anlamaya ve kullanmaya başlar; toplumun üyesi, bizden biri olur. Dil, temel duyularımızı kullanmadan bir şeyi kavramamızı sağlar. Diğer canlılar ise esas olarak duyularıyla kavradıkları bir dünyada yaşarlar. Bir ses tehlike olarak algılanabilir, soğuk ve sıcaklığı hissetmek onların bir tepki vermelerini gerektirir vs. Ancak insanın bir tehlikeyi kavraması için onu görmesi, sesini duyması ya da sıcaklığını veya soğukluğunu hissetmesi gerekmez. Bir aslanın geldiğini görmesek, onun sesini duymasak bile, bize birisi *aslan geliyor* dediğinde tehlikenin farkına varır ve oradan uzaklaşırız. Yani zihin ve akıl olmadan dil de olmaz. Üstelik bu yüksek bir zihinsel yetenek olduğundan, diğer canlılarda bulunmaz ve dil insana özgü bir biriciklik kazanır. Dünyada yüzlerce dil olduğundan, yüzlerce farklı dünyayı kavrama biçimi olduğunu da söyleyebiliriz. Dilimizdeki *bir dil bir insan* sözü de bu gerçekliğe atıfta bulunur.

5.3. Dillerin Yapısı

Dilin bileşenleri sesler, seslerin birleştirilmesi ile oluşan sözcükler ve sözcüklerin birleştirilmesi ile oluşan cümlelerdir. Bu unsurlar bir arada dilin formel yapısını oluşturur ve dilbilimciler buna *gramer* demektedir. Dilsel farklılıklar sadece sözcüklerin farklı olması kaynaklanmaz, her dilin kendine ait kendine özgü ses dağarcığı ve kendine özgü bir yapısı vardır. Örneğin başka dillerde kullanılan seslerin bir kısmı kendi dilimizdeki seslere benzeyebilir, bazı sesler ise çok yabancı olabilir. Örneğin İngilizcedeki “th” sesi Türkçede yoktur ve Türkçe konuşanlar için “th” sesini çıkarmak oldukça zordur. Bazen bir dilde bulunan zor sözcükler, yabancıları ayırt etmek için bir şifre olarak kullanılır.

Bir dili anlayabilmemiz için, onun kurallarını anlamaya çalışmamız gerekir. Kullandığı sesler, bu sesleri sözcük, sözcükleri de anlamlı cümleler olarak bir araya getiriş tarzını bilmemiz gerekir. Ayrıca fiil çekimlerini, pek çok dilde var olan zaman kiplerini ve diğer yapıları bilmemiz gerekir. Örneğin Hint-Avrupa dil ailesinde genellikle kelimelerin cinsiyeti vardır. Fransızcada bütün kelimeler, ya maskulin (erkek), ya da feminin (dişi)dir. Latince, Almanca ve Rusçada nötr (cinsiyetsiz) olanlar da bulunur. Almancada kız çocuk (evlat) = die Tochter ; erkek çocuk (evlat) = der Sohn; Çocuk = das Kind artikelleri ile birlikte kullanılır.

Dilbilimciler belirli bir dilin yapısını üç merkezi alanı inceleyerek betimlerler. O dilin fonolojisi yada ses sistemi; morfolojisi ya da konuşma birimlerinin anlamlı sözcükler oluşturmak üzere bir araya getirildiği sistem; sentaksı ya da sözcüklerin anlamlı ifadeler halinde düzenlenişi, Dil, böylelikle çoğu yerli kullanıcılar tarafından bilinçsiz bir biçimde izlenen bu üç unsuru bir araya getiren kurallara uygun olarak betimlenebilir. Dil bilimciler genellikle bu üç bölümün bileşimlerini betimlemek için *gramer* kavramını kullanırlar. İnsanlar *gramer* kurallarını uygulayarak ilk kez duydukları önermeleri anlayabilmekte ve sürekli daha önce kimsenin kurmadığı cümleleri kurabilmektedir.

5.4. Tarihsel Dil Bilim

Belirli bir dilin tarih içindeki herhangi bir dönemdeki bütün özelliklerine odaklanan betimleyici dilbilimden farklı olarak, tarihsel dilbilim dillerin değiştiği gerçeği ile ilgilenir. Artık konuşulmayan ölü dilleri ortaya çıkarmanın yanı sıra, bu alandaki uzmanlar aynı dilin önceki ve sonraki şekilleri arasındaki ilişkiyi irdeler, yeni dillerdeki gelişimi anlamak için eski dilleri inceler ve eski diller arasındaki ilişkiyi ele alır. Tarihsel dilbilimciler özellikle uzun dönemdeki değişim sürecini incelerken yazılı kaynaklara gerek duyarlar. Bu konuda çalışan uzmanlar farklı diller arasındaki ilişkiyi ortaya koymakta oldukça başarılı olmuşlar ve şema şeklinde bu ilişkiyi ortaya koymuşlardır.

Dil ve iletişim kullanmayan kültür yoktur. Dil, bağımsızlık göstergesidir. Dilini geliştiren kültürler gelişir. Diller, köken ve akraba olarak gruplanır. Birbirine benzeyen dillerin aynı dil (linguistik) aileye ya da gruba ait olduğu söylenir. Bazı diller birbirlerine diğerlerinden daha yakındır, bu durumlarda bir linguistik ailenin dallarından söz edilebilir. Bu yüzden iki dilsel varlığı iki ayrı dil olarak ayırt etmek için *karşılıklı anlaşılabilirlik ölçütü* kullanılmaktadır. İki ayrı dilsel varlığın aynı dile ait olduğunu söyleyebilmek için aralarında en az % 70 oranında anlaşılabilirlik olması gerektiği, bugün genel kabul görmektedir. Eğer bu sağlanamıyorsa akraba, ama iki ayrı dil söz konusu demektir. Dillerden bazıları birbirine az ya da çok benzeyebilir. Bazı diller ise başkalarından tamamen bağımsızdır, örneğin. Bask dili bunlardan biridir. İspanya ve Fransa'da Pirenelerin batı yörelerinde konuşulan bu dil, belki de tarih öncesi adamın Taş devrinde konuşmuş olduğu yaygın bir dilin son kalıntısıdır. Aynı kökten gelen diller bile benzeşmeyecek kadar değişebilir. Zaman ve gereksinimler, farklı dillerin oluşmasını sağlar. Diller insanlarla birlikte yayılır ve değişirler. Her dil bir ekolojik ve coğrafi çevrenin ürünü olduğu kadar, onun değişimi ve gelişimi de göçler ve diğer kültürlerle temaslar yoluyla gerçekleşir. Bu yolla dünyada binlerce dil ortaya çıkmıştır. Dillerin bazıları, zorlu coğrafi koşullarda konuşulması ve diğer gruplarla temasın bu nedenle zorlaşması nedeniyle izole olmuşlardır. Bu yüzden dünyanın zorlu coğrafyalarında büyük bir dil çeşitliliği görülür. Örneğin Kafkasya ve Hindistan'da görece küçük bir sahada çok sayıda farklı dil konuşulmaktadır. Bunun en önemli nedeni coğrafi engeller ve izolasyondur. Örneğin bugün Hindistan'da 222 ayrı dil ve onların yüzlerce lehçesi konuşulmaktadır. Kafkasya'da da durum buna benzerdir. Kafkasya'da dört ana dil ailesine mensup 50 ayrı dil konuşulmaktadır. Sadece küçük Dağıstan bölgesinde konuşulan dillerin sayısı on altı, lehçelerin sayısı ise yirmiye. Sadece birkaç yüz bin Amerika yerlisi 1230 farklı dil konuşmaktadır, Sudan'da konuşulan dillerin sayısı 435, Malezya-Polinezya bölgesinde ise 263'tür.

5.4.1. Dil Aileleri

Köken bakımından Dil Aileleri 1) Hint-Avrupa (bugün yaklaşık 1,5 milyar kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır). 2) Hami-Sami 3) Çin-Tibet (bugün yaklaşık 1 milyar kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır). 4) Bantu 5) Ural-Altay (bugün yaklaşık 400 milyon kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır) Dil Ailesi olarak sınıflandırılmaktadır.

Dinamik bir süreç olan dil değişiminin etmenlerden bir diğeri, bir dilin diğeriinden bazı sözcükleri borç almasıdır. Yeni araç ve ürün ortaya çıkaran teknolojik yenilikler, örneğin radyo, televizyon, bilgisayar üreten elektronik devrim, yepyeni sözcüklerin doğmasını sağlamıştır. Artan mesleki uzmanlık da dilin gelişimi ve değişiminde itici rol oynamaktadır. Ayrıca din grupları, sokak çeteleri, gizli örgütler gibi birliklerin kendi aralarında iletişim kurmak amacıyla bazı kelimelerin anlamını değiştirerek ya da yenilerini icat ederek kendi aralarında yeni bir dil oluşturma eğilimleri dildeki gelişme ve değişmeyi sağlar.

Dilbilimsel değişme belki de en büyük etkiyi, 500 yıllık Avrupa sömürgeciliğinde olduğu gibi, toplumların, bir diğeri üzerinde egemenlik kurması yapar. Son 500 yılda dünyada var olan 10.000 kadar dilin 4000'inin savaş, salgın hastalıklar, sömürgeci güçlerin neden olduğu zorla sindirme ya da saldırgan istilacılar yüzünden soyu tükenmiştir. Kalan 6.000 dilin büyük kısmı çok az insan tarafından konuşulmakta ve küreselleşme yüzünden yok olma tehlikesi ile karşılaşmaktadır.

Bugün konuşulan 6.000 dilin olduğu söylenmekle birlikte Suzanne Romaine, dil sayısının belirlenmesinde dil ve lehçe gibi terimlerin tanımına ait sorunlar nedeniyle bir karmaşıklığın yaşandığına işaret etmektedir. Dilsel çeşitlilik eğilimi ayrı dillerin gelişiminin

anahtarı gibi gözükmetedir. Coğrafi bölgelerde aynı temel dilin farklı topluluklar halinde yaşayan konuşmacıları arasında, hafif ve tedricen gelişen farklılıklar bulunabilir. Bunlara genellikle lehçe denir. Neyin bir dil, neyin lehçe sayılacağı konusunda toplumsal etkenler önemlidir. Farklı lehçeler konuşan halklar birbirleriyle temas halinde olduğu sürece, karşılıklı etki ve etkileşim iki lehçenin birbirinden uzaklaşmasını engelleyecektir. Ancak farklı lehçeleri konuşan gruplar birbirlerinden koparlarsa lehçelerde zaman içinde birbirlerinden uzaklaşacak ve farklı dillere doğru evrim geçireceklerdir. Farklı Latince lehçeler konuşan coğrafi gruplar, günümüzden yaklaşık 1500 yıl önce birbirlerinden tecrit olduklarından bu lehçeler Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce gibi diller ortaya çıkmıştır.

5.5. İletişim Türleri

İki tür iletişim vardır, yazılı olan ve olmayan iletişim. İnsanlar, gruplar ve topluluklar, yazılı iletişimde elde edilemeyecek kadar çok bilgiyi, sözel iletişimle aktarabilir, alıp verebilirler. Yapılan araştırmalar, insanlar arası iletişimde, duyulan ses ile, görülen yüz, göz, beden hareketlerinin (jest ve mim gibi), sözcüklerin taşıdığı soyut düşünce ve anlamlardan çok daha fazla etkili olduğunu kanıtlamıştır. Sözlü iletişimde ses tonlaması % 40, El, kol, yüz, göz, beden % 40 Sözcükler, cümleler % 20 etkinlik oranına sahiptir. Araştırma sonuçları, sözlü iletişimde ne söylediğimizden çok, nasıl söylediğimizin ne kadar etkili olduğu çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

5.5.1. Beden Dili (Kinesics)

Beden ve yüz hareketleriyle gerçekleştirilir. Kol hareketleri, jest, mimik, bakış vb'dir. İnsanların kullandığı beden dili neredeyse sonsuzdur. İnsanın yalnızca yüzünde, 80 kas olduğu ve 7000'den fazla yüz ifadesi yapabileceğini bilmek bu ifadenin ne kadar doğru olduğunu açıklar. İletişimimizin yukarıda işaret edildiği gibi büyük bir yüzdesini sözlü olmayan biçimde gerçekleştirdiğimizi öğrenmek bizi şaşırtmaz. Beden dili evrensel olabildiği gibi yerel anlamlar da taşıyabilir. Karşılaştırmalı kültür araştırmaları, gülme, kahkaha atma, ağlama, kızgınlık ve şaşkınlık gibi temel yüz ifadeleri dünya çapında büyük benzerlik göstermekte olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürler arasında benzerliklerin yanı sıra önemli farklılıklarda vardır. Örneğin evet ve hayır için yapılan baş hareketi kültürden kültüre farklılık sergiler, Kuzey Amerika'da başı öne doğru sallamak "evet" anlamına, yana doğru sallamaksa "hayır" anlamına gelmektedir. Fakat Yunanlılar "evet" için aynen Kuzey Amerikalılar gibi başı öne doğru sallarken, "hayır" için başı geriye doğru atıp, bu sırada genelde kaşları kaldırıp gözleri de kapatırlar. Bacak bacak üstüne atma, Amerikalılar için doğaldır ancak Türkler için önemsememeyi vurgular. Java Adası'nda bir şeyi sol elle vermek hakarettir, beden dili ilgili bu gibi örneklerin sayısını arttırmak mümkündür.

Beden dilinin bir boyutu da toplumsal mekanın kültürel kullanımı ya da etkileşim geometrisidir. İnsanların başkalarıyla iletişim halinde iken kendilerini fiziksel olarak nasıl konumlandıkları konusudur. Yaş, cinsiyet ve statü farklarına göre davranma anlamına gelir. İnsanların mekan algısı ve kullanımını kültürler arası bir konu olarak inceleyen proksemi (Proxemics) antropolog Edward Hall'un incelemeleri sonucu doğmuştur. Pantomim sanatı da, jest ve mimikleri kullanarak duygu ve düşüncelerin ifade edilmesidir.

5.5.2. İşaret Dili

Genelde normal dilin sözel iletişim gerektirdiğini peşinen kabul eder ve bilgisayar dilleri gibi sözel olmayan iletişim sistemlerinin yapay ya da eksik olduğunu varsayma eğilimi gösteririz. Fakat işitme engelliler işaret dili iletişim kurarlar. Sıradan insanlar gibi dilbilimciler de aslında insan dilinin iki çeşit -işaret ve sözel- olduğunu geç kavramışlardır ve işaret dilleri hâlâ dünya dilleri araştırmalarında dışlanmaktadır. Sınırları konuşma dilleriyle örtüşmediğinden, kaç işaret dilinin bulunduğu dahi belli değildir. Sözel diller gibi işaret dillerinin de insanlık tarihi boyunca var olduğunu varsaymak akla yakındır ve işaret dillerinin genetik akrabalığı konusunda pek az şey bilinmekle birlikte, aynı bölgeyi paylaşan sözel dillerle aynı olmadıkları açıktır. Örneğin, Amerika işaret dili (ASL), kendisi de İrlanda, İsveç, Letonya, Hollanda, İsviçre, Avusturya ve Rusya dahil pek çok Avrupa işaret diliyle akraba olan Fransız işaret diliyle ilişkilidir ASL bütün ABD'de kullanılmakla birlikte Almanya'da birkaç farklı işaret dili kullanımdadır.

ABD'de son zamanlarda ASL'nin akademik açıdan kabul edilebilir bir dil sayılması konusunda yoğun tartışmalar olmuştur. Araştırmalar ASL gibi işaret dillerinin doğal ve eksiksiz diller olduğunu ortaya koymaktadır; ifade güçleri herhangi bir sözel dilinkinden farksızdır. ASL İngilizce'nin bir biçimi *değildir*, yerli olmayan konuşmacılarca herhangi bir sözel dilden farksız bir tarzda öğrenilmesi gereken ayrı bir gramer yapısı vardır ve anadil olarak edinilmesi, sözel dillerin örüntüsünü izler. Aynı zamanda, ASL'de kullanılan el işaretleri sisteminin sözel bir dilin fonolojik sistemine benzer bir yapısı olduğuna ilişkin kanıtlar bulunmaktadır.

5.5.3. Yazı Dili

Konuşma dilinin yazılı işaretlere dökülmüş ve bu yolla standartlaştırılmış haline *yazı dili* denilir. Yazı dillerindeki işaret sistemine *alfabe* adı verilir. Sesleri temsil eden işaretlerden kurulu alfabelere *fonetik alfabeler* denir. Latin, Arap, Kiril, Yunan, Gürcü, Hint, Ermeni, Aramî-Süryanî, Türk alfabesi fonetik alfabelerdir. Kimi alfabeler de resimlere dayanır. Bunlara *piktografik alfabe* denir. Örneğin eski Mısır'ın alfabesi böyleydi. Kimileri de belirli kavramları temsil eden işaretlerle yazılır. Bunlara da *idyografik alfabe* adı verilir. Geleneksel Çin alfabesi böyle bir alfabelerdir.

Yazının icadının insanlık açısından önemi çok büyüktür. Yazı insanlar arasında iletişimin kolaylaşmasını, yazılı iletişimin artmasını, geleceğe geçmişten bilgi bırakılmasını

kolaylaştırmış ve sağlamıştır. Tarih, insanla başladığı halde tarih bilgilerimizin yazıyla başladığını söyleriz. Doğrudur, çünkü sözlü bilgilerimiz kuşaktan kuşağa değiştirilerek ulaşmıştır bizlere. Oysa söz uçar yazı ise kalır. İşte onun için "tarih yazıyla başlamıştır" denir.

Uygulamalar

Var olan iletişim turleri ile ilgili olarak internetten araştırma yapmak.

Uygulama Soruları

İletişimin Kùltürün devamlılığını sağlaması açısından önemini kavradınız mı?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İletişim, karşılıklı olarak ilişkiye girmiş olan tarafların davranışlarını ya da fikirlerini yönlendirmek veya onlardan bilgi ya da tepki almak amacı taşıyan bilgi iletme sistemidir. Bütün canlılar çeşitli amaçlarla iletişime geçer, hayatta kalmak asgari düzeyde iletişimi gerektirir. Tüm hayvanlar, birbirlerine mesaj iletebilme araçlarına sahiptir. İnsanlar arasındaki en etkin iletişim şekli konuşmadır, fakat insan iletişimi sadece konuşma dilinden ibaret değildir. İnsanlar iletişim için konuşma dilinin yanında, çeşitli işaret ve simgeleri, ses, nida, beden ve yüz hareketlerini (jest ve mimikleri) ve yazı dilini kullanırlar. Ancak iletişimin gerçekleşebilmesi için, karşılıklı olarak iletişime giren tarafların birbirlerinin seslerini ve vücut davranışlarını anlamlandırabilmesi gerekir. Konuşma dili, başka canlı türlerinde rastlanmayan, sadece insana özgü olan ve kültür olgusuna bağlı bir özelliktir. Dil öğrenme yeteneği türümüze özgü biyolojik özelliğimiz olup, dil, kültürel iletişimin zorunlu koşuludur, çünkü öğrendiklerini diliyle kendisinden sonraki kuşaklara ileten, öğreten tek canlı varlık insandır.

Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyona iletişim denir. İnsanlar kelimeler, konuşma, işaret, jest-mimik, dokunma, beden dili, giyim tarzı, saç şekli, telefon görüşmesi, e-posta, mesaj gibi pek çok yolla iletişim kurar.

Dil, belirli kurallara göre bir araya getirilmiş sesleri ve işaretleri kullanarak gerçekleştirilen simgesel iletişim sistemidir. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmada konuşmayı, dili ön planda tutsalar bile, iletileri aktarırken beden hareketleri, yüz ifadeleri, ses tonu ve yüksekliği de bu süreçte kullanılır. Konuşanın yaşı, cinsiyeti, eğitimi, mesleği, statüsü gibi toplumsal değişkenler ve biyolojik sınırlılıkları insanların dili kullanımını etkiler; neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu belirleyen başlıca etmen dildir.

Konuşma, şüphesiz ki insan faaliyetlerinin en eskilerinden biridir ve insanla birlikte gelişmiş olduğu sanılmaktadır. Fakat nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı düşünceler vardır. Örneğin bazı araştırmacılar, ilk sözlerin doğal seslerin taklidinden doğduğunu sanmaktadır; Bir grup araştırmacı ise, ilk kelimelerin çeşitli hayvan seslerini geliştirilerek taklit edilmesinden doğduğuna inanmaktadır. Bir başka grup ise, insan dilinin el/kol hareketleri, bir jest ya da çağrı sistemi olarak başladığı tahmin etmektedir. Çağrı sistemleri, çok az sayıda basit anlamlar iletebilir.

Konuşma dili, Üst Paleolitik dönemde (Afrika'dan çıkış) geliştirilmiştir. Konuşma, gelen işitsel mesajları sözcüklerle ifade etmedir. Bunu sağlayan mekanizmalar, serebral korteks ve yutaktır.

Kuyruksuz büyük maymunların dil yetenekleri, modern insaninkinden daha az gelişmiştir. En erken taş aletler, ilk atalarımızın üretim esnasında sağ el kullandığını ortaya çıkarmıştır. Bu, onların beyinlerinin, modern insanınki gibi 2'ye ayrılmış olduğunu gösterir. Dil, kültür ve beyin birlikte evrilmiştir.

Gırtlak (Larinsk): Ses-ses birimlerini üretmek için gerekli anatomik yapıdır. Ayrıca dilin biçimi, dudaklar, dişler, ses telleri, akciğerlerin yapısı gibi pek çok organımızın yapısı ve işleyişi konuşmamıza izin verecek biyolojik düzeneği sağlar.

Dilin, düşünce ve eylemi biçimlendirdiği görüşü “dilbilimsel görecelik” ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Bu görüşü savunanlar Edward Sapir ve Benjamin Lee Worf’dur. Her iki antropolog da her dil, konuşanlarına, dünyayı belirli bir şekilde görmelerini sağlayacak şekilde dilbilimsel alışkanlıklar kazandırır görüşünü savunurlar. Çünkü genel olarak dil, bir eşya, kişi, şey ya da olgu hakkında bilgi, mesaj (ileti) taşır. Dil bu görevini kavramlar aracılığı ile yapar. Kişi, eşya, şey ya da düşünce ve duyguların yerini tutan kavramlar, gözle görülüp kulakla duyulan, elle tutulabilen (somut) ya da düşünce ile ulaşılabilen anlaşılabilen (soyut) düzeyde olabilir.

Dil öğrenme yeteneğine sahip bir varlık (Homo lingua veya loquens) olarak dünyaya gelen insan yavrusu, ses ve sözcüklere yüklenen bütün bu anlamları çözmeye, anlamaya ve kullanmaya başlar; toplumun üyesi, bizden biri olur. Dil, temel duyularımızı kullanmadan bir şeyi kavramamızı sağlar. Diğer canlılar ise esas olarak duyularıyla kavradıkları bir dünyada yaşarlar.

Dilin bileşenleri sesler, seslerin birleştirilmesi ile oluşan sözcükler ve sözcüklerin birleştirilmesi ile oluşan cümlelerdir. Bu unsurlar bir arada dilin formel yapısını oluşturur ve dilbilimciler buna *gramer* demektedir.

Belirli bir dilin tarih içindeki herhangi bir dönemdeki bütün özelliklerine odaklanan betimleyici dilbilimden farklı olarak, tarihsel dilbilim dillerin değiştiği gerçeği ile ilgilenir. Artık konuşulmayan ölü dilleri ortaya çıkarmanın yanı sıra, bu alandaki uzmanlar aynı dilin önceki ve sonraki şekilleri arasındaki ilişkiyi irdeler, yeni dillerdeki gelişimi anlamak için eski dilleri inceler ve eski diller arasındaki ilişkiyi ele alır.

Dil ve iletişim kullanmayan kültür yoktur. Dil, bağımsızlık göstergesidir. Dilini geliştiren kültürler gelişir. Diller, köken ve akraba olarak gruplanır. Birbirine benzeyen dillerin aynı dil (linguistik) aileye ya da gruba ait olduğu söylenir.

Köken bakımından Dil Aileleri 1) Hint-Avrupa (bugün yaklaşık 1,5 milyar kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır). 2) Hami-Sami 3) Çin-Tibet (bugün yaklaşık 1 milyar kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır). 4) Bantu 5) Ural-Altay (bugün yaklaşık 400 milyon kişi bu dil ailesi içinde yer alan dilleri konuşmaktadır) Dil Ailesi olarak sınıflandırılmaktadır.

Son 500 yılda dünyada var olan 10.000 kadar dilin 4000’inin savaş, salgın hastalıklar, sömürgeci güçlerin neden olduğu zorla sindirme ya da saldırgan istilacılar yüzünden soyu tükenmiştir.

İki tür iletişim vardır, yazılı olan ve olmayan iletişim. İnsanlar, gruplar ve topluluklar, yazılı iletişimde elde edilemeyecek kadar çok bilgiyi, sözel iletişimle aktarabilir, alıp verebilirler. Ayrıca, beden ve yüz hareketleriyle de iletişim gerçekleştirilir. Beden dili (Kinesics) kol hareketleri, jest, mimik, bakış vb'dir. İnsanların kullandığı beden dili neredeyse sonsuzdur. Beden dili evrensel olabildiği gibi yerel anlamlar da taşıyabilir

İletişim işaret diliyle de kurulabilir. Örneğin işitme engelliler işaret dili iletişim kurarlar. Sıradan insanlar gibi dilbilimciler de aslında insan dilinin iki çeşit -işaret ve sözel- olduğunu geç kavramışlardır ve işaret dilleri hâlâ dünya dilleri araştırmalarında dışlanmaktadır. ABD'de son zamanlarda ASL'nin akademik açıdan kabul edilebilir bir dil sayılması konusunda yoğun tartışmalar olmuştur. Araştırmalar ASL gibi işaret dillerinin doğal ve eksiksiz diller olduğunu ortaya koymaktadır; ifade güçleri herhangi bir sözel dilinkinden farksızdır.

Konuşma dilinin yazılı işaretlere dökülmüş ve bu yolla standartlaştırılmış haline *yazı dili* denilir. Yazı dillerindeki işaret sistemine *alfabe* adı verilir. Sesleri temsil eden işaretlerden kurulu alfabelere *fonetik alfabeler* denir. Kimi alfabeler de resimlere dayanır. Bunlara *piktografik alfabe* denir. Kimileri de belirli kavramları temsil eden işaretlerle yazılır. Bunlara da *idyografik alfabe* adı verilir.

SORULAR

1. Aşağıdakilerden hangisi bir iletişim kurma yöntemi değildir.

- a) Konuşma
- b) İşaret
- c) Jest-mimik
- d) Saç şekli
- e) Yukarıdakilerin hepsi insanların iletişim kurma yöntemleri arasında yer alır.

2. Aşağıdakilerden hangisi insanların dil kullanımını etkilemez?

- a) Konuşanın yaşı
- b) Konuşanın cinsiyeti
- c) Konuşanın fiziksel güzelliği
- d) Konuşanın eğitimi
- e) Konuşanın biyolojik sınırlılıkları

3. Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Konuşma dili, Üst Paleolitik dönemde geliştirilmiştir.
- b) Konuşma, gelen işitsel mesajları sözcüklerle ifade etmedir.
- c) Konuşmayı sağlayan mekanizmalar serebral korteks ve yutaktır.
- d) Kuyruksuz büyük maymunların dil yetenekleri, modern insanın dil yeteneği arasında hiçbir fark yoktur.
- e) Dil için biyolojik alt yapıya ihtiyaç olup öncelikle ses gereklidir.

4. Aşağıdaki beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) İnsan yavrusu dünyaya dil öğrenme yeteneğine sahip bir varlık olarak gelmez.
- b) Toplum kültürü dille öğretir.
- c) İnsan, simgeleştirme yeteneğine sahip olduğu için dil öğrenebilmiştir.
- d) Dil, temel duyularımızı kullanmadan bir şeyi kavramamızı sağlar.
- e) İnsanlar kendi öğrendiklerini kültüre ve gelecek kuşaklara dille aktarır.

5. Dilbilimciler belirli bir dilin yapısını kaç merkezi alanı inceleyerek betimlerler.

- a) 1 (bir)
- b) 2 (iki)
- c) 3 (üç)
- d) 4 (dört)
- e) 5 (beş)

6. Aşağıdaki konulardan hangisi tarihsel dilbilimcinin çalışma alanına girmez.

- a) Konuşulmayan ölü dilleri ortaya çıkarmak
- b) Aynı dilin önceki ve sonraki şekilleri arasındaki ilişkiyi irdelemek
- c) Yeni dillerdeki gelişimi anlamak için eski dilleri incelemek

- d) Uzun dönemdeki dillerdeki değişim sürecini incelerken yazılı kaynakları kullanmak
- e) Yukarıda sayılanların hepsi tarihsel dilbilimcinin çalışma alanına girer.

7. İki ayrı dilsel varlığın aynı dile ait olduğunu söyleyebilmek için aralarında en az yüzde kaç oranında anlaşılabilirlik olması gerektiği, bugün genel kabul görmektedir.

- a) % 50
- b) % 70
- c) % 40
- d) % 35
- e) % 100

8. Aşağıdaki kültürlerden hangisi fonetik alfabeyle sahip değildir?

- a) Latin
- b) Arap
- c) Kril
- d) Mısır
- e) Yunan

9. Resimler dayanan alfabelere ne isim verilir ?

- a) Bu saçma bir sorudur, böyle bir alfabe türü yoktur.
- b) Fonetik alfabeler denir
- c) İdyografik alfabeler denir
- d) Piktografik alfabeler denir
- e) Latin alfabesi denir.

10. Son 500 yılda dünyada var olan 10.000 kadar dilin ne kadarı savaş, salgın hastalıklar, sömürgeci güçlerin neden olduğu zorla sindirme ya da saldırgan istilacılar yüzünden soyu tükenmiştir.

- a) 4000'inin
- b) 5000'inin
- c) 5500'inin
- d) 8000'inin
- e) 100 'ünün

CEVAPLAR

1) E, 2) C, 3) D, 4) A, 5) C, 6) E, 7) B, 8) D, 9) D, 10) A

6. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ
(Avcı –Toplayıcılık; Geçimlik Tarım)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ (Avcı –Toplayıcılık; Geçimlik Tarım)

6.1. Avcı Toplayıcı Yaşam En Uzun Serüven

6.2. Neolitik ve Neolitik Kültür Bölgeleri

6.2.1 Güneybatı Asya Neolitik Kültür Bölgesi

6.2.2 Avrupa’da Neolitik

6.2.3 Afrika’da Neolitik

6.2.4 Neolitik Kültürün Doğu’ya Yayılışı

6.2.5 Güneydoğu Asya Neolitik Kültür Bölgesi

6.2.6 Yeni Dünya Neolitik Kültür Bölgesi

6.3 Bahçecilik (Hortikültür)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Avcı-toplayıcılar genellikle sağlıklı topluluklardır, sağlıklı olmalarının nedeni nedir?

- A) Avcılık yapan topluluklar yüksek protein tüketimi vardır.
- B) Yüksek protein tüketimleri, onları salgın hastalıklar karşısında dirençli hale getirmiştir
- C) Sürekli hareket halinde olmaları kan yağlanmasını önler
- D) Diğer topluluklardan yalıtık olarak yaşamaları nedeniyle bu topluluklarda hastalık taşıyan virüslerin bulaşma riski düşüktür.
- E) Yukarıdakilerin hepsi Avcı-toplayıcıların sağlıklı olmasını sağlar.

2. Aşağıdaki beyanlardan hangisi !Kung San'ların özellikleri arasında yer almaz ?

- A) !Kung San'lar geçim etkinliği için yılda sadece 800 saat civarında zaman harcarlar.
- B) Yiyeceklerini mutlaka biriktirirler.
- C) Kalahari Çölü'nde yaşayan avcı-toplayıcı bir grupturlar.
- D) Su !Kung San'lar için hayati önem taşır.
- E) Sürekli hareket halinde olan bir topluluktur.

3. Avcı-toplayıcıların çevre koşullarının insafına teslim olmuş, kaynakları denetleme yeteneğinden yoksun, dolayısıyla varlıkları tehdit altında bulunan, istikrarsız bir geçim biçimine sahip gruplar oldukları şeklindeki kanıyı değiştiren kişi kimdir?

- A-) Richard Lee
- B-) G.Childe
- C-) Julien Steward
- D-)Hepsi
- E-)Hiçbiri

Cevaplar: 1-E, 2-B , 3-C

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Avcı Toplayıcı Yaşam En Uzun Serüven	İnsanoğlunun Avcı Toplayıcı Yaşam Serüveninin Özelliklerini öğrenmek	Bu konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Neolitik ve Neolitik Kültür Bölgeleri	Neolitik ve Neolitik Kültür Bölgelerinin Özelliklerini kavramak	Harita inceleyerek ve konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Bahçecilik (Hortikültür)	Bu uyarlanmanın özelliklerini ve ayrıntılarını öğrenmek	Bu konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak

Anahtar Kavramlar

- Biyolojik taşıma kapasitesi,
- Alet çantası,
- Flora ve fauna,
- Neolitik Devrim.

Giriş

Bu bölümde insanoğlunun avcı-toplayıcılıktan, bitki ve hayvanları evcilleştirerek üretici hale gelmesinden, yeni toplumsal organizasyonlar yaratmasından, kısacası, Neolitik devrimden ve neolitik devrimin yeryüzünün farklı bölgelerinde nasıl geliştiği ve özelliklerinden söz edilecektir.

6.1. Avcı Toplayıcı Yaşam En Uzun Serüven

İnsanlar yeryüzündeki 4 milyon yılı aşkın tarihlerin çok büyük bölümünde, yani Yakındoğu'daki bitki ve hayvan evcilleştirmesinin ortaya çıktığı Neolitik döneme, yani günümüzden kabaca 10,000 yıl öncesine kadar bütün insanlar avcı-toplayıcı idiler. İklim ve çevre koşulları, böyle bir yaşamı ve geçimi dayatmış, insanlar da bu koşullara uyarlanmış bir hayat sürmeye devam etmişlerdi. Bu geçim tarzının temeli, doğada hazır bulunan ya da kendi kendine yetişen besin kaynaklarının tüketilmesine dayanmaktaydı. Günümüzde ise bu geçim tarzını sürdüren insan topluluklarının sayısı son derece azalmıştır. Yeryüzünün coğrafi açıdan marjinal bölgelerinde birkaç topluluk halen geçim faaliyeti olarak avcı-toplayıcılık yapmaktadır. Günümüzün avcı-toplayıcıları, Robert Hitchcock'un verilerine göre Afrika'da Kalahari Çölü çevresinde yaşayan !Kung San'lar, Orta Afrika Pigemeleri, Kenya ve Tanzania'da yaşayan Oliekler ve Tanzania Hadzaları; Kuzey Sibirya'daki Yukaghir ve Gilyak gibi halklar, Japonya Ainular, Avusturalya Aborjin grupları, Güney Amerika'da Amazon ormanları ve Tierra del Fuego'da yaşayan bazı yerli toplulukları, Kuzey Amerika Inuitleri ve bazı yerli gruplar, kuzeybatı kıyılarında yaşayan Tlingit, Tsimshian, Kwakiutl vb. balıkçı topluluklar. Fakat günümüz avcı-toplayıcılarının yaşam koşulları, insanlık tarihinin en uzun dönemlerini oluşturan paleolitik boyunca yaşamış avcı-toplayıcılardan çok farklıdır. Bugün avcı-toplayıcı yaşam ve geçim tarzını özgün biçimde temsil edebilen yegâne topluluk Güney Afrika (Botswana)'daki Kalahari Çölü'nde yaşayan !Kung San'lardır.

Avcı-toplayıcılar ekolojik koşullara üst düzeyde bağımlıdırlar. Burada hayatî kavram *biyolojik taşıma kapasitesi* kavramıdır. Biyolojik taşıma kapasitesi kavramı, belirli bir yaşam alanında (ekolojik eşikte), o çevrenin ekolojik koşullarının sunduğu olanaklarla, herhangi bir güçlük çekmeden yaşayabilecek en yüksek miktardaki canlı sayısını ifade eder, ayrıca bu yaşam alanının canlılara sağlayabileceği en yüksek yaşama olanağını da gösterir. Bir alanın biyolojik taşıma kapasitesini belirleyen pek çok etkenden söz edebiliriz. Bunlardan ilki, o alandan elde edilebilecek toplam besin miktarıdır. Besin miktarı yanında onların beslenme değeri de önemli bir etkendir. Üçüncü etken ise, o yörede yaşayan nüfusun doğum ve ölüm oranları ile göç verme ve göç alma dinamikleridir. Biyolojik taşıma kapasitesi ele alınırken başvurulabilir diğer bir etken de, insanların besin olarak kullanılacak kaynakları tanıma yeteneğidir.

Her kültürün kendine özgü bir beslenme rejimi vardır ve bu kültürlerde hangi bitki ve hayvan türlerinin tüketilebilir olduğuna ilişkin bir bilgi vardır. Bazı kültürlerde bazı bitkiler ve hayvanlar yenilirken, bazı kültürlerde yenmez. Örneğin domuz eti bazı kültürlerde yenilirken, bazılarında yenmesi kesin olarak yasaktır. Bu nedenlerle antropologlar belirli bir çevrenin biyolojik taşıma kapasitesini hesaplarken, o çevrenin insanın tüketimine sunduğu istikrarlı ve

en düşük bitkisel ve hayvansal besin potansiyeli ile su miktarını hesapladıkları gibi, o çevreye uyarlanmış olan insan topluluğunun kültürel besin listesini de hesaba katmak zorundadır. Örneğin Kalahari Çölü'nde yaşayan avcı-toplayıcı !Kung San'ların yaşadığı çöl ekosisteminde, nüfusun ihtiyaçları ile sahip oldukları teknolojik olanaklar aynı kaldığı sürece 100 mil karelik bir alan 40 insanı rahatlıkla ve sonsuza kadar destekleyebilmektedir. Buradaki hayatî öge sudur. Çünkü bu çölde kuyular yaklaşık olarak 100 mil kadar arayla bulunabilmektedir ve bir kuyu normal yağış dağılımı olan yıllarda ortalama olarak 30 kişiyi destekleyebilmektedir. Buna bağlı olarak Kalahari Çölü'nde yaşayan !Kung San'lar, zorunlu olarak çok geniş bir alana yayılmış biçimde, küçük topluluklar halinde yaşarlar. Hemen hemen bütün avcı-toplayıcıların yaşam döngüleri, !Kung San'ların kine benzer bir örüntü gösterir.

Yapılan çalışmalar Paleolitik dönemlerde en yüksek insan nüfusu ancak 5 milyon civarında olabileceğine işaret etmektedir. Bu dönemlerde doğurganlık ve ölüm oranı yüksektir. Hayatta kalabilen bir bebeğin ömür beklentisi en fazla 20 ilâ 25 yıl kadardır bir bireyin ulaşabileceği en yüksek yaş 40 yaş civarıdır. Paleolitik dönemdeki nüfus artış hızı bin yılda ancak % 2 kadar gerçekleşmiştir. Kimi zaman nüfusta azalma eğilimi bile görülmüştür. Özellikle yabancı halklarla temas ve onların ekonomik baskılarıyla birlikte yabancılardan gelen enfeksiyonlara maruz kalınması bunun en önemli nedenidir. Avcı-toplayıcılarda teknolojik gelişme yavaş olmuştur. Paleolitik'in başında iki yüzeyli ya da konik basit taş el baltalarıyla yapılan avcılık, Orta Paleolitik'te yonga ve dilgilerden oluşan daha geniş bir **alet çantasına** kavuşmuş, Üst Paleolitik'te ise mızrak uçları ile, ok ve yaylarla, hatta zıpkınlarla desteklenmiştir. Toplayıcılık çıplak elle başlayan toplayıcılık etkinliği yabancı bitkilerin toplanmasında kullanılan basit orakların yapımına kadar gelişmiştir. Yaklaşık olarak 40 bin yıl öncesine gelindiğinde, dünyanın pek çok yerine dağılmış bulunan insan türü artık belirli hayvan türlerini avlamak ve her çevrenin sunduğu özel ve farklı bitki türlerini devşirmek konusunda ustalaşmıştır. Üst Paleolitik insanı, sadece öncekilere göre büyük bir çeşitlilik arz eden temel av aletlerini yapmayı değil, dokumacılığı ve sepet kullanmayı da öğrenmiştir.

Julien Steward'ın yaptığı çalışmalara kadar Avcı-toplayıcı ekonomisi hakkındaki görüş, bu toplulukların çevre koşullarının insafına teslim olmuş, kaynakları denetleme yeteneğinden yoksun, dolayısıyla varlıkları tehdit altında bulunan, istikrarsız bir geçim biçimine sahip gruplar oldukları şeklinde idi. Ancak 1950'lerde antropolog Julien Steward'ın yaptığı çalışmalarla bu kanı tersine dönmeye başlamıştır. Avcı-toplayıcılar genellikle nüfusu 25 ile 100 arasında değişen küçük takımlar halinde yaşamayı tercih ederler. Doğrudan doğruya doğada hazır bulunan kaynakların istismarına dayanan bir geçim tarzına sahip olduklarından nüfus artışı ve kalabalık örgütlenme, yaşamın devamı açısından tehlikelidir. Bu takımlar, yararlandıkları besin ve su kaynaklarının mevsimsel değişmelerine bağlı olarak hareket ederler. Topluluğun yaşamını sürdürebilmesi, bu hareketin devamına ve yararlanılan kaynakların istikrarına bağlıdır. Bu hareketlilik, aynı zamanda avcı-toplayıcıların komşu topluluklarla karşılıklı ziyaret ve değiş-tokuş (mübadele) ilişkilerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Belirli ekolojik alanı ve ortak kültürel özellikleri paylaşan avcı-toplayıcı takımlar, yılın belirli zamanlarında ürün, armağan ve kadın değiş-tokuşu yapmak ve ayinler gerçekleştirmek üzere bir araya gelebilirler.

Avcı-toplayıcılar kurdukları ilişkilerde ihtiyaçlarının sınırlı olması ve biriktirme eğilimlerinin olmaması nedeniyle genellikle barışçdırlar. Ayrıca toplulukların küçük olması ve hareketliliği, bu hareketliliğin de belirli kurallara ve rotalara bağlı olması da, kaynaklar üzerindeki rekabet ya da çatışmayı olabildiğince azaltmakta ve kültürel olarak rekabet çatışma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Böyle bir ihtimal ortaya çıktığında takım lideri grubun bölünerek ayrışmasını karar verir. Avcı-toplayıcılardaki liderlik ya da reislik, bir imtiyaz değil aksine bir yükümlülüktür. Bu topluluklar *eşitlikçi* sayılırlar, çünkü avcı toplayıcılarda bir işte uzmanlaşma ve iş bölümü yoktur, dolayısıyla toplumsal tabakalaşma görülmez. Örneğin !Kung San'larda gün içinde avlanmak ya da bitki toplamak için kamp yerinden ayrılan bireyler akşam kamp yerine döndüklerinde toplanan yiyecekleri takım içinde yer alan bireyler ve aileler arasında bölüşürler.

Çeşitli ekosistemlere uyarlanmış biçimde yaşayan avcı-toplayıcıların enerji kullanımı ve verimlilikleri birbirine benzer. Genel nüfusun yaklaşık olarak üçte ikisi fiilen, sadece karın doyurucu miktarlara ulaşana dek sürdürülen geçim etkinliğine katılır. Richard Lee'nin (1968) !Kung San'lar üzerinde yaptığı araştırmalara göre, geçim etkinliği için harcadıkları zaman yılda sadece 800 saat civarındadır. Genellikle tüketebilecekleri kadar avlar ve toplarlar. Yiyecek biriktirme pek görülmez. O yüzden hareketlidirler.

Avcı-toplayıcılar genellikle sağlıklı topluluklardır. Avcılık yapan topluluklar yüksek protein tüketimi ile sağlıklı bir hayat sürerler. Avcı-toplayıcı yaşam tarzının zorunlu kıldığı hareketlilik de bu yüksek protein alımının yaratacağı kan yağlanması gibi sorunları önlemektedir. Hareketlilikleri, küçük nüfusları ve avcılığa bağlı olarak yüksek protein tüketimleri, onları salgın hastalıklar karşısında dirençli hale getirmiştir. Küçük nüfuslar halinde yaşayan avcı-toplayıcılar genellikle diğer topluluklardan yalıtık olarak yaşarlar. Dolayısıyla bu topluluklarda hastalık taşıyan virüslerin, bakterilerin, parçacıkların, spor, yumurta ve enfeksiyon taşıyan larvaların akışına izin verecek bir temas yoktur ya da çok azdır. Avcı-toplayıcılarda toplumsal farklılaşma sadece yaş ve cinsiyet gibi biyolojik kategoriler üzerinden yürüdüğü için, yani bir toplumsal tabakalaşma bulunmadığından, karmaşık ve tabakalı toplumlara özgü olan, farklı tabaka ve meslek gruplarına özgü hastalık farklılaşmasına onlarda rastlanmaz. Hareketlilik, bir yandan belirli bir bölgedeki insan yerleşiminin yerleşme koşullarından kaynaklanan hastalık kaynaklarını sınırlarken, bir yandan da göçebe hareketliliğe bağlı olarak yerel enfeksiyonların insan topluluğuyla birlikte hareketini de doğurur. Bütün bunlara karşın avcı-toplayıcılar, bugün yerleşik toplumları tehdit eden pek çok hastalıktan korunabilmiştir. Bu yüzden bugün tanıdığımız yaygın bütün salgın hastalıklar, tarım devriminden sonra gelişerek insanlığı tehdit eder hale gelmiştir. Dolayısıyla tarım devrimini yaşamamış avcı-toplayıcılarda bu hastalıklara karşı bağışıklık sistemi gelişmemiştir. Örneğin Avrupalılar Amerika kıtasına geldikten sonra, kıtanın yerli avcı-toplayıcıları ciddi salgın hastalık tehditleriyle karşı karşıya kaldılar. Avrupalılarla temas geçen Kızılderililer, özellikle kızamık ve çiçek hastalığından kaynaklanan toplu ölümlere maruz kaldılar. Örneğin Kuzeybatı Amerika'da yaşayan Mandan'lar çiçek hastalığı yüzünden üç haftada tamamen yok olup gitmişlerdi. Modern dönemde avcı-toplayıcılar, özellikle Kuzey Amerika Kızılderilileri ve Avustralya Aborijinleri temel geçim etkinliklerinden, kültürel

hayatlarının rahatlatıcı mekanizmalarından ve doğal hareket sahalarından koparılıp rezervasyon kamplarına ya da belirli küçük yerleşmelere yerleştirilmeleri sonucunda depresyon, kültür şoku ve işsizlik-meşgalesizlik tehdidi altında kaldılar ve alkolizme ve uyuşturucu bağımlısı haline geldiler.

6.2. Neolitik ve Neolitik Kültür Bölgeleri

Günümüzden yaklaşık 10-12.000 yıl önce yaşanan dramatik iklim değişiminin, yani Buzul Devrinin sona ermesiyle birlikte, çevrelerindeki flora ve faunada olan değişiklikler oldu. Bu ısınma ve nemlenmenin sonucunda bugün tarımını yaptığımız pek çok bitkinin ve evcilleştirdiğimiz hayvan türünün yabani ataları belirli bölgelerde yayıldı. Bu bölgelerde yaşayan insanlar bu büyük ekolojik değişime ayak uydurdu ve avcılığın yanı sıra, ağırlıklı olarak bu yabani bitki ve meyvelerin toplayıcılığıyla yaşamaya başladı. Bu görece bolluk dönemi ilk yerleşik hayat biçiminin ortaya çıkmasına neden oldu. Artık sürekli yerleştikleri küçük köylerde, istikrarlı bitki, hayvan ve su kaynaklarının sunduğu olanakları istismar ederek yaşayan insanlar, kısa süre içinde yabani olarak tükettikleri türleri evcilleştirmeyi başardılar ve ilk besin üreticiliği, yani tarım ortaya çıktı. Kültür tarihçisi Gordon Childe, tarımın ortaya çıktığı kültür çağına atfen bu büyük değişime *Neolitik Devrim* adını verdi.

Bu dönemde birbirine yakın aileler, topluca bir yerde oturarak köyleri meydana getirdiler, böylece tarihteki ilk köyler kuruldu. Ayrıca insanların tahıl üretimine başlamaları, hayvanları evcilleştirmeleri, insanları tüketicilikten üretici duruma getirdi. [Ticaret](#) bu dönemde başladı.

Bu devirdeki insanlar bilgi ve teknikte önceki dönemlere göre oldukça ileri bir düzeye çıkmışlardır. Kemik ve taştan daha kullanışlı aletler yapılmıştır. M.Ö. 8000-5500 önceki devirlere göre daha sert ve daha düzgün taş aletler yapılmıştır. Toprakten veya [kilden](#) yapılan kaplar ateşte pişirilmiş, bunun sonucunda seramik sanatı başlamıştır. Ancak tarımla birlikte insan hayatı pek çok salgın ve bulaşıcı hastalığın tehdidi altına girmiştir. Bu koşullarda yüksek ölümlülük oranı karşısında nüfusu koruyan şey daha yüksek doğurganlıktır. Köy hayatı ve tarımcılık bu yüksek doğurganlığı sağlayan koşulları hazırlamıştır. Buna karşılık ortalama ömür avcı-toplayıcılıkta 25 yıl kadarken, tarımla birlikte ancak 30'a çıkabilmiştir. Bunun nedeni tarımcı hayatın, insan hayatının kalitesine büyük bir etki yapamamış olması ve ölüm nedenleri arasında kıtlık, çocuk ölümleri ve doğum sırasındaki kadın ölümlerinde artış, salgın hastalıklar, toprağın tuzlanarak verimsizleşmesi ve savaşlar gibi yeni etkenlerin katılmasıdır. Yerleşik hayata geçişle birlikte, nüfusun aslı artışını sınırlayan bu etkenler, nüfus katlanarak artmasını önlemiş ve nüfus dengeli bir hızla yayılmıştır. Çağın en önemli risklerinden birisi kıtlık ve ona bağlı açlık tehdididir. Özellikle tek ürüne bağımlılığın artmasıyla birlikte, bu risk de yükselmiş; her kıtlığın ardından da bir büyük salgın hastalık yayılmıştır. Bu yüzden tarım döneminde nüfus beklenen kuramsal artışına hiçbir zaman ulaşamamış, fakat buna karşın, avcı-toplayıcılıktan çok daha hızla artmıştır.

Doğaya doğrudan müdahale ederek, besin olarak kullanılacak bitki türlerini yetiştirme ve bazı hayvan türlerini evcilleştirerek sürüler oluşturmak, bu dönemin belirgin özelliği olmuştur. İnsan toplulukları bu yeni yaşam tarzında iki ana kolda gelişme göstermişlerdi. Bazı topluluklar evcilleştirdikleri hayvanlardan oluşan sürüleri temel besin kaynağı olarak kullanırken bazı topluluklar ise sınırlı ölçüde de olsa bahçe tarımına

başlamışlardır. Her iki ana kol da avcı-toplayıcı topluluklar olmaktan zamanla çıkmış, bir anlamda besin üreten topluluklar haline dönüşmeye başlamışlardır. Kuşkusuz ağırlıklı olarak tarımla uğraşan topluluklar, avcı-toplayıcı toplulukların yaşam tarzını bırakarak yerleşik düzene geçmek zorunda kalmışlardır. Ağırlıklı olarak hayvan sürülerini kullanan topluluklar ise göçebe ya da yarı-göçebe topluluklar haline gelmişlerdir. Özellikle [tarım](#) yapmanın öğrenilmesi bu toplumların beslenme ve yaşam tarzlarında kökten değişikliklere yol açmıştır. [Buğday](#) ve [arpa](#) gibi yaygın, kurak iklime uyumlu bitki türlerinin ve koyun, keçi, sığır gibi otçul türlerin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla insan topluluklarının yaşam biçimi de değişmeye başlamıştır. Büyük ölçüde rastlantılara, ileri derecede uzmanlaşmaya bağlı olan avcı-toplayıcı yaşam tarzı yerini, besin maddelerini stoklayabilen ve beslenme açısından daha güvenli toplumlar yaratmıştır. Kuşkusuz gezegenin her yöresinde yaşamakta olan topluluklarda zamandaş olarak ortaya çıkmayan Neolitik Devrim, başlangıçta, [Orta Doğu](#), Ön Asya, [Uzakdoğu](#) gibi, geniş ve düzenli akarsuların yaygın olduğu bölgelerde ortaya çıkmıştır. Bugün Dünyada 3 neolitik kültür bölgesi saptanmıştır. Bunlardan ilki olan Güneybatı Asya, eski dünyada en önemli hayvan ve bitki ehlileştirme merkezidir. Bu bölgenin kapladığı saha kabaca, Batı'da Akdeniz, Kuzey'de Karadeniz, Hazar Denizi ve Avrasya stepleri, Doğu'da Orta Asya dağları ve Güney'de Sina Yarımadası'ndan Hindistan'a kadar uzanan bölge. Bölgenin büyük bir bölümünde kara iklimi hakim olup, Yazlar sıcak, Kışlar soğuktur.

6.2.1. Güneybatı Asya Neolitik Kültür Bölgesi

Güneybatı Asya Neolitiğinde tarım yapılan bitkiler; Buğday, Arpa, Mercimek, Bezelye, Soğan, Salatalık, Su kabağıdır. Buğday ve Arpa bu bölgenin temel ürünüdür. Köpek ilk evcilleştirilen hayvandır. Sonra keçi, koyun, domuz ve sığır evcilleştirilmiştir. Merkep (Eşek) Mısır'da evcilleştirilmiş olup, ulaşımda kullanılmıştır. At ise hemen bütün Yakınoğu tarihinde bir miktar lüks hayvan sayılmış ve harplerde kullanılmıştır. Evcilleştirilmiş hayvanlar çok değerlidir, törenler dışında kesilip yenilmez, dolayısıyla bu bölgede et sık yenmezdi. Bölgede normal gıda süt, sebze, av hayvanları, balık vs. idi. Toprakta ilk kapları kadınların yaptığı düşünülmektedir. Örgüyü ve kaba kumaş dokumayı da kadınlar yapardı. İlk köy toplumlarının Matrilineal ya da Patrilineal olduğu söylenemez, hangi cinsiyetin ekonomik etkinliği daha aktif ise soyun o cinsi izleme olasılığı fazladır. Akdeniz bölgeleri halkı tarım yapan gruplardır ve karasabanın kullanışı Bronz devrinin sonlarına doğrudur. Bölgedeki tarım çapa ve ucu sivri sopalarla toprağı kabartmak yoluyla yapılır ve büyük bir olasılıkla bu tip tarım kadın işidir. İşte bu bölgelerde soy Matrilineal'dır. Buna karşılık kuzeybatı Asya bölgelerinde tarım fazla ilgi çekmemiştir. Hayvancılık esas gelir kaynağıdır ve erkek bu faaliyette aktiftir. Soy Patrilineal'dır. Yakın akrabalar arasında evlilik yasaklanmış olmakla birlikte, köy içi evlenmeler kabul edilir. Bazen başlık verme, bazen de Drahoma verme kabul edilen yöntemdir. Tahıl tarımı, hayvancılık, sütçülük, karasabanın icadı, tekerleğin kullanılışı, madenlerin işlenişi ve sonunda kentlerin gelişmesi ilk neolitik kültürü kökünden değiştirmiştir. Neolitik köy-kent tipi yerleşmelerin dağılışı, insan toplumları arasında "göçü", dolayısıyla kültür yayılmasını kamçılایan bir etmen olmuştur. Gıda maddelerinin üretimi ve bununla birlikte gelişen hayvancılık, sütçülük hızlı bir nüfus artışı sağlamıştır. Bir topluluğun nüfusu 25 yılda iki kat artma eğilimi göstermiştir. Basit tarım, toprağın

gübrelenmeden ve dinlendirilmeden kullanılışı kısa zamanda toprağı verimsiz bir hale getirdiğinden, artan nüfus, göçü kamçıl原因 bir etken olmuştur. İşte bu nedenle Güneybatı Asya bölgesinden hemen her yere göç başlamış, hareket eden tarımcı gruplar gittikleri yeni bölgenin, avcı-toplayıcı gruplarıyla karışarak bu gruplara da tarımı yaymışlardır.

6.2.2. Avrupa’da Neolitik

Avrupa’ya ilk neolitik göç, Anadolu’dan geçip Balkanlara ulaşmıştır. Bu noktadan sonra 2 yayılma yolu izlemiştir.

- Birinci yol, Akdeniz sahilini izleyerek İtalya ve İberya’ya ulaşmış, denizciliğın gelişimi de bu yolu desteklemiştir.
- İkinci yol ise Tuna nehri ve vadisinden Orta Avrupa’ya Fransa, Almanya ve İskandinavya’ya geçmiştir.

Bu farklı yollar göç edenleri tamamıyla farklı bölgelere götürdüğünden, değişik çevrelerdeki neolitik gelişmeler birbirinden farklı olmuştur. Akdeniz Bölgesi Güneybatı Asya’dan iklim bakımından pek farklı olmadığından gelenler gerek tarım tekniklerinde, gerekse tahıl cinslerinde pek farklılık yapmadılar. Arpa ve buğday tarımına devam edildi. Ayrıca incir ve zeytin eklendi ve zeytinyağı Akdeniz ekonomisinin temel unsurlarından biri haline aldı. Ehli hayvanlarda ise önem bakımından bir değişme oldu. Çekim hayvanı olarak öküz önemini kaybetmedi, ancak keçi, koyunun ve sığırın yerini aldı. Güneybatı Asya’dan ikinci yolu izleyenler, Anadolu’dan Balkanlara ve Tuna yoluyla Orta Avrupa’ya ve kuzeye çıktılar. Tüm değişik bir iklim ve coğrafi koşullar içine gelenler bildikleri tarım yöntemlerini de değiştirmek zorunda kaldılar. Tarım, yakma ve kesme şekline döndü. Yakılan arazide ilk yapılan tarım önce çok iyi ürün verdi, fakat kısa süre sonra verimin düşmesi ve toprağın kısırlaşması, küçük grupları buraları terke zorladı. Halk sık sık yer değiştiren gruplar haline geldi. Orta Avrupa’da ilk Neolitik yerleşme yerlerinde temel ürün buğday ve arpa idi. Beslenen hayvan ise sığırdı.

6.2.3. Afrika’da Neolitik

Kültür tarihi ile ilgilenenler, “Karanlık Kıta” deyiminin Afrika için kullanıldığı bilirler. Afrika’nın insanın ilk gözüktüğü yerlerden biri olduğuna kuşku yoktur. Afrika neolitik kültürünün Güneybatı Asya’dan yayıldığına dair yeteri kadar veri vardır. Afrika teknolojisi temel özellikler açısından Güneybatı Asya teknolojisine benzer. Afrika kültürü iki ana bölgeye ayrılır. Bu ayrıma coğrafya yani sahra neden olmuştur. Mısır neolitiğinin teknolojisi, ekonomisi evcilleştirdiği hayvanlar ve bitkiler Güneybatı Asya neolitiğinin benzeridir, hatta eşidir. Afrika’nın kuzey kesimleri ve Mısır ile Güneybatı Asya’nın devamlı ilişki halinde olduğu saptanmıştır. Güneybatı Asya neolitiği Güney Afrika’ya geçememiştir. Güneybatı Asya neolitiğinde ıslah edilip buraya geçen tek hayvan sığırdır. Afrika’nın çetin iklim koşullarına ve çeşitli öldürücü hastalıklara ancak sığır karşı koyabilmiştir.

6.2.4. Neolitik Kültürün Doğu'ya Yayılışı

Güneybatı Asya kültürü, bir taraftan Avrasya steplerine doğru yayılmıştır. Neolitik bölgelerden Doğu'ya doğru göç edenler, batıya göç edenlerden son derece değişik bir ortam içine girdiler. Bu bölge tarıma uygun koşullara pek sahip değildi. Bu koşullar altında steplerin batısına göç edenler ve orada yaşayanlar zamanla tarımdan çok hayvancılığa döndüler ve otlaklar koyundan fazla sığır yetiştirmeğe elverişli olduğundan ve sığır, koyundan daha çok verimli olduğundan sığır sürüleri ekonominin temelini oluşturdu. Daha doğuda yaşayanlar tarafından evcilleştirilen at da değer buldu. Sığır yetiştiriciler ister istemez savaşçı gruplardır. Sığır yetiştiriciler, tamamıyla göçebe olamazlar. Çünkü devamlı göç etme hayvanların sağlığına ve verimine olumsuz etki yapar. Sığır ekonomisi, aristokratik bir toplumsal düzenin ve örgütün gelişmesini de etkiler. At bu gruplar için önemlidir. Çünkü sığırları korumak ve harp atla mümkündür. Bu bölgede silahlar daha çok harp silahı olup; Ok, Mızrak, Yay ve Kılıç'tır.

6.2.5. Güneydoğu Asya Neolitik Kültür Bölgesi

Okyanusya olarak bilinen Pasifik Adalar bölgesini Batılılar genelde dört bölgeye ayırmışlardır. Avustralya, Malenesia, Micronesia ve Polynesia bölgeleri. Bu dört bölgeden Avustralya hariç diğer üçü "Güneydoğu Asya" neolitik kültür bölgesi içinde kalır. Kapladığı alan Güneydoğu Çin sahilleri, İndo China (Hindi Çin), Endonezya adaları, Malenesia, Micronesia, Polynesia bölgeleri ve Madagaskar adasını içine alır. Bu bölgenin teknolojisi genellikle dayanıksız maddelerden yapıldığında, özellikle bambu ağacı kullanıldığından kalıntılar pek azdır. Temel ekonomi kök bitkilerine ve meyveye dayanır. Adaların iç kesimlerinde kesme ve yakma yöntemiyle açılan tarlalarda kuru pirinç tarımı yapılır. Ehli hayvanlar, Domuz, Tavuk ve Köpektir. Çömlekçiliğin bölgede varlığı kuşkuludur. Kaynatma ve pişirme bambu kaplarda ve bir cins fırında yapılır. Giyim eşyaları ağaç kabuğundan ve bitki liflerinden yapılır. Taş aletler enderdir ve kaba yapılıdır. En önemli silah mızrak ve sopadır. Bölgede yetişen bitkiler Hindistancevizi, Muz, Sago ve Taro 'dur. Evler direkler üzerine inşa edilir. Bu evler, rüzgarı her taraftan alırlar, temizlenmeleri kolaydır. Evler geniş aileleri barındıracak tarzda yapılmıştır. Güneydoğu Asya kültüründe çapraz kuzenle evlenme zorunludur. Güneydoğu Asya kültürü, küçük küçük tanrı ve ruhlarla doludur ve örgütlü büyük bir din mevcut değildir. Her şey ruhla açıklanır. Tek tanrı inancı hiçbir zaman var olmamıştır. Malenezya ve yeni Gine'de savaşlar ve insan öldürmek doğal olaylardır.

6.2.6. Yeni Dünya Neolitik Kültür Bölgesi

Kuzey ve Güney Amerika eski dünyanın kültür merkezlerinden uzak, iki büyük okyanusla çevrili, kıta olarak gerçekten Yeni Dünya'dır. İspanyollar kıtanın kıyılarına çıktıkları zaman Amerika'nın yerli halkı, Güneybatı Asya'nın İ.Ö.3500 yılındaki kültür

düzeyinde idiler ya da Batı Avrupa'nın İ.Ö.1500 yılındaki kültür düzeyine erişmişlerdi. Ne yapmışlarsa tek başlarına yapmış olmaları buldukları uygarlık düzeyi, Amerikan yerlilerinin yaratıcı bir güce sahip olduklarını göstermektedir. Amerikan yerli halkı kuşkusuz Asya'dan Alaska yoluyla ile göç edenlerdi. İnsanoğlu bu kıtaya ulaştığında Homo-sapiens olarak gelmişti ve buraya ulaştığı zaman kültür düzeyi üst paleolitik ya da mezolitik düzeyde olmalıdır. Göçleri sırasında birtakım aletleri olan, ateşi bilen ve kuşkusuz bir çeşit dil konuşan insan topluluklarıydı. Gelip geçtikleri yerler düşünülürse üstünde giyeceğe benzer bir şey olmalı idi. Amerika'da eski dünyadan ayrı bir insan grubunun gelişmediği kesindir. Geçenlerin hepsi avcı -toplayıcı ve balıkçı gruplar olmalı idi. Kıtaya gelenler birbirinden farklı iki ana gruba ayrılabilirler.

- Toplayıcılar
- Avcılar

Göç edenler hemen daima daha iyi yerleşim yerleri bulabilmek ümidiyle güneye doğru indiler. Son gelenler ise Eskimo'lardı. Bunlar Arktik bölgelerde yaşayabilecek kadar iyi donamına sahiptiler. Silahları ve avlanma teknikleri büyük deniz memelilerini avlayabilecek kadar kusursuzdu. Bering Boğazı'nı geçtikten sonra hemen Kuzey bölgelere yayıldılar ve göç yollarını kapattılar. Amerika kıtasında bulunan insanlar daha pek erken zamanlardan başlayarak birbirinden farklı iki kültür kompleksi geliştirmişlerdir.

- Toplayıcılar
- Büyük hayvan avcıları

Toplayıcılar kayalık dağlar platosuna yerleştiler. Batıda Kaliforniya, doğuda Teksas'a kadar uzandılar. Bu bölgede pek az av hayvanı vardı. Buna karşın bitki örtüsü zengindi. Kesici ve vurucu aletler geliştirmediler. Bu gruplar çeşitli tohumlu bitkileri öğütmesini, kavurarak yemesini öğrendiler. Bu gruplara sepetçiler denildi. Avcılar ise büyük düzlüklere dağıldılar. Bu bölgeler sık ormanlarla çevrili olduğundan bol av hayvanı vardı. Bu bölgelerde ileri bir teknoloji geliştirdi; ucu sivri yontulmuş taş silahlar, bıçak ve kazıyıcı ve yontucu aletler geliştirildi. Folsom ve Yuman kültürünü geliştirenler Avcı Amerikan yerlilerinin atalarıdır. Mamut ve soyları bugün tükenmiş olan av hayvanlarını avlayarak hayatta kalabilme savaşını kazanmışlardır. Amerika'nın çeşitli bölgelerinde birbirine bağlı olmaksızın tarımın başladığı sanılmaktadır. Maize denilen bir mısır cinsi bu kıta için önemli olup, insan bakımına ihtiyaç gösterir. İ.Ö. 1500 yıllarında Meksika yaylalarında ıslah edildiği düşünülmektedir. Orta Amerika'da tarım için ortam elverişlidir. Mısır'dan başka fasulye ve kabağın tarımı yapılmaktadır. Hatta bu bölgede yaşayan yerliler bu üç bitkiye "kutsal kardeşler" adını vermişlerdir. Hayvancılık, Amerika'da hemen hiçbir yerde önemli olmamıştı. Çünkü evcilleştirilecek bol hayvan yoktu. Köpek ve Hindi evcilleştirilmiştir. Ancak Köpek büyük bir olasılıkla ilk insanla beraber evcilleştirilmiş olarak Amerika'ya getirilmişti. Güney And bölgelerinde ise Lama ; Alpaka ve Guniea-Pig evcilleştirilmişti.

- Avrupalılar Amerika'ya geldiğinde Kuzey Amerika Prehistorik halkı 9 bölgeye yerleşmişti.
 - 1) Eskimo
 - 2) Barren düzlüğü

- 3) Kuzeydoğu Ormanlık Bölgesi
- 4) Güneydoğu Ormanlık Bölgesi
- 5) Büyük Düzlükler
- 6) Rocky (Kayalık) Dağları Bölgesi
- 7) Güneybatı
- 8) California
- 9) Kuzeybatı kıyı Bölgesi

Bu bölgeler birbirinden farklı özellik sergiliyordu.

6.3. Bahçecilik (Hortikültür)

Tarım toplumları evcilleştirilmiş besinlere, özellikle bitkilere bağımlıdır. Toprağı ekip biçmede birincil araç, insan emeği ve basit aletlerdir. Kaba tarım yapan çiftçiler başkalarının tüketimine yönelik büyük miktarda ürün fazlası yaratmazlar. Geçim ekonomileri hem grubu hem de haneleri büyük ölçüde kendilerine yeterli ve bağımsız kılar. Bununla birlikte komşu köylerle yapılan ticaret hayatta kalma stratejinin önemli bir özelliğidir. Çağdaş bahçeci toplumlar genellikle kenar bölgelerde yaşadıklarından çevrelerinden yararlanmak için çok çeşitli teknikler geliştirmişlerdir. En yaygın teknik yak-aç tarımı ya da dönüşümlü tarımdır. Bu teknikte ağaçlar ve diplerinde büyüyen çalılar kesilerek gübre amaçlı bir kül tabakası oluşturacak biçimde yakılır. Büyük bir çeşitlilik arz eden bitkiler birkaç yıl ekilir, sonra bu alan nadasa bırakılır ve yeni bir alan açılır. Dönüşümlü tarımın ve bahçeciliğin başarısı genelde çevre hakkındaki ayrıntılı bilgilerden kaynaklanır. Geçimlerini tarımdan sağlayan çiftçiler her birim toprak başına avcı-toplayıcılardan daha fazla insan besleme şansına sahiptirler, ancak diğer çiftçilerle karşılaştırıldıklarında düşük enerji bütçesi kullanırlar. Geçimleri için kaynaklarının ya da emeklerinin tümünü kullanmak zorunda değildiler. Tarıma bağımlılığın getirdiği olağan toplumsal koşullar arasında, giderek artan yerleşiklik – yaz ve kış sürekli bir yerleşimde yaşama- ve yine giderek artan nüfus yoğunluğu yer alır. Bu koşullar toplumsal karmaşıklığı ve birbirine bağımlılığı arttırma eğilimini doğurur. Hane bahçeci toplumların temel birimidir. Bir toplulukta ailelerin bütünlüğü temel olarak akrabalık bağları ve siyasal örgütlenme yoluyla sağlanır. Akrabalık ağı çoğunlukla toprak kullanımında tanınan bireysel hakların ve topluluk içinde yaygın hediye değiş tokuşunun temelidir. Diğer topluluklarla ilişkiler barış ya da savaş yanlısı ya da her ikisinin arasında bir yerde olabilir. Ticaret, ittifaklar ve gruplar arası evlilik barışçıl ilişkileri doğururken, kaynaklar için rekabet, yağma ve sömürü savaş nedenleridir. Venezuela ve Brezilyalı Yanomamöler ve Nepalli Tamanglar tarım toplumdurlar. Bu iki topluluk farklı çevrelerde yaşadıklarından uyarlanma biçimleri de çok farklı olmuştur. Yanomamöler avcı-toplayıcıdır, buna ek olarak yoğun tropik ormanlarda dönüşümlü tarım yaparlar. Köylerinde otorite kurumlaşmış bir iktidara dayanmaz, yol gösterici reisler tarafından sağlanır. Akrabalık baba soyundan izlenir ve ortalama bir köy birbiriyle evlenmiş iki soydan oluşur. Evlilik kuralları katıdır, bir erkek karısını kendi soyu dışından seçmek zorundadır. İç düşmanlıklar ya da diğer köylerle savaş nedeniyle köyler

normal olarak birkaç yılda bir yer değiştirir. Yanomamö toplumsal dünyası kuşku ve düşmanlık üzerine kuruludur. Siyasal ittifaklar hediye değiş tokuşu, ticaret, şölenler ve gelin değiş tokuşu sırasında gerçekleşen dikkatli müzakerelerle sağlanır; buna karşın evlilik bağı üzerine kurulan ittifaklar oldukça az görülür. Bazı antropologlar toplumsal düşmanlığı protein kaynaklarındaki kıtlığa bağlar. Marvin Harris Yanomamö savaşının –kendileri bilincinde olmasa da – avlanma bölgesi ile ilişkili olduğuna inanır. Daniel Gross ise dağınık ve hareketli köyler biçimindeki yerleşim örüntüsünün herhangi bir alandaki avın aşırı tüketilmesini önleyen bir strateji olduğunu söyler. Yine de Yanomamöleri diğerlerinden daha uzun süre ve yoğun biçimde inceleyen Napoleon Chagnon Yanomamölerde protein eksikliği olduğuna dair bir ipucu tespit edememiştir. Chagnon kadınlar yüzünden ortaya çıkan rekabetin, kız çocuk öldürme uygulamasından ve güçlü erkeklerin birden fazla kadın alma adetinden kaynaklandığını düşünür. Barışçıl Timiling köyü Yanomamö yaşam biçimiyle büyük bir karşıtlık arz etmez. Timilinglilerin sekse görece daha yumuşak yaklaşımları vardır. Başkalarıyla barış içinde yürütülen ilişkilere önem verirler ve hiçbir savaşa katılmazlar. Dağlık çevreleri çetin yaşam koşulları sunduğu halde Timilingliler dikey iklim kuşaklarını çeşitli biçimlerde kullanarak buralarda ya buğday, mısır, patates ve darı eker, ya hayvansal ürün elde eder ya da yakacak toplar veya erzak depolarlar.

Günümüz hortikültüristlerinin kendine yeterli bir yaşam sürdürdüğünü öne sürmek mümkün değildir. Her biri, içerisinde yer aldıkları ulus-devletle çeşitli düzlemlerde ilişki içindedirler. Sanayileşme çabaları, çok yakın gelecekte bu toplulukların yaşadıkları bölgelere kadar gelecek ve söz konusu olan grupların yaşadıkları toprakları kaybederek, kentlerin varoşlarına göç etmelerine ve orada yoksul bir yaşam neden olacaktır.

Uygulamalar

Arkeolojik kaynakları okumak ve arkeolojik kazı yapılan alanları ziyaret etmek ve Aborijinlerle ilgili yapılmış belgesel film izlemek.

Uygulama Soruları

Neolitik ve Neolitik Kültür Bölgelerinin Özelliklerini Öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İnsanlar yeryüzündeki 4 milyon yılı aşkın tarihlerin çok büyük bölümünde, yani Yakındoğu'daki bitki ve hayvan evcilleştirmesinin ortaya çıktığı Neolitik döneme, yani günümüzden kabaca 10,000 yıl öncesine kadar bütün insanlar avcı-toplayıcı idiler. Bu geçim tarzının temeli, doğada hazır bulunan ya da kendi kendine yetişen besin kaynaklarının tüketilmesine dayanmaktaydı. Günümüzde ise bu geçim tarzını sürdüren insan topluluklarının sayısı son derece azalmıştır. Fakat günümüz avcı-toplayıcılarının yaşam koşulları, insanlık tarihinin en uzun dönemlerini oluşturan paleolitik boyunca yaşamış avcı-toplayıcılardan çok farklıdır. Bugün avcı-toplayıcı yaşam ve geçim tarzını özgün biçimde temsil edebilen yegâne topluluk Güney Afrika (Botswana)'daki Kalahari Çölü'nde yaşayan !Kung San'lardır.

Avcı-toplayıcılar ekolojik koşullara üst düzeyde bağımlıdırlar. Burada hayatî kavram *biyolojik taşıma kapasitesi* kavramıdır.

Yapılan çalışmalar Paleolitik dönemlerde en yüksek insan nüfusu ancak 5 milyon civarında olabileceğine işaret etmektedir. Bu dönemlerde doğurganlık ve ölüm oranı yüksektir. Hayatta kalabilen bir bebeğin ömür beklentisi en fazla 20 ilâ 25 yıl kadardır bir bireyin ulaşabileceği en yüksek yaş 40 yaş civarındadır.

Avcı-toplayıcılarda teknolojik gelişme yavaş olmuştur. Paleolitiğin başında iki yüzeyle ya da konik basit taş el baltalarıyla yapılan avcılık, Orta Paleolitik'te yonga ve dilgilerden oluşan daha geniş bir **alet çantasına** kavuşmuş, Üst Paleolitik'te ise mızrak uçları ile, ok ve yaylarla, hatta zıpkınlarla desteklenmiştir. Yaklaşık olarak 40 bin yıl öncesine gelindiğinde, dünyanın pek çok yerine dağılmış bulunan insan türü artık belirli hayvan türlerini avlamak ve her çevrenin sunduğu özel ve farklı bitki türlerini devşirmek konusunda ustalaşmıştır. Üst Paleolitik insanı, sadece öncelilere göre büyük bir çeşitlilik arz eden temel av aletlerini yapmayı değil, dokumacılığı ve sepet kullanmayı da öğrenmiştir.

Avcı-toplayıcılar genellikle nüfusu 25 ile 100 arasında değişen küçük takımlar halinde yaşamayı tercih ederler. Doğrudan doğruya doğada hazır bulunan kaynakların istismarına dayanan bir geçim tarzına sahip olduklarından nüfus artışı ve kalabalık örgütlenme, yaşamın devamı açısından tehlikelidir. Bu takımlar, yararlandıkları besin ve su kaynaklarının mevsimsel değişmelerine bağlı olarak hareket ederler. Belirli ekolojik alanı ve ortak kültürel özellikleri paylaşan avcı-toplayıcı takımlar, yılın belirli zamanlarında ürün, armağan ve kadın değiş-tokuşu yapmak ve ayinler gerçekleştirmek üzere bir araya gelebilirler. Avcı-toplayıcılar kurdukları ilişkilerde ihtiyaçlarının sınırlı olması ve biriktirme eğilimlerinin olmaması nedeniyle genellikle barışçıdırlar. Bu topluluklar *eşitlikçi* sayılırlar, çünkü avcı-toplayıcılarda bir işte uzmanlaşma ve iş bölümü yoktur, dolayısıyla toplumsal tabakalaşma görülmez. Avcı-toplayıcılar genellikle sağlıklı topluluklardır. Avcılık yapan topluluklar yüksek protein tüketimi ile sağlıklı bir hayat sürerler. Avcı-toplayıcı yaşam tarzının zorunlu kıldığı hareketlilik de bu yüksek protein alımının yaratacağı kan yağlanması gibi sorunları önlemektedir. Küçük nüfuslar halinde yaşayan avcı-toplayıcılar genellikle diğer

topluluklardan yalıtık olarak yaşarlar. Dolayısıyla bu topluluklarda hastalık taşıyan virüslerin, bakterilerin, parçacıkların, spor, yumurta ve enfeksiyon taşıyan larvaların akışına izin verecek bir temas yoktur ya da çok azdır. Bu yüzden bugün tanıdığımız yaygın bütün salgın hastalıklar, tarım devriminden sonra gelişerek insanlığı tehdit eder hale gelmiştir. Dolayısıyla tarım devrimini yaşamamış avcı-toplayıcılarda bu hastalıklara karşı bağışıklık sistemi gelişmemiştir.

Günümüzden yaklaşık 10-12.000 yıl önce yaşanan dramatik iklim değişiminin, yani Buzul Devrinin sona ermesiyle birlikte, çevrelerindeki flora ve faunada olan değişiklikler oldu. Bu ısınma ve nemlenmenin sonucunda bugün tarımını yaptığımız pek çok bitkinin ve evcilleştirdiğimiz hayvan türünün yabani ataları belirli bölgelerde yayıldı. Bu bölgelerde yaşayan insanlar bu büyük ekolojik değişime ayak uydurdu ve avcılığın yanı sıra, ağırlıklı olarak bu yabani bitki ve meyvelerin toplayıcılığıyla yaşamaya başladı. Bu görece bolluk dönemi ilk yerleşik hayat biçiminin ortaya çıkmasına neden oldu. Artık sürekli yerleştikleri küçük köylerde, istikrarlı bitki, hayvan ve su kaynaklarının sunduğu olanakları istismar ederek yaşayan insanlar, kısa süre içinde yabani olarak tükettikleri türleri evcilleştirmeyi başardılar ve ilk besin üreticiliği, yani tarım ortaya çıktı. Kültür tarihçisi Gordon Childe, tarımın ortaya çıktığı kültür çağına atfen bu büyük değişime *Neolitik Devrim* adını verdi. Bu dönemde birbirine yakın aileler, topluca bir yerde oturarak köyleri meydana getirdiler, böylece tarihteki ilk köyler kuruldu. [Ticaret](#) bu dönemde başladı. M.Ö. 8000-5500 önceki devirlere göre daha sert ve daha düzgün taş aletler yapılmıştır. Toprakta veya [kilden](#) yapılan kaplar ateşte pişirilmiş, bunun sonucunda seramik sanatı başlamıştır. Ancak tarımla birlikte insan hayatı pek çok salgın ve bulaşıcı hastalığın tehdidi altına girmiştir. Doğaya doğrudan müdahale ederek, besin olarak kullanılacak bitki türlerini yetiştirme ve bazı hayvan türlerini evcilleştirerek sürüler oluşturmak, bu dönemin belirgin özelliği olmuştur. İnsan toplulukları bu yeni yaşam tarzında iki ana kolda gelişme göstermişlerdi. Özellikle [tarım](#) yapmanın öğrenilmesi bu toplumların beslenme ve yaşam tarzlarında kökten değişikliklere yol açmıştır. [Buğday](#) ve [arpa](#) gibi yaygın, kurak iklime uyumlu bitki türlerinin ve koyun, keçi, sığır gibi otçul türlerin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla insan topluluklarının yaşam biçimi de değişmeye başlamıştır.

Gezegenin her yöresinde yaşamakta olan topluluklarda zamandaş olarak ortaya çıkmayan Neolitik Devrim, başlangıçta, [Orta Doğu](#), [Ön Asya](#), [Uzakdoğu](#) gibi, geniş ve düzenli akarsuların yaygın olduğu bölgelerde ortaya çıkmıştır. Bugün Dünyada 3 neolitik kültür bölgesi saptanmıştır. Bunlardan ilki olan Güneybatı Asya, eski dünyada en önemli hayvan ve bitki ehlileştirme merkezidir.

Güneybatı Asya Neolitiğinde tarım yapılan bitkiler; Buğday, Arpa, Mercimek, Bezelye, Soğan, Salatalık, Su kabağıdır. Buğday ve Arpa bu bölgenin temel ürünüdür. Köpek ilk evcilleştirilen hayvandır. Sonra keçi, koyun, domuz ve sığır evcilleştirilmiştir. Merkep (Eşek) Mısır'da evcilleştirilmiş olup, ulaşımda kullanılmıştır. At ise hemen bütün Yakındoğu tarihinde bir miktar lüks hayvan sayılmış ve harplerde kullanılmıştır.

Güneydoğu Asya Neolitik Kültür Bölgesi, Okyanusya olarak bilinen Pasifik Adalar bölgesini Batılılar genelde dört bölgeye ayırmışlardır. Avustralya, Malenesia, Micronesia ve Polynesia bölgeleri. Bu dört bölgeden Avustralya hariç diğer üçü “Güneydoğu Asya” neolitik kültür bölgesi içinde kalır. Kapladığı alan Güneydoğu Çin sahilleri, İndo China (Hindi Çin), Endonezya adaları, Malenesia, Micronesia, Polynesia bölgeleri ve Madagaskar adasını içine alır. Bu bölgenin teknolojisi genellikle dayanıksız maddelerden yapıldığında, özellikle bambu ağacı kullanıldığından kalıntılar pek azdır. Temel ekonomi kök bitkilerine ve meyveye dayanır. Adaların iç kesimlerinde kesme ve yakma yöntemiyle açılan tarlalarda kuru pirinç tarımı yapılır. Ehli hayvanlar, Domuz, Tavuk ve Köpektir. Çömlekçiliğin bölgede varlığı kuşkuludur. Kaynatma ve pişirme bambu kaplarda ve bir cins fırında yapılır. Giyim eşyaları ağaç kabuğundan ve bitki liflerinden yapılır. Taş aletler enderdir ve kaba yapıdadır. En önemli silah mızrak ve sopadır. Bölgede yetişen bitkiler Hindistancevizi, Muz, Sago ve Taro ‘dur. Evler direkler üzerine inşa edilir.

Kuzey ve Güney Amerika eski dünyanın kültür merkezlerinden uzak, iki büyük okyanusla çevrili, kıta olarak gerçekten Yeni Dünya’dır. İspanyollar kıtanın kıyılarına çıktıkları zaman Amerika’nın yerli halkı, Güneybatı Asya’nın İ.Ö.3500 yılındaki kültür düzeyinde idiler ya da Batı Avrupa’nın İ.Ö.1500 yılındaki kültür düzeyine erişmişlerdi. Ne yapmışlarsa tek başlarına yapmış olmaları buldukları uygarlık düzeyi, Amerikan yerlilerinin yaratıcı bir güce sahip olduklarını göstermektedir. Amerikan yerli halkı kuşkusuz Asya’dan Alaska yoluyla ile göç edenlerdi. Göçleri sırasında birtakım aletleri olan, ateşi bilen ve kuşkusuz bir çeşit dil konuşan insan topluluklarıydı. Kıtaya gelenler birbirinden farklı iki ana gruba ayrılabilirler.

- Toplayıcılar
- Avcılar

Toplayıcılar kayalık dağlar platosuna yerleştiler. Batıda Kaliforniya, doğuda Teksas’a kadar uzandılar. Bu bölgede pek az av hayvanı vardı. Buna karşın bitki örtüsü zengindi. Kesici ve vurucu aletler geliştirmediler. Bu gruplar çeşitli tohumlu bitkileri öğütmesini, kavurarak yemesini öğrendiler. Bu gruplara sepetçiler denildi. Avcılar ise büyük düzlüklere dağıldılar. Bu bölgeler sık ormanlarla çevrili olduğundan bol av hayvanı vardı. Bu bölgelerde ileri bir teknoloji gelişti; ucu sivri yontulmuş taş silahlar, bıçak ve kazıyıcı ve yontucu aletler geliştirildi. Amerika’nın çeşitli bölgelerinde birbirine bağlı olmaksızın tarımın başladığı sanılmaktadır. Maize denilen bir mısır cinsi bu kıta için önemli olup, insan bakımına ihtiyaç gösterir. İ.Ö. 1500 yıllarında Meksika yaylalarında ıslah edildiği düşünülmektedir. Orta Amerika’da tarım için ortam elverişlidir. Mısır’dan başka fasulye ve kabağın tarımı yapılmaktadır. Köpek ve Hindi evcilleştirilmiştir. Ancak Köpek büyük bir olasılıkla ilk insanla beraber evcilleştirilmiş olarak Amerika’ya getirilmişti. Güney And bölgelerinde ise Lama ; Alpaka ve Guniea-Pig evcilleştirilmişti.

Çağdaş bahçeci toplumlar genellikle kenar bölgelerde yaşadıklarından çevrelerinden yararlanmak için çok çeşitli teknikler geliştirmişlerdir. En yaygın teknik yak-aç tarımı ya da dönüşümlü tarımdır. Bu teknikte ağaçlar ve diplerinde büyüyen çalılar kesilerek gübre amaçlı bir kül tabakası oluşturacak biçimde yakılır. Büyük bir çeşitlilik arz eden bitkiler birkaç yıl

ekilir, sonra bu alan nadasa bırakılır ve yeni bir alan açılır. Dönüşümlü tarımın ve bahçeciliğin başarısı genelde çevre hakkındaki ayrıntılı bilgilerden kaynaklanır. Geçimlerini tarımdan sağlayan çiftçiler her birim toprak başına avcı-toplayıcılardan daha fazla insan besleme şansına sahiptirler, ancak diğer çiftçilerle karşılaştırıldıklarında düşük enerji bütçesi kullanırlar.

SORULAR

1. İnsanların yeryüzündeki maceraları ne günümüzden ne kadar süre önce başlamıştır.

- a) 10 milyar yıl önce
- b) 8 milyar yıl önce
- c) 4 milyar yıl önce
- d) 4 milyon yıl önce
- e) 2 milyon yıl önce

2. Yakındoğu'daki bitki ve hayvan evcilleştirmesinin ortaya çıktığı Neolitik dönem, günümüzden kabaca bin yıl önceydi ?

- a) 10,000 yıl önce
- b) 8,000 yıl önce
- c) 5,000 yıl önce
- d) 2,000 yıl önce
- e) 1,000 yıl önce

3. İnsanlık tarihi boyunca en uzun süre uygulanan geçim tarzı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Tarım
- b) Hayvancılık
- c) Göçer hayvancılık
- d) Bahçecilik
- e) Avcı-toplayıcılık

4. Avcı-toplayıcıların temel örgütlenme biçimi nedir?

- a) Devlet
- b) Şeflik
- c) Takım
- d) Geniş Aile
- e) Birlik

5. Avustralya kıtasında yaşayan avcı-toplayıcılar hangi isimle anılırlar?

- a) !Kung-San
- b) Yanomamö
- c) Aynu
- d) Aborijin
- e) Eskimo

6. Aşağıdakilerden hangisi avcı-toplayıcı grupların özelliği değildir ?

- a) Hayatta kalabilen bir bebeğin ömür beklentisi en fazla 20 ilâ 25 yıl kadardır bir bireyin ulaşabileceği en yüksek yaş 40 yaş civarındadır.
- b) Alet çantaları gelişmiş, olup mızrak uçları ile, ok ve yaylarla, hatta zıpkınlarla desteklenmiştir.
- c) Sadece av aletlerini yapmayı değil, dokumacılığı ve sepet kullanmayı da öğrenmiştir.
- d) Avcı-toplayıcıların komşu topluluklarla herhangi bir sosyal ilişkisi teması olmamıştır.
- e) Çıplak elle başlayan toplayıcılık etkinliği yabancı bitkilerin toplanmasında kullanılan basit orakların yapımına kadar gelişmiştir.

7. Aşağıdakilerden hangisi Neolitik kültürün özelliğidir?

- a) Toplu köyler
- b) Ticaret
- c) Seramik Sanatı
- d) Salgın ve bulaşıcı hastalıklar
- e) Yukarıdakilerin hepsi neolitik kültürün özelliğidir.

8. Buğday, Arpa, Mercimek, Bezelye, Soğan, Salatalık, Su kabağı gibi bitkilerin ve köpek, keçi, koyun, domuz ve sığır gibi hayvanların evcilleştirildiği Neolitik kültür bölgesi neresidir?

- a) Güneydoğu Asya Neolitik Kültür Bölgesi
- b) Güneybatı Asya Neolitik Kültür Bölgesi
- c) Afrika Neolitik Kültür Bölgesi
- d) Yeni Dünya Neolitik Kültür Bölgesi
- e) Hiçbiri

9. Aşağıdakilerden hangisi Güneydoğu Neolitik Kültür Bölgesinin özelliğidir.

- a) Bölgenin büyük bir bölümünde kara iklimi hakim olup, Yazlar sıcak, Kışlar soğuktur.
- b) Tarım yapılan bitkiler; Buğday, Arpa, Mercimek, Bezelye, Soğan, Salatalık ve Su kabağıdır.
- c) Sığır, Koyun, Keçi ve Domuz evcilleştirilen hayvanlar arasındadır.
- d) Bu bölgenin teknolojisi genellikle dayanıksız maddelerden yapıldığında, özellikle bambu ağacı kullanıldığından kalıntılar pek azdır.
- e) Merkep (Eşek) Mısır'da evcilleştirilmiş olup, ulaşımda kullanılmıştır.

10. Aşağıdakilerden hangisi avcı-toplayıcıların salgın hastalıklara karşı dirençli olmalarının nedenlerinden biri değildir?

- a) Savaşçı olmaları
- b) Göçebe yaşam tarzı
- c) Yüksek protein tüketimi
- d) Sabit bir yerleşim yerinin olmayışı
- e) Küçük nüfuslu gruplar halinde yaşamaları

CEVAPLAR

1) D, 2) A, 3) E, 4) C, 5) D 6) D, 7) E, 8) B, 9) D, 10) A

7. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ
(Göçebe Hayvancılık; Yoğun Tarım)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7. UYARLANMA ÖRÜNTÜLERİ (Göçebe Hayvancılık; Yoğun Tarım)

7.1. Göçebe Hayvancılık (Pastoralistler)

7.1.1. Arialler

7.1.2 Yörükler

7.2. Yoğun Tarım Biçimleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Aial halkı için servet kaynağı olduğu kadar, toplumsal statü göstergesi olan bu toplumda toplumsal bağlar, yükümlülük ve ayinler açısından önemli bir simgesel role sahip olan hayvan aşağıdakilerden hangisidir?

- A-)Koyun
- B-)Keçi
- C-)Deve
- D-)Sığır
- E-)Yak

2. Aial Halkı nerede yaşamaktadır?

- A-)Kenya
- B-)Uganda
- C-)Bostwana
- D-)Nijerya
- E-)Hiçbiri

3. Günümüzden yaklaşık kaç bin yıl önce neolitik dönemden çıkıp Kalkolitik döneme ve Tunç Çağı'na girildiğinde Fırat ve Dicle ırmaklarından yararlanarak karmaşık bir kanallar sisteminin inşa edilmesiyle birlikte Güney Mezopotamya'nın alüvyonlu ovalarının yoğun tarıma açılması mümkün olmuştur ?

- A-)2000
- B-)3000
- C-)4000
- D-)5000
- E-)6000

Cevaplar: 1-D 2-A , 3-E

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Göçebe Hayvancılık (Pastoralistler)	Pastoralistlerin yaşam koşullarını ve örüntülerini öğrenmek	Günümüzde göçebe hayvancılık yapan gruplarla ilgili çalışmaları okuyarak
Yoğun Tarımcılık	Yoğun tarımcılığın özelliklerini açıklayabilmek	Bu konuda yazılmış olan bilimsel kitap ve makale okuyarak

Anahtar Kavramlar

- Pastoralist,
- Transhüman,
- Göçer çobanlık,
- Oba,
- Arialler,
- Yörükler,
- Kalkolitik,
- Yoğun Tarım,
- Ortakçı,
- Yarıcı,
- Serf.

Giriş

Bu bölümde bitki, evcilleştirmesi temelli uyarlanma yerine hayvan evcilleştirilmesi temelli bir uyarlanma tarzıyla yaşamlarını sürdüren ve Göçebe-Hayvancı, Çoban (Pastoralist) gibi isimler alan insan grupları ve yaşamlarını yoğun tarım yaparak sürdüren insan gruplarının yaşam tarzlarından söz edilecektir.

7.1. Göçebe Hayvancılık (Pastoralistler)

Bazı insan grupları bitki, evcilleştirmesi temelli uyarlanma yerine hayvan evcilleştirilmesi temelli bir uyarlanma tarzıyla yaşamlarını sürdürür. Bu gruplar Göçebe-Hayvancı, Çoban gibi isimler alır. Göçebe-hayvancı geçim ve yaşam tarzı (pastoralizm), yukarıda söylendiği gibi, hayvan evcilleştirmesi temelli bir uyarlanmadır. Çobanlar hayvan sürüleri ile geçinen toplumlardır; Koyun, Keçi, Deve, Sığır, Rengeyiği, At, Yak gibi hayvanlardan oluşan sürülerin bakımıyla uğraşırlar. Kimi zaman bir uyarlanma strateji olarak, yetiştirdikleri hayvan türünü çeşitlendirseler de çoban topluluklar genellikle tek bir evcil hayvan türü üzerinde uzmanlaşmışlardır ve yetiştirdikleri hayvanın eti, sütü, derisi, yünü, kılı vb. her şeyinden yararlanırlar. Dolayısıyla yaşam biçimi tamamen üretimin temeli olan hayvanların ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyi göçebe-hayvancıların diğer tarımcı topluluklarla girdiği mübadele ilişkilerinin biçimi de etkilemektedir. Göçebe-hayvancıların genellikle yerleşik bitki üreticileriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindedir. Bu ilişki tarihsel olarak bitki üreticilerinin ihtiyaç duyduğu hayvansal ürünlerle, çobanların ihtiyaç duyduğu zirai ürünlerin mübadelesine (değiş-tokuşuna) dayanır. Bu mübadele ihtiyacı tarihteki ilk büyük pazarları da doğurmuştur. Dolayısıyla göçebe döngüsünün bir yerinde, bağımlı oldukları bir pazar merkeziyle kurulan iktisadî ilişki ve bunun doğurabileceği siyasî ilişkiler önemli bir rol oynar.

Çobanlık yapan grupların hareketli bir yaşam tarzı vardır. Sürülerin bir otlaktan diğerine ya da zorlu kış koşullarında korunaklı alanlara götürülmesi gerekmektedir. Bu nedenle çoban grupları izledikleri hareket modeline göre iki tipe ayrılırlar.

Göçer çobanlar, hayvanların mevsim koşulları ve besin gereksinimlerine göre geniş bir alana yayılan otlaklar arasında yaygın ve yatay bir hareket örüntüsü izleyen göçer çobanlık. Bu tarz uyarlanma genellikle bir sürüyü uzun süre besleme kapasitesinden yoksun coğrafi alanlarda görülür.

Çoban grupların çevrelerindeki ovalarla yaylalardaki otlaklar arasında mevsimsel olarak gidip gelmeleri, alçak ve yüksek alanlar arasındaki mevsimsel hareketlilik ise transhüman ya da yaylacılıktır.

Sanayileşmemiş ülkelerdeki çobanların çoğu göçebe bir hayat tarzı yaşar. Çoban topluluğunun hareketlilik düzeyi ile geçimin hayvancılığa dayalı olma derecesi çevresel, toplumsal ve iktisadi koşullara bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Birinci derecede hayvan

sürülerine dayalı olarak yaşayan gruplar azınlıktadır; esasen, seçenekleri oldukça genişletilmiş bir geçim stratejisi izleme eğilimindedirler.

Çoban uzmanlaşması ya da birincil geçim kaynağı olarak hayvan yetiştiriciliği, muhtemelen tarımcı-hayvancı bir üretim modelinden doğmuştur. Bazı grupların, bir zamanlar sulu tarım faaliyetlerinde başarısızlığa uğramaları, farklı stratejiler geliştirmelerini teşvik etmiş olabilir. Yoğun sulu tarım nedeniyle oluşan taban sularının drene edilememesi halinde topraklar tuzlanarak ürün veriminin hızla düşmesine (verimsizliğe) neden olabilmektedir. Her ne kadar çobanlık görece sert çevresel koşullarda oldukça etkin bir enerji elde etme vasıtası sağlasa da, dönüm başına enerji verimi tarıma göre çok düşüktür ve buna bağlı olarak bu topluluklardaki nüfus yoğunluğu azdır. Çobanlık tarımın seçeneğidir; ancak neredeyse hiçbir zaman ondan bağımsız olmamıştır. Çobanlar bitkisel besin yetiştirmeseler dahi onları ticari yollardan sağlarlar. Sanayileşmemiş ülkelerde, yerleşik çobanlığa, yani sürülerle birlikte hareket etme esasına dayanmayan hayvan yetiştiriciliğine nadiren rastlanır. Yaygın olarak görünen şekil, hayvan sürülerinin mevsim ve koşullara bağlı olarak bir otlaktan diğerine hareket ettirildikleri hareketli çobanlıktır. Çobanların göç etmelerini başlıca gerekçesi, kenar yörelerde hayvan için yeterli otlak (besin) güvencesi elde etmektir. Bununla birlikte göç, siyasal özerlik elde etmenin yanı sıra, yerleşik gruplar üzerinde denetim sağlamaya da yarar. Çoban toplumlardaki yerel gruplar çoğunlukla göçebe konak yeri (oba) birimleri olarak yer değiştirir ve bu birimler esasında hareket edip konaklayarak diğer gruplarla bir araya gelirler. Çoban haneler, aralarındaki ilişkilerin sıklık ya da gevşekliği ekolojik olduğu kadar siyasal koşullar tarafından da belirlenir. Esasen bütün çoban halklar, bilinen bir ya da birkaç ortak atadan/soydan geldikleri savıyla birbirlerine akrabalık bağı ile bağlı toplulukların oluşturduğu kabileler ya da aşiretler şeklinde örgütlenmişlerdir. Kabile örgütlenmeleri, reislik konumları meydana getirerek toplumsal ve iktisadi etkinliklerin sevk ve idaresine olanak sağlar. Çoban toplumlar, diğer küçük ölçekli toplumlara göre daha çok hiyerarşik toplumlardır. Aşiret reisi çoğunlukla akraba (soy) temelli olan grupların önderidir. Konumlarını topluluğun koordinasyonunu sağlama yeteneklerinin yanı sıra yağmacılık ve savaşta ustalıklarına ve merkezi devletle ilişkilerindeki becerilere bağlı olarak edinirler. Temel iktisadi birim hane halkıdır. Topluluk içi işbölümü, yaş ve cinsiyete göre biçimlenmiştir. Çobanlık ve tarımsal faaliyetler temelde erkeklerin görevi iken, kadınlar daha çok dokumacılık, süt ürünlerinin işlenmesi gibi hane içi üretimle ilgilenirler. Mülkiyet hane temelli olabileceği gibi bireysel de olabilmektedir. Haneler, bazen aynı yıl içinde defalarca göçe kalkıp ertesi yıl yerleşik konuma geçebilirler. Bir hane halkı tek başına hareket etmeyi yeğlerken diğerleri geçici olarak birleşmeye zorlanabilir.

7.1.1. Arialler

Kuzey Kenya'daki Arial çobanları, karışık sığır, deve ve küçükbaş (koyun, keçi) sürüleri bulundurmaları suretiyle gerçekleştirdikleri farklı ve dengeli strateji sayesinde geçim ekonomilerini yürütürler. Arial halkı, sığırın servet kaynağı olduğu kadar, toplumsal statü göstergesi de olduğu bir sosyo-ekonomik sistem olan Doğu Afrika sığır kompleksinin pek çok özelliğini yansıtır. Sığır bu toplumda toplumsal bağlar, yükümlülük ve ayinler açısından önemli bir simgesel role sahiptir. Geleneksel başlık parası uygulaması ise, gelin olacak kızın babasına sekiz baş sığır verilmesi şeklindedir. Arial toplumsal örgütlenmesinin temel birimi

yine hane halkıdır. Bir hane halkı hane reisinin karısına ya da karılarına ait bir ya da birden fazla evden oluşur. Haneler baba soyu hattını izleyen büyük bir grubun içinde, yani babasoylu bir klana ait yerleşim alanında yer alırlar. Arialler, kendi içinde doğdukları klan dışından evlenmek zorundadırlar ve komşuları olan Samburu'lar ve Rendille'lerden karşılıklı kız alıp verirler. Damadın ailesi gelinin ailesine, kızlarının hizmet ve emeklerinden mahrumiyet bedeli olarak başlık verir. Kadın ve kızların emeği hane halkı hayatında hayati bir öneme sahiptir. Erkekler aileye ait sürüleri uzak çayırılık ve otlaklar götüğleri gibi develerin bakımıyla da ilgilenirler.

Arialler

Arialler

Arialler

Arialler

https://www.google.com.tr/search?q=ariaal+tribe&hl=tr&site=img&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=AmrNU9LgJaLNygPC14CYAw&ved=0CAYQ_AUoAQ&

Arialler, her biri yaklaşık aynı yaşta ve cinsiyetten bireylerin oluşturduğu, bir dizi görev, simge, ayrıcalık ve yaşağı birlikte paylaşan yaş mertebelerine sahiptir. En önemlisi,

işgücü örgütlenmesinin bu yaş mertebelerine göre yapılanmasıdır. Örneğin savaşı rütbesindeki genç erkekler, yaklaşık 14 yıllarını çobanlıkla geçirerek asıl yerleşim alanlarından uzaktaki sürü konaklarında, hayvanların bakımıyla ilgilenirler. Bu görevlerini tamamladıklarında aynı grup ismini taşıyan bir dizi erkek hep birlikte yetişkin hale gelir. Aerial halkı 14 bin kilometrekarelik coğrafyalarında, farklı mikro çevrelere ait sürülerdeki birkaç farklı cins hayvandan birden yararlanma yetenekleri sayesinde kuraklık ve kıtlıkla baş edebilmiş olsalar da, Kenya'daki kalkınma hareketleri karşısında belki aynı şansa sahip olamayabilirler.

7.1.2. Yörükler

Türkiye'nin güneydoğusunda geleneksel olarak göçebe çoban bir hayat süren Yörükler, kış ve yaz otlakları arasında koyun sürülerine çobanlık ederler. Yörükler hayvan ve hayvansal ürünlerini satarak besin maddesi almak için Pazar ekonomisine bağımlıdır ve hayvanlarını otlatmak için arazi kiralamak zorundadırlar. Yörüklerin faaliyetleri yalnızca iklim ve arazi koşulları tarafından değil, bunların yanı sıra siyasal ve toplumsal etkiler tarafından da belirlenmektedir. Göç stratejileri, çayırların elverişli olup olmamasına, köylerdeki ekim ve hasat zamanlarına ve hükümetçe göçlere getirilen kısıtlamalara bağlıdır. Yörük toplumsal hayatı esnek bir yapıya sahiptir. Konak yeri (çadır) gruplarının bileşimi akrabalık yoluyla, sezgiyle ya da iktisadi stratejiyle belirlenir. Konak yerlerindeki her aile kendine yeterli (geçimlilik) üretim yapan bir birim olmakla beraber, otlak kirası grubu oluşturan bütün haneler arasında paylaşılır. Son yıllarda hayvan yetiştiriciliğinin doğası bu gruplarda da değişmektedir. Yörüklerden alınan otlak kiralari yükselirken, diğer yandan yeni fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çoğu Yörük aileleri kamyonlarla nakliye olanaklarından yararlanmakta ve hayvanlarını Arap ülkelerine pazarlamaktadır. Bunun sonucunda farklı, ancak birbirini tamamlayan yeni stratejiler geliştirmişlerdir. Çobanlığın yanı sıra yerleşiklik, tarım, ticaret, komisyonculuk ve dükkan sahipliği de mevcut stratejiler arasındadır.

Ortadoğu'da göçebe çobanlık için bir gelecek umudu var mı? Bu soru eğer eski tarzda sürülerle ve çadır grupları halinde özerk yaşam tarzlarının sürdürülmesini kastediyorsa, cevabı kesinlikle "hayır"dır. Bir zamanlar gerek çiftçiler gerekse çobanlar tarafından kullanılan kenar alanlar artık yoğun tarımsal üretime ayrılmaktadır. Sulama, modern tohumla ve mekanizasyon buna olanak sağlamaktadır. Zagros ve Toros dağları ve diğer bölgelerdeki otlak ve yaylalara çıkan yollar, günümüzde ulusal sınırlar, yoğun tarımsal alanlar veya göçlere getirilen siyasal engellemeler nedeniyle kesintiye uğradığından göçebelere yasaklanmış durumdadır.

Yörükler

Yörükler

http://www.radikal.com.tr/turkiye/yorukler_dustu_yollara-947847

http://www.kazete.com.tr/haber_Koyunlari-kaybeden-kizini-oldurdu_26723.aspx

Yörükler

Yörükler

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbn=isch&source=hp&biw=1342&bih=639&q=yörükler&oq=yörükler&gs_l=img.12..0110.2495.5424.0.78

7.2.Yoğun Tarım Biçimleri

Günümüzden yaklaşık 6000 yıl kadar önce neolitik dönemden çıkıp **Kalkolitik döneme** ve **Tunç Çağı**'na girildiğinde Fırat ve Dicle ırmaklarından yararlanarak karmaşık bir kanallar sisteminin inşa edilmesiyle birlikte Güney Mezopotamya'nın alüvyonlu ovalarının tarıma açılması mümkün oldu. Kuru tarımdan sulu tarıma geçişle ve bu gelişmeye aşağı yukarı eşzamanlı olarak gerçekleşen tekerleğin kullanıma girişiyle birlikte, tarım faaliyetlerinin ölçeğinde ve veriminde o güne kadar görülmedik bir sıçrama yaşandı. Sadece geçimlik üretim yapmakla yetinmeyip artık değer de yaratan bir üretim etkinliğine ve bu

etkinlik etrafında örgütlenmiş tarım biçimine *yoğun tarım* denir. Köy boyutlarının ötesinde bir nüfusu beslemek mümkün hale geldi. Köy boyutunu aşan ilk yerleşmeler böylelikle ilk kez Güney Mezopotamya’da ortaya çıkarak kısa süre içerisinde Hindistan ve Çin’e, Anadolu üzerinden Avrupa içlerine doğru yayıldılar. Bu artı-ürün yaratımı, kısa sürede öyle boyutlara vardı ki, Gordon Childe’ın ikinci büyük devrim olarak tanımladığı *Kentleşme Devrimi* ortaya çıktı. Tarımdan elde edilen artık, bundan böyle tarımda fiilen çalışmak zorunda olmayan bir nüfusu da besleyebilecek hale geldi ve böylece birlikte toplumsal yaşam içinde başka uzmanlar (zanaatkarlar, yöneticiler, din adamları, askerler vd.), başka faaliyet alanları ve yeni mekânsal ve siyasal örgütlenme biçimleri, *kent ve devlet*, ortaya çıktı. Aynı zamanda tarımsal faaliyetleri sürdüren nüfus da artan ölçülerde kentlere bağımlı hale geldi.

Kalkolitik dönemden modern çağa kadar, içinde yoğun tarım yapılan çeşitli toplumsal örgütlenme biçimleri meydana gelmiştir. Bunlardan ilki toprağın mülkiyetinin bir toprak beyinde veya kral gibi bir yöneticide bulunduğu ve çiftçilerin onlar için üretim yaptığı feodal veya haraççı üretim tarzıdır. Burada çiftçiler, toprağın sahibi olarak ya da anılan toprak sahiplerinin tarlalarında ortakçı veya yarıcı olarak üretime katılır ve üretilen artık değer bu egemenlere aktarılır. Örneğin Çarlık Rusya’sında toprak sahibi bir beye Osmanlı İmparatorluğu’nda ise sultana aktarıldı. Avrupa feodalitesinde de benzer ilişkiler kurumsallaşmış ve bütün bu örneklerde köylüler ürünlerinin belirli bir yüzdesini toprak sahibine vergi, kira veya haraç olarak aktarmak zorunda kalmışlardır. Hindistan’da, Ortadoğu ve Güney Amerika’da da toprak kullanımı, benzer ortakçılık biçimleriyle sürdürülmüştür. *Ortakçılık* ya da *yarıcılık*, başkasının sahip olduğu bir toprakta çalışan çiftçinin ürünün ya da kazancın belli bir bölümü karşılığında emeğini ortaya koyması biçiminde tanımlanabilir. Toprağı tasarruf etme biçimlerine ve emeklerini nasıl kullanacaklarına kendileri değil, emekleri ve üretim araçları üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkını ellerinde tutan kişiler karar verir.

İkinci yoğun tarım uygulaması köle emeği kullanılarak yapılan üretimdir. Burada özgür köylü ya da **serf** yerine, üretimde yoğun köle emeği kullanılır. Kölelerin hiçbir hakları (iktisadî ve siyasî) yoktur. Özellikle büyük imparatorluklar savaşlardan ya da kaçırılma suretiyle elde ettikleri köleleri tarımsal alanlarda kullanarak büyük imparatorluklarını besleme şansına sahip olmuşlardır. Kölelerin yarattığı yüksek artık değer modern çağlarda bile köle emeğinden vazgeçilmemesinin nedenidir. Güney ve Kuzey Amerika’daki büyük ölçekli tarım, 19. yüzyılın ortalarına kadar neredeyse tamamen köle emeğine bağımlıydı. Bu tür tarım, geleneksel bitkiler yerine endüstriyel bitkilerin (özellikle pamuk, tütün, kakao, kauçuk, şeker pancarı ve kahvenin) üretimine yoğunlaşmıştı.

Üçüncü biçim küçük köylü işletmeleri yoluyla yapılan üretime dayanır. Burada köylü özgürdür emek ve sermayelerini belirli ölçüde kontrol edebilirler ve temel üretim kararları özgür köylü hanesinde alınır. Ancak küçük aile işletmeciliği de denilen bu biçimde çiftçi pazarda oluşan fiyatların, üretimdeki girdi fiyatlarının ve en önemlisi demografik etkinin baskısı altındadır. Artan nüfus toprağın sürekli olarak bölünmesine neden olduğu için bir süre sonra, nüfusu besleyemez hale gelir ve böylelikle kırdan kentte göç başlar.

Tarım biçimlerinin tamamının hedefi, tıpkı diğer geçim biçimlerinde olduğu gibi, belirli bir toprak biriminden insanların yararına kullanılacak istikrarlı ve güvenilir bir enerji elde etmektir. Bahçeciler yoğun tarım yapan çiftçilere göre dönüm başına çok daha az ürün alır ve enerji (kalori) elde ederler bahçecilerin besin üretiminde başvurdukları enerji kaynağı büyük ölçüde kendi kas enerjileridir. Onları ilgilendiren yalnızca bir aileyi besleyecek kadar üretim yapmaktır. O nedenle üretim için ayrılan nüfus da diğer tarımcılarla karşılaştırıldığında azdır. Bu nedenle bahçecilikle uğraştıkları halde, çoğu avcılığı da sürdürür. Yoğun tarımcılar ise tek veya birkaç ürüne bağımlıdırlar ve çevrelerini bu ürün türüne uygun biçimde hatırı sayılır derecede değişikliğe uğratırlar. Tek ürüne bağlılık biyolojik çeşitliliğin ortadan kalkmasına ne den olmaktadır.

Toprağa yerleşme ve tarım, nüfus artışına neden olmuş ve yukarıda dile getirildiği gibi daha karmaşık bir toplumsal örgütlenme ortaya çıkmıştır. Tarım tarlaların ekim için hazırlanması, bitkilerin ekimi, dikimi, toplanması, pazara için hazırlanması ve kaldırılıp depolanması için işbirliğini ve örgütlenmeyi gerektirir. Bütün bu örgütlenmeyi sağlayacak, karar verecek merci ve kişilerin belirlenmesi, bu kişi ve mercilerin bu işlevleri yerine getirmesi, (evlenme ilişkileri, çocuk bakımı gibi) toplum içi ilişkileri düzenleyecek kuralların koyulması ve gözetilmesi de bu toplulukların temel ihtiyaçları arasındadır. Bütün bu işlevler siyaset kurumunu doğurur.

Tarımcılar büyük ölçüde evlilik ve akrabalık ilişkileri temelinde örgütlenirler. Burada temel birim, yukarıda değinildiği gibi, kendi kendine yeterli birer üretim ve yeniden üretim birimi olan hanedir. Hane *aille* demektir. Dolayısıyla hanenin büyüklüğü ve niteliği ailenin tanımını belirler. Ancak üretimden kaynaklanan riskleri karşılamak için bu haneler tümüyle bağımsız değildir ve buna bağlı olarak kendilerinden daha büyük bir *cemaatle* bütünleşirler. Bu bütünleşme evlilik ve akrabalık bağları, daha ileri düzeyde ise dinsel ve siyasal kurumlar aracılığıyla sağlanır. Toplumsal örgütlenmenin karmaşıklaşma derecesi, ister istemez zenginlik, statü ve siyasal etki bakımından belirli bir eşitsizlik derecelenmesi yaratmaktadır.

Kabile, tarımcılar için temel bir örgütlenme tarzıdır. Kabilelerde kandaşlık esastır ve tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde yaşayan birbiriyle akraba bir büyük soydan ya da bir kaç soyun birleşmesinden oluşurlar.

Bitki tarımcılığı ya da hayvancılık yapan ya da karma olarak her ikisini de sürdüren topluluklar, avcı-toplayıcılara göre çok daha güvenli ve istikrarlı beslenme rejimlerine sahiptir. Beslenme rejimleri bu toplulukların yaşadıkları ekosisteme ve bu ekosistemin sunduğu üretim olanaklarına bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla bitki ve hayvan üreticiliğiyle birlikte, tamamen bitkisel diyetlerden tamamen hayvansal ürünlere yayılan bir diyet yelpazesi görülür. Burada toplulukların kendi üretmedikleri ama ihtiyaç duydukları besin maddelerini çeşitli mübadele yollarıyla elde ettikleri görülür. Ancak tarımla birlikte insanların tek yönlü beslenme eğilimi de artmıştır. Neolitik Devrim'den sonra Avrasya toplumlarında tahıl ağırlıklı, Uzakdoğu toplumlarında pirinç ağırlıklı ve Orta ve Güney Amerika toplumlarında mısır ağırlıklı bir beslenme biçiminin yaygınlaştığı görülmektedir.

Üreticiliğe geçişle birlikte insanlık pek çok bulaşıcı ve salgın hastalığa da maruz kalmıştır. Belli bir yerde sürekli yerleşme eğilimi, bitkisel üretimin ağırlık kazanmasıyla birlikte diyetin protein bakımından zayıflaması ve bazı yeme-içme alışkanlıklarının yol açtığı hastalıklar, tarım dönemindeki sağlık faturasını yüklü hale getirmiştir. Yerleşik tarımcı yaşama geçişle birlikte tahılların (karbonhidratların) ve nişasta-şeker içeren başka tarımsal ürünlerin yoğun biçimde tüketilmeye başlamasıyla, ağız ve diş hastalıkları, özellikle diş çürüğü yoğunlaşır. Paleolitik avcı-toplayıcılarında ise diş çürüğü neredeyse yok gibidir. Klasik çağlardan itibaren unlu ve şekerli yiyecekler insan beslenmesinin temeli haline, diş çürüğü oranının artmasına neden olmuştur. Tarıma geçiş ve bazı hayvanların evcilleştirilmesi, sıtma, çiçek hastalığı, grip, verem, sıtma, veba, uyku hastalığı, kızamık ve kolera gibi hastalıkların ortaya çıkmasına ve insanların hayatlarını tehdit eder hale gelmesine neden olmuştur.

Uygulamalar

Internette günümüzde , Göçebe Hayvancılık (Pastoralistler) yapan gruplarla ilgili araştırma yaparak.

Uygulama Soruları

Göçebe Hayvancılık (Pastoralistler) yapan grupların yaşam koşullarını öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bazı insan grupları bitki, evcilleştirmesi temelli uyarlanma yerine hayvan evcilleştirilmesi temelli bir uyarlanma tarzıyla yaşamlarını sürdürür. Bu gruplar Göçebe-Hayvancı, Çoban gibi isimler alır. Koyun, Keçi, Deve, Sığır, Rengeyiği, At, Yak gibi hayvanlardan oluşan sürülerin bakımıyla uğraşırlar. Kimi zaman bir uyarlanma strateji olarak, yetiştirdikleri hayvan türünü çeşitlendirirler de çoban topluluklar genellikle tek bir evcil hayvan türü üzerinde uzmanlaşmışlardır ve yetiştirdikleri hayvanın eti, sütü, derisi, yünü, kılı vb. her şeyinden yararlanırlar.

Göçebe-hayvancıların genellikle yerleşik bitki üreticileriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindedir. Bu ilişki tarihsel olarak bitki üreticilerinin ihtiyaç duyduğu hayvansal ürünlerle, çobanların ihtiyaç duyduğu zirai ürünlerin mübadelesine (değiş-tokuşuna) dayanır.

Çobanlık yapan grupların hareketli bir yaşam tarzı vardır. Sürülerin bir otlaktan diğerine ya da zorlu kış koşullarında korunaklı alanlara götürülmesi gerekmektedir. Bu nedenle çoban grupları izledikleri hareket modeline göre iki tipe ayrılırlar.

Göçer çobanlar, hayvanların mevsim koşulları ve besin gereksinimlerine göre geniş bir alana yayılan otlaklar arasında yaygın ve yatay bir hareket örüntüsü izleyen göçer çobanlık. Çoban grupların çevrelerindeki ovalarla yaylalardaki otlaklar arasında mevsimsel olarak gidip gelmeleri, alçak ve yüksek alanlar arasındaki mevsimsel hareketlilik ise transhüman ya da yaylacılıktır.

Çoban uzmanlaşması ya da birincil geçim kaynağı olarak hayvan yetiştiriciliği, muhtemelen tarımcı-hayvancı bir üretim modelinden doğmuştur. Bazı grupların, bir zamanlar sulu tarım faaliyetlerinde başarısızlığa uğramaları, farklı stratejiler geliştirmelerini teşvik etmiş olabilir. Yoğun sulu tarım nedeniyle oluşan taban sularının drene edilememesi halinde topraklar tuzlanarak ürün veriminin hızla düşmesine (verimsizliğe) neden olabilmektedir. Her ne kadar çobanlık görece sert çevresel koşullarda oldukça etkin bir enerji elde etme vasıtası sağlasa da, dönüm başına enerji verimi tarıma göre çok düşüktür ve buna bağlı olarak bu topluluklardaki nüfus yoğunluğu azdır.

Çoban toplumlardaki yerel gruplar çoğunlukla göçebe konak yeri (oba) birimleri olarak yer değiştirir ve bu birimler esasında hareket edip konaklayarak diğer gruplarla bir araya gelirler. Çoban haneler, aralarındaki ilişkilerin sıklık ya da gevşekliği ekolojik olduğu kadar siyasal koşullar tarafından da belirlenir. Esasen bütün çoban halklar, bilinen bir ya da birkaç ortak atadan/soydan geldikleri savıyla birbirlerine akrabalık bağı ile bağlı toplulukların oluşturduğu kabileler ya da aşiretler şeklinde örgütlenmişlerdir. Kabile örgütlenmeleri, reislik konumları meydana getirerek toplumsal ve iktisadi etkinliklerin sevk ve idaresine olanak sağlar. Çoban toplumlar, diğer küçük ölçekli toplumlara göre daha çok hiyerarşik toplumlardır. Temel iktisadi birim hane halkıdır. Topluluk içi işbölümü, yaş ve cinsiyete göre

biçimlenmiştir. Çobanlık ve tarımsal faaliyetler temelde erkeklerin görevi iken, kadınlar daha çok dokumacılık, süt ürünlerinin işlenmesi gibi hane içi üretimle ilgilenirler.

Kuzey Kenya'daki Arial çobanları, karışık sığır, deve ve küçükbaş (koyun, keçi) sürüleri bulundurmak suretiyle gerçekleştirdikleri farklı ve dengeli strateji sayesinde geçim ekonomilerini yürütürler. Arial halkı için, sığır servet kaynağı olduğu kadar, toplumsal statü göstergesidir. Sığır bu toplumda toplumsal bağlar, yükümlülük ve ayınlar açısından önemli bir simgesel role sahiptir.

Arial toplumsal örgütlenmesinin temel birimi hane halkıdır. Bir hane halkı hane reisinin karısına ya da karılarına ait bir ya da birden fazla evden oluşur. Haneler baba soyu hattını izleyen büyük bir grubun içinde, yani babasoylu bir klana ait yerleşim alanında yer alırlar. Arialler, kendi içinde doğdukları klan dışından evlenmek zorundadırlar. Ariallerde işgücü örgütlenmesi yaş mertebelerine göre yapılır. Arial halkı 14 bin kilometrekarelik coğrafyalarında, farklı mikro çevrelere ait sürülerdeki birkaç farklı cins hayvandan birden yararlanma yetenekleri sayesinde kuraklık ve kıtlıkla baş edebilmiş olsalar da, Kenya'daki kalkınma hareketleri karşısında belki aynı şansa sahip olamayabilirler.

Türkiye'nin güneydoğusunda geleneksel olarak göçebe çoban bir hayat süren Yörükler, kış ve yaz otlakları arasında koyun sürülerine çobanlık ederler. Yörükler hayvan ve hayvansal ürünlerini satarak besin maddesi almak için Pazar ekonomisine bağımlıdırlar ve hayvanlarını otlatmak için arazi kiralamak zorundadırlar. Göç stratejileri, çayırların elverişli olup olmamasına, köylerdeki ekim ve hasat zamanlarına ve hükümetçe göçlere getirilen kısıtlamalara bağlıdır. Yörük toplumsal hayatı esnek bir yapıya sahiptir. Konak yeri (çadır) gruplarının bileşimi akrabalık yoluyla, sezgiyle ya da iktisadi stratejiyle belirlenir.

Günümüzden yaklaşık 6000 yıl kadar önce neolitik dönemden çıkıp **Kalkolitik döneme** ve **Tunç Çağı**'na girildiğinde Fırat ve Dicle ırmaklarından yararlanarak karmaşık bir kanallar sisteminin inşa edilmesiyle birlikte Güney Mezopotamya'nın alüvyonlu ovalarının tarıma açılması mümkün oldu. Kuru tarımdan sulu tarıma geçişle ve bu gelişmeye aşağı yukarı eşzamanlı olarak gerçekleşen tekerleğin kullanıma girişiyle birlikte, tarım faaliyetlerinin ölçeğinde ve veriminde o güne kadar görülmedik bir sıçrama yaşandı. Sadece geçimlik üretim yapmakla yetinmeyip artık değer de yaratan bir üretim etkinliğine ve bu etkinlik etrafında örgütlenmiş tarım biçimine *yoğun tarım* denir.

Bu artı-ürün yaratımı, kısa sürede öyle boyutlara vardı ki, Gordon Childe'in ikinci büyük devrim olarak tanımladığı *Kentleşme Devrimi* ortaya çıktı. Tarımdan elde edilen artık, bundan böyle tarımda fiilen çalışmak zorunda olmayan bir nüfusu da besleyebilecek hale geldi ve böylece toplumsal yaşam içinde başka uzmanlar (zanaatkarlar, yöneticiler, din adamları, askerler vd.), başka faaliyet alanları ve yeni mekânsal ve siyasi örgütlenme biçimleri, *kent ve devlet*, ortaya çıktı.

Kalkolitik dönemden modern çağa kadar, içinde yoğun tarım yapılan çeşitli toplumsal örgütlenme biçimleri meydana gelmiştir. Bunlardan ilki toprağın mülkiyetinin bir toprak beyinde veya kral gibi bir yöneticide bulunduğu ve çiftçilerin onlar için üretim yaptığı feodal veya haraççı üretim tarzıdır.

İkinci yoğun tarım uygulaması köle emeği kullanılarak yapılan üretimdir. Burada özgür köylü ya da **serf** yerine, üretimde yoğun köle emeği kullanılır. Kölelerin hiçbir hakları (iktisadî ve siyasî) yoktur.

Üçüncü biçim küçük köylü işletmeleri yoluyla yapılan üretime dayanır. Burada köylü özgürdür emek ve sermayelerini belirli ölçüde kontrol edebilirler ve temel üretim kararları özgür köylü hanesinde alınır.

Toprağa yerleşme ve tarım, nüfus artışına neden olmuş ve yukarıda dile getirildiği gibi daha karmaşık bir toplumsal örgütlenme ortaya çıkmıştır. Tarım tarlaların ekim için hazırlanması, bitkilerin ekimi, dikimi, toplanması, pazara için hazırlanması ve kaldırılıp depolanması için işbirliğini ve örgütlenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tarımcılar büyük ölçüde evlilik ve akrabalık ilişkileri temelinde örgütlenirler. Burada temel birim, yukarıda değinildiği gibi, kendi kendine yeterli birer üretim ve yeniden üretim birimi olan hanedir. Hane *ail* demektir.

Kabile, tarımcılar için temel bir örgütlenme tarzıdır. Kabilelerde kandaşlık esastır ve tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde yaşayan birbiriyle akraba bir büyük soydan ya da bir kaç soyun birleşmesinden oluşurlar.

Yerleşik tarımcı yaşama geçişle birlikte tahılların (karbonhidratların) ve nişasta-şeker içeren başka tarımsal ürünlerin yoğun biçimde tüketilmeye başlamasıyla, ağız ve diş hastalıkları, özellikle diş çürüğü yoğunlaşır. Tarıma geçiş ve bazı hayvanların evcilleştirilmesi salgın hastalıkların ortaya çıkmasına ve insanların hayatını tehdit eder hale gelmesine neden olmuştur.

SORULAR

1. Pastoralizm nedir?

- a) Köy yaşamı
- b) Göçebe-hayvancılık
- c) Bahçecilik
- d) Kaba tarım
- e) Yoğun tarım

2. Aşağıdakilerden hangisi çoban grupların özelliği değildir ?

- a) Çobanlık yapan grupların hareketli bir yaşam tarzı vardır.
- b) Sürülerin bir otlaktan diğerine ya da zorlu kış koşullarında korunaklı alanlara götürülmesi gerekmektedir.
- c) Çoban grupları, izledikleri hareket modeline göre iki tipe ayrılırlar.
- d) Göç etmek çoban gruplara siyasi özerklik vermez.
- e) Göç etmek, çoban gruplara yerleşik gruplar üzerinde denetim sağlama şansı verir.

3. Aşağıdakilerden hangisi göçebe-hayvancı grupların beslediği hayvan türü arasında yer almaz?

- a) Göçebe- hayvancı grup aşağıdaki bütün hayvan türlerini besler.
- b) Koyun, Keçi
- c) Horoz, Tavuk
- d) Deve, Sığır
- e) Rengeyiği

4. Çoban toplumlar temel iktisadi birim aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Aşiret
- b) Devlet
- c) Kabile
- d) Akrabalık
- e) Hane Halkı

5. Aşağıdakilerden hangisi çoban toplumların özelliği değildir ?

- a) Topluluk içi işbölümü vardır.
- b) İşbölümü yaş ve cinsiyete göre belirlenir.
- c) Çobanlık ve süt ürünlerinin işlenmesi erkeğin görevidir.
- d) Kadınlar daha çok dokumacılık faaliyeti ile meşguldürler.
- e) Tarımsal faaliyetlerde temelde erkeğin görevidir.

6. Aerial çobanlarının besledikleri hayvan hangisi/hangileridir ?

- a) Sadece Sığır beslerler
- b) Sadece Deve beslerler
- c) Koyun ve Keçi beslerler
- d) Sığır ve Deve beslerler
- e) Sığır, deve, koyun ve keçi beslerler.

7. Aşağıdaki beyanlardan hangisi Aerial halkının özelliği değildir?

- a) Sığır servet kaynağı olduğu kadar, toplumsal statü göstergesidir.
- b) Aerial toplumsal örgütlenmesinin temel birimi hane halkıdır.
- c) Bir erkek birden fazla kadınla evlenir.
- d) Aerialer de, evliliklerde gelin ailesi erkek ailesine Drahome öder.
- e) Aerialer, kendi içinde doğdukları klan dışından evlenmek zorundadırlar.

8. Aşağıdaki beyanlardan hangisi Yörük halkının özelliği değildir?

- a) Türkiye'nin kuzeyinde geleneksel olarak göçebe çoban bir hayat sürerler.
- b) Yörükler kış ve yaz otlakları arasında koyun sürülerine çobanlık ederler.
- c) Yörükler hayvan ve hayvansal ürünlerini satarak besin maddesi almak için Pazar ekonomisine bağımlıdırlar.
- d) Yörükler hayvanlarını otlatmak için arazi kiralamak zorundadırlar.
- e) Yörüklerin faaliyetleri iklim ve arazi koşullarına bağlıdır.

9. Yoğun tarımla birlikte köy boyutunu aşan ilk yerleşmeler ilk kez nerede ortaya çıktı ?

- a) Hindistan'da
- b) Çin'de
- c) Güney Mezopotamya'da
- d) Avrupa'da
- e) Mısır'da

10. Yoğun tarımla birlikte neler değişti ?

- a) Yaşam içinde başka uzmanlar (zanaatkarlar, yöneticiler, din adamları, askerler vd.) ortaya çıktı.
- b) Kent ve Devlet ortaya çıktı.
- c) Feodal veya haraççı üretim tarzı ortaya çıktı.
- d) Köylüler ürünlerinin belirli bir yüzdesini toprak sahibine vergi, kira veya haraç olarak aktarmak zorunda kaldı
- e) Yukarıdakilerin hepsi yoğun tarımla birlikte ortaya çıktı.

CEVAPLAR

- 1) B, 2) D, 3) C, 4) E, 5) C, 6) E, 7) D, 8) A, 9) C, 10) E

8. CİNSELLİK VE EVLİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8. CİNSELLİK VE EVLİLİK

8.1 Eş Seçimi

8.2 Neden Encest Yasağı

8.3 Tercihli Evlilik Türleri

8.1.1. Berdel Evlilik

8.1.2. Baldızla Evlilik

8.1.3. Kayınbiraderle Evlilik

8.1.4. Kardeş Çocukları Evliliği

8.4 Başlık ve Drahoma

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-)Aşağıdaki beyanlardan hangisi Todo'larla ilgili değildir?

- A-)Aşağıdaki beyanların hepsi Todo'larla ilgilidir.
- B-) Todolar, Güney Hindistan'da Nilgiri Dağları mntkasında yaşayan pastoral bir gruptur
- C-) Todolar'da Fraternal polyandry görülür.
- D-) Todolar'da kız çocuk öldürme adeti vardır .
- E-) Todolar'da biyolojik baba önemli olmayıp, "toplumsal" ya da "hukuksal" baba önemlidir.

2-) Ensest yaşağını, *dış evliliğin* bir kalıntısı olarak yorumlayan bilim insanı kimdir?

- A-)R.Descartes
- B-)A.Comte
- C-)E.Durkheim
- D-)Malinowski
- E-)E.Tylor

3-) Türk Medeni Kanununa göre bir erkek aşağıdaki akrabalarından hangisi ile evlenemez?

- A-)Süt Kardeşi
- B-)Amca Kızı
- C-)Dayı Kızı
- D-)Kirve Kızı
- E-)Teyze

Cevaplar: 1-A 2-C 3-E

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Cinsellik ve Eş Seçimi	Eş seçiminin Kurallarını, Eş Seçmedeki yasakları ve Evliliğin Fonksiyonlarını öğrenmek	Konu ile ilgili yazılmış bilimsel yayınları okuyarak ve gözlem yaparak
Tercihli Evlilik Türleri	Tercihli Evlilik Türlerinin Fonksiyonlarını kavramak	Konu ile ilgili film izleyerek
Evlilikteki Ödentiler (Başlık-Drahoma)	Başlık-Drahoma ne olduğunu ve fonksiyonlarını öğrenmek	Konu ile ilgili yazılmış bilimsel ve sanatsal yayınları okuyarak, gözlem yaparak ve günlük basını izleyerek

Anahtar Kavramlar

- Monogamy,
- Polygyny,
- Polyandry,
- Fraternal polyandry,
- Non-Fraternal polyandry,
- Polygamy,
- Exogamy,
- Endogamy,
- Encest (Fücur),
- Paralel kuzen evliliği,
- Çapraz kuzen evliliği,
- Berdel,
- Levirat,
- Sororat,
- Başlık,
- Drahoma

Giriş

Bu bölümde eş seçimi kurallarını, eş seçmedeki yasakları, bazı tercihli evlilik türlerini ve evlilik aşamasında verilen ödentileri öğreneceğiz.

Cinsellik esas olarak biyolojik bir güdüdür ve insana yakın türler de dahil olmak üzere hayvanların büyük bir bölümünde rastlantısal cinsellik ve üreme davranışı egemendir. Fakat insanoğlu bu biyolojik güdünün yol açabileceği düzensizlikleri, rekabet ve çatışmaları önlemek için birtakım normlar ve değerler sistemi oluşturmuştur. Toplumlarda bu ilişkileri düzenleyen kuruma *evlilik* adı verilir.

Aile ve evlilik birbirini tamamlayan iki temel kavramdır. Evliliğin bir kurum (institüsyon) olmasına karşılık, aile toplum içinde en küçük ve temel sosyal grup ya da birliktir. Böylece aile denilen sosyal birliğin kurulması için, bütün yolları kuralları içeren sosyal kuruma, evlilik denir. Lowie gibi bazı antropologlar, hem ailenin hem de evliliğin seksten kaynaklandığını, aile ve evliliğin biyolojik temel üzerine oturan üst yapı kurumu olduğunu söylerlerse de, daha sonraki çalışmalar göstermiştir ki aile ve evlilik için tek motivasyon seks değildir. Çünkü çeşitli antropolojik araştırmalarına göre, evliliğin olduğu pek çok toplumda evlilik dışı cinsel ilişkiler pek sınırlı değildir. Bir başka antropolog, ise evliliği şöyle tanımlar; evlilik, bir kadın ile bir erkeğin (*monogamy*) ya da bir erkekle birden fazla kadının (*polygyny*) ya da bir kadınla birden fazla erkeğin (*polyandry*) kültür tarafından uygun görülen, genellikle sonunda çocukların doğması beklenen cinsel ilişkisine verilen isimdir. Polygyny ve polyandry tiplerini içine alan bir terim olarak “polygamy” kullanılır. Polyandry tipteki aile dünya yüzünde o kadar enderdir ki etnolojik bir merak konusu olmuştur. Murdock’un incelediği 250 kabilenin içinde ancak ikisinde polyandry saptanmıştır. Polynesia’da Marques adaları yerlileri ile, Hindistan’daki Todolar örnektir.

Polyandry tipindeki aile iki şekilde olmaktadır.

1- Erkek kardeşler tipi (Fraternal polyandry)

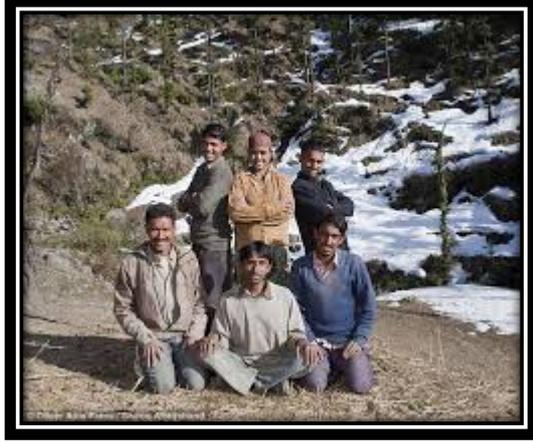
2-Erkek kardeşler dışında olan polyandry (Non-Fraternal) tipi.

İkinci tip polyandry Marques adalarında rastlanır. İki ya da daha fazla erkek, toplumda yüksek statüsü olan bir kadınla bir evde birlikte yaşarlar ve ekonomik sorumlulukları ve cinsel ayrıcalığı paylaşırlar.

Fraternal polyandry ise Todolar’da görülür. Todolar, Rivers tarafından 1906 yılında incelenmiş, daha sonra 1957’de B.N. Das tarafından yeniden incelenmiştir. Todolar, Güney Hindistan’da Nilgiri Dağları mıntikasında yaşayan pastoral bir gruptur. Bu dağların en yüksek tepesi olan Makurti bölgesi Todoların yurdudur. Todolar’da biyolojik baba önemli olmayıp, “toplumsal” ya da “hukuksal” baba önemlidir. Gebeliğin yedinci ayında yapılan bir törenle çoğunlukla en büyük erkek kardeş baba olarak seçilir ve kadına”yayı sunma” ona ait olur. Todolar’da kız çocuk öldürme adeti vardır.

Fraternal Polyandry

Fraternal Polyandry

https://www.google.com.tr/search?q=fraternal+polyandry&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=DtXTUHAaqCzAOugIGwCQ&sqi=2&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw

Nonfraternal Polyandry

Nonfraternal Polyandry

https://www.google.com.tr/search?q=fraternal+polyandry&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=DtXTUHAaqCzAOugIGwCQ&sqi=2&ved=0CAYQ_AUoAQ&biw

Evrensel olmamakla birlikte, toplumlar dışı ve erkek üyeleri arasında doğumla sonuçlanacak cinsel bir ilişkiye izin vermeden önce bir evlenme ya da nikah töreni yaparlar. Nikah töreninde, simgesel olarak kadın (gelin) ve erkeğe (güvey) birbirleriyle evlenmek isteyip istemedikleri sorulur Sorunun yanıtı aslında bellidir. Fakat izin, evlenenlerden değil, toplumdan, kadın ve erkeğin aile gruplarından alınmakta ve tanıklara imza ettirilmektedir. Törene *gelin* ve *güvey* olarak gelen adaylar, törenden *eş* (karı-koca) olarak çıkarlar. Evlilik cinsel ilişkiyi meşru hale getirmiş olur. Meşruluk çocuğu da kaplar. Öyleyse evlilik doğuma izin veren bir geçiştir. *Malinowski*, çocuğun fiziki babasının bilinmediği toplumlarda, kanuni bir evliliğin, *kadına* sosyal hak olarak tanınan bir *koca* sağladıktan başka, *çocuğa* da sosyal olarak tanınan bir *baba* sağladığını söyler. O halde evliliğe salt cinsel arzuların tatmini için girilmiyor, bir sürü sorumluluk almadan da kişiler cinsel ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Ancak doğacak çocuğun güven için büyümesi ve sosyalizasyonu, evliliğin nedenlerinden biridir. Ayrıca birçok toplumda özellikle avcı ve toplayıcı toplumlarda cinsiyete bağlı iş bölümü

kaçınılmaz. Bu nedenle de evlilik gerekli. Evlilik konusuna adımımızı attığımızda *eş seçimi* ve *eş seçimi ile ilgili kurallar normlar* dikkatimizi çeker.

8.1. Eş Seçimi

Dünyanın her yerinde eş seçimlerinde yasaklar üzerine kurulmuş kimi kısıtlamalar vardır. Bu yasaklardan evrensel olanı yakın akrabalar arasındaki seks ilişkisidir. Başka bir deyimle birbirine soy bağı ile bağlı bulunan ya da aynı soydan sayılan kimseler arasındaki, *cinsel ilişkiye* ya da *buna izin veren evliliğe Ensest (Fücur)* adı verilir.

- Anne ile oğul;
- Baba ile kız;
- Kız kardeş ile erkek kardeş

arasındaki cinsel ilişki ya da buna izin veren evlilikler ensesttir. Tarih boyunca enseste izin verdiği bilinen toplumların sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. *Mısır Firavunları ailesinde*, yalnız erkek kardeşlerin ablaları ile evlenmesine izin verilir, fakat ensestin öteki çeşitleri yine yasaklanırdı. Firavunlar yarı tanrı sayıldığı için, bu izin, yasağı evrenselliğini sarsmazdı. Aynı şekilde *Inca ve Hawaii kraliyet aileleri*, kendilerine seçecekleri yeter derecedeki yüksek kandan birilerini bulamadıklarından, çok yakınlarıyla, kız kardeşleriyle evlenmelerine izin verilirdi. Dünya Etnografya Atlas'ından 250 topluluk örneklem (seçilmiş grup) üzerinde yapılan bir araştırmaya göre *ensest ilişkileri*, evrensele yakın bir düzeyde yasaktır.

8.2. Neden Ensest Yasağı

Murdock'un bulguları ensest yasağının evrensel olmasa bile, ensest sayılan ilişkilerin, hiçbir toplumda yasal sayılmadığını; kız kardeşle evliliğin ise %95 oranında yasaklandığını ortaya koymaktadır.

Dikkat çeken bir noktada, *evlilik dışı cinsel ilişki* yasağının, *evlilik* kadar yaygın olmayışıdır. Peki ama ensest ya da kardeşle evlilik, niçin yasaktır?

Kadın Sayısının Azlığı Teorisi:

Mc Lenan (1865) ve *Lubbock* (1870) , yasağının kökenini, paleolitik çağlardaki kadın azlığına bağlamışlardır. İlkel avcılarda, nüfusun hızlı artışını önlemek için kız çocukların diri diri gömülerek öldürülmesi vardı. Bu geleneğin sebep olduğu kadın azlığı, ilkel avcıyı kadın avına ve dışarıdan kadın bulmaya zorlamış ve avcılar kendi toplumları dışında evlenmeye başlayınca, dış evlilik (*exogamy*) kuralı töreleşmiştir, deniyor. *Durkheim* (1898) da ensest yasağını, *dış evliliğin* bir kalıntısı olarak yorumlamıştır. Açıklama yetersizdir. Çünkü çocuk öldürme töresi kalkınca ya da kadın sayısı artınca dış evlilik geleneğinin de değişmesi gerekirdi.

Yakınlık-Alışkanlık Önlemesi Teorisi:

Westermarck'a göre uzun süre bir arada yaşayanlar arasında cinsel duygular (arzu ve istekler) ya azalmakta ya da tümüyle yitilmektedir. Ensest ilişkilerinin verdiği “*tiksinti*” ya da “*bulantı*” buradan gelmektedir. Tezin “zayıf noktası” karı-koca ya da evlilik ilişkilerinin niçin bu olgunun kapsamına girmediğidir. Uzun süren evlilik ilişkileri de böyle bir tiksinti uyandırıyor, niçin evlilik yasaklanmamıştır? Yok eğer, karı-koca arasındaki ilişkilerde de bir alışkanlık önlemesi ve tiksinti olmuyorsa neden olmuyor?

İçgüdü Önlemesi Teorisi:

Biyolojik açıklama eğilimindeki kimi araştırmacılara göre yakınlarımızla cinsel ilişkiyi önleyen içgüdülerimiz vardır. Gerçekten de bazı maymunlarda, kardeşler ve ana-oğul arasında cinsel ilişki kurulmadığı gözlemlenmiştir. Ancak primatlarda ve insana benzeyen büyük maymunların çoğunda ensest vardır. Yasağın içgüdü ile açıklanması yetersiz gibi görünmektedir.

Oidipus Kompleksi:

Freud'un psikoanalitik okulu, ensest yasağını yakınlık, alışkanlık ve içgüdü ile açıklamaya çalışanlara karşı çıkmıştır. Psikoanalitik kurama göre, bilinç dünyasında (düzeyinde)reddedilen davranış, tutum ve eğilimler bilinçaltında, arzulan fakat sosyal baskı ve korkulardan dolayı gerçekleştirilememiş istek ve dürtülerdir. Kurama göre, ensestin uyandırdığı korku ve tiksinti, yakınlarımıza karşı çocukluğumuzda duyduğumuz ilginin ve cinsel ilişki kurma arzusunun bastırılmış olmasından ileri gelmektedir. Eğer bir içgüdü varsa; o ensesti belki açıklar fakat yasağı açıklamaz. Tiksinti ve benzeri bir enseste bağlanan duygusal bulanımlar, baskı redde karşı gösterilen tepkilerdir. Oidipus, annesini arzu ettiği için babasını bilerek öldürmüş ve annesiyle bilerek evlenmiştir. Başka bir deyimle psikoanalitik kuram, ensest yasağının *biyolojik* değil de *sosyal-kültürel* kökenli olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Genetik sakınca teorisi:

Çok yaygın bir inanca göre yakın akrabaların evliliğinden, genetik bakımdan kusurlu, cılız, hastalıklı ve anormal çocuklar doğmaktadır. İnsanoğlu bu sonucu çok önceden görmüş, kendi türünün devamı için ensesti ve ona izin veren iç evliliği yasaklamıştır. “Dıştan evlen, yoksa yok olursun!” öz deyiminin kökeni budur. *Lindzey* (1967), *Livingston* (1969), *Adams* ve *Neil* (1962) gibi genetikçilerin araştırmaları, sürekli iç evliliğin bazı sakıncalarını ortaya koymakla birlikte, sonuçlar kesin ya da inandırıcı değildir. Küçük bazı etnik grupların,

yüzlerce yıldır süren çok yakın iç evliliğine karşın, sağlıklı, üstün zekalı ve yaratıcı çocuklar yetiştirdiği görülmüştür.

Oğlumun Oğlu Kocamın Kardeşi Bilmecesi:

Konuya sözcükler ve kişiler arası ilişkiler açısından bakanlar, enestinin sebep olabileceği dil kargaşasına işaret ederler. Ana-oğul enestinden doğan bir çocuk, anneye göre hem “oğul”, hem “torun” hem de “kayınbirader”.

- “Oğlumun oğlu kocamın kardeşi” bilmecesinin yanıtı budur.
- Anne, aynı zamanda, üç farklı kuşakta bulunan bu kişi ile ilişkisini nasıl düzenlesin.
- Bu güçlük, tek başına evrensel yasağı açıklamaz.

Endogami (İç Evlilik): Grup içi evlilik anlamına gelir. Bu grup, Mısır, Inca ve Hawaii kral ailelerinde olduğu gibi nükleer aile de olabilir, akrabalık grubu, kabile ya da köy daha genişleyerek kasaba, şehir, memleket, ırk, meslek grupları olabilir.

Exzogami (Dış Evlilik): Grup olarak kabul edilen kişilerin dışından evlenmeye verilen isimdir. Ececece tabuları yüzünden toplumlarda genellikle çekirdek aile üyelerine **exzogami** uygulanır. Medeni kanuna göre birinci ve ikinci dereceden akrabalara (usul-füruğ) exzogami uygulanır.

Bu kurallar toplumdan topluma değişir, kurallar kanun şeklinde olabilir ya da sadece gelenekle belirlenir. Örneğin Tunus'ta sütkardeş ile evlenmek kanun maddesi ile yasakken, Türkiye'de kirve kızı ile evlenmek kanunen değil ama geleneklere göre yasaktır.

8.3. Tercihli Evlilik Türleri

Evlenmelerde, “bildik biriyle evlenme” sayılısından (deyiminden) hareketle dünyanın her yerinde eş seçmenin bir tercih olduğunu görürüz. Ancak, tercih sözcüğünden şu anlaşılmalıdır, evlenecek bireylerin değil, ailelerin öncelik durumuna göre karar almalarıdır. Tercihli evlilikler, evlendirilecek çiftler arasında “tercih”, izin ve yasak kurallarına işlerlik kazandırır, bu kurallar doğrultusunda davranış ve eylemler oluşturur. Bu kuralların kesin belirlendiği yaşam biçimlerinde; evlenme olgusu, bireyler arası bir kontrat olması ötesinde aileler, kümeler, soylar arasında bağlayıcı nitelik taşır. Aile reisleri, yetkili ve etkin birer karar organlarıdır. Evlenmelerinde duygusal bağ ve romantizm yerine, çıkar ilişkileri, soy devamı, dirlik uyum ve mevcut uyumun sürdürülmesi geçerlidir. “**Nikahta keramet vardır**” deyiminin çok kullanıldığı, başka bir deyişle, sevmek, sevilme gibi duygusal bağların nikah sonrası da gelişebileceği, kazanılabileceği görüşü bu tür evliliklerde anlam kazanmaktadır. Bireysel tercih yerine, ailesel tercihlerle gerçekleşen ve aileler arası dayanışma, dirliğin pekiştirilmesini amaçlayan tercihli evlilikler, temelde çıkar esasına dayanır. Ekonomik

uğraşları geleneksel tarımcı ve hayvancı olan kültürlerde yaygın olan bu tür evlenmeler yaşam biçiminin bir gereği olarak karşımıza çıkar.

Ailede otoriteyi sağlamak,

toprağın bölünmesini engellemek,

çatının (evin) dağılmamasını düşünmek, ev surlarının dışarıya çıkmamasına özen göstermek

Güçleriyle, üretime doğrudan katılan üretken bireyleri denetlemek istekleri,

böyle birden fazla türü olan evlilikleri, bir sonuç olarak oluşturur ve doğallaştırır.

A- Beşik Kertme,

B- Söz Alma-Söz Verme,

C- Berdel Evlilik,

D- Taygeldi Evlilik,

E- Baldızla Evlilik,

F- Kayınbiraderle Evlilik,

G- Kardeş Çocukları Evliliği,

H- Bir Dizi Erkek Kardeşin Bir Dizi Bacılarla Bireysel Evliliği ve

I- Oturakalma

gibi başlıklar altında incelenebilir. Fakat aşağıdaki satırlarda yukarıda sayılan tercihli evlilik türlerinin hepsine yer verilmeyip içinden seçilen bazı başlıklar açıklanacaktır.

8.1.1. Berdel Evlilik

Hakkari yöresinde “Kepir”, Denizli, Aydın yörelerinde de “Değişik Yapma” olarak bilinen, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da “Berdel” olarak adlandırılan tercihli evlilik türleri içinde yer alan bu evlilik, evlenecek iki erkeğin, evlilik çağındaki kız kardeşlerini birbirleriyle değiştirme biçiminde gerçekleşir. Yetişkin aynı yaşta oğlu ve kızı olan aile, aralarında anlaşarak kızlarını oğullarına alacakları kız ailesine verirler, yani değişiklik yaparlar. Geleneksel tür yaşam biçimi içerisinde bu kültürün bir gereği olan böylesi bir evlilik, öznel ve nesnel koşulların hazır olduğu durumlarda oluşur. Ailedeki otoritenin ve çocuklar üzerindeki denetimin sağlanması isteği, **başlık, takı düğün giderlerinin ekonomik zorlamaları, yeni evliler ve dünürler arasındaki birlik ve dirliğin pekiştirilmesi türü gerekçeler ve beklentiler**, bu evliliği, tercihli evlilikler kümesi içerisinde bir evlilik türü olarak karşımıza çıkarır. Kızlardan birinin ölmesi durumunda mevcut ortaklığın devamı amacıyla dul erkek, başlık parası ödemedi yetişkin baldızını isteme ya da bir başkasıyla evlenecekse başlık parasına ölen kızın ailesinin katkıda bulunmalarını isteme hakkını elde edecektir. Bu durum, kimi zaman net bir biçimde açık-seçik ortaya konulup pazarlık edilirken

belirtilir. Berdel evliliklere, ülkemiz dışında geleneksel tür yaşam sürdüren topluluklarda da rastlamaktadır. Örneğin Kıta Avustralya'sının Kariera yerlilerinde yetişkin erkek "A" bir ya da daha fazla kız kardeşe sahipse, akrabalık derecesi, istenen uzaklıkta olmak koşuluyla kız kardeşi olan "B"yi bulup, ona kız kardeşini teklif eder ve karşılığında da "B"nin kız kardeşini eş olarak ister. Bu tür evlenme tekniğinin Avustralya yerlileri arasındaki yaygınlığına karşın komşu Malanesie adalarında varlığından söz edilemiyor.

8.1.2. Baldızla Evlilik (Sorarat) (Baldız - Enişte evliliği)

Ülkemizin kimi yörelerinde yasaklanmış bir evlilik türü olarak karşımıza çıkmasına karşın, birçok yörede yaygınlığına tanık olduğumuz baldızla evlilik, karısı ölen dul bir erkeğin, çocuklarına teyzelerinin, bir yabancından daha iyi annelik yapacağı sayılısından hareketle yetişkin baldızıyla evlenmesi durumudur. Baldızla enişte evliliği olarak bilinen bu tercihli evlilik, kimi kuralları da beraberinde getirir. Örneğin, baldızın dul ya da evlenecek yaşta olması, erkeğin özürsüz olması ve erkeklik işlevini yapacak güçten yoksun olmaması gibi. Ülkemiz ve ülkemiz dışında kimi yörelerde de var olduğunu bildiğimiz bu tür evliliklerde, üvey anne, yeni kocasının eski çocuklarının teyzesi, çocuklarda yeğenidir. Enişte ise, onun için yabancı olmayan, bildik ve sınanmış bir erkektir. Dul erkek için de baldız aynı özellikleri taşır. Dul erkek, kız evinin yine damadı, kızın kardeşlerinin de yine eniştesidir. Zaten iç içe ve yüz yüze olan yoğun akrabalık ilişkileri nedeniyle, dul erkeğin baldızı yerine yabancı biriyle evlenmesi toplumsal değerler bakımından hoş karşılanmaz. *Aile sırları, yaşama alışkanlıkları, tarla ve mal ortaklığı* gibi nedenler ve bağımlılıklar neredeyse böyle bir evliliği zorunlu kılmaktadır.

8.1.3. Kayınbiraderle Evlilik (Levirat) (Yenge-Kayınbirader Evliliği)

Kocasını kaybeden dul kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi olayıdır. Başka bir deyişle, yenge-kayınbirader evliliğinden oluşan tercihli bir evlilik türüdür. Ülkemiz geleneksel yaşam biçiminde yaygın olan kayınbiraderle evlilik, kimi yörelerde ayrı şekilde uygulanır. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanması zorunlu töre gücünde bir kural vardır. Bu kurala göre, dul gelin kesinlikle ölen kocasının ağabeyi ile evlenemez, ancak kocasının küçüğü olan kayınbiraderiyle evlenebilir. İnanca göre, gelin eve geldiğinde, kocasının büyük kardeşlerine "ağabey" diye, küçük kardeşlerine de adlarıyla seslenmiştir. "Ağabey" dediği büyük kayınbiraderler, gelinin gerçek ağabeyi kabul edileceğinden "nikah düşmeyeceği" inancı yaygındır. Dul gelin gerektiğinde kocasının büyük kardeşi "ağabeyi" ile evlenebilmektedir. Bu tür evliliklerde yeni koca, dul kadının çocuklarının hem üvey babası hem de amcaları konumundadır. Böylece çocuklar babasızlık güçlüğü çekmeyecekler, mal dağılmayacak, ev sırları dışarı çıkmayacak, büyük babanın aile üzerindeki otoritesi ve denetimi de devam edecektir. Geleneksel kültürde, kültürel değerler ve beklentiler zaten bu yönde olduğundan, evlilik doğal sayılacak, alışılmışın dışında görülmecektir.

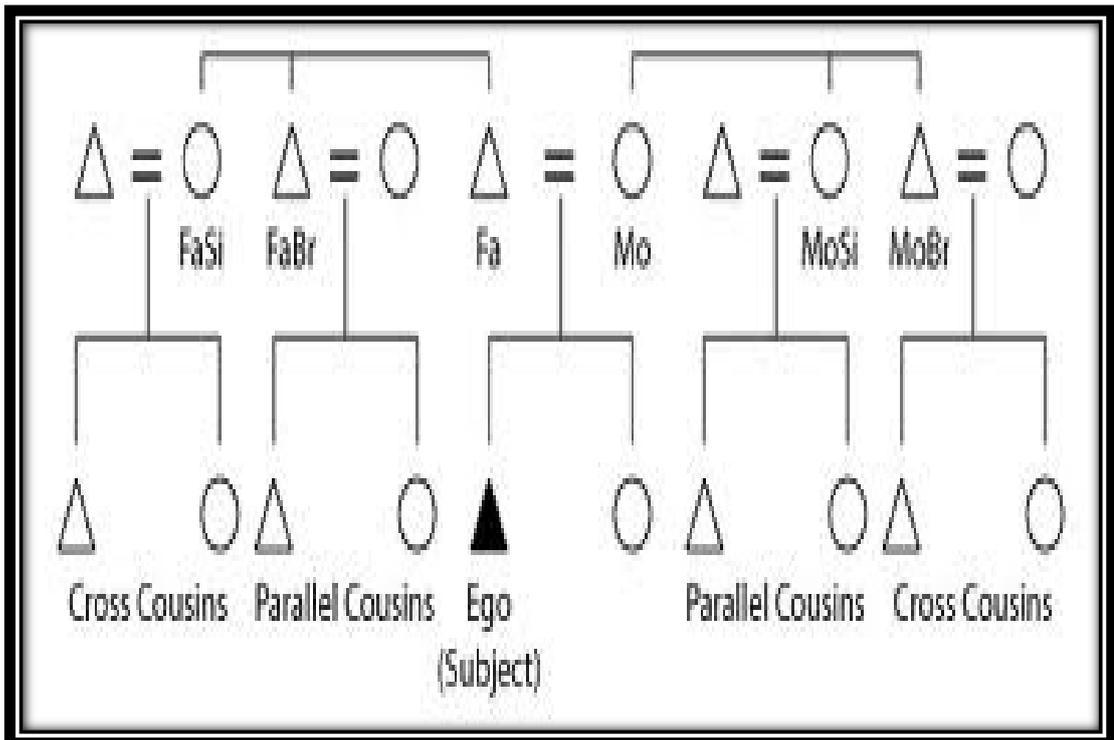
8.1.4. Kardeş Çocukları Evliliği

Tercihli evlilikler arasında saydığımız *kardeş çocukları evliliği*; amca, teyze ve dayı, hala çocuklarının birbirleriyle gerçekleştirdikleri bir akrabalık evliliğidir. Toplumlar, tarihler boyunca akraba evliliklerine kimi kısıtlamalar koymuşlardır. Bu kısıtlamalardan bir kısmı genetik bakımdan yerinde olmasına karşın, çoğu aile içi düzeni ve dirliği sağlamaya yöneliktir. Ülkemiz, akraba evliliğinin yüksek olduğu ülkeler arasındadır. Akraba evliliğinde de ön sıraları kardeş çocukları evliliği almaktadır. Aynı cinsten kardeşlerin (amca ve teyze) çocuklarının evliliğine *paralel kuzen evliliği* adı verilir. Ayrı cinsten kardeşlerin (hala ve dayı) çocuklarının evliliğine *çapraz kuzen evliliği* adı verilir. Çapraz kuzen evliliği, paralel kuzen evliliğine göre daha yaygındır. Bu tür evlilik (ilkel, geleneksel ve modern olsun) hemen her toplumda tercih edilmektedir. Bu tercihin nedeni antropologları uzun süre düşündürmüştür. Çünkü *biyolojik, genetik veya soyaçekim bakımından*, paralel kuzenlerle çapraz kuzenler birbirine aynı derecede yakın ya da uzaktadırlar.

Eş seçimi toplumun *geleneksel* ya da *modern* olmasına bağlı olarak ya da toplumda hakim aile sistemine bağlı olarak farklı modeller gösterir.

Aile ekonomik bir birliktir ve evlenen kişilerin evlenme karşılığında kendi grubuna veya içine girdiği gruba kazandırdıkları ekonomik bir değer vardır evlilik bir mübadele ilişkisinin de kurulmasını sağlar. Çeyiz, drahoma, nişanlılık armağanları, başlık parası bu mübadele ilişkisinin ekonomik araçlarıdır ve bunlar kısaca evlilikte verilen ödentiler olarak adlandırılır.

Şekil:1 Paralel ve Çapraz Kuzenler

8.4. Başlık ve Drahoma

Başlık parası dünyanın pek çok ülkesinde görülen, evlenme ile ilgili kültür kalıplarından biridir. Genellikle Afrika, İslam ülkeleri, Çin, Endonezya, Malezya, Burma'da görülür. Amerika ve Avrupa'da görülmediği söylenirse de Kuzey Kaliforniya Turoklarında ve bazı Eskimo gruplarında başlık adeti vardır. **Başlık parası**; evlenecek erkeğin ya da akrabalarının veyahut da klan üyelerinin kızın babası ya da akrabalarına veya klan üyelerine yaptığı, toplumdaki topluma değişen hukuki ve toplumsal uygulamaları içeren genellikle **para, hayvan, takı, çeşitli ev ve süs eşyaları** niteliğindeki ödemelere verilen isimdir. Başlık parasının karşılığı bir uygulama ise **drahomadır**. Ödemeler gelinin ailesinden erkeğin ailesine yapılır. Örneğin Hindistan'da kız babası babayerli (patrilokal) ikamet kuralına rağmen erkek ailesine bir miktar drahoma öder. Oysa Murdock'un çalışmasına göre başlık, patrilokal ikamet kuralı ile ilgilidir. Murdock'un bulgusuna ters düşen bir başka örnekte Namboodiri Brahmanlarındaki uygulamadır. Namboodiri Brahmanlarında patrilokal ikamet kuralı hakimdir ve soy babasoyludur (patrilinealdır). Oysa kızlar evlenirken oldukça yüksek drahoma vermek zorundadırlar. Hipergami uygulayan Hint kastlarında yüksek tabakadan bir kızın az sayıdaki daha yüksek tabakadaki erkeklerden birini çekebilmesi için yüksek drahoması olması gerekir. Drahoma birçok Avrupa toplumunda da görülür. Özellikle üst tabaka ailelerinde görülen bu adete göre **drahoma; para** ya da **hediye** olarak verilir. Kızın kuracağı ailenin reisi koca olacaktır, o halde onun karısını ve çocuklarını geçindirmek için kuracağı işe yardım edilecektir. Başlık gibi drahoma da gelin ve damadın ailelerini ekonomik olarak birleştirecek böylece devamlılığı ve evlilikte başarıyı sağlayacaktır. Drahoma bugün Avrupa'da kaybolmuştur ama gelinin ev eşyalarını temin etmesi ve yeni elbiseler yapması bu adetin kalıntıları gibi gözükür. I. Dünya Savaşından önce Polonya köylülerinde erkek tarafı toprağı, kız tarafı parayı sağlardı. Toprağın parçalanmadan tek bir oğula bırakılması adet olduğundan gelinin getirdiği para diğer erkek kardeşlerin toprak üzerindeki haklarının tazminatı olarak kabul edilirdi. Japonya'da ise kırsal bölgelerde başlık adetinin gözükmesine rağmen kentlerde drahoma adeti vardı. Bu kırsal bölgede kadının ekonomik gücünün önemi üretkenliğinin olması, kentlerde ise kadının ekonomik yönden üretkenliğinin önemli olmaması ile açıklanmaktadır.

Farklı kültürde başlığın var olması çeşitli antropologları bu uygulamanın fonksiyonları üzerinde çalışmaya itmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda başlığın aşağıdaki fonksiyonlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

- Başlık evlenip giden kızın tazminatıdır.
- Evliliğin güvenliğini sağlaması açısından da gelinin ailesi ile damadın ailesi arasında ekonomik bir bağ oluşturur.
- Çoğu kez genç kadının gittiği evde ona iyi davranılmasının bir garantisidir.
- Evlilikte istikrarı sağlar, boşanmayı önler.

- Çok eşli evlilikleri önler.
- Gelinin ailesine kızlarının yerine yeni gelinler alınmasını sağlar, alınan para ile gelinin erkek kardeşine eş alınır.
- Kadına denen başlık onun değerini düşürmez tam tersine yükseltir. Başlık kıza statü verir, Bazı topluluklarda, kabilelerinde romantik ilişkiler şerefsizlik sayılır. Başlık ödendiği zaman kadın daha şerefli olur. Fiyat ne kadar yükselirse kadının şerefi de o kadar artar.
- Başlık ile damadın babası, prestij satın almış olur. Aileye sosyal prestij sağlar.
- Evlilik yolu ile birleşen ailelerin sosyo-ekonomik statülerini belirtir.
- Eş statüdeki kişilerin evlenmesine yardım eder, toplumsal tabakalaşma sistemini korur.

Uygulamalar

Konu ile ilgili bilimsel ve sanatsal üretimleri okumak-izlemek, gözlem yapmak ve günlük basını takip etmek

Uygulama Soruları

- 1- Eş Seçiminin bir dizi kurallara sahip olduğunu kavradınız mı?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Cinsellik esas olarak biyolojik bir güdüdür ve insanoğlu bu biyolojik güdünün yol açabileceği düzensizlikleri, rekabet ve çatışmaları önlemek için birtakım normlar ve değerler sistemi oluşturmuştur. Toplumlarda bu ilişkileri düzenleyen kuruma *evlilik* adı verilir.

Aile ve evlilik birbirini tamamlayan iki temel kavramdır. Aile denilen sosyal birliğin kurulması için, bütün yolları kuralları içeren sosyal kuruma, evlilik denir. Lowie gibi bazı antropologlar, hem ailenin hem de evliliğin seksten kaynaklandığını, aile ve evliliğin biyolojik temel üzerine oturan üst yapı kurumu olduğunu söylerlerse de, daha sonraki çalışmalar göstermiştir ki aile ve evlilik için tek motivasyon seks değildir.

Evlilik, bir kadın ile bir erkeğin (*monogamy*) ya da bir erkekle birden fazla kadının (*polygyny*) ya da bir kadınla birden fazla erkeğin (*polyandry*) kültür tarafından uygun görülen, genellikle sonunda çocukların doğması beklenen cinsel ilişkisine verilen isimdir. Polygyny ve polyandry tiplerini içine alan bir terim olarak “polygamy” kullanılır.

Evrensel olmamakla birlikte, toplumlar dışı ve erkek üyeleri arasında doğumla sonuçlanacak cinsel bir ilişkiye izin vermeden önce bir evlenme ya da nikah töreni yaparlar. Törene *gelin* ve *güvey* olarak gelen adaylar, törenden *eş* (karı-koca) olarak çıkarlar. Evlilik cinsel ilişkiyi meşru hale getirmiş olur. Meşruluk çocuğu da kaplar.

Evlilik konusuna adımımızı attığımızda *eş seçimi* ve *eş seçimi ile ilgili kurallar normlar* dikkatimizi çeker. Dünyanın her yerinde eş seçimlerinde yasaklar üzerine kurulmuş kimi kısıtlamalar vardır. Bu yasaklardan evrensel olanı yakın akrabalar arasındaki seks ilişkisidir. Başka bir deyimle birbirine soy bağı ile bağlı bulunan ya da aynı soydan sayılan kimseler arasındaki, *cinsel ilişkiye* ya da *buna izin veren evliliğe Ensest (Fücur)* adı verilir. Tarih boyunca enseste izin verdiği bilinen toplumların sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Yapılan bir araştırmalara göre *ensest ilişkileri*, evrensele yakın bir düzeyde yasaktır.

Evlenmelerde, “bildik biriyle evlenme” sayılıştından hareketle dünyanın her yerinde eş seçmenin bir tercih olduğunu görürüz. Tercihli evlilikler, evlendirilecek çiftler arasında “tercih”, izin ve yasak kurallarına işlerlik kazandırır, bu kurallar doğrultusunda davranış ve eylemler oluşturur. Bu kuralların kesin belirlendiği yaşam biçimlerinde; evlenme olgusu, bireyler arası bir kontrat olması ötesinde aileler, kümeler, soylar arasında bağlayıcı nitelik taşır. Aile reisleri, yetkili ve etkin birer karar organlarıdır. Evlenmelerinde duygusal bağ ve romantizm yerine, çıkar ilişkileri, soy devamı, dirlik uyum ve mevcut uyumun sürdürülmesi geçerlidir. Bireysel tercih yerine, ailesel tercihlerle gerçekleşen ve aileler arası dayanışma, dirliğin pekiştirilmesini amaçlayan tercihli evlilikler, temelde çıkar esasına dayanır. Ekonomik uğraşları geleneksel tarımcı ve hayvancı olan kültürlerde yaygın olan bu tür evlenmeler yaşam biçiminin bir gereği olarak karşımıza çıkar. A- Beşik Kertme, B- Söz Alma-Söz Verme, C- Berdel

Evlilik, D- Taygeldi Evlilik, E- Baldızla Evlilik, F- Kayınbiraderle Evlilik, G- Kardeş Çocukları Evliliği, H- Bir Dizi Erkek Kardeşin Bir Dizi Bacılarla Bireysel Evliliği ve I- Oturakalma tercihli evlilikler arasında yer alır.

Başlık parası dünyanın pek çok ülkesinde görülen, evlenme ile ilgili kültür kalıplarından biridir. **Başlık parası;** evlenecek erkeğin ya da akrabalarının veyahut da klan üyelerinin kızın babası ya da akrabalarına veya klan üyelerine yaptığı, toplumdan topluma değişen hukuki ve toplumsal uygulamaları içeren genellikle **para, hayvan, takı, çeşitli ev ve süs eşyaları** niteliğindeki ödemelere verilen isimdir. Başlık parasının karşıtı bir uygulama ise **drahomadır**. Ödemeler gelinin ailesinden erkeğin ailesine yapılır.

Farklı kültürde başlığın var olması çeşitli antropologları bu uygulamanın fonksiyonları üzerinde çalışmaya itmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda başlığın aşağıdaki fonksiyonlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

- Başlık evlenip giden kızın tazminatıdır.
- Evliliğin güvenliğini sağlaması açısından da gelinin ailesi ile damadın ailesi arasında ekonomik bir bağ oluşturur.
- Çoğu kez genç kadının gittiği evde ona iyi davranılmasının bir garantisidir.
- Evlilikte istikrarı sağlar, boşanmayı önler.
- Çok eşli evlilikleri önler.
- Gelinin ailesine kızlarının yerine yeni gelinler alınmasını sağlar, alınan para ile gelinin erkek kardeşine eş alınır.
- Kadına ödenen başlık onun değerini düşürmez tam tersine yükseltir. Başlık kıza statü verir, Bazı topluluklarda, kabilelerinde romantik ilişkiler şerefsizlik sayılır. Başlık ödendiği zaman kadın daha şerefli olur. Fiyat ne kadar yükselirse kadının şerefi de o kadar artar.
- Başlık ile damadın babası, prestij satın almış olur. Aileye sosyal prestij sağlar.
- Evlilik yolu ile birleşen ailelerin sosyo-ekonomik statülerini belirtir.
- Eş statüdeki kişilerin evlenmesine yardım eder, toplumsal tabakalaşma sistemini korur.

SORULAR

1. Çocuğun fiziki babasının bilinmediği toplumlarda, kanuni bir evliliğin, kadına sosyal hak olarak tanınan bir *koca* sağladıktan başka, çocuğa da sosyal olarak tanınan bir *baba* sağladığını söyleyen antropolog aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Hiçbiri
- b) Malinowski,
- c) Mc Lenan
- d) Lubbock
- e) Murdock

2. Bir erkekle birden fazla kadının evliliğine ne isim verilir ?

- a) Polygyny
- b) Polyandry
- c) Monogamy
- d) Polygamy
- e) Hepsi

3. Birbirine soy bağı ile bağlı bulunan ya da aynı soydan sayılan kimseler arasındaki, *cinsel ilişkiye ya da buna izin veren evliliğe* ne isim verilir?

- a) Bu saçma bir sorudur. Dünya'daki kültürlerden hiçbirinde aynı soydan sayılan kimseler arasında, cinsel ilişki ya da buna izin veren evlilik yoktur.
- b) Bu tarz evliliğe Ensest (Fücur)denir.
- c) Monogam evlilik denir
- d) Poligam evlilik denir.
- e) Hiçbiri

4. Aşağıdaki toplumlardan hangisi Enseste izin vermiştir?

- a) Eskimolar
- b) Amerikan Yerlileri
- c) Avusturalya yerlileri
- d) Inca kraliyet ailesi
- e) Tarihte hiçbir toplum enseste izin vermemiştir.

5. Bir kişinin kendi grubu dışındaki biriyle evlenmesine verilen isim nedir?

- a) Monogamy
- b) Exogamy
- c) Endogamy
- d) Homogamy
- e) Heterogamy

6. Aşağıdaki beyanlardan hangisi tercihli evliliklerin nedenleri- amaçları arasında sayılmaz?

- a) Aileler arası dayanışma, dirliğin pekiştirilmesini amaçlar.
- b) Ailede otoriteyi sağlamak
- c) Toprağın bölünmesini engellemek,
- d) Güçleriyle, üretime doğrudan katılan üretken bireyleri denetleme isteği
- e) Yukarıdaki beyanların hepsi tercihli evliliklerin amaçları ve nedenleri arasında yer alır.

7. Kocasını kaybeden dul kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesine ne isim verilir?

- a) Levirate
- b) Sorarat
- c) Polygyny
- d) Polyandry
- e) Hiçbiri

8. Evlenecek olan bir erkek aşağıdaki hangi akrabası/akrabaları ile evlenirse paralel kuzen evliliği yapmış olur?

- a) Amca Kızı / Dayı Kızı
- b) Amca Kızı / Hala Kızı
- c) Teyze Kızı / Amca Kızı
- d) Teyze Kızı / Hala Kızı
- e) Dayı Kızı / Hala Kızı

9. Başlıkla ilgili aşağıdaki beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) **Başlık parası;** evlenecek erkeğin ya da akrabalarının veyahut da klan üyelerinin kızın babası ya da akrabalarına veya klan üyelerine yaptığı ödentidir.
- b) Başlık parasının karşıtı bir uygulama ise **drahomadır.**
- c) **Başlık , para, hayvan, takı, çeşitli ev ve süs eşyaları** olabilir.
- d) Eskimo gruplarında başlık adeti hiç yoktur.
- e) Başlık, kızın emeğinin önemli olduğu kültürlerde yaygındır.

10. Aşağıdakilerden hangisi “Başlık Parasının” fonksiyonu değildir.

- a) Başlık evlenip giden kızın tazminatıdır.
- b) Evlilikte istikrarı sağlar, boşanmayı önler.
- c) Kızın güzelliğinin tazminatıdır.
- d) Çoğu kez genç kadının gittiği evde ona iyi davranılmasının bir garantisidir.
- e) Çok eşli evlilikleri önler.

CEVAPLAR: 1) B, 2) A, 3) B, 4) D, 5) B, 6) E, 7) A, 8) C, 9) D, 10) C

9. AİLE, HANE BİRLİĞİ, AKRABALIK VE SOY

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9. AİLE, HANE BİRLİĞİ, AKRABALIK VE SOY

9.1. Akrabalığın Elemanları

9.2. Aile ve Hane

9.3. Akrabalık ve Soy

9.4. Akrabalık Kategorileri

9.5. Ebeveyn, Kardeş ve Yeğenler

9.6. Akraza Adlandırma Sistemleri

9.6.1. Hawaii Sistemi

9.6.2. Eskimo Sistemi

9.6.3. Sudan Sistemi

9.6.4. Omaha Sistemi

9.6.5. Crow Sistemi

9.6.6. Iroquis Sistemi

9.7. Akrabalık Temelli Gruplar ve Soy

9.7.1. Soy

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-) Akrabalık ilişkilerinin toplumun işleyişini destekleyecek tarzda nasıl işlediği üzerinde duran kuran aşağıdakilerden hangisidir ?

- A-)Evrimsel Kuram
- B-)Yapısal İşlevselci Kuram
- C-)Difüzyonist Kuram
- D-)Çatışmacı Kuramlar
- E-)Hiçbiri

2-) Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'deki Sanal Akrabalık türleri arasında yer almaz?

- A-)Kan Kardeşliği
- B-)Süt Anne
- C-)Ahiret Kardeşliği
- D-)Kirvelik
- E-)Yukarıdakilerin hepsi Türkiye'deki Sanal Akrabalık türleri arasında yer alır.

3-) Aşağıda "hane" ile ilgili verilen beyanlardan hangisi yanlıştır?

- A-)Hane ekonomik bir birliktir.
- B-)Hane halkı her zaman bir aileyi içerir.
- C-)Bir aileyi oluşturan fertler, ayrı yerlerde bulunup, birden fazla hane halkı meydana getirebilirler.
- D-)Hane aynı kazandan yemek yiyen kişilerin meydana getirdiği gruptur.
- E-)Her hanenin bir hane başkanı vardır.

Cevaplar: 1-B 2-E 3-B

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Akrabalığın Elemanları	Akrabalığın Elemanlarının neler olduğunu öğrenmek	Türk Medeni Kanunu inceleyerek ve Farklı Kültürlerde Akrabalık ve Aile ile ilgili yapılmış çalışmaları okuyarak
Aile ve Hane	Hane ve Aile kavramları arasındaki farkı kavramak ve Ailenin Fonksiyonlarını öğrenmek	Kişinin kendi ailesi ve etrafındaki ailelerle ilgili gözlem yaparak
Akrabalık ve Soy	Akrabalık ve Soy Kavramlarını kavramak; Akrabalık sistemleri ve Yerleşim modelleri arasındaki ilişkiyi öğrenmek	Akrabalıkla ilgili çalışmaları okuyarak ve gözlem yaparak
Akraba Adlandırma Sistemleri	Farklı Kültürlerdeki akrabalık sistemlerini öğrenmek	Farklı akrabalık sistemlerinin şemalarını ve kişinin kendi akrabalarını gösteren şemaları çizerek.

Anahtar Kavramlar

- Affinal (Sıhrî Hısımlık) İlişki,
- Consanguinal (Consanguinity) İlişki,
- Pseudokin (Sanal) Akrabalık,
- Babayerli (Patrilocal Residence,
- Virilocal Residence),
- Anayerli (Matrilocal),
- Dayıyerli (Avunculocal Residence),
- Birleşik Aile, Babaerkil (Patrilineal),
- Anaerkil (Matrilineal)

Giriş

Antropologlar akrabalık olgusunu, bir başka konudan çok daha fazla incelemişlerdir. Bunlar son derece karmaşık akrabalık ilişkilerinin gösterildiği grafik ve çizelgeler, semboller ve formüller içeren ayrıntılı çalışmalardır. Bu çalışmalarda antropologların insan davranışlarını analizini yapmanın yanında mistik ritüelleri canlandırmaya, anlatmaya çalıştıkları da görülür. Yapılan çalışmaların konularını birbirine oranlarsak, sosyologların sosyal statü kavramına harcadıkları zaman kadar, antropologlarında akrabalık ilişkisi üzerinde yoğunlaştıklarını görürüz. Bunun en önemli nedeni; gerek akrabalık gerekse tabakalaşmanın düzenli, sık sık karşılaştığımız genellenebilen ve test edilebilen tekrar tekrar olagelen davranışlar olmasıdır. İlk antropologlar dünyanın pek çok toplumunda birbirinden farklı, fakat aynı şekilde sınıflanmış akrabalık örgütleri bulmuşlar ve temel akrabalık terminolojisi keşfetmişlerdir. Bu farklı tipleri evrimsel bir şema içinde sunmaya çalışmalarına rağmen akrabalık sisteminin karmaşık yapısının ekonomi, politika, psikoloji ve cinsel davranış gibi diğer alanlarla ilişkili olduğunu anlamışlardır.

Ancak günümüzde akrabalık kavramı antropolojide önemli kabul edilmekle birlikte, üzerinde uzlaşmış bir bütünsel yaklaşımdan söz edilemez. Antropolojide akrabalık konusundaki fikirler, onu “biyolojik bir mutlak kabul etmekten, kültürler arası ortak bir akrabalık kavrayışının mevcut olmadığı “akrabalık” kavramının antropolojik bir “imal” olup, antropologların akrabalık konusundaki Batılı kavramları Batılı-olmayan toplumlara dayattığı görüşüne dek çeşitlilik göstermektedir.

Akrabalığın antropolojinin temel ilgi haline getiren ilk antropolog, onun geleneksel toplumların başlıca örgütlenme ilkesi olduğunu düşünen evrimci antropolog Lewis Henry Morgan olmuştur. Morgan ve bir dönem antropologları için akrabalık ve soy ilişkileri, günümüzde farklılaşmış kurumlar tarafından yerine getirilen pek çok işlevin (ekonomi, politika, eğitim, din vd.) kaynaştığı bir odaktı. Evrimci antropologlara göre geleneksel toplumdaki modern toplumlara geçiş, akrabalığın işlevlerinin çoğunu uzman kurumlara devretmeyi getiriyordu. 19. Yüzyılın evrimci literatürü, ana-yanlı soyun mu, ata yanlı soyun mu, ailenin mi, gens'in (soy grubu) mi önce ortaya çıktığına ilişkin geniş bir tartışma literatürüne sahiptiler.

Avrupa'da işlevselci ve yapısal işlevselci yaklaşımlar ise, ailenin evrimini kurgulamaktansa, akrabalık ilişkilerinin toplumun işleyişini destekleyecek tarzda nasıl işlediği üzerinde durmuşlardır. Britanya sosyal antropolojisi, böylelikle uzun süre, soy kuramı olarak tanımlanabilecek bir alanı eksen olarak kabul etmiştir.

Soy kuramı, Afrika'da özellikle dallanan soy örgütlenmesine dayanmakta idi. Bireylerin farklı sorunlarda farklı konumdaki akrabalarıyla birlikte davrandığı bu modele dayanan yapısal-işlevselci antropologlar, genellikle tek hatlı ve tek yerli soy grubu aidiyetini toplumsal yapının temeli olarak görmekteydiler. Ancak gerek Afrika dışı kabilelerde yürütülen araştırmalar, gerekse Afrika'daki dallanan soy örgütlenmelerine dayalı toplumlarda bireylerin soy ilişkilerini antropologların kurguladığından çok daha esnek şekilde kullandıklarının anlaşılması, “soy kuramı”nı aşındıracaktı.

9.1. Akrabalığın Elemanları

Akrabalık, kandaşlıktan, yani soy ilişkilerinden ibaret değildir; aynı zamanda, en azından Levi-Strauss'dan bu yana bir "ittifak" biçimi kabul edilen evliliği de kapsar. Çocuklar ve ebeveynlerden oluşan çekirdek aile, hemen hemen bütün toplumlarda akrabalığın temelidir, fakat organizasyon ve üyelerin davranışı Amerikalı ve Avrupalıların beklediklerinden hayli değişiklik gösterecektir. Örneğin, çekirdek aile büyük bir grubun ayrılmaz parçası olarak kadının annesinin evinde yaşayabilir akraba ebeveynlerden daha önemli olabilir ya da çocukları yetiştirebilir, ailenin ekonomik yükümlüğü de her zaman babanın sorumluluğunda değildir. Eggen bu konuda pek çok örnekler verir. Bu örneklerde yukarıdaki gibi farklı davranışlar görülürse de, çekirdek ailenin yapısı değişmez. Çekirdek aile bütün akrabalık sistemleri için bir başlangıç noktasıdır. Çekirdek aile iki farklı ilişki tarafından biçimlendirilir. Ebeveynlerin evlilik bağı "affinal"(sihrî hısımlık) ilişki olarak isimlendirilir. Evlilik yoluyla oluşturulmuş yasal bağıdır. Bir adam, evlilik yolu ile yalnızca eşiyile değil, eşinin ebeveynleri, erkek ve kız kardeşleriyle de sihrî hısımlık oluşturur. Ebeveynler çocuklarına farklı bir yolla bağlanırlar. Sosyal bilimciler bu biyolojik bağı "consanguinal" (consanguinity) ilişki (kan akrabalığı) şeklinde tanımlarlar. Kısaca çekirdek aile sihrî (evlilik ya da yasal yolla oluşan) akrabalık ile kan akrabalığından (biyolojik) meydana gelir. Tüm insanlar bu farklılıkları kısmen kullandıkları akrabalık terimleri ile ortaya koymuşlardır. Yine bu insanlar sihrî bağların bir mukavele ile oluştuğunun, gerektiğinde bozulabileceğinin bilincinde olup, kan bağı ile oluşan bağların doğumla oluştuğunu ve kırılmayacağını farkındadırlar. Nihayet, biyolojik bağların yasal bağlara dayandığını ve genel olarak ebeveynleri evli olmayan çocuklarla ebeveynleri evli olan çocuklardan farklı statüde olduklarını bilirler. Pek çok toplumda üçüncü bir akrabalık türüne; pseudokin (sanal) akrabalığa rastlanır. Fictive (hayali) ilişkiler bir tür sanal akrabalıktır; evlat edinilmiş çocuklar bunun örneğidir. Bazı toplumlarda esirler hayali bağlar ile akrabalık sistemi içinde toplumla bütünleştirilmiştir. Bir başka sanal ilişki törensel akrabalıktır. Latin Amerika toplumlarında, "comprazgo" sistemi ya da tanrısal birlik akrabalık sistemleri içinde çok önemli bir yer tutar. Yine dünyanın pek çok yerinde insanlar (erkekler) törensel bağ ile kan kardeşi olurlar. Sanal ilişkiler Pitt-Rivers tarafından incelenmiştir. Araştırmacıların inceleyebilecekleri konuyla ilişkili bir başka sorun, bazı istisnai toplumlarda çekirdek ailenin bulunmayışıdır, istisnalar nadiren bir kuralın doğruluğunu tespit edebilirler, ancak genel olarak olayı daha geniş çapta anlamamızı sağlarlar. Çekirdek ailenin bulunmadığı, toplumlara verilen en iyi bilinen örnek Hindistan'daki Nayar'lardır. Nayar'lar da ailenin çekirdeğini anne ve annenin çocuğu oluşturmaktadır. Tabii ki Nayarlar'da da oldukça çeşitlenmiş bir aile yaşamı bulunmaktadır, fakat aile biçimi alışılmışın dışındadır ve burada çekirdek ailenin varlığı, yukarıdaki açıklamalar ışığında tartışılabilir bir sorundur.

9.2. Aile ve Hane

Ebeveyn (anne-baba) ve çocuklardan oluşan en küçük akraba-temelli toplumsal birime aile denilir.

Nimkoff, "aile karı-koca ve çocuklardan veya sadece karı kocadan kurulu az veya çok devamlılık gösteren bir birliktir" derken ailenin şu fonksiyonuna dikkat çeker.

1)Seks

- 2) Sekse bağımlı olarak belki üreme
- 3) Üremenin sonucu muhtemelen sosyalizasyon

Nimkoff'un tanımında dikkati çeken ikinci nokta aileye iki temel özelliğın verilmiş olmasıdır. Bunlar a) Ailenin birlik olması, b) Sürekliliğinin olmasıdır.

Lowie, "aile, evlilik kurumu ile çevrilmiş, birbiri ile ilişkili bir birliktir" derken ailenin sosyal olarak tasvip gören bir seks ilişkisinden oluştuğunu belirtir.

R. Brown'nın elementer tip dediğı aile karı koca ve çocuklardan oluşur. Çocuk kavramından fizyolojik olarak değil aynı zamanda sosyolojik olarak da bahsedildiğinden evlat edinilmiş çocuklarda aile içinde sayılır. Böylece aile tanımı yapılırken çok katı olmamak, bütün koşulları dikkate almak gerektiğine işaret edilmektedir.

Murdock "aile tipik olarak evli bir erkek ve kadınla çocuklardan oluşur. Bazen de diğerler bu gruba katılabilir" şeklinde bir tanım getirmektedir. Bu tanım çerçevesinde dört fonksiyona işaret eder.

- 1) Seks
- 2) Üreme
- 3) Sosyalizasyon
- 4) Ekonomik Kooperasyon

Ogburn ise daha çok geleneksel kabul edebileceğimiz tip geniş aileler için şu fonksiyonların rol oynayabileceğini ileri sürmüştür.

- 1) Ekonomik Görev
- 2) Prestij Sağlama Görevi
- 3) Eğitim / Sosyalizasyon
- 4) Koruyucu Görev
- 5) Dini Görev
- 6) Boş Zamanları Değerlendirme Görevi
- 7) Üreme Görevi ve Psikolojik Görev

Aile tanımlarından ve sıralanan bu fonksiyonlarındaki farklılık zaman içinde değişen aile yapılarına (biçimlerine) bağılı olarak ortaya çıkar. Geleneksel toplumların tipik aile biçimi diyebileceğimiz geniş ailenin fonksiyonları olarak yukarıda sayılan fonksiyonlara karşılık Parsons, Günümüz Avrupa - Amerika dünyasında yaygın olan çekirdek aileye yalnızca iki temel görev yüklemektedir.

- 1) Üreme ve Sosyalizasyon
- 2) Psikolojik İhtiyaç ve Dayanışma

Parsons bunlara ilave olarak çağdaş dünyamızda çekirdek ailenin temel aile tipi olduğunu ve tip ailenin toplumda izole olmuş, toplumdan yalıtılmış bir birim olarak kabul edebileceğini söyler. Oysa Parsons'ın yaşadığı dünyada yapılan aileye ilişkin çeşitli çalışmalar, onun teorik seviyedeki bu öngörüsünün tutarlı olmadığını göstermiştir. Yine bu

çalışmalar, çekirdek aile bireylerinin orientasyon aileleri ile yakın ilişkide bulduklarını göstermiştir. Özellikle evli kız çocuk ile annesi arasındaki bağın son derece güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada aile antropolojisi ile ilgili çalışmalarda çok sık kullanılan iki terimi açıklamak gerekmektedir. Orientasyon ailesi (anne-baba ailesi, family of orientation) ile evlilik ailesi (family of procreation)

Her yetişkin kişi eğer evli ise iki aileye sahiptir denilebilir. Bunlardan ilki oriente olduğu, yani içinde doğduğu, büyüdüğü, sosyalize olduğu anne, baba, kız ve erkek kardeşlerinden meydana gelen ve kan bağı ile bağlı olduğu orientasyon ailesidir. Diğeri ise, evlilik bağı ile oluşturduğu, kendi yarattığı, eşi ve çocuklarından oluşan evlilik ailesidir. Evlilik ailesinde eşlerden biri yolu ile edinilen akrabalar ise sıhri hısımları oluşturmaktadır. Orientasyon ailesi çocuklar yolu ile dikey ve yatay genişletilebilecek, akrabalar ise kan bağı ile bağlı olunan ve olunmayan akrabalar olarak sınıflandırılabilir.

Çekirdek aileye benzer sorumlulukları paylaşan ve aynı hanede oturan ya da oturmeyen akraba olan ve olmayan başkaları da eklenebilmektedir. Bu genişlemenin kast ettiği aile biçimine ise *geniş aile* adı verilir.

Geniş aileler, en azından iki farklı kuşağa mensup iki ya da daha fazla ailenin bir arada yaşadığı modellerdir. Babayerli (patrilocal residence, virilocal residence) geniş aile, bir erkek, karısı, oğulları ve gelinleriyle torunlardan oluşmaktadır. Anayerli (matrilocal residence) geniş aile, bir kadın, kocası, kızları, damatlarıyla torunlarından oluşur. Dayıyerli (avunculocal residence) geniş aile ise bir erkek, onun kız kardeşinin oğulları, eşleri ve çocuklarından oluşur. Bir de aynı kuşaktan iki akraba erkeğin (en yaygın biçimiyle kardeşlerin) eş ve çocuklarıyla aynı haneyi paylaştığı *birleşik aile grupları* vardır. Anılan aile tipleri sonuçta ideal tiplerdir. Gerçek hayatta birden fazla aile tipi yan yana ya da iç içe bulunabilir. Aile grubunun hangi tipte olacağı, içinde yer aldığı toplumsal çevrenin koşullarıyla, örneğin köyün boyutuyla, buradaki ayrışmalarla, evlilerin ilişki ağlarıyla ve burada ne kadar yaşadıklarıyla bağlantılıdır.

Hane ise ; “aile şeklinde aynı yerde yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen kişilerin meydana getirdiği gruptur.” Özetle ekonomik bir birliktir. Hane halkının her zaman bir aileyi içermesine gerek yoktur. Yani hane halkı bir aileyi içerir veya içermez, eğer ederse bu ailenin herhangi bir şekli olabilir. Aile olabilmek için de bu üniteyi meydana getiren fertlerin birlikte yaşamasına ihtiyaç yoktur. Başka kelimelerle bir aileyi oluşturan fertler, ayrı yerlerde bulunup, birden fazla hane halkı meydana getirebilirler.

9.3. Akrabalık ve Soy

Akrabalık, soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak kabul edilmiş toplumsal ilişkiler sistemidir. İnsanın toplumsal bir varlık olarak yaşamaya başlamasından beri akrabalık ilişkileri evrensel bir önem taşır. İstisnasız bütün insan toplumları, herhangi bir akrabalık

sisteminin varlığını, meşruluğunu ve değişen ölçülerde yaptırımcı gücünü kabul ederler. Bu evrenselliğin nedenleri, bir ölçüde biyolojiktir. Ancak biyolojik gereklilikler akrabalık için bir temel oluşturmakla birlikte, insanların akrabalığı tanımlama, anlamlandırma ve toplumsal ilişkilerde kullanma tarzları sosyo-kültürel kaygılarla belirlenir. Farklı toplumlarda, aynı biyolojik -ya da evlilik- ilişkilerine sahip insanlar, farklı adlandırılabilir ve sınıflandırılabilir.

Akrabalık insan toplulukları için iki temel işlevi yerine getirir. Birincisi, statü ve mülkiyetin bir kuşaktan diğerine aktarılması, yani mirasın düzenlenmesidir. Bu düzenlemenin biçimleri toplumdan topluma, kültürden kültüre değişir. Bütün toplumlarda bireyin ölümünden sonra geriye bıraktığı bir şeyler vardır. Bırakılan şeylerin (terekenin) paylaşılması ya da belli kişilerce elde edilmesi sırasında ortaya çıkabilecek kargaşayı önlemek için bütün kültürler, toplumsal ve maddî mirasın aktarımına ilişkin kurallar geliştirmişlerdir. Mirasın aktarılmasında temel kural, mirasın büyük oranda akrabalık sistemi içinde ve akrabalık sistemi tarafından el değiştirmesidir.

Akrabalığın ikinci temel işlevi, toplumsal grupları oluşturması, insanlar arasında dayanışmanın sağlanması ve grubun sürekliliğinin sağlamasıdır. Bu süreklilik akrabalık sistemi içinde ortaya çıkan otorite mercileri yoluyla sağlanır. Bu otorite, soyun izlenme ilkesine göre sistem içindeki en büyük erkeğin (babaerkil patrilineal) ya da en büyük kadının (anaerkil matrilineal) elinde olabilir.

9.4. Akrabalık Kategorileri

Birbirinden ayrı olan ama karşılıklı ilişkisi bulunan iki akrabalık türü söz konusudur: Bunlardan biri *kandaşlıktır*. Kandaşlık biyolojik temelli bir soy akrabalığıdır; hısımlık ise evlilik yoluyla edinilmiş akrabalıktır. Ancak her toplum kandaşlığı farklı biçimde tanımlar. Bazı toplumlarda çocuk yalnızca anasıyla kandaş sayılırken, bazılarında yalnızca baba kandaşlığı kabul edilir.

9.5. Ebeveyn, Kardeş ve Yeğenler

Bütün akrabalık sistemlerinde ebeveynlerle çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişki olmak üzere iki temel ilişki vardır. Bunlar en yakın biyolojik ilişkiler olmakla birlikte, biyoloji bu ilişkilerin yalnızca temelini oluşturur; tanımlamalar ise kültürelidir. Modern Batı toplumlarında, biyolojik baba, toplumsal ve yasal olarak tanınan baba ile annenin kocası arasında bir ayırım yapılmaktadır. Bu üç statü aynı kişide toplanabilir, ancak bu zorunlu değildir. Çiftler boşanıp yeniden evlendiğinde, kategorilere açıklık getirmek üzere *üvey baba* ve *gerçek baba* kategorileri kurulur. Başka toplumlarda bu durum daha karmaşık hale

gelebilir. Örneğin Nuer’lerde kadınlar, hatta ölümler bile toplumsal baba rolünü üstlenebilir. Kardeş tanımları da aynı ölçüde karmaşık olabilir. Modern Batı toplumlarında kardeşlik genellikle aynı anne-babadan olmak gibi bir kandaşlık ilişkisine dayanmakla birlikte, boşanma sonucunda yeni haneye katılan ya da evlat edinmeyle ortaya çıkan kardeşlikler söz konusu olabilir. Çoğuşlilik durumunda da farklı bireylerden doğan çocuklar birbirinin kardeşi sayılır. Bizim gibi bazı toplumlar kardeşleri ait oldukları yaş grubuna göre ayırt ederek isimlendirir: Ağabey, abla gibi... Bazı başka toplumlarda (örneğin Cheyenne Kızılderililerinde) ise erkek kardeş ile bütün erkek yeğenler ya da kız kardeş ile bütün kadın yeğenler (kuzinler) aynı terimle anılarak kardeş sayılır. Yeğenlik (yani kardeş çocukları kategorisi) ve kuzenlik de (yani amca, hala, teyze, dayı çocukları kategorisi) temel akrabalık sistemi unsurlarıdır. Bazı toplumlarda *çapraz kuzenler* (karşıt cinsiyetten kardeşlerin çocukları) ile *paralel kuzenler* (aynı cinsiyetten kardeşlerin çocukları) ayırt edilir.

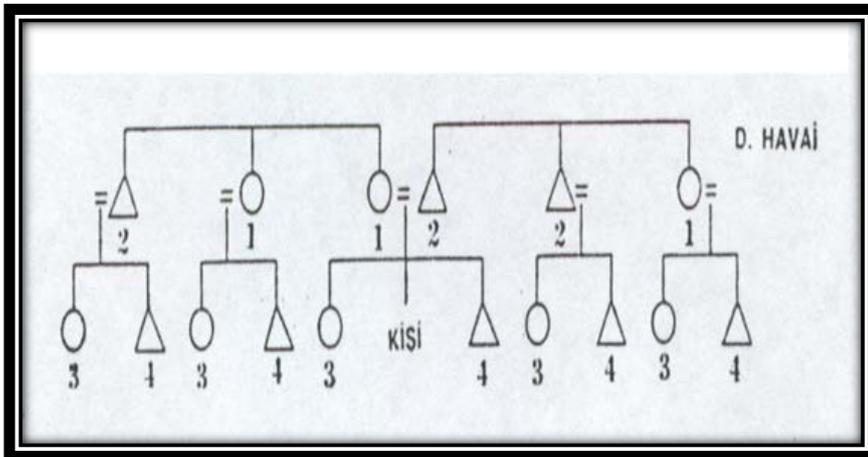
9.6. Akraba Adlandırma Sistemleri

Çok sayıda akraba adlandırma düzeni vardır. Buna karşılık antropologlar, bu düzenleri bazı örnek sistemler altında birleştirmişler ve altı sistem önermişlerdir.

9.6.1. Hawaii Sistemi

En az sayıda terimi kapsayan en yalın akrabalık sistemidir. Aynı kuşakta yer alan ve aynı cinsiyetten olan bütün akrabalar aynı adla anılırlar. Bütün kadın kuzenler kız kardeş, bütün erkek kuzenler ise erkek kardeş olarak anılır. Aynı şekilde anne-babanın kuşağında yer alan bütün akrabalar için, sadece cinsiyetlerine göre ayrışacak şekilde aynı terim kullanılır. Kuzen evlilikleri genellikle yasaktır.

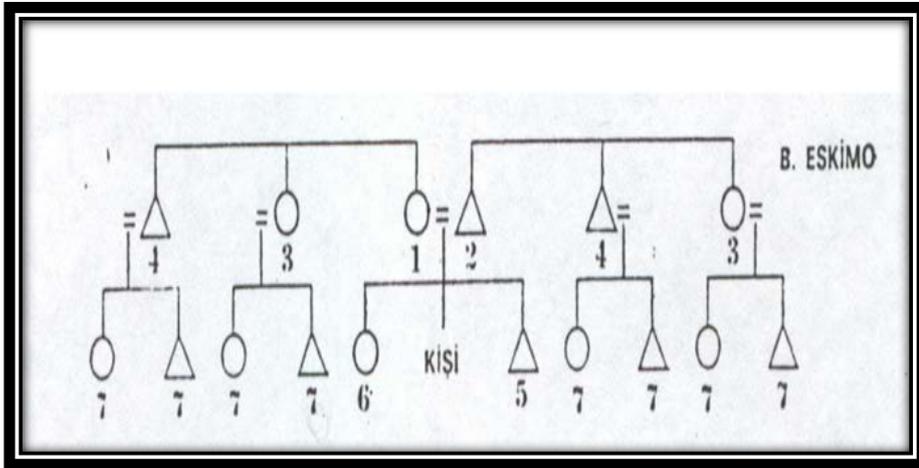
Şekil:1 Hawaii Sistemi

9.6.2. Eskimo Sistemi

Batılılar tarafından Eskimo adı verilen ve Kuzey Kanada ve Grönland'ın Kuzey Kutup sahasına yakın bölgelerinde yaşayan İniut toplumuyla Kuzey Amerika'da yaşayan bazı Kızılderili kabilelerinde geçerli olan bu akrabalık sisteminde kuzenler, erkek ve kız kardeşlerden ayırt edilerek isimlendirilmekle birlikte, bütün kuzenler aynı akrabalık kategorisi içinde yer alır. Ebeveynlerin kız ve erkek kardeşleri ebeveynlerden ayrı bir kategoriye teşkil ederler, ancak cinsiyetlerine göre ayrı adlarla anılırlar. Bununla birlikte, örneğin amca ile dayı ya da hala ile teyze arasında bir ayrım söz konusu değildir. Anne, baba, kız ya da erkek kardeş terimleri yalnızca çekirdek aileye mensup kişiler için geçerlidir. Kişinin mensubiyeti bakımından anne ve baba tarafı arasında bir ayrım yoktur.

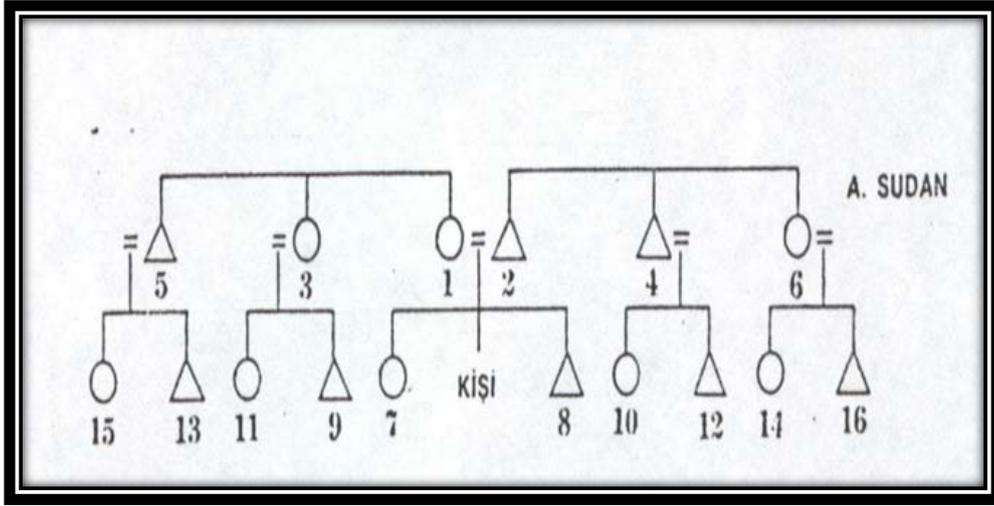
Şekil:2 Eskimo Sistemi

9.6.3. Sudan Sistemi

Sudan sistemi, bütün sistemler arasında en fazla ayrım içeren sistemdir. Burada bütün kuzenlere farklı bir ad verilmektedir. Bu sistemde amca, hala, dayı ya da teyze çocuklarının her biri, kız ya da erkek oluşlarına göre ayrı bir adla anılır. Babayanlı soya göre örgütlenmiş ve karmaşık bir iş bölümüne, belirgin bir toplumsal tabakalaşmaya sahip toplumlarda görülür.

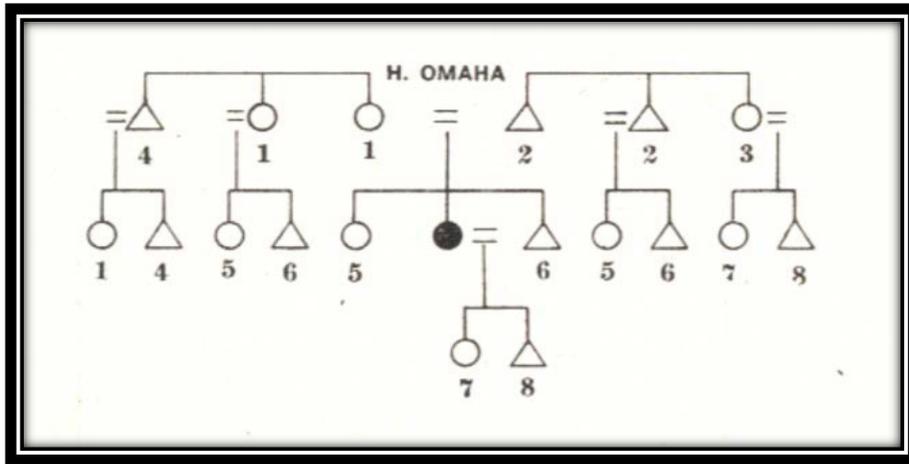
Şekil:3 Sudan Sistemi

9.6.4. Omaha Sistemi

Adını Omaha Kızılderili kabilesinde görülmesi nedeniyle oradan alan bu sistem babayanlı soyla ilişkilendirilmektedir. Bu sistemde aynı kuşaktan birkaç akraba için aynı terim kullanılır: örneğin baba ile amca, anne ile teyze aynı adla anılır. Benzer biçimde erkek kardeşlerle paralel erkek kuzenler, kız kardeşlerle paralel kız kuzenler aynı adla anılır. Ancak anayanlı ilişkiler söz konusu olduğunda, kuşak farkı pek gözetilmeden, anne, teyze ve dayının kızı ile dayı ve dayının oğlu aynı adı almaktadır.

Şekil:4 Omaha Sistemi

9.6.5. Crow Sistemi

Omaha sistemindeki anayanlı örüntüye benzediği söylenebilir. Babanın anasoyundaki akrabaları (baba, amca, halaoğlu ile hala ve halakızı) cinsiyetlerine göre aynı adla anılırken ana yanındaki akrabalar arasında kuşak farkları gözetilir. Buna uygun olarak, kişinin annesi ve teyzesi aynı adla, kız kardeşi ve paralel kız kuzenleri aynı adla, erkek kardeşiyle paralel erkek kuzenleri aynı adla anılırlar.

Şekil:5 Crow Sistemi

ölçekli toplumlarda genellikle grupların oluştuğu en önemli ya da tek araçtır. Karmaşık toplumlarda akrabalığın bu anlamdaki rolü çok daha sınırlıdır.

Akrabalık grupları, yardımlaşma, saldırma ya da savunma, törensel birlikler oluşturma, siyasal bir grup, lobi grubu ya da idareci bir klik olma türünden işlevler ve amaçlar yüklenebilir, bu amaç ve işlevler etrafında örgütlenebilir. Bunların yanı sıra akrabalık temelli bir grubu, ekonomik bir birim olarak da görebiliriz. Küçük ölçekli toplumlarda akrabalık toplulukları genellikle ortak mülk sahibi birimlerdir. Bu ortak mülk toprak, hayvan, törensel araç ve gereçler ya da kolektif mülkiyetin başka bir konusu olabilir. Toplum karmaşılaştıkça ortak mülkiyet ilişkileri de gevşer ve ortak mülkiyet alanı aile birimine kadar daralır, sonra orada da gevşer ve modern pozitif hukuktaki bireysel mülkiyet biçimine dönüşür. Akrabalık temelli gruplar büyük ölçüde soy esasına göre örgütlenir.

9.7.1. Soy

Soy kavramı, kişiyi atalarına bağlayan, toplumsal ve kültürel olarak tanınmış bağları ifade eder. Kavram, ortak bir erkek ya da kadın ataya dayalı akraba grubu olarak tanımlanabilir. Soyun toplumdaki rolü, kültürden kültüre tanımlanmasında değişiklikler görülür. Antropologlar soyun belirlenmesinde birkaç ilke saptamışlardır. Bu ilkeler toplumsal yaşamı biçimlendirmede önemli birer rol oynayan etkenlerdir. Soy ilişkileri, birçok toplumda kişinin toplum içinde üstlendiği rolleri, kamusal alandaki etkisini ve katılım biçimini belirler. Soyun toplumsal ilişkilerde rolü ve belirleyiciliği bazı kültürlerde çok güçlüdür. Özellikle atalara tapmaya dayanan dinsel yaşamları olan toplumlar, zenginlik ve siyasal iktidarın dağılımında soy ilişkilerine birincil bir rol tanır. Örneğin Afrikalı Nuer'ler arasında en önemli servet biçimi olan sığır miras alma tamamen soy içinde, babadan oğula veya erkek kardeşten erkek kardeşe aktarılma biçiminde gerçekleşir. Birçok küçük ölçekli toplumda toprak soy mensuplarının ortak mülkiyeti altındadır. Soy üyeleri, bu nedenle iktisadî temelde de ortaktırlar ve iş birliği yaparlar. Bu iş birliğini düzenleyen ve toplumdaki rolü belirleyen çeşitli kültürel düzenlemeler vardır. Bu düzenlemeler içinde sıklıkla rastlanan dayanışma biçimleri göze çarpar. Maddî durumu daha iyi olanlar, diğerlerini destekler; yoksul, sakat ya da yaşlılara soy içinde bakılır. Ancak aşırı ölçüde genişlemiş olan ya da üyeleri arasında gerilim ve çatışmanın söz konusu olduğu soylar, bölünme eğilimi taşırlar. Buna bağlı olarak soyların küçük alt birimlere ayrıldığı görülmektedir. Nijerya'daki Tiv toplumu buna örnektir. Alt soylar arasındaki ittifak ve rekabet ilişkileri, bu alt soyların birbirlerine akrabalık ilişkileri bakımından yakınlık dereceleriyle bağlantılıdır. Ortak ata bakımından birbirine yakın olanlar, diğerlerine karşı ittifaklar oluştururlar. Ancak soyun bölünmesi bazen de ortak soydan olma bilincinin yok olmasına neden olabilir. Böyle durumlarda soy, ancak birkaç kuşak veya sadece yaşayan kuşaklar boyunca izlenebilmektedir. Bir soyun alt soylara mı ayrılacağı yoksa kopuşla büsbütün ayrı soyların mı ortaya çıkacağı, soyun içinde yer aldığı ekolojik ve siyasal çevrenin etkisi altındadır. Soyun içindeki nüfus artışı, eğer doğal çevrenin olanakları tarafından karşılanamayacak duruma gelirse, soy dış çevreye doğru yayılma eğilimi içine girecektir. Eğer bu yayılmanın sınırı, başka bir toplumsal çevre tarafından engellenecek bir noktaya ulaşmışsa, bu siyasal engele karşı soy içindeki

kesimler arasında ittifak ilişkileri sürecektir. Böyle bir engelin olmadığı barış durumlarında, nüfus artışı nedeniyle soy içinden bölünerek ortaya çıkan alt kesimler özerk bir varoluş izlemeyi tercih edecek, savaş tehdidi ise bu özerk grupları yeniden bir araya getirecektir. Dış tehdidin görece az olduğu veya hiç olmadığı hallerde ise çoğunlukla soy içinde kopuşlar ve özerk başka soyların doğuşu söz konusudur. Belirlenmiş soy ilkelerine göre belirli biçimlerde izlenen soy çizgileri, kişilerin toplumsal konum, kamusal katılım gibi birçok ilişkisine belirli sınırlar getirir. *Tek hatlı soy*, en kısıtlayıcı olandır. Burada sadece erkeğin ya da sadece kadının soy çizgisi izlenir. Erkek soy çizgisine *babayanlı*, kadın soy çizgisine ise *anayanlı soyadı* verilir. Bazı kültürlerde soy her iki yandan da izlenir: bunlara *çift hatlı soy* denmektedir. Bu gibi durumlarda, her iki soy çizgisi farklı amaçlarla izlenir. Bazı toplumlarda ise her iki soy çizgisi de kabul edilmekte, hangisini seçeceği, kişinin isteğine bırakılmaktadır. Başka bazılarında ise kadınlar anayanlı soyu, erkekler ise babayanlı soyu izler; buna da *paralel soy çizgisi* denmektedir.

Uygulamalar

Öğrenci bu bölümün sonunda kendi akrabalarını gösteren soy ağacını çizmelidir.

Uygulama Soruları

- 1- Orientasyon ve Evlilik ailenizin üyelerini gösteren akrabalık şemasını (diyagramını) çizebildiniz mi ?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Antropologlar akrabalık olgusunu, bir başka konudan çok daha fazla incelemişlerdir. Bunlar son derece karmaşık akrabalık ilişkilerinin gösterildiği grafik ve çizelgeler, semboller ve formüller içeren ayrıntılı çalışmalardır. İlk antropologlar dünyanın pek çok toplumunda birbirinden farklı, fakat aynı şekilde sınıflanmış akrabalık örgütleri bulmuşlar ve temel akrabalık terminolojisi keşfetmişlerdir. Bu farklı tipleri evrimsel bir şema içinde sunmaya çalışmalarına rağmen akrabalık sisteminin karmaşık yapısının ekonomi, politika, psikoloji ve cinsel davranış gibi diğer alanlarla ilişkili olduğunu anlamışlardır. Ancak günümüzde akrabalık kavramı antropolojide önemli kabul edilmekle birlikte, üzerinde uzlaşmış bir bütünsel yaklaşımdan söz edilemez.

Akrabalığın antropolojinin temel ilgi haline getiren ilk antropolog, onun geleneksel toplumların başlıca örgütlenme ilkesi olduğunu düşünen evrimci antropolog Lewis Henry Morgan olmuştur.

Akrabalık, kandaşlıktan, yani soy ilişkilerinden ibaret değildir; aynı zamanda, en azından Levi-Strauss'dan bu yana bir "ittifak" biçimi kabul edilen evliliği de kapsar. Çocuklar ve ebeveynlerden oluşan çekirdek aile, hemen hemen bütün toplumlarda akrabalığın temelidir, fakat organizasyon ve üyelerin davranışı Amerikalı ve Avrupalıların beklediklerinden hayli değişiklik gösterecektir. Örneğin, çekirdek aile büyük bir grubun ayrılmaz parçası olarak kadının annesinin evinde yaşayabilir akraba ebeveynlerden daha önemli olabilir ya da çocukları yetiştirebilir, ailenin ekonomik yükümlüğü de her zaman babanın sorumluluğunda değildir.

Çekirdek aile bütün akrabalık sistemleri için bir başlangıç noktasıdır. Çekirdek aile iki farklı ilişki tarafından biçimlendirilir. Ebeveynlerin evlilik bağı "affinal"(sıhrî hısımlık) ilişki olarak isimlendirilir. Evlilik yoluyla oluşturulmuş yasal bağıdır. Bir adam, evlilik yolu ile yalnızca eşiyle değil, eşinin ebeveynleri, erkek ve kız kardeşleriyle de sıhrî hısımlık oluşturur. Ebeveynler çocuklarına farklı bir yolla bağlanırlar. Sosyal bilimciler bu biyolojik bağı "consanguinal" (consanguinity) ilişki (kan akrabalığı) şeklinde tanımlarlar. Kısaca çekirdek aile sıhrî (evlilik ya da yasal yolla oluşan) akrabalık ile kan akrabalığından (biyolojik) meydana gelir.

Pek çok toplumda üçüncü bir akrabalık türüne; pseudokin (sanal) akrabalığa rastlanır. Fictive (hayali) ilişkiler bir tür sanal akrabalıktır; evlat edinilmiş çocuklar bunun örneğidir. Bazı toplumlarda esirler hayali bağlar ile akrabalık sistemi içinde toplumla bütünleştirilmiştir.

Ebeveyn (anne-baba) ve çocuklardan oluşan en küçük akraba-temelli toplumsal birime aile denilir.

R. Brown'nın elementer tip dediği aile; karı koca ve çocuklardan oluşur. Çocuk kavramından fizyolojik olarak değil aynı zamanda sosyolojik olarak da bahsedildiğinden evlat

edinilmiş çocuklarda aile içinde sayılır. Böylece aile tanımı yapılırken çok katı olmamak, bütün koşulları dikkate almak gerektiğine işaret edilmektedir.

Murdock “aile tipik olarak evli bir erkek ve kadınla çocuklardan oluşur. Bazen de diğerler bu gruba katılabilir” şeklinde bir tanım getirmektedir.

Aile ile ilgili çalışma yapmış, hemen bütün antropologlar, ailenin aşağıdaki 4 temel fonksiyonu olduğu görüşüne katılmaktadırlar.

- 1)Seks
- 2)Üreme
- 3)Sosyalizasyon
- 4)Ekonomik Kooperasyon

Her yetişkin kişi eğer evli ise iki aileye sahiptir denilebilir. Bunlardan ilki oriente olduğu, yani içinde doğduğu, büyüdüğü, sosyalize olduğu anne, baba, kız ve erkek kardeşlerinden meydana gelen ve kan bağı ile bağlı olduğu orientasyon ailesidir. Diğeri ise, evlilik bağı ile oluşturduğu, kendi yarattığı, eşi ve çocuklarından oluşan evlilik ailesidir.

Çekirdek aileye benzer sorumlulukları paylaşan ve aynı hanede oturan ya da oturmeyen akraba olan ve olmayan başkaları da eklenebilmektedir. Bu genişlemenin kast ettiği aile biçimine ise *geniş aile* adı verilir.

Geniş aileler, en azından iki farklı kuşağa mensup iki ya da daha fazla ailenin bir arada yaşadığı modellerdir.

Hane ise ; “aile şeklinde aynı yerde yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen kişilerin meydana getirdiği gruptur.” Özetle ekonomik bir birliktir. Hane halkının her zaman bir aileyi içermesine gerek yoktur. Yani hane halkı bir aileyi içerir veya içermez, eğer ederse bu ailenin herhangi bir şekli olabilir. Aile olabilmek için de bu üniteyi meydana getiren fertlerin birlikte yaşamasına ihtiyaç yoktur. Başka kelimelerle bir aileyi oluşturan fertler, ayrı yerlerde bulunup, birden fazla hane halkı meydana getirebilirler.

Akrabalık, soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak kabul edilmiş toplumsal ilişkiler sistemidir. İnsanın toplumsal bir varlık olarak yaşamaya başlamasından beri akrabalık ilişkileri evrensel bir önem taşır. Akrabalık insan toplulukları için iki temel işlevi yerine getirir. Birincisi, statü ve mülkiyetin bir kuşaktan diğerine aktarılması, yani mirasın düzenlenmesidir. Bu düzenlemenin biçimleri toplumdan topluma, kültürden kültüre değişir. Akrabalığın ikinci temel işlevi, toplumsal grupları oluşturması, insanlar arasında dayanışmanın sağlanması ve grubun sürekliliğinin sağlamasıdır. Bu süreklilik akrabalık sistemi içinde ortaya çıkan otorite mercileri yoluyla sağlanır.

Bütün akrabalık sistemlerinde ebeveynlerle çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişki olmak üzere iki temel ilişki vardır. Bunlar en yakın biyolojik ilişkiler olmakla birlikte, biyoloji bu ilişkilerin yalnızca temelini oluşturur; tanımlamalar ise kültürelidir.

Çok sayıda akraba adlandırma düzeni vardır. Buna karşılık antropologlar, bu düzenleri bazı örnek sistemler altında birleştirmişler ve Hawaii, Eskimo, Sudan, Crow, Omaha ve Iroquis olmak üzere altı sistem önermişlerdir.

Akrabalık temelli gruplar büyük ölçüde soy esasına göre örgütlenir. Soy kavramı, kişiyi atalarına bağlayan, toplumsal ve kültürel olarak tanınmış bağları ifade eder. Kavram, ortak bir erkek ya da kadın ataya dayalı akraba grubu olarak tanımlanabilir. Soyun toplumdaki rolü, kültürden kültüre tanımlanmasında değişiklikler görülür. Antropologlar soyun belirlenmesinde birkaç ilke saptamışlardır. Bu ilkeler toplumsal yaşamı biçimlendirmede önemli birer rol oynayan etkenlerdir. Soy ilişkileri, birçok toplumda kişinin toplum içinde üstlendiği rolleri, kamusal alandaki etkisini ve katılım biçimini belirler. Soyun toplumsal ilişkilerde rolü ve belirleyiciliği bazı kültürlerde çok güçlüdür.

Belirlenmiş soy ilkelerine göre belirli biçimlerde izlenen soy çizgileri, kişilerin toplumsal konum, kamusal katılım gibi birçok ilişkisine belirli sınırlar getirir. *Tek hatlı soy*, en kısıtlayıcı olanıdır. Burada sadece erkeğin ya da sadece kadının soy çizgisi izlenir. Erkek soy çizgisine *babayanlı*, kadın soy çizgisine ise *anayanlı soyadı* verilir. Bazı kültürlerde soy her iki yandan da izlenir: bunlara *çift hatlı soy* denmektedir. Bu gibi durumlarda, her iki soy çizgisi farklı amaçlarla izlenir. Bazı toplumlarda ise her iki soy çizgisi de kabul edilmekte, hangisini seçeceği, kişinin isteğine bırakılmaktadır. Başka bazılarında ise kadınlar anayanlı soyu, erkekler ise babayanlı soyu izler; buna da *paralel soy çizgisi* denmektedir.

SORULAR

1. Akrabalığı antropolojinin temel ilgi haline getiren ilk antropoloji ekolü aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Difüzyonistler
- b) Evrimciler
- c) Yapısalcılar
- d) İşlevselciler
- e) Feministler

2. Akrabalığın antropolojinin temel ilgi haline getiren ve onun geleneksel toplumların başlıca örgütlenme ilkesi olduğunu düşünen antropolog aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Malinowski
- b) R.Brown
- c) Lewis Henry Morgan
- d) Edward Taylor
- e) Levi-Strauss

3. Aşağıdaki beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) Çocuklar ve ebeveynlerden oluşan çekirdek aile, hemen hemen bütün toplumlarda akrabalığın temelidir.
- b) Çekirdek aile bütün akrabalık sistemleri için bir başlangıç noktasıdır.
- c) Ebeveynlerin evlilik bağı "affinal"(sıhrî hısımlık) ilişki olarak isimlendirilir.
- d) Ebeveynler çocuklarına farklı bir yolla bağlanırlar. Sosyal bilimciler bu biyolojik bağı "consanguinal" (consanguinity) ilişki (kan akrabalığı) şeklinde tanımlarlar.
- e) Çekirdek aile sadece sihrî (evlilik ya da yasal yolla oluşan) akrabalıktan oluşur.

4. Murdock'a göre aşağıdakilerden hangisi ailenin fonksiyonları arasında yer almaz?

- a) Murdock aşağıdakilerden hepsini ailenin fonksiyonu arasında yer aldığını savunur.
- b) Sex
- c) Üreme
- d) Sosyalizasyon
- e) Ekonomik Kooperasyon

5. Evlilik yoluyla elde edilen akrabalığa ne isim verilir?

- a) Kandaşlık
- b) Hısımlık
- c) Üveylilik
- d) Ahbablık
- e) Soydaşlık

6. Aşağıdakilerden hangisi antropologların tanımladığı akrabalık sistemlerinden biri değildir?

- a) Sudan Sistemi
- b) Hawaii Sistemi
- c) Eskimo Sistemi
- d) Hint Sistem
- e) Omaha Sistemi

7. Bir kişinin orientasyon ailesi kimlerden oluşur?

- a) Dayısı, annesi, anneannesi
- b) Amcası, babası, babaannesi
- c) Amcası, babası, babasının babası
- d) Babası, annesi, amcası, teyzesi
- e) Annesi, babası, kız ve erkek kardeşleri

8. Bir erkek, onun kız kardeşinin oğulları, eşleri ve çocuklarından oluşan yerleşme şekline ne isim verilir?

- a) Patrilocal yerleşim
- b) Virilocal yerleşim
- c) Avunculocal yerleşim
- d) Matrilocal yerleşim
- e) Duolocal yerleşim.

9. Türk akrabalık sistemi aşağıdakilerden hangisiyle paralellik gösterir?

- a) Hawaii
- b) Sudan
- c) Eskimo
- d) Omaha
- e) Hiçbiri

10. Aşağıdaki akrabalık sistemlerinden hangisi 16 farklı akrabayı 4 terimle ifade eder ?

- a) Iroquis Sistemi
- b) Sudan Sistemi
- c) Eskimo Sistemi
- d) Hawaii Sistemi
- e) Omaha Sistemi

11. Aile biçimlerini eş sayısına göre sınıflandırırsak aşağıdakilerden hangisi doğru bir sınıflandırma olur.

- a) Monogamik, Poligamik aile
- b) Çekirdek, geniş, bileşik aile
- c) Patrilokal, Matrilokal, Neolokal aile
- d) Patriyarkal, matriyarkal, modern aile
- e) Hiçbiri

CEVAPLAR: 1) B, 2) C, 3) E, 4) A, 5) B, 6) D, 7) E, 8) C, 9) B, 10) D, 11) A

10. KÜLTÜR VE KİŞİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10. KÜLTÜR VE KİŞİLİK

10.1. Psikolojik Antropolojinin Gelişimi

10.2. Psikolojik Antropolojide Kullanılan Temel Kavramlar

10.2.1. Kişilik

10.2.2. Mizaç ya da Huy

10.2.3. Karakter:

10.2.4. Benlik:

10.3. Kültür Kişilik Alanında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

10.4. Farklı Toplumlarda Çocuk Yetiştirme Biçimleri ve Kişilik

10.5. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılması

10.6. Modal Kişilik Ve Milli Karakter

10.7. Kültür ve Akıl Hastalığı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-) Günlük yaşamda kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik olarak değişmesine ne isim verilir?

- A-)Kişilik
- B-)Karakter
- C-)Huy- Mizaç
- D-)Benlik
- E-)Hiçbiri

2-) Kadın erkek farklarının büyük kısmı, cinsiyete değil kültürel şartlanmaya bağlıdır, hangi kültürde kadınlar ve erkekler, Batı toplumdaki erkekler gibi davranmaktadır?

- A-)Mundugumor
- B-)Arapesh
- C-)Tchambuli
- D-)Aruntu
- E-)Iatmul

3-) Endonezya'nın bir kesiminde, çift cinsiyete (hem kadın hem de erkek) sahip olduğu düşünülen rahiplere ne isim verilir?

- A-)Callay
- B-)Bisu
- C-)Hijra
- D-)Fafafini
- E-)Hiçbiri

Cevaplar: 1-C 2-A 3-B

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Psikolojik Antropolojinin Gelişimi	Psikolojik antropoloji uzmanlık alanının ortaya çıkışını öğrenmek	Bu konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Psikolojik Antropolojide Kullanılan Temel Kavramlar	Bu alanda kullanılan temel kavramları kavramak	Bu konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak ve gözlem yaparak
Kültür Kişilik Alanında Kullanılan Yöntem ve Teknikler	Bu alanda kullanılan yöntem teknikleri öğrenmek	Psikolojik antropoloji alanında yapılan çalışmaların metodolojilerini gözden geçirerek
Farklı Toplumlarda Çocuk Yetiştirme Biçimleri ve Kişilik	Kültürün Çocuk Bakım Yöntemlerinin kişiliğin oluşmasındaki etkisini öğrenmek	Farklı kültürlerde yetişmiş kişileri gözleyerek
Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılması	Kültürün toplumsal cinsiyet rollerinin kazandırılmasındaki etkisini kavramak	Bu konu ile ilgili yapılmış olan belgeselleri izleyerek
Kültür ve Akıl Hastalığı	Kültürün hastalık anlayışındaki etkisini öğrenmek	Bu konu ile ilgili yapılmış olan belgeselleri izleyerek ve bilimsel yayınları okuyarak

Anahtar Kavramlar

- Kişilik,
- Mizaç – Huy,
- Karakter,
- Katılarak Gözlem,
- Projektif testler,
- Cinsiyet,
- Toplumsal cinsiyet,
- Hijralar, Bisu,
- Calalay, Calabayi, Fafafini

Giriş

Günümüzde toplumsal bilimlerde uzmanlaşmanın giderek arttığı bir gerçektir. Sosyoloji, sosyo-kültürel antropoloji ve özellikle sosyal psikolojiden oluşan davranış bilimleri, günden güne kendi içlerinde konularına göre uzmanlaşmaktadırlar. Psikolojik antropolojide sosyo-kültürel antropoloji içinde yeni bir uzmanlık alanıdır. Bu dalın bir başka adı da “Kültür ve Kişilik İlişkileri”dir. A.B.D. de her iki isim birlikte kullanılmaktadır.

Bu alan kültürlerin kendilerine özgü kişilik özelliklerini ve psikolojilerini inceler. Psikolojik antropoloji, hem kültürün kişilik oluşmasındaki etkisine, hem de kişilik özelliğinin kültüre etkisini ele almaktadır.

Kültürün kişisel olmayan amaçlarının, bireylerin özel amaçlarına çevrilişi süreci olarak tanımlanan kültürlenme kavramı, bireyin kişiliğinin ve kültürel bütünü birbirine uygunlaştırılması için çalışır. İşte bu süreç, antropolojinin “Kültür ve Kişilik” olarak bilinen bir dalının konusu olmuştur.

Kuram ve yöntemlerini, daha çok, psikoloji, kültürel antropoloji, sosyoloji ve psikiyatriden almıştır.

Kültür ve Kişilik psikoloji ile antropolojinin birleştiği bir alandır. Bireysel davranış, onun kültürel durum ve öğeleri göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir. Kültür kurumlarını da onlara katılan bireyi gereken biçimde bilmeden anlayamayız. Kültür-kişilik hem bireyin kendi kültürünü yansıtan küçük öge olduğuna ve hem de davranışının birçok yönlerinin sadece bireysel yönden değil, aynı zamanda hem dışında hem de onun içinde kendisini etkileyen kültür yönünden de açıklanması gerektiğine değinir.

10.1. Psikolojik Antropolojinin Gelişimi

Konunun ilk ele alınışının kökleri, E. Durkheim’a dayanır. Kültürün kişiliklerle oluştuğunu belirtmesi, onun konuya olan ilgisini gösterir. 1920 den önce A.B.D.’de antropolojide psikolojik yaklaşım yoktu.1935’lerde antropologlarla psikiyatristlerin işbirliği başladı. .Bu dönemde M.Mead’ın Güney Deniz araştırmaları, R.Benedict’in çalışmaları ve Edward Sapir’in yazılarının görüldüğü dönemdi.

1930’lu yıllarda pek çok antropolog, psikiyatristlerle işbirliği yaptı. Erich Fromm, Abram Kardiner ve Erik Erikson gibi.

1954 yılında John Honigman tarafından kültür ve kişilik konusunda ilk genel ders kitabı yayınlandı. Bu konudaki sorun alanları şunlardı.

1. Kültürün insan tabiatı ile ilişkisi
2. Kültürün tipik kişilikle ilişkisi
3. Kültürün bireysel kişilikle ilişkisi

Bir insanı diğer bütün insanlarla ne kadar benzediğini bir kültür sorunu olarak ortaya atarsak, kültür ve insan tabiatı ilişkisini ele almış oluruz.

Bir insanı bazı insanlara ne kadar benzediğini, bu kimselerin onun milletinden, sınıfından olması ile ilgili görürsek o zaman kültür ve tipik (modal kişilik) sorununu ele almış oluruz.

Bir insanın hiçbir kimseye benzemeyişini bir kültür sorunu olarak ele alırsak, o zaman bireysel kişiliğin kültürle ilgili sorunu ele alınmış olur. Ayrıca bu alan kültür değişmesi ve kişilik değişmesi, kültürün anormal kişilikle ilişkisi ve akıl hastalıklarının kültürlerarası araştırılması konusuyla da ilgilenmektedir.

10.2. Psikolojik Antropolojide Kullanılan Temel Kavramlar

10.2.1. Kişilik

Kişilik, psikologlara göre, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünüdür. Başka bir ifade ile bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin bütünü olarak da tanımlanmaktadır. Kişilik kavramı, onunla ilgili mizaç, huy ve karakter gibi kavramlarla karıştırılmaktadır. “Kişilik” tanımı içine bir insanın sadece günlük yaşamdaki kendine özgü davranış özellikleri girmemektedir. Bu tanıma, beden yapısı, dış görünüş, jest, mimikler, zeka, yetenekler, karakter gibi kişilikte rolü olan etmenler girmektedir. Ayrıca ilgiler, tutumları da içine alan, karakteri de kapsayan geniş bir kavramdır.

10.2.2. Mizaç ya da Huy

Günlük yaşamda kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik olarak değişmesidir. Çabuk kızmak, sıkılmak, neşelenmek gibi bireylere göre değişen görünüşler, mizaç ya da huy özellikleridir.

İnsanın duygularının ve coşkularının bütünü olarak tanımlayacağımız huy ya da mizaç kişiliğin sadece bir yanını oluşturur.

10.2.3. Karakter

Şu ya da bu ahlak, estetik standartları bakımından bir hareket, doğru ya da yanlış olarak nitelendirilince, kişilik özellikleri karakter özellikleri durumunu almış olur. Dürüstlük, cömertlik, gaddarlık (hepsi kişilik özellikleridir) toplum tarafından iyi ya da kötü diye hüküm giyen davranışları tasvir ettiklerinden dolayı da, aynı zaman da karakter özelliğidir.

Kişilikle eş anlamda kullanılır. Karakter, kişiye özgü davranışların bütünü olup, insanın, bedensel, duygusal ve zihinsel faaliyetine çevrenin verdiği değerdir. Bireyin karakteri, kişisel özelliklerle içinde yaşadığı çevrenin değer yargılarından oluşur. Karakter içinde yaşadığı çevrenin toplumsal değerlerinden ve ahlak kurallarından oluşur ve değerlendirilir. Allport, göre karakter, insanın içinde yaşadığı çevrede geçerli olan değer yargılarını ve ahlak kurallarını kullanış biçimidir. Karakter, aile, okul, çevre gibi ortamlarda çocuklukta biçimlenmeye başlar. Başka bir ifade ile, karakter toplumsal bir kavramdır. Ancak

bireyin çevresi ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuz takdirde bir karakter özelliğinden söz edebiliriz.

10.2.4. Benlik

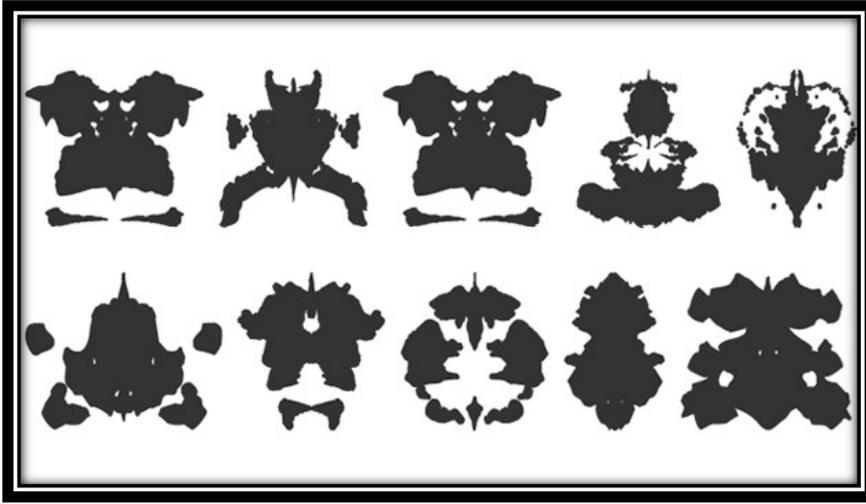
Benlik, kişiliği çok etkilemekle birlikte, kişilikten biraz farklı bir anlam taşımaktadır. Benlik, kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendi kendimizi görüş biçimimizdir. Bu bakımdan benlik, kişiliğin öznel yanı olarak tanımlanabilir. Başka bir deyimle benlik, bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, istek ve ideallerine ilişkin kanaatlerinden meydana gelir.

10.3. Kültür Kişilik Alanında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bu alanda kullanılan yöntem ve teknikler daha çok psikoloji, sosyoloji ve antropolojide kullanılan araştırma yöntem ve teknikleridir. En çok alan araştırması yöntemi (yerinde araştırma) ile karşılaştırmalı yöntem (kültürleri karşılaştırma) kullanılmaktadır. Ayrıca içerik çözümlemesi, katılarak gözlem, hayat hikayesi, projektif testler, tutum ölçekleri, faktör analizi gibi çok çeşitli teknikler kullanılmaktadır.

Katılarak Gözlem: Antropolojinin bilim dünyasına kazandırdığı bir araştırma tekniğidir. Araştırmacı, bir grubu ele alır ve bu grubun gerçek ortamı gerçek koşulları içinde yaşar. Derinlemesine çalışmalardır. Araştırmacının konusunu toplumun sosyal yapısı, toplumda yaşanan karşılıklı ilişkiler oluşturur.

Rorschach Testleri: Kültür kişilik araştırmalarında geniş ölçüde yararlanılan bir kişilik testi olmuştur. Bu testler on tane iki yanlı simetrik mürekkep lekelerinden oluşur. Denekten lekelerde ne gördüğünü söylemesi istenir. Deneğin yanıtlarının niteliğinin uzmanlar tarafından çözümlenmesi, onun kişiliği hakkında ipuçları sağlar. Bu test, kullanılan lekelerin birçok biçimlerde yorumlanmaya uygun olması nedeniyle, denek için belirsizdir. Rorschach'ın antropologlar açısından bazı yararları vardır. Bu testler okuma yazma gerektirmez, lekeler özel herhangi bir şeyi temsil etmemektedir. Dolayısıyla kültürel bir sınırla bağlantılı değildir, yetişkinler kadar çocuklar gibi çeşitli yaş düzeyindeki kişilere kolayca uygulanabilir.

Resim: 1 Rorschach Testleri

Thematic Apperception Testleri (TAT): Bu testler (TAT(Tematik Algı Testi)) bir seri resimlerin kullanılması, kitap ya da dergi açıklamalarına bakmayı içerir. Denekten kendine verilen resimlerden bir hikaye çıkarması istenir. Kendisinden tasvir edilen görüntüye neyin yol açtığı, resimdeki kişilerin ne düşündükleri, ne duydukları ve olayın sonucunun ne olacağını söylemesi istenir. Otobiyografik olmayan böyle öykülerin anlatılması denek için zordur. Kendi değerlerini, tutumlarını, beklentilerini ifade etmesi uygun olur.

Resim :2 TAT Testinden Örnekler

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=img&tbm=isch&source=hp&biw=1284&bih=639&q=tat+testi&oq=tat+t&gs_l=img.1.1.018j0i2412.1979

10.4. Farklı Toplumlarda Çocuk Yetiştirme Biçimleri ve Kişilik

Her toplum çocuklarını insanlaştırmak, onları toplumun sağlıklı üretken birer üyesi haline getirecek değerleri ve toplumsal düzenekleri öğretmek gibi zor bir görevle karşı karşıyadır. Her toplumun yetişkinleri, gençlerine gerçeklik hakkında kendi kavramlarını öğretirler. Bu görev, toplumun biyolojik ve kültürel sürekliliğini sağlamak açısından çok önemlidir. Çocuk bakım biçimleri, toplumdan topluma farklılık göstermektedir, işte bu özellikler, çocuğun kişiliğine sindirilir. Bu farklı bakım biçimlerinin gelişme üzerindeki etkilerini araştırmak gerekir.

Belirli bir kültürde çocuk yetiştirme yöntemleri, bu kültürün başlıca değer ve kurumlarına karşılık gelen bir kişilik yapısını ortaya çıkarırlar. Çocuklarını yetiştirirken uyguladıkları bakım, beslenme, giyim, uyutma yöntemleri çocuğun ait olduğu grubun değerlerine göre davranmasını sağlar.

Kültürlenme, kendilik bilinci (kendini birey olarak tanıma kendi üzerine düşünme, kendine tepki verme ve kendini değerlendirme yetisi) oluşumuyla başlar. Bu yetenek insan toplumlarının varlığı için gerekli olduğu halde, insanlar buna doğuştan sahip değildirler. Kendilik bilinci birden bire oluşan bir şey değildir. Örneğin çağdaş sanayileşmiş toplumlarda iki yaşına kadar görülmez. Bu gibi toplumlarda büyüyen çocuklarda kendilik bilinci gelişimi, küçük ölçekli çifti ya da avcı-toplayıcı topluluklardaki çocuklara göre daha geç gelişir. Bu gelişimde, çocuğun insanlarla teması ve onlar tarafından uyarılma oranının önem taşıdığı bilinmesine rağmen, bu gecikmenin nedenleri henüz belli değildir. Örneğin A.B.D.'de bebekler genelde anne ve babalarıyla birlikte uyumaz, kendi odalarında uyurlar. Aynı bir odada yatmak, bireylerin toplumsal bir bütünün parçası değil de kendi kendilerinin sahibi olmaları yolunda atılan bir adımdır. Sonuç olarak bu bebekler, birlikte yatmanın getireceği dokunma, koku, sıcaklık gibi uyarılma kaynaklarından yoksun olarak büyürler. Geleneksel toplumlarda ise bebekler anne ve babalarıyla ya da sadece anneleriyle uyur. Bebeklerin beslenmesinde de farklı uygulamalar vardır. Bazı toplumlar bebek ancak ağladığında bebeği emzirirken Ju/Huansi topluluğunda bebekler saatte dört kez, her seferinde 1-2 dakika emzirilirler. 15 haftalık bir Ju/Huansi bebeği zamanının yüzde 70'ini annesiyle beraber geçirirken Kuzey Amerika'da evde büyüyen bir bebek, ancak zamanının yüzde 20'sini annesiyle birlikte geçirir.

Ayrıca bazı kültürler bebeklerini kundaklayarak ya da beşik tahtasına bağlayarak hareketlerini kısıtlar ve dünyayı sadece gözleriyle tanımalarına izin verir, bazı kültürler ise bebeklerinin hareketlerini kısıtlayacak herhangi bir teknik kullanmaz. Kimi antropologlar Amerikan yerlisinin metanetinin, kısmen çocuklar için kullanılan beşik tahtasına bağlanmalarına sonra da hapis edilmelerinden ileri geldiğini söyler. Hiçbir kültürün çocuklarını besleme, tuvalet eğitimi, cezalandırma, ödüllendirme vd. eğitimler diğer bir kültürle birebir aynılık göstermez. Bu nedenle bütün antropologlar ilk çocuk döneminin kişiliğin şekillenmesinde önemli olduğunu savunurlar. Birbirinden farklı psikoloji okullarının da hepsi, insan doğasına ilişkin farklı varsayımlara sahip olmalarına rağmen ve yetişkin kişiliğinin ilk çocukluk yıllarında şekillendiği konusunda hem fikirdirler.

10.5. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılması

Yukarıda da değinildiği gibi, toplumlarımızın bağımsız üyeleri olarak işlev görebilmemiz için yalnızca uzun süreli bir fiziksel bakıma değil, dili kullanma, düşünme ve davranma konusunda uzun süren bir eğitime ihtiyaç duyarız. Yaşımız ilerledikçe cinsiyete özgü uygun toplumsal rolleri, yararlı teknik becerileri, halkımızın dini ve ahlak kodlarını öğreniriz.

Kişinin kendi kültürü için ve o kültür içinde eğitilmesine toplumsallaşma ya da kültürlenme denir ve nasıl şekilleneceğimiz, bu kültürlenmeyi yürüten kişilere ve bunu nasıl yaptıklarına büyük ölçüde bağlıdır. Pek çok toplumda, bireyin toplumsallaşmasının büyük bölümünden, oldukça dar bir insan halkası, öncelikle ebeveynler, akrabalar ve cemaat yaşlıları sorumludur. Modern toplumlarda, bu eğitim büyük bölümü aile ya da yakın cemaat dışından uzmanlarca sağlanır. Çocuklarımızı okula, din kurumlarına yaz kamplarına ve üniversitelere göndeririz. Erkek ve kadın olarak davranışlarımız, ebeveynler olarak yaptıklarımız, beklentilerimiz ve değerlerimiz önemli ölçüde bu süreç tarafından şekillendirilmektedir. Ayrıca bir toplumun bütün üyeleri için geçerli olan tek tip toplumsallaşma yoktur.

Toplumsallaşma sürecinin kesin içeriği

- toplumsal cinsiyet,
- sosyo-ekonomik durum,
- etnik,
- dinsel

ve

- bölgesel özelliklere göre farklılık gösterebilir.

Doğduğumuz anda sahip olduğumuz cinsiyet, cinsiyete özgü hangi rolleri oynamamız gerektiğini belirler. Erkeklerle kadınlar, biyolojik açıdan da farklıdır; toplumsallaştırma bu farklılıkları ya azaltır ya da abartır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimleri genellikle aynı şeyi anlatmak için kullanılır. Aslında aralarında büyük bir fark vardır. *Cinsiyet* biyolojik olarak hangi cinsel organla doğduğumuza göre belirlenir, fakat *toplumsal cinsiyeti*, toplumsal faktörler belirler.

Cinsiyetler arasındaki davranış farklılıklarını; onaylamayan, desteklemeyen hatta talep etmeyen bir toplum yoktur.

Toplumsal cinsiyet, farklı cinsiyetlerle ilişkilendirilen davranışlara gönderme yapar ve kültürden kültüre farklılık gösteren de bu davranıştır.

Bütün toplumlarda ebeveynler, çocuklarını erken yaşlardan itibaren biyolojik cinsiyetlerine uygun sayılan toplumsal davranış ya da toplumsal cinsiyet rollerini öğretecek şekilde eğitmeye koyulurlar. Toplumsal cinsiyet kimliği, kişinin eril ya da dişil olma duygusudur. Toplumsal cinsiyet kimliği ve toplumsal cinsiyet rolleri genelde ardışık olarak gelişir.

Antropolog M. Mead yaptığı hemen bütün çalışmalarda insan yavrusunun mizaç ve karakter yapısının doğuştan olmayıp içinde yaşadığı toplumun kültür yapısıyla bağlantılı

olduğunu ve kişilik özelliklerinin bebeklerin eğitimiyle (bebeklikteki eğitimle) sıkıca bağlantılı olduğunu göstermiştir. Kadın erkek farklarının büyük kısmı, cinsiyete değil kültürel şartlanmaya bağlıdır. Mead'ın incelediği Arapesh kültüründe kadınlar ve erkekler, Batı toplumdaki kadınlar gibi; Mundugumor kültüründeki kadın ve erkekler Batı'daki erkekler gibi davranıyorlardı. Tchambuli kültürü daha da ilginçti, çünkü orada kültürel roller ve ilişkiler "Batı geleneklerine göre" kişilere verilmişti. Kadınlar, Batı'daki erkekler; erkekler ise, Batı'daki kadınlar gibi hareket ediyorlardı. Mead yaptığı çalışmalarla kadın ve erkek ayrımının çoğunlukla öğrenilmiş olduğunu, cinsiyetle ilgili değerlerin ve bu değerleri öğrenme yollarının kültürden kültüre değiştiğini gösterdi.

İnsanoğlu cinsiyetle ilgili değerleri ve rolleri yaşadığı kültür içinde bir yaş derecesinden diğerine geçişte öğrenir. İnsanların cinsiyet rollerini kazanmalarına ilişkin kuramların çoğu sürecin erken çocuklukta başladığı konusunda görüş birliğindedir. Özellikle bedensel olgunlaşmanın artış gösterdiği ergenlik çağında birey erken çocukluk döneminde öğrendiği ait olduğu cinsiyet grubunun gerektirdiği sosyal roller pekiştirir ve büyük olasılıkla biraz değiştirebilir. Ergenlik döneminde yetişkin sorumluluğuna yoğun şekilde hazırlanma çabası görülür. Başka bir deyişle çocukluktan ergenliğe geçiş sadece biyolojik bir olay olmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olaydır. Bazı toplumlarda çocuklukta ergenliğe geçiş ayrıntılı törenlerle kutlanır. Bu törenler ayrıntılı, dramatik, acı veren özelliklerle doludur ve sünneti de içerir.

Bu törenler çocuğun yeni yetişkinlik statüsünü tanımak için yapılır. Erginleme törenleri fizyolojik buluş ve sosyal buluş devirlerinde çocuklara ve gençlere birçok şeyler öğretmek amacıyla bir terbiye bir disiplin aracı olarak uygulanan bir nevi sınavlar bütünüdür. Yüklenecek sorumluluklar ve yüklenme biçimi kültürden kültüre değişiktir. Bu törenlerde beden üzerinde çeşitli sakatlamalar yapılır, sünnet ya da diğer jenital işlemler yapılır ya da Avusturalya'nın bazı toplumlarında bunun yerine diş çıkarılıp çekilir ya da yontulur. Örneğin Orta Avusturalya'da Aruntular arasında erginleme törenleri haftalarca sürer ve çeşitli aşamalara sahiptir. Erkek çocuklar, önce kadınlardan soyutlanır ve gece boyunca uyanık kalırlar. Sonra yaşlı erkekler, bu çocukları havaya doğru atar ve yere indiklerinde onlara vururlar. Kanayınca kadar çocuğun başının üst kısmına ve çenesine vurulur. Daha sonra çocuklar sünnet edilirler ve vücutları deşilir. Son çetin bir sınav ise yanan bir ateş üzerindeki yapraklara uzanırlar. Bütün bu aşamalardan emin olarak geçen erinlik çağındaki çocuk, artık erkek olduğu duygusuna kapılır. Güney Amerika'da tropik ormanlar bölgesinde gençler, oruç, karınca ısırılmalarına tabi tutma, deri kazınması, kamçılanma yoluyla sık sık denenişler. Genç kızlar oturdukları geniş toplu konut biçimindeki evde tavana kadar bir salıncakta yukarı

kaldırılırlar, evdeki ateşlerden çıkan dumanların içine sokulurlar.

Resim :3 Dudakta Yapılan Sakatlamaya Örnek Resim :4 Kulakta Yapılan Sakatlamaya Örnek

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1284&bih=639&q=ilkelerde+yapilan+sakatlamalar&oq=>

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=ilkelerde+kulak&tbm=isch&ei=-5LHU_qQMMrC7Aaw_YCwBQ

Erginleme, bir kimsenin önceden bilmediği her türlü şeyi öğrenmesini içine alır. Erginleme törenlerinden sonra çocuğa yeni bir isim, yeni araç-gereç ve arttırılmış statüsünü gösteren yeni ayrıcalıklar verilebilir. Örneğin artık evlenebilir, savaşa ve av katılabilir. Bunun yanı sıra bazı yasaklara da uyması beklenir.

Resim :5 Sünet Uygulaması

Resim :6 Sünet Uygulaması

<http://www.aktifhaber.com/bu-da-sunnetin-uganda-usulu-187321h.html>

Başka bir deyimle, bu süreçte çocuğun içinde yaşadığı toplum tarafından erkek ve kadın için uygun ve uygunsuz olarak belirlenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini cinsiyet rollerini öğrenmesi sağlanır. Oluşturulmuş olan toplumsal cinsiyet klişelerini öğrenir. Çocuklar kendi toplumsal cinsiyetlerine uygun sayılan toplumsal görev ya da işlere olumlu karşılık verecek tarzda toplumsallaştırılırlar.

Pek çok kişi sadece iki tane toplumsal cinsiyet olduğuna inanır, erkek ve kadın. İki iki biyolojik cinsiyetle örtüşür erkek ve dişi. Fakat Hindistan'da bazı erkekler cinsel organlarını kesip kadın gibi yaşar ve üçüncü bir toplumsal cinsiyet oluşturur. Hepsi hijralar denilen bir toplumsal sınıfın üyeleridirler. Erkek cinsel organı ile doğan hijralar; kadın gibi giyinir, batıda olsalardı onlara travesti denirdi. Ama travestiler genellikle kendilerini kadın ya da erkek olarak tanımlar, hijralar her ikisi de değildir. Hijralar, Hindistan'daki çoğu insan tarafından üçüncü bir cinsiyet ya da üçüncü bir toplumsal cinsiyet olarak görülürler. Kadın ve erkeklerin yanında bir de ne kadın ne de erkek olanlar yani hijralar vardır. Hint toplumunda bir hijra olmak demek dışlanmak demektir.

Kimi toplumlarda üçüncü cinsiyet dışlanırken Endonezya'nın bir kesiminde, ikiden fazla cinsiyet olduğu fikri benimsenmiştir. Bu dünyadaki uyum açısından çok önemsenir. Segeri köyünde yaşayan Bugist etnik grubu, 17.yüzyıldan İslami kabul etmiş olmalarına rağmen, İslam öncesi ilk inançlar onlar için önem taşır. Endonezya'da çift cinsiyetli rahipler, beş adet toplumsal cinsiyeti tanıyan bir topluma liderlik eder. Bugistler'e göre, çift cinsiyetli rahipler, (çoğu biyolojik olarak erkektir) ne erkek ne de kadın olup, onlar bir BİSU'dur. Hem bir erkek hem de bir dişi olan farklı, güçlü bir cinsiyet. Bisu rahipleri dışlanmak bir yana, saygı görürler.

Bugistler, erkek, kadın ve bisu'nun dışında iki cinsiyet daha olduğuna inanır. Bu iki toplumsal cinsiyet batıda olsa, travesti olarak görülür.

Resim:5 Hijralar

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=img&tbm=isch&source=hp&biw=1284&bih=639&q=hijralar&oq=hijralar&gs_l=img.3...1522.19772.0.2

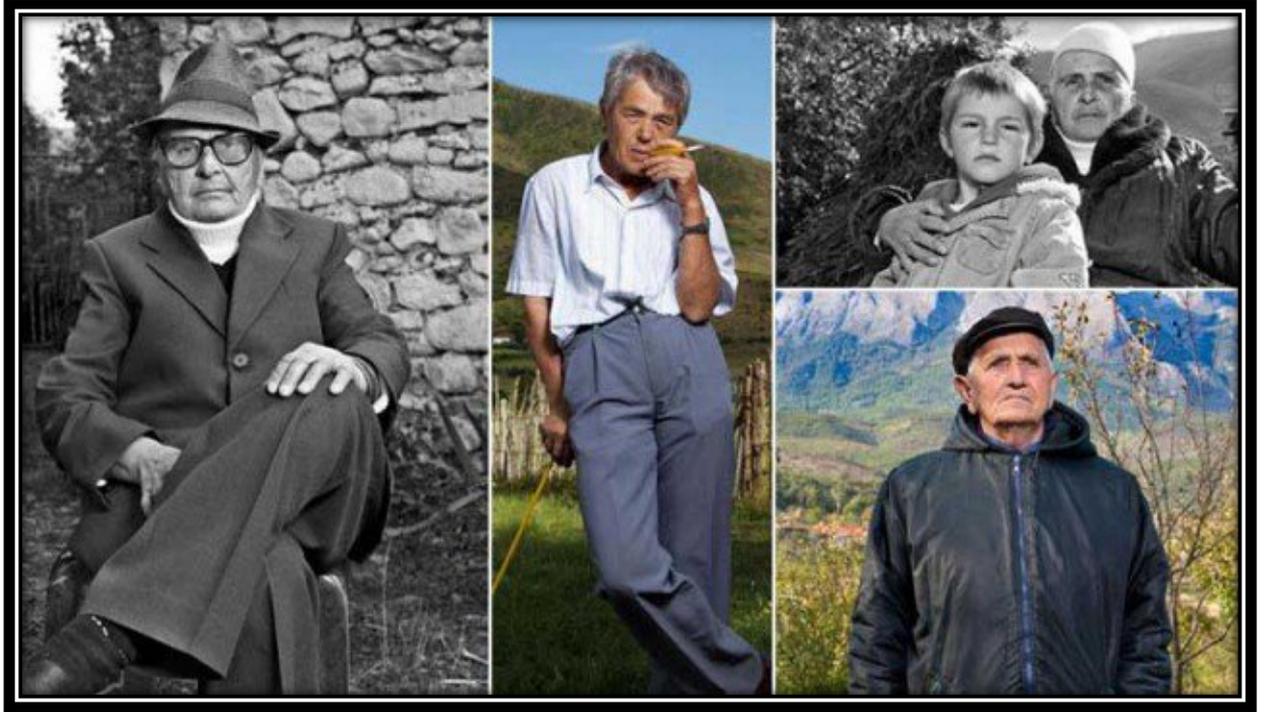
Bunlar biri biyolojik olarak bir kadın olup, bir erkek gibi yaşayan CALALAY cinsiyetidir. Bir diğeri de erkek cinsel organına sahip olup, çok küçük yaşlardan beri kadın gibi yaşayan CALABAYİ cinsiyetidir. Hem bir erkek hem de bir kadın olan rahiple ibadet eden Bugist'ler, beş adet cinsiyetin varlığına inanarak, yalnızca, iki adet cinsiyet olduğunu savunan kültürlerle de karşı çıkmış olurlar.

Resim :6 Bisu

<https://janeontheblog.wordpress.com/category/human-sexuality-and-gender/>

Arnavutluk'un kırsal kesiminde kadınlar, eşitlik elde etmek için toplumsal cinsiyetlerini değiştirir. Kuzey Arnavutluk'un Kukës bölgesinde, yalıtılmış cemaatlarda gelenekler kolay kolay ölmez. Bu bölge hala Ortaçağ'da konulmuş ahlak yasaları ile yönetilir. Toplumsal cinsiyet rolleri de bu yasalarca benimsenmiştir. Hem siyasi hem de toplumsal güç dengesi erkekler tarafından belirlenir. Kadınlara hizmet etmek düşer. Bu aşırı tutucu toplumda bile, üçüncü cinsiyete yer vardır. Arnavutluk'un bu bölgesinde bazı kadınlar ailelerine bakmak için fedakarlıkta bulunurlar. Bu kadınlar ergenlik çağında aile büyüklerinin önünde yemin ederek yeminli bakireler grubuna girerler. Yeminli bir bakire olmak için bir kadın bekarlık yemini edip, geleneksel kadın giysileri yerine, erkek kıyafetleri giyip, erkek gibi davranmak zorundadır. Yemin edip, cinsiyet değiştiren yeminli bakireler, elbiselerinden ve başörtülerinden çok daha fazlasını değiştirirler. Kadın cinsiyeti tamamen bırakıp ve bir erkek gibi davranmaya başlarlar, kömür ocaklarında ve inşaatlarda erkeklerle omuz omuza çalışırlar. Erkeklerde, onlara hem cinsleri gibi davranırlar. Yeminli bakireler artık bir kadın gibi değil, bir erkek olarak görüldükleri için daha üst bir mertebeye çıkarlar

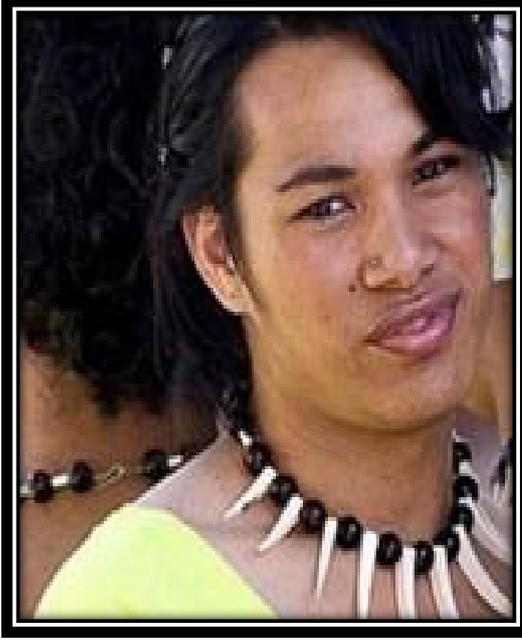
Resim :7 Yeminli Bakireler

<http://www.ensonhaber.com/galeri/onlar-aslinda-kadin/1>

Yemin ettikten sonra bir erkek olarak tanınır, erkeklere seslenildiği gibi hitap edilirler. Bir erkek adı alabilir ve yetişkin olduklarında da ailenin reisi olurlar. Bedenleri bir kadın olsa da artık bir erkek gibi giyinip daha yüksek statü elde ederler. Böylelikle yeminli bakireler kadinken sahip olmadıkları saygınlık ve özgürlük kazanırlar ama bu özgürlüğünde bir bedeli vardır. Asla evlenemezler, cinsel ilişkiye giremezler ve çocuk sahibi olamazlar. Yeminli bir bakire, hayat boyu yeminine bağlı kalmak zorundadır, eğer bir erkekle cinsel ilişkiye girerse bu eşcinsel bir ilişki olur, yeminleri bozulmuş olur bunun da bir cezası vardır. Taşlanarak öldürülür. Pasifik okyanusundaki Samao adasının halkı, üç adet cinsiyet tanır.

- Erkek,
- Kadın
- ve
- Fafafini

Biyolojik olarak erkek olan fafainiler, kadın gibi giyinip hareket ederler. Ev işi işçiliğindeki eksiklik yüzünden ortaya çıktıklarına inanılır. Yani bazen bir aile oğullarından birini, bu önemli rol için, fafafini olarak büyütür.

Resim :8 Fafafini

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1284&bih=596&q=fafafini&oq=fafafini&gs_l=img.3...3166.9528.0.10

Kısacası, konu toplumsal cinsiyete gelince, her kültürün kendine göre kabul edip edemeyeceği şeyler var. Toplumsal cinsiyet kavramı, her yerde aynı ve değişmez bir şey olarak değil, kültürel açıdan esnek bir olgu olarak kabul edilmelidir. Kimi kültürlerde ne erkek ne kadın olmayıp, üçüncü bir cinsiyete sahip olduğuna inanan insanlar var ve onlar toplumdaki dışlanıyor. Kimilerinde ise, farklı cinsiyetlere sahip olanlara saygı gösterilip, onların gerekli olduğuna inanılıyor. Bazen de bir boşluğu doldurmak adına, en tutucu toplumlar bile üçüncü cinsiyeti kabulleniyor.

10.6. Modal Kişilik ve Milli Karakter

Linton ve Kardiner, Kültür kişilik alanında yeni bir kavram geliştirmişler ve buna “temel kişilik” demişlerdir. Bu kavram “bir toplumda benzer çocuk yetiştirme ve davranış biçimlerinin, benzer değerleri oluşturduğu ve toplumun üyelerince ortak özellikler olarak görülen davranışlardır. Kardiner gibi bazı yazarlar, temel kişiliğe, kültürün egemen değerlerine uyan psikolojik tip gözüyle değil, daha çok, çocuk yetiştirme yöntemleri ve aile organizasyonu gibi kültürün birinci kurumları (aile, beslenme, çocuk bakımı, sevgi, eğitimden oluşur ve bunlar çocuğun toplumsallaşmasını etkileyen değişkenlerdir) tarafından biçimlendirilen bilinçsiz yeteneklere dayanan tipler gözüyle bakar. Bu durum bütün yaşam boyunca sürer, başka insanlara ve başka durumlara sanat, hukuk, din, devlet, mitoloji gibi kültürün ikinci kurumlarının içine yansıtılır. İkincil kurumlar, kişinin davranışlarını sınırlayan değişkenlerdir. Temel kişilik yapısı bu iki değişken arasında gelişir.

E. Fromm, Kardiner ve Erikson “Yeni Freudçular” olarak tanınırlar. Fromm’a göre sosyal karakter, bir toplumdaki bireyleri toplumun isteklerine, normlarına uygun biçimlendirir. Bireyde içinde bulunduğu toplumun sosyal kalıplarına kendiliğinden uyma davranışı gösterir. Bireyin davranışları da psikolojik gereksinimlerine yanıt verdiği gibi, toplumsal, kurumsal rol beklentilerine de yanıt verir.

10.7. Kültür ve Akıl Hastalığı

Kültürün kişiliğe etkisinin bir başka görünümü de, akıl hastalığı alanıdır. Bugün akıl hastalığının birey hastalığından çok, bir toplum hastalığı olduğu görüşü giderek önem kazanmaktadır. Bir ülkede karakteristik olan şizofrenik belirtilere bir başka kültürde rastlanmamaktadır. Klinik formlar çok değişik farklar göstermektedir. Kuşkusuz bu husus, tedavi yöntemlerinde de farklılıklar gerektirmektedir. Çeşitli ülkelerdeki insanların gösterdikleri psikopatolojik öğeler oldukça farklılık göstermektedir.

Bir kültürde normal sayılan bir kişi ve davranış başka bir kültürde akıl hastası olarak nitelendirilebilmektedir. Hayal görme ve ses duymanın bir üstünlük kabul edildiği toplumlar vardır. Ermişlik, şeyhlik malum olma durumları gibi. Bazı kimselerin özel ve üstün bir takım niteliklere sahip olduğu ecdadla konuşabildiği ve onları görebildiğine inanma hali bugün için bile modern toplumlarda da rastlanır.

Bazı kültürlerde toplumla akıl hastası arasındaki ilişkiler son derece katı ve sert olabildiği gibi, bazılarında bu ilişkiler çok normaldir. Bu duruma göre akıl hastalığı, gerçek anlamında bir hastalık olmayıp, belli bir kültürlerde belli normlarla değerlendirilen itibari bir davranış tipi olmaktadır.

Akıl hastalığının nedenleri dört kategoride toplanmaktadır.

- a) Çocukluk deneyimleri
- b) Güncel toplumsal gerginlikler
- c) Organik etmenler
- d) Kalıtım

Göç kültürel hastalıklara yol açan kültür dinamiklerinden birisidir. Göç ile insanlar fiziksel ve toplumsal çevrelerini değiştirmektedirler. Kuşkusuz değiştirilen kültür ya benzer ya da tamamen farklı olabilmektedir. Yeni çevreye uyum da stress yaratmakta, farklı kültürlerde insanlar kültür şokuna uğramakta, kendi kültürü ile çatışma olayına girmektedir. Böylece kişilik sorunları artmakta, yeni kültüre uyum güçlüğü, yeni değerleri benimseyememe, güvensizlik, aşağılık duygusuna kapılma, psikiyatrik sonuçlar doğurmaktadır.

Uygulamalar

Kültür –KiŖilik alanı ile ilgili yapılmıŖ olan belgesel nitelikteki filmleri internetten araŖtırarak izlemek

Uygulama Soruları

- 1- Kültürün kiŖiliđin oluŖmasındaki etkisini kavradınız mı ?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Psikolojik antropoloji, sosyo-kültürel antropoloji içinde yeni bir uzmanlık alanıdır. Bu dalın bir başka adı da “Kültür ve Kişilik İlişkileri”dir. A.B.D. de her iki isim birlikte kullanılmaktadır.

Bu alan kültürlerin kendilerine özgü kişilik özelliklerini ve psikolojilerini inceler. Psikolojik antropoloji, hem kültürün kişilik oluşmasındaki etkisine, hem de kişilik özelliğinin kültüre etkisini ele almaktadır.

Kuram ve yöntemlerini, daha çok, psikoloji, kültürel antropoloji, sosyoloji ve psikiyatriden almıştır. Kültür ve Kişilik psikoloji ile antropolojinin birleştiği bir alandır.

Konunun ilk ele alınışının kökleri, E. Durkheim’a dayanır. Kültürün kişiliklerle oluştuğunu belirtmesi, onun konuya olan ilgisini gösterir. 1935’lerde antropologlarla psikiyatristlerin işbirliği başladı. Bu dönemde M.Mead’ın Güney Deniz araştırmaları, R.Benedict’in çalışmaları ve Edward Sapir’in yazılarının görüldüğü dönemdir.

Kişilik, psikologlara göre, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünüdür. Mizaç ya da Huy, günlük yaşamda kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik olarak değişmesidir. Karakter, bir hareket, ahlak, estetik standartları bakımından doğru ya da yanlış olarak nitelendirilince, kişilik özellikleri karakter özellikleri durumunu almış olur. Benlik ise, kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendi kendimizi görüş biçimimizdir.

Kültür-Kişilik alanında kullanılan yöntem ve teknikler daha çok psikoloji, sosyoloji ve antropolojide kullanılan araştırma yöntem ve teknikleridir. En çok alan araştırması yöntemi (yerinde araştırma) ile karşılaştırmalı yöntem (kültürleri karşılaştırma) kullanılmaktadır. Ayrıca içerik çözümlemesi, katılarak gözlem, hayat hikayesi, projektif testler, tutum ölçekleri, faktör analizi gibi çok çeşitli teknikler kullanılmaktadır.

Her toplumun yetişkinleri, gençlerine gerçeklik hakkında kendi kavramlarını öğretirler. Bu görev, toplumun biyolojik ve kültürel sürekliliğini sağlamak açısından çok önemlidir. Çocuk bakım biçimleri, toplumdan topluma farklılık göstermektedir, işte bu özellikler, çocuğun kişiliğine sindirilir. Belirli bir kültürde çocuk yetiştirme yöntemleri, bu kültürün başlıca değer ve kurumlarına karşılık gelen bir kişilik yapısını ortaya çıkarırlar.

Kişinin kendi kültürü için ve o kültür içinde eğitilmesine toplumsallaşma ya da kültürlenme denir ve nasıl şekilleneceğimiz, bu kültürlenmeyi yürüten kişilere ve bunu nasıl yaptıklarına büyük ölçüde bağlıdır. Pek çok toplumda, bireyin toplumsallaşmasının büyük bölümünden, oldukça dar bir insan halkası, öncelikle ebeveynler, akrabalar ve cemaat yaşlıları

sorumludur. Modern toplumlarda, bu eğitim büyük bölümü aile ya da yakın cemaat dışından uzmanlarca sağlanır.

Doğduğumuz anda sahip olduğumuz cinsiyet, cinsiyete özgü hangi rolleri oynamamız gerektiğini belirler. Erkeklerle kadınlar, biyolojik açıdan da farklıdır; toplumsallaştırma bu farklılıkları ya azaltır ya da abartır.

Cinsiyet biyolojik olarak hangi cinsel organla doğduğumuza göre belirlenir, fakat **toplumsal cinsiyeti**, toplumsal faktörler belirler.

Cinsiyetler arasındaki davranış farklılıklarını; onaylamayan, desteklemeyen hatta talep etmeyen bir toplum yoktur.

Toplumsal cinsiyet, farklı cinsiyetlerle ilişkilendirilen davranışlara gönderme yapar ve kültürden kültüre farklılık gösteren de bu davranıştır. Bütün toplumlarda ebeveynler, çocuklarını erken yaşlardan itibaren biyolojik cinsiyetlerine uygun sayılan toplumsal davranış ya da toplumsal cinsiyet rollerini öğretecek şekilde eğitmeye koyulurlar. Toplumsal cinsiyet kimliği, kişinin eril ya da dişi olma duygusudur.

İnsanoğlu cinsiyetle ilgili değerleri ve rolleri yaşadığı kültür içinde bir yaş derecesinden diğerine geçişte öğrenir. İnsanların cinsiyet rollerini kazanmalarına ilişkin kuramların çoğu sürecin erken çocuklukta başladığı konusunda görüş birliğindedir. Özellikle bedensel olgunlaşmanın artış gösterdiği ergenlik çağında birey erken çocukluk döneminde öğrendiği ait olduğu cinsiyet grubunun gerektirdiği sosyal roller pekiştirir ve büyük olasılıkla biraz değiştirebilir. Ergenlik döneminde yetişkin sorumluluğuna yoğun şekilde hazırlanma çabası görülür. Başka bir deyişle çocuklukta ergenliğe geçiş sadece biyolojik bir olay olmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olaydır. Bazı toplumlarda çocuklukta ergenliğe geçiş ayrıntılı törenlerle kutlanır. Bu törenler ayrıntılı, dramatik, acı veren özelliklerle doludur ve sünneti de içerir. Erginleme, bir kimsenin önceden bilmediği her türlü şeyi öğrenmesini içine alır. Erginleme törenlerinden sonra çocuğa yeni bir isim, yeni araç-gereç ve arttırılmış statüsünü gösteren yeni ayrıcalıklar verilebilir. Bu süreçte çocuğun içinde yaşadığı toplum tarafından erkek ve kadın için uygun ve uygunsuz olarak belirlenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini cinsiyet rollerini öğrenmesi sağlanır. Oluşturulmuş olan toplumsal cinsiyet klişelerini öğrenir.

Pek çok kişi sadece iki tane toplumsal cinsiyet olduğuna inanır, erkek ve kadın. İkisi iki biyolojik cinsiyetle örtüşür erkek ve dişi. Fakat Hindistan'da Hijralar, Endonezya'da Bisu'lar, Calalay ve Calabayi'ler, Arnavutluk'ta Yeminli Bakireler ve Pasifik okyanusundaki Samao adasında Fafafini'ler vardır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, her yerde aynı ve değişmez bir şey olarak değil, kültürel açıdan esnek bir olgu olarak kabul edilmelidir.

Linton ve Kardiner, Kültür kişilik alanında yeni bir kavram geliştirmişler ve buna "temel kişilik" demişlerdir. Bu kavram "bir toplumda benzer çocuk yetiştirme ve davranış biçimlerinin, benzer değerleri oluşturduğu ve toplumun üyelerince ortak özellikler olarak görülen davranışlardır. Kardiner gibi bazı yazarlar, temel kişiliğe, kültürün egemen

değerlerine uyan psikolojik tip gözüyle değil, daha çok, çocuk yetiştirme yöntemleri ve aile organizasyonu gibi kültürün birinci kurumları (aile, beslenme, çocuk bakımı, sevgi, eğitimden oluşur ve bunlar çocuğun toplumsallaşmasını etkileyen değişkenlerdir) tarafından biçimlendirilen bilinçsiz yeteneklere dayanan tipler gözüyle bakar.

Kültürün kişiliğe etkisinin bir başka görünümü de, akıl hastalığı alanıdır. Bugün akıl hastalığının birey hastalığından çok, bir toplum hastalığı olduğu görüşü giderek önem kazanmaktadır.

Akıl hastalığının nedenleri dört kategoride toplanmaktadır.

- e) Çocukluk deneyimleri
- f) Güncel toplumsal gerginlikler
- g) Organik etmenler
- h) Kalıttır.

SORULAR

1. Psikolojik Antropolojinin kuram ve yöntemleri hangi bilim dalından alınmamıştır.

- a) Kültürel Antropoloji
- b) Sosyoloji
- c) Psikoloji
- d) Biyoloji
- e) Psikiyatri

2. İnsanın içinde yaşadığı çevrede geçerli olan değer yargılarını ve ahlak kurallarını kullanım biçimi nasıl isimlendirilir?

- a) Mizaç-Huy
- b) Karakter
- c) Kişilik
- d) Benlik
- e) Hiçbiri

3. Aşağıdakilerden hangisi Kültür-Kişilik alanında kullanılan teknikler arasında yer almaz.

- a) Hayat hikayesi
- b) Projektif testler
- c) Alan araştırması yöntemi
- d) Faktör analizi
- e) Tutum ölçekleri

4. Aşağıdakilerden hangisi Rorschach testinin bir özelliği değildir.

- a) Rorschach testi kültür kişilik araştırmalarında geniş ölçüde yararlanılan bir kişilik testi olmuştur.
- b) Bu testler iki yanlı simetrik mürekkep lekelerinden oluşur.
- c) Rorschach testi okuma yazma gerektirmez.
- d) Rorschach testi yetişkinler kadar çocuklar gibi çeşitli yaş düzeyindeki kişilere kolayca uygulanabilir.
- e) Simetrik mürekkep lekeleri özel bir sembolü temsil eder.

5. Toplumsallaşma sürecinin kesin içeriğini belirleyen faktörler nelerdir ?

- a) Aşağıdakilerin hepsi toplumsallaşma sürecinin kesin içeriğini etkileyen faktörler arasında yer alır.
- b) Toplumsal cinsiyet
- c) Sosyo-ekonomik durum
- d) Din
- e) Etnik Köken

6. Yaptığı hemen bütün çalışmalarda insan yavrusunun mizaç ve karakter yapısının doğuştan olmayıp içinde yaşadığı toplumun kültür yapısıyla bağlantılı olduğunu ve kişilik özelliklerinin bebeklerin eğitimiyle (bebeklikteki eğitimle) sıkıca bağlantılı olduğunu gösteren antropolog kimdir ?

- a) Victor Barnow
- b) Margaret Mead
- c) Malinowski
- d) R. Benedict
- e) Ralph Linton

7. Kadın erkek farklarının büyük kısmı, cinsiyete değil kültürel şartlanmaya bağlıdır, hangi kültürde kadınlar ve erkekler, Batı toplumdaki kadınlar gibi davranmaktadır?

- a) Mundugumor
- b) Iatmul
- c) Tchambuli
- d) Arapesh
- e) Aruntu

8. Endonezya'nın bir kesiminde, ikiden fazla cinsiyet olduğu fikri benimsenmiştir. Bunlar biri biyolojik olarak bir kadın olup, bir erkek gibi yaşayan gruptur ve bu gruba Endonezya'da ne isim verilmektedir?

- a) Calalay
- b) Bisu
- c) Hijra
- d) Calabayi
- e) Fafafini

9. Kültür kişilik alanında yeni bir kavram geliştiren ve buna“temel kişilik” diyen bilim insanı kim/kimlerdir?

- a) Whiting ve Child
- b) R.Benedict ve M.Mead
- c) E. Fromm ve Erikson
- d) Linton ve Kardiner
- e) Hiçbiri

10. Aşağıdakilerden hangisi akıl hastalığının nedenleri arasında yer almaz.

- a) Çocukluk deneyimleri
- b) Sosyo-ekonomik statü
- c) Güncel toplumsal gerginlikler
- d) Organik etmenler
- e) Kalıtım

CEVAPLAR: 1) D, 2) B, 3) C, 4) E, 5) A, 6) B, 7) D, 8) A, 9) D, 10) B

11. KÜLTÜR VE EKONOMİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11. KÜLTÜR VE EKONOMİ

11.1. Ekonomi Nedir?

11.2. Kaynaklara Erişimin Düzenlenmesi Toprak ve Su Kaynaklarının Denetimi

11.3. Emek Kaynakları ve Kalıpları

11.4. Teknoloji Kaynakları

11.5. Dengeleme Mekanizmaları

11.6. Kaynak Mübadelesi

11.7. Karşılıklılık

11.8. Yeniden Dağıtım

11.9. Pazar Mübadelesi (Pazar Ekonomisi)

11.10. Mübadelenin Örgütlenmesi

11.11. Paranın İcadı ve Değiş Tokuş Aracı Olarak Yayılması

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-) Bir ekonomik sistemin anlaşılabilmesi için kaç temel sürecin mutlaka incelenmesi gerekir?

- A- 1(bir)
- B-) 2(iki)
- C-) 3(üç)
- D-) 4(dört)
- E-) 5(beş)

2-) Avcı-toplayıcılar için en değerli doğal kaynaklar aşağıdakilerden hangisidir?

- A-)Toprak ve hayvanlar
- B-)Su ve hayvanlar
- C-)Su ve Toprak
- D-)Toprak ve Enerji Kaynakları
- E-)Enerji Kaynakları ve Su

3-) Aşağıdakilerden hangisi paranın özelliğidir?

- A-)Hepsi Paranın özelliğidir.
- B-)Dayanıklılığı
- C-)Tanınırlığı
- D-)Bölünebilirliği
- E-)Taşınabilirliği

Cevaplar: 1-C 2-C 3-A

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ekonomi Nedir?	İnsanların hemen hemen tüm eylemlerinin arkasında ekonomik bir yan olduğunu anlamak ve herhangi bir ekonomik davranışın, toplumsal, dinsel ve politik bağlamlardan bağımsız olarak ele alınamayacağını kavramak.	Konu ile ilgili yazılmış kitap ve makaleleri okuyarak
Kaynaklara Erişimin Düzenlenmesi	Bütün toplumsal uyarlanma biçimlerinin kendilerine özgü ekonomik sistemlerinin olduğunu kavramak	Konu ile ilgili yazılmış kitap makale okuyarak ve gözlem yaparak
Kaynak Mübadelesi	Bütün toplumsal uyarlanma biçimlerinin kendilerine özgü farklı mübadele tarzları olduğunu öğrenmek ve farklı mübadele tarzlarının özelliklerini kavramak	Günlük basın organlarını izleyerek ve gözlem yaparak
Paranın İcadı ve Değiş Tokuş Aracı Olarak Yayılması	Değiş tokuş tarzlarını, yöntemlerini öğrenmek	Para ile ilgili yazılmış bilimsel yayınları okuyarak.

Anahtar Kavramlar

- Ekonomik sistem,
- Karşılıklılık,
- Potlaç,
- Sessiz Ticaret,
- Kula,
- Ticaret Kardeşliği.

Giriş

Antropologlar malların, belirli toplumların genel kültürleri bağlamında üretim, dağıtım ve tüketim araçlarını incelerler. Genelde sanayileşmemiş topluluklarda, yaş, cinsiyet ve uzmanlığa dayalı işbölümü çok daha belirgindir. Toprak ve değerli kaynaklar, akraba grupları tarafından denetlenir ve bireysel mülk edinme hakkına ender rastlanır. Üretim sayısal nitelikte olup, ihtiyaç duyulduğunda yapılır ve malların çoğu, onları üretenler tarafından tüketilir. Sistem içi düzenleme mekanizmaları, herhangi bir kişinin elinde fazla mal yığılmasını engeller.

Mallar, karşılıklılık, yeniden dağıtım ve/veya piyasa değiş tokuşu yollarıyla el değiştirir. Karşılıklılık birbirlerine aşağı yukarı denk mal ve hizmetlerin karşılıklı alınıp verilmesidir ve genellikle törensel nedenlerle ya da saygınlık kazanmak amacıyla yapılır. Yeniden dağıtım süreci, kaynakları toplayarak mal ve hizmet olarak yeniden dağıtacak hükümet ya da dini seçkinler grubuna ihtiyaç duyar. Sanayileşmemiş toplumlarda doğrudan mal takasının yapıldığı belirli mekanlar anlamına gelen piyasa değiş-tokuşu, sanayileşmiş toplumlarda para ya da sermaye hisse senedi şeklinde gerçekleşen dolaylı değiş tokuştur. Artık ticaret teknolojinin gelişmesiyle birlikte giderek artan oranda internet, üzerinden yapılmaktadır.

11.1. Ekonomi Nedir?

En basit tanımıyla ekonomi, istenilen kaynakları elde etmek için insanların belli araçları -zaman, para ve hatta toplumsal beceriler- kullanma biçimlerinin incelenmesidir. Bu geniş anlama göre, bütün toplumların bir ekonomisi ve insanların hemen hemen tüm eylemlerinin arkasında ekonomik bir yan vardır. Ayrıca herhangi bir ekonomik davranış, toplumsal, dinsel ve politik bağlamlardan bağımsız şekilde ele alınamaz ve yalnızca ekonomi mantığı ile açıklanamaz.

Bir toplumun *ekonomik sistemi*, insanların sahip oldukları fikirler, kurumlar ve kaynakları; ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin etmek üzere garanti altına almak için angaje oldukları davranışlar olarak tanımlanabilir. O halde bir ekonomik sistemin, fikirler, davranış örüntüleri ve belli amaca yönelik kurumlardan oluşan bileşenleri vardır.

1. Kaynaklara erişimin düzenlenmesi - toprağın, suyun ve hammaddenin kullanımı üzerindeki denetim.
2. Üretim - doğal kaynakların kullanılabilir hale dönüştürülmesi.
3. Mübadele- mal ve hizmetlerin toplum bireyleri arasında dağılımı.

Bir halkın bir kaynağı elde etme ve kullanma stratejisi, genellikle kaynaklara sürekli erişimin belli ölçüde güvence altına alınmasına dayalıdır. Dolayısıyla, kaynaklara erişim ve bireylerin ve grupların kaynakları ellerinde tutma hakları birinci süreçtir. İkincisi, üretimin doğası ve örgütlenmesidir. Kaynaklar, nadiren doğada buldukları halleriyle kullanılır; bunlar üretim süreçleri içinde dönüştürülür. Son olarak, mal, hizmet ve kaynaklar, zorunlu olarak bireyler arasında çeşitli yollarla mübadele edilir ya da yeniden dağıtılır. Toplumlar arası farklılıklara rağmen, bu süreçler bütün kültürlerde bulunur.

11.2. Kaynaklara Erişimin Düzenlenmesi Toprak ve Su Kaynaklarının Denetimi

Kaynakları güvence altına alabilmek için, bir grubun sürekli olarak kaynakların yerleştiği bölgeye erişim garantisine sahip olması gerekir. Bunu, belli bir bölge tesis edip, kullanımını sadece grubun üyeleriyle sınırlı tutarak yapabilirler. İnsanlar, üretken kaynaklara erişimi çok çeşitli biçimlerde tanımlar ve düzenlerler; ne tür yol çizilebileceğinin seçimi, kaynakların doğasına ve bunları denetleme ve kullanma araçlarına bağlıdır. Ekonomik davranışın bu yanı, pek çok bakımdan çoğunlukla siyasî örgütlenme olarak düşünülen şeyle örtüşür.

Tüm toplumlar değerli doğal kaynaklarının (özellikle su ve toprak gibi) dağıtımına yönelik düzenlemelere sahiptir. Yiyecek toplayıcılar da kimin av yapacağına, kimin bitki toplamaya gideceğine ve bunların hangi mekanlarda gerçekleşeceğine karar verilmelidir. Eskimo ve Dobe IKunqlar gibi avcı-toplayıcıların, kaynakların mevsimsel elde edilebilirliğine bağlı olarak hareket edebiliyor olmaları gerekir; aksi takdirde iklimdeki doğal değişimler bölgenin su miktarını tükettiği ya da yabancı hayvan veya bitki dağılımını değiştirdiği zaman açlıktan ölebilirler. İnsanların bir bölgenin sınırlarını ne ölçüde tanımlayacakları ve savunacakları, kendilerine ait hakların sürdürülmesindeki maliyet-kazanç hesaba bağlıdır. Kendi bölgesinin sınırlarını çevreleyen ve savunan bir grup, bölgenin kaynak miktarını elinde tutar. Bahçıvan toplumlar da tarım alanlarının nasıl elde edileceğine, işleneceğine ve başkalarına miras bırakılacağına karar vermek durumundadırlar. Hayvan yetiştiricileri ise toprakları otlatma ve sulama durumlarını ve sürülerini bir topraktan diğerine sürme haklarını belirleyecek bir sistem isterler. Yoğun tarımla uğraşanlar, topraklarının tapularını ve sulama amaçlı su kullanım haklarını belirleyecek bazı yöntemler bulmak zorundadırlar. Gelişmiş Batı toplumlarında da toprağın özel mülkiyet hakkını düzenleyen bir sistem vardır.

Çoğu tarım ve sanayi toplumunun, insanların üretken toprak ve diğer kaynaklar üzerindeki haklarını tanımlayan net kuralları vardır. İster gevşek ister sıkı bir şekilde olsun, bir bölge üzerindeki denetimi sürdürmek, kaynaklara erişimin düzenlenmesinin ilk adımıdır. Her toplumda kimlerin hangi kaynakları, hangi koşullar altında kullanabileceğinin düzenlenmesini sağlayan ilkeler vardır. Çoğu sanayileşmemiş toplumda, üretim için gerekli gereçlerin yanısıra, toprak ve diğer üretken kaynaklar bireylerin değil grupların denetimi altındadır. Bireyin bu kaynaklar üzerinde hak iddia edebilmesi, ancak bir grupta yakın ilişki içinde olmasıyla mümkündür. Bu kolektif mülkiyet biçimini en iyi şekilde bu tür grupların toprağı denetleme biçimlerine bakarak görebiliriz.

Toprağın özel mülkiyetini tanımayan geleneksel toplumlarda toprak sahibi ya akraba grubu ya da daha geniş olarak cemaattir veya en azından kimin hangi kaynağı kullanacağına ilişkin daha çok söz sahibi olanlar bunlardır. Birey ya da hane bu kaynakları sınırlı bir süre için kullanma hakkına sahip olabilirse de bunlar kendi mülkü değildir, yani üzerinde tarım yaptığı toprağı ne satın alabilir ne de satabilir. Bu tür akraba grubunun ya da cemaatin ortak mülkiyet haklarına genellikle “kolektif” haklar denmektedir. Dolayısıyla, çoğu sanayileşmiş ülkede insanlar, miras, satın alma ya da kiralama yoluyla toprak ve üzerindeki kaynakları elde

edebilirken, pek çok sanayileşmemiş toplumda, toprak üzerindeki haklarını ya doğuştan ya da toprak sahibi olan grubun bir üyesi ile evlenerek elde edebilirler. Örneğin, bir takımın üyesi olarak Dobe Ju/'hoansi (!Kung) kadını veya erkeği, o takım tarafından kullanılan alanda avlanma ve buradaki yabani besinleri toplama hakkına sahiptir. !Kunglar, “kimse yeri yiyemeyeceğine göre, o toprağa kimin sahip olduğunun bir önemi yoktur” derler. Birinin sahip olmasından ziyade her takım, belli su kaynakları ve yabani besinlerin bulunduğu toprak parçalarının kullanım hakkına ortak olarak sahiptirler Birkaç istisna dışında, çobanlar da aynı kuralı izlerler. Otlak alanları, genellikle kabilenin tüm üyelerinin ya da en azından, birlikte göç eden ve birlikte yerleşen, daha geniş ve işbirliği içindeki akraba gruplarının bütün üyelerinin mülkü olarak kabul edilir.

Bahçe tarımcıları ise, kullandıkları toprağa oldukça fazla zaman ve emek yatırımı yaptıkları için, hangi toprak üzerinde tarım yapma hakkına sahip olduklarını belirleme konusunda titizlik gösterirler. Avcı-toplayıcı ve çobanlar gibi bahçe tarımcıları da haklarını bir grubun üyesi olma dolayısıyla elde ederler, ancak toprağın kullanım hakkını ellerinde tutabilmek için etkin şekilde kullanmaları gerekir. Bahçe tarımı yapan diğer toplumlarda, kullanma hakkı sadece o köyde yaşıyor olmak ya da belli toplumsal zorunlulukları yerine getirmekle elde edilebilir, fakat yine bu hakkın korunabilmesi için, toprağın işleniyor olması gerekir.

Avcı-toplayıcılar ve çobanlarda olduğu gibi bahçe tarımcılarında da, toprağın özel mülkiyetinden farklı olarak ortak mülkiyeti, geçimlerini sağlama biçimlerinde çok önemli olabilmektedir.

Avrupalı sömürge güçlerince yönetilmiş olan bölgelerde, Avrupa'nın özel mülkiyet sistemleri çoğunlukla geleneksel mülkiyet sistemlerinin yerini aldı. Sonuç olarak ekonomik sistem, daha kişisel ve daha geniş toplumsal ilişkiler sistemine daha az bağlı hale geldi. Bazen kadın ile erkek arasında zaten varolan mülkiyet hakkı ayrımları daha da pekiştirilmiştir. Çobanlarda ve bahçe tarımı yapan toplumlarda bile mülkiyet hakları, sıklıkla toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklılık gösteriyordu; hatta, eşitlikçi Dobe !Kungları bile kadın ile erkek arasındaki mülkiyet hakkı farkını kabul ederler. Sömürge güçleri, üretken kaynakları denetlemenin aracı olarak özel mülkiyet kavramını empoze ettiklerinde, mülkiyeti çoğunlukla tüm bireyler yerine erkeklere tahsis etmişlerdi.

Farklı yollardan da olsa, diğer pek çok toplumda da toprağın özel mülkiyet hakkına doğru hareket başladı. Özel mülkiyet, bireylere kendi özel yararları doğrultusunda kendi topraklarını işleyerek geçimlerini sağlama açısından belli dereceye kadar özgürlük tanımaktadır. Ancak bu özgürlük, bireyin gruba olan bağlarını ve beraberinde, bir zamanlar bireye sağladığı psikolojik ve toplumsal avantajları önemli ölçüde değiştirir. Birey, mülkiyet ortak olduğu için kolektif mülkiyet hakları sisteminde bir yeri olduğu duygusuna -yani daima bu gruba ve bu toprak parçasına ait olduğunun bilgisine- sahiptir. Özel mülkiyet sisteminde ise, toprak üzerindeki hak başkasına geçebilir ve bu başkası, pekâlâ o toprakta çalışmayan biri olabilir. Üzerinde tarım yaptıkları toprağın sahibi olmadıkları için emeğini satmak zorunda olan bireyler, kendileri de çok az ekonomik hak ve üretilenden sınırlı yararlar elde edebilen metalar haline gelebilirler.

Kuşkusuz özel mülkiyet, diğer bölgelere aktarılmış ya da oralarda benimsenmiş tek Avrupa modeli değildir. Avrupa'nın sosyalist ya da ütopyik felsefesinin ürünleri olmak üzere çeşitli kolektif tarımcılık biçimlerini, Doğu Avrupa'nın, Güney Amerika'nın, Asya'nın ve Afrika'nın her tarafında bulmak mümkündür. Bu sistemlerin ortak paydası, çoğunlukla yabancılar tarafından köylü tarımcılara empoze edilmesi, bu nedenle de bu sistemlerin bazı bakımlardan toprak sahibi yokluğunun en baskıcı yanlarını kapsamamasıdır; yani burada tarım yapan insanlar, işlerinin bilfiil idaresinde sınırlı ölçüde söz sahibi olup ürünlerini, kişisel olmayan acentalarca belirlenen fiyatlar üzerinden satmak zorundadırlar.

11.3. Emek Kaynakları ve Kalıpları

Emek, her türlü ekonomik sistemde temel kaynaktır. Her insan toplumunda değişik emek kaynakları geçerli olsa da cinsiyete dayalı ve yaşa dayalı işbölümü her zaman ön planda olmuştur.

İnsan toplumlarında cinsiyete bağlı işbölümü, antropolojinin yoğun olarak ilgi gösterdiği konudur. Kadın ve erkeğin cinsiyetine özgü olarak yaptıkları işler, gruptan gruba farklılık gösterir, ancak işlerin pek çoğu belirli bir cinsiyete uygun olarak düşünülerek ayrılmıştır. Örneğin kadın işi olarak görülen görevler eve yakın ara verildikten sonra tekrar kolayca başlanabilecek niteliktedir. Erkek işi fiziki güç, kıvraklık, hız, hareket ve evden uzak mesafelere yolculuk gerektirir ve tehlike içerir. Kuşkusuz bu durum toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bazı toplumlarda kadınlar savaşçı olarak da hizmet verirler. Başka bir deyimle cinsiyete dayalı işbölümü basitçe erkeğin gücüne, etkinliğine ya da kadının doğurgan biyolojisine indirgenemez.

Cinsiyete dayalı işbölümünü açıklarken, biyolojik etmenlere bakmak yerine kültürel ve tarihi etmenleri değerlendirerek belirli toplumlarda kadın ve erkeğin yaptığı işleri incelemek, daha etkili bir yöntemdir. Araştırmalar erkek ve kadının esnek bir yapıyla birlikte çalışmasından katı bir cinsiyet ayrımına uzanan işbölümü kalıplarını ortaya çıkarmıştır.

Güney Afrika'da Kalahari Çölü'nde yaşayan Ju/'hoansiler esnek/bütünleşmiş kalıba örnektirler. Çoğu zaman bu grupta erkeğin yapabileceği işleri kadınlar, kadınların yapabileceği işleri erkekler tarafından yapıldığı görülebilir. Bu tarz uygulamanın yaygın olduğu yerlerde erkek ve kız çocuklara rekabet değil işbirliği öğretilir, hem yetişkin kadınlara hem de yetişkin erkeklere yakın olarak büyütülürler ve birbirleriyle eşitlikçi bir ilişki geliştirirler.

Cinsiyet ayrımının çok katı kurallara bağlandığı ikinci tip toplumda ise erkek ve kadının görev alanları çok katı ve net olarak çizilmiştir, hiçbir cins karşı cinsin işini yapamaz. Bu tip toplumlarda erkek işi nedeniyle çoğu zaman evinden uzaktır. Erkek ve kız çocuklar ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yetiştirilir ve uysal olmaları öğretilir. Ancak bir noktada erkek çocukların artık yetişkin bir erkek gibi davranması, sert, saldırgan ve rekabetçi olması

beklenir. Fakat kadınlardan bu tarz davranışlar talep edilmez. Bu tarz toplumlarda daha çok erkeğin kadın üzerinde egemenlik kurduğu görülür.

Üçüncü tip toplumlarda ise, kadın ve erkek arasındaki ilişki eşitsizlikten çok tamamlayıcılık niteliğiyle açıklanabilir. Bu toplumsal yapılanmada kadın ve erkek her düzeyde temsil edilir, rekabet olmasına karşın herkes kendi işinde yoğunlaşır. Bu bütünleşmiş toplumlarda hiçbir cinsiyet diğeri üzerinde egemenlik kurmaya çalışmaz.

Yaşa dayalı işbölümü, insan topluluklarının tipik özelliklerindedir. Örneğin Ju/'hoansilerde onlu yaşlarını bitirene kadar çocuklardan geçime katkıda bulunmaları beklenmez. Ju/'hoansiler 60 yaşında emekli olurlar. Daha yaşlı insanlar kendilerini beslemek için yiyecek toplasa da topluluğun yiyecek toplama etkinliğine katkıda bulunması beklenmez. Yaşlı erkek ve kadınlar manevi roller üstlenirler, gençler için tabu olan yiyecekler ve diğer bazı kısıtlamalar onlar için geçerli değildir. Buna karşın pek çok geleneksel çiftçi toplumunda, sorumluluk ve iş üretme anlamında yaşlı insanların yanı sıra çocuklarda büyük katkılar sağlarlar. Örneğin Güney Meksika ve Guatemala'daki Maya topluluklarında genç çocuklar kendilerinden küçük kız ve erkek kardeşlerine bakmakla kalmazlar, aynı zamanda ev işlerinde, tarla işlerinde görev alırlar. Benzer durumlara sanayileşmiş toplumlarda da rastlanır ve çocuklar çalışma hayatına girmeye teşvik edilir.

Büyük kapitalist şirketler dünyanın yoksul ülkelerindeki gittikçe daha da ucuzlayan işgücünü aramaya başladıkça, çocuk emeğinin kullanımı da yaygınlaşan bir sorun olmuştur. Kesin rakamlara ulaşılmasa da, yalnızca Güney Asya'da 15 milyon çocuk işçinin olduğu tahmin edilmektedir.

11.4. Teknoloji Kaynakları

Tüm toplumlar mallarını üretmede ve onları gelecek nesillere bırakmada kullanılacak araçları yaratma ve paylaşırma yöntemlerine sahiptir. Toplumun kullandığı araçların sayısı, türü ve bu araçları nasıl üretilip kullanılacağına dönük bilgi, o toplumun teknolojisini oluşturur. Bu araçlar toplumun üyelerinin sürdürdüğü yaşam tarzı ile yakından ilgilidir. Sanayileşmiş toplumlarda sermaye mallarının büyük kısmı (fabrikalar, makineler, aletler, kamyonlar ve depolar) genelde bireylerin özel mülkiyetindedir. Sosyalist toplumlarda çoğu sermaye malı devletindir ve bunlara bürokratik yollardan erişilebilir. Köylü tarım toplumlarında, toprak sahipliği ne şekilde olursa olsun, temel araçlar ve tarımsal girdiler, hatta toprağın ortakçılık yoluyla kullanıldığı durumlarda bile, genellikle kişilerin mülkiyetindedir. Çoban toplumlarında hayvanlar, her zaman ya kişilerin ya da hanelerin mülkiyetindedir, ancak bireyler, başkalarının güttüğü sürülere ortak olabilir ya da hayvanları olanların kendilerine de vermelerini bekleyebilirler.

Avcı-toplayıcılarda, bir kişinin kendi silahı ya da aleti olabilir, ama bu mülkiyet kişinin o nesne üzerinde tek hak sahibi olduğu anlamına gelmez. Mızrak yapan ya da ayı tuzağı hazırlayan bir avcı bu aletlere sadece onların ilk kullanma hakkına sahip olma

anlamında sahip olabilir, aletleri kullanmadığı sürece diğerleri bunlar üzerinde hak iddia edebilirler. Avcılar birbirlerine yakın çalıştıkları ve hayatta kalmaları paylaşmaya dayalı olduğu için aletler ve silahlar genellikle serbestçe ödünç alıp verilebilir. Üretken mallar daha karmaşık ve yapımları ve elde edilmeleri daha zor olduğu zaman, mülkiyet hakları daha sabit ve resmî hale gelir.

İmalat birçok tarım toplumunda hayli uzmanlaşmış bir etkinliktir ve sanayileşme arttıkça bu alandaki uzmanlaşma da artar. Tarım toplumlarında saban ya da çömleği yapanlar hem üretim gereçlerinin sahibi hem de bunların teknisyenleridirler. Üretim gereçleri, demirhane, çömlekçi çarkı, kireç ocağı ya da kişinin kullandığı herhangi bir malzeme ya da araç olabilir. Bu gereçleri yapan kişi, imalatın başından sonuna kadar ürünü izleyebilmektedir ve satılincaya kadar bu ürün onun mülkiyetindedir. Sanayi toplumlarında ise işçiyle aleti arasındaki ilişki pek yakın bir ilişki değildir. Traktörü ya da biçerdöveri yapan fabrika işçileri, muhtemelen ürettikleri tarım makinelerinden hiçbirini kullanmayacaklardır. Bu işçiler üretim sürecinin belli ve sınırlı bir kısmına dahildirler ve ne ürünün kendisine (gidip şirketten satın almadığı sürece) ne de fabrikaya ya da imalat gerecine sahiptirler; sadece pazar sisteminin işleyişine göre belirlenen fiyata göre, bir iş karşılığında emeklerini satarlar. Emek, tıpkı herhangi bir eşya gibi satılabilir bir şey haline gelir. Yabancılaşma -bireylerin yaptıkları işle, yani ürettikleri şey ve bu üretimde kullandıkları kaynakla olan ilişkilerinin parçalanması ya da ayrılması- endüstriyel uzmanlaşmanın ve özel girişimin olası sonuçlarından biridir.

11.5. Dengeleme Mekanizmaları

Yerleşik tarım toplumlarında mal edinme ve biriktirme olanakları göçebe yaşayan topluluklara göre kat kat fazla olmasına rağmen, bu tarz toplumdaki bazı sınırlamalar, en az göçebe topluluklardaki kadar etkili olabilir. Sosyal yükümlülükler, insanların aşırı zenginleşmesini engeller ve bireylerin diğerlerinden daha fazla mal sahibi olmasına izin verilmez. Zenginlik arttıkça, harcama ve başkalarına yardım etme yükümlülüğü de aynı ölçüde artar. Antropologlar bu sosyal yükümlülükleri, dengeleme mekanizması adını verir. Bu mekanizmalar, eşitlikçi sosyal düzeni tehdit edecek mal edinimine izin vermeyen toplumlarda bulunur.

11.6. Kaynak Mübadelesi

Bazı kaynaklar, üreticilerin ellerinde tutulup tüketilirken, bazıları da toplumun mübadele ağının içinde yer alır. Her ekonomik sistemin temel bir parçası olan mübadele, insanların ihtiyaçları olmayan üretim fazlalarını elden çıkarmalarına ve ihtiyaçlarını diğer insanların ihtiyaç duymadıkları üretim fazlalarından elde etmelerine olanak tanır. Ayrıca mübadele, toplumun çimentosu olma görevini görür. Gerçekten de antropologlar, mübadele edilen şey ne olursa olsun, mübadele eyleminin kendisinin toplumu bir arada tutan temel bağ olduğunu ileri sürerler. Mübadele Mekanizmaları Karşılıklılık, Yeniden Dağıtım ve Pazar

(piyasa takası) olmak üzere insan toplumlarındaki çeşitli ekonomik mübadele sistemlerini karakterize eden üç mekanizma, büyük ölçüde insanın kültürel tarihinin izleğini yansıtır.

Karşılıklılık ya da toplumsal bağlar ve zorunluluklarla sarılı insanlar arasındaki karşılıklı alışveriş evrenseldir (bu aynı zamanda insan olmayan türler arasında da önemlidir). Yeniden dağıtım ya da toplum varlığının zorunlu ödemeler ve hizmetlerle yeniden dağıtılması, uzmanlaşmış siyasal kurumlar gerektiren daha yeni bir olgudur. Pazar mübadelesi ya da ortak bir değer ortamında -para- aracılığıyla mal ve hizmetlerin ticareti ise, ancak devlet yönetimli toplumlarla birlikte ortaya çıkmıştır.

Amerikan toplumunda da olduğu gibi, çoğu toplumda insanlar bu üç mekanizmayı da kullanırlar, ancak en çok hangi mekanizmaya ağırlık verdikleri ve hangi mekanizmayı hangi işlerde kullandıkları önemli derecede farklılık gösterir. Tarım ve sanayi toplumlarında ekonomik mübadelelerin önemli bir kısmı çok fazla uzmanlaşmış pazar yerlerinde yürütülür. Fakat (bugün oldukça nadir görülen) diğer ekonomilerde pazarın işlevi çok arka plandadır; karşılıklılık ve yeniden dağıtım mekanizmaları hüküm sürmektedir. Pazar mekanizmasının olmadığı ya da sadece belli mallar için geçerli olduğu ekonomilerde mübadele, ya tek başına karşılıklılık mekanizması ya da karşılıklılığın ve yeniden dağıtımın bir bileşimiyle yürütülür.

11.7. Karşılıklılık

Karşılıklılık, yaklaşık olarak birbirine denk değerdeki mal ve hizmetlerin değiştirilmesi temeline dayanan, iki taraflı bir işlemdir. Karşılıklılık sanayileşmemiş toplumlarda sanayileşmiş toplumlarda olduğundan daha önemli bir rol oynayabilmektedir. Hediye vermekte de bu işlemlerden biri sayılabilir. Sistemli karşılıklılık her yerde önemli olmakla birlikte, sanayileşmemiş yörelerde daha sık olarak büyük miktarlarda ve daha çok insana hediye verilir. Karşılıklı alıp verme zorunluluğu daha güçlüdür. Hediye verme olgusunun altında yatan, genellikle toplumsal yükümlülükleri yerine getirmek, hatta belki bu süreçte biraz da saygınlık kazanmaktır.

Karşılıklılık, her zaman ailelerin ve komşuların sevdikleri şeyleri mübadele etmeleri tarzında, gelişigüzel yardımlaşma atmosferinde yapılan bir şey değildir. Antropologlar, her biri veren ve alan arasında farklı derecelerde yakınlık oluşturan (dolayısıyla, belli bir derecede resmiyet veya iyi niyet barındıran) üç karşılıklılık biçimi tanımlamışlardır. Bunlar, a- genelleştirilmiş, b- dengeli ve c- negatif(olumsuz) karşılıklılıklardır. Flane halkı üyeleri, diğer akrabalar ve arkadaşlar arasında genellikle genelleştirilmiş karşılıklılık -hesabı tutulmayan ve hemen ya da belli bir karşılık beklenmeyen gayri resmî hediye verme biçimi- uygulanır. Hane halkı üyeleri, olağan bir şekilde karşılık beklemeden birbirlerine hizmet verirler; bir anne, çocuklarına verdiği kahvaltılarını gelecekte kullanmak üzere hesabını tutmaz. Hane halkı üyeleri arasında ücretli işi olanlar, kazançlarının büyük kısmını ortaya koyarlar ve bütün alışverişlerde kimin en kârlı çıktığına dikkat etmeksizin harcamalara ortak olurlar. Ancak, karşılıklılığın en gelişigüzel biçimi bile, mübadele edilen mal ve hizmetlerin uzun dönemde dengelenmesi gerektiğine ilişkin örtük bir anlayış çerçevesinde işler. Hane halkı üyeleri, uzun

dönemli, karşılıklı desteğe güvenebileceklerini varsayarlar; başkalarına yardım eden komşu, ihtiyacı olduğunda diğerlerinin de kendisinin yardımına geleceklerini varsayar. Dolayısıyla, önemli bir açıdan karşılıklılık, bir depolama ya da ambara koyma biçimidir; yani sen başkasına mal ve hizmet sunarsın ve sonunda, ciddi bir şekilde hesabını tutmasan bile, verdiklerinle hemen hemen eşdeğerde bir şeyler alırsın. Bu, özellikle, mallar bozulmaya müsait ve başka türlü ileride kullanılmak üzere saklanması mümkün değilse yararlıdır.

Genelleştirilmiş karşılıklılık, tarihsel olarak avcı-toplayıcılar arasındaki mübadelenin tipik biçimi olup, bu insanların uyarlanmalarında bir zorunluluktur. Dobe Ju/'hoansiler ya da iKunglar, eti saklama olanağına sahip değillerdir; bu nedenle paylaşma yoluyla ete erişim mübadelesinde bulunurlar. Bir avcı oldukça büyük bir hayvan öldürürse, bunun küçük bir parçasını kendi ailesi için alıkoyar, geri kalanını paylaşmak üzere ava eşlik edenlere dağıtır. Bundan sonra onlar da kendi akrabalarıyla (ki bu akrabalar da diğer akrabalarla) paylaşacaktır. Ertesi gün ya da gelecek hafta bu iyiliğin karşılığı alınacaktır. Sonuçta, durmadan değişen ve güvencesiz kaynak olanaklarına karşın, herkes yiyecek bir şeyler bulabilmektedir

Genelleştirilmiş karşılıklıktan daha resmi olanı, eninde sonunda ve kabaca denk karşılığının verilmesinin zorunlu olduğu bir hediye verme biçimi, yani dengeli karşılıklılıktır. Dengeli karşılıklıta alma verme işlemi, malın değeri ve veriliş biçimi oldukça somut ve belirgindir. Toplumsal ilişkinin sürmesi için kişinin eş değer bir karşılık vermesi gereklidir. Karşılıklılığın bu biçimi, normal olarak daha mesafeli ilişkileri olan bireyler, aşağı yukarı eşit toplumsal ya da ekonomik statüye sahip olan arkadaşlar ve resmî, ticarî ortaklar arasında yürütülür. Beklenti açıkça şudur: Ne veriliyorsa, bunun aşağı yukarı denk bir şeyle karşılığı verilerek dengelenmesi gerekir. Genelleştirilmiş karşılıklılıkta olduğu gibi, karşılık olarak verilen şey hem almandan oldukça farklı bir şey olabilir hem de daha geç verilebilir.

Pek çok çoban ya da tarım toplumunda, dengeli karşılıklılığa dayalı emek-mübadele sistemi vardır. Ekim ve hasat zamanında iş yükü bir hane için çok fazla ise, komşu haneler ya da akraba grupları sırayla başkasının tarlasında çalışabilir. Bu tür sistemlerdeki katılımcılar, borç ve kredi hesaplamalarında oldukça benzer zihniyete sahiptirler. Zamanında ya da aynı düzeyde emek veya eşdeğerde bir hediyeyle karşılık veremeyen bir kişi, ciddi bir toplumsal kınamayla karşılaşacak ve gelecekte sahip olabileceği işbirliğinden yoksun kalacaktır. Dengeli ve genelleştirilmiş karşılıklılık arasındaki fark her zaman çok açıktır; kuşkusuz karşılıklılık ya da hediye verme bireylere yarar sağlamak üzere yönlendirilir. Amerika'nın kuzeybatı kıyısındaki pek çok Yerli Amerikan grubunun potlaçı ve Melanezya'nın "domuz şölenleri", sahip olunan varlığın saygınlık ve kamusal nüfuz elde edebilmek için rekabetçi çabalarla dağıtıldığı törenlerdir. Melanezya'da erkekler masraflı şölenlere ev sahipliği yaparlar. Düzinelerce domuz kesilir ve diğer besinlerden de çok fazla miktarlarda tüketilir ya da götürülür. Şölen sahibinin kazandığı statü, kabaca kendi şölenin diğerlerinininkine göre ne kadar büyük olduğu ile orantılıdır. Rekabete dayalı ziyafet verme ve savurganlığa varacak derecede masraflı düğün partilerinde görüldüğü gibi, günümüzde "potlaç" terimi daha genel bir gösterişli cömertlik sergilemesi anlamını kazanmıştır. Kuzeybatı kıyısı gruplarında, şef tarafından verilen potlaçta büyük miktarlarda besinin yanı sıra, battaniye, bakır ve kano dağıtılır. Şölen sahibinin bugün şöleninde dağıtmakta olduğu şeyler yıllar içinde kendisine

verilen armağanlardan oluştuğu için, potlaç gecikmeli de olsa dengeli karşılıklılığın bir biçimidir. Potlaç rekabete dayalıdır, çünkü şöleni veren kişi şöledeki zenginlik açısından diğer şölen sahiplerini geçebildiği ölçüde saygınlık ve statü kazanır. Şölen ve hediye vermenin bu biçimi, basit bir bireysel mübadeleden ve toplumsal strateji oluşturmadan daha fazla bir şeydir; malların topluluklar arasında mübadele edilmesinin başlıca yolu olabilmektedir.

Genelleştirilmiş ve dengeli karşılıklı bir tür dengeleme mekanizması söz konusudur ve uzun vadede bu mekanizma servetin eşit bir biçimde dağılımını mümkün kılmaktadır.

Olumsuz (Negatif) karşılılık değiş tokuşun üçüncü şeklidir. Burada veren kimse, karşılığında en iyisini alma yarışı, rekabeti ve pazarlığı içine girer. Çıkarları birbirleriyle çatışan taraflar, birbirleriyle pek yakın olmayan topluluk üyeleridir. Olumsuz (negatif) karşılığın en uç noktası, bir şeyi zorla almaktır. Düşmanlar ya da yabancılar arasındaki mübadeleler, genellikle, tarafların pazarlıktan en kârlı taraf olarak çıkmaya çalıştıkları kişisel olmayan alışverişlerdir. Negatif karşılıklılık olarak sınıflandırılan bu tür mübadeleler, hiçbir şey vermeden ya da çok az şey vererek alma çabasını içerir. Bu tür mübadelelerde, dostça olmayan çekişerek pazarlıktan açıkça hırsızlık yapmaya kadar her şey yer alabilir. Örneğin Mbuti Pigmeleri, et ve emeklerini bahçe tarımcısı komşularının ürünleri ve madenî mamulleriyle mübadele etmeyi uygun görebilirler, ancak bu mübadelelerde karşılıklı düşmanlık çok belirgindir. Köylüler Mbuti Pigmelerinden mümkün olduğunca fazla şey alabilmek için tehdit kullanıp rüşvete başvururken, Mbuti Pigmeleri de mümkün olduğunca az çalışmak için ellerinden geleni yaparlar. Negatif karşılıklılığın gerçekten karşılıklılık olabilmesi için, her iki tarafın da sırayla, kurnazlıkla birbirlerini alt etmesi gerekir.

11.8. Yeniden Dağıtım

Mal ve emeğin yeniden dağıtımı, malların bir merkezde toplanıp buradan düzenlenmesi, sayılması ve yeniden dağıtılmasıdır. Bu süreçte iktidar kullanımı söz konusudur. Bu tür hükümet kurulmasını destekleyecek düzeyde artı değer oluşturan toplumlarda, hediyeler, bağışlar, vergiler ve savaş ganimetleri, bir şefin ya da bir liderin denetimi altındaki depolarda depolanır. Bu merkez, sonradan bu kaynakların bir kısmını toplum hizmetleri, acil yardım ya da özel ödüllendirmeler olarak yeniden dağıtır. Başka bir seçenek olarak, ödemeler siyasal, dinsel ya da kamusal kurumları ve altyapıları desteklemek için kullanılabilir. Liderlerin bu geliri halka dağıtmasının üç nedeni vardır. 1) servet ve cömertliğini gösterisiyle iktidarını sürdürmek 2) kendi liderliğini destekleyen insanlara isteklerini vererek, yüksek bir hayat standarttı sağlamak 3) mükellef ziyafetler düzenleyerek ve davetlilere değerli hediyeler vererek diğer grupların liderleriyle ortaklık kurmaktır. Güney Amerika'da And Dağlarında kurulmuş olan İnka İmparatorluğu, vergilerin toplanması (hasat, mal ve hizmetlerin hediye ya da zorunlu bağış biçiminde halktan toplanması) ve yönetim tarafından halka tekrar dağıtım sistemini dünyada en etkin kullanıldığı yerlerdendir.

ABD'de federal gelir vergisinin bu tür bir yeniden dağıtım mekanizması olarak işlev görmesi beklenir. Para ekonomisine sahip olmayan toplumlarda, kabile şefleri kabile üyeleri-

ne kullanılmayan toprağı, avlanma bölgesini ve üretim fazlası besini yeniden dağıtırlar. Bu sistemin çeşitli avantajları vardır. Kaynakların bölgesel elde edilebilirliğinde oluşacak değişiklikler karşısında bir toplumun bütün üyelerinin geçimliğinin garanti edilmesini sağlayabilir; bazı kaynakları toplama ve gelecekte kullanmak üzere depolama aracı olarak kullanılabilir. Yeniden dağıtımın basit biçimleri bazı bakımlardan dengeli karşılıklılığa benzer; aradaki temel fark ise, veren kişinin daha sonra bunun karşılığını alacağını bir garantisi olmayacağı ya da alsa bile aldığıyla eşdeğerde olamayabileceğidir.

11.9. Pazar Mübadelesi (Pazar Ekonomisi)

Bir ekonomist için Pazar Ekonomisi, mal ve hizmetlerin alınıp satılmasında fiyatların arz ve talebe göre belirlenmesidir. Karşılıklıktan ve yeniden dağıtımdan farklı olarak, pazarda mübadele toplumsal kaygılardan büyük ölçüde uzaklaşmış ticarî bir iştir. Mal ve hizmetlerin doğrudan ticareti yapılabilir (takas edilebilir), fakat bunlar çoğunlukla standart bir mübadele vasıtası, yani para ile alınıp satılır. Üzerinde anlaşılmış miktarı ödeme ve karşılığı ödenmiş mal ve hizmetleri sunma gereği dışında, tarafların birbirlerine karşı hiçbir toplumsal yükümlülükleri yoktur ve tarafların, akrabalığa, arkadaşlığa ya da siyasal yakınlığa dayalı hiçbir bağları yoktur. Mal ve hizmetlerin görelî değerleri arz ve talebi yansıtır ve pazar ekonomisine katılanlar geçerli değerleri öğrenme araçlarına sahiptir; alışveriş ederek, pazar yerinde dolaşarak ve gazete okuyarak kendilerine sunulanları karşılaştırabilirler. Satıcı ürünü ya da hizmeti, karşılığında en iyi kazancı sunan herhangi birine satabilir; alıcı, en uygun fiyatı buluncaya kadar pazar yerinde dolaşır. Bütün pazar mübadeleleri kişisel olmamak zorunda değildir. İnsanlar genellikle ticaret yaptıkları kişilerle uzun dönemli ilişkilere girerler. Örneğin göçebe Yörükler, tüm kasaba alışverişlerini aralarında uzun süreli arkadaşlık bağları ve doğal olarak güçlü güven ilişkileri olan tüccarlarla yaparlar. Hemen hemen tüm pazarlarda, alıcılar ve satıcılar arasındaki bilgi akışını hızlandıran ve pek çok durumda alışverişleri kişiselleştiren ve dolayısıyla kolaylaştıran araçlar ya da komisyoncular bulunur.

Nasıl ki pazar davranışları çok çeşitli olabiliyorsa, bir toplumdaki pazar mübadelesinin önemi de aynı şekilde büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin batı Afrikalı bir çiftçi, ailesinin geçimlik ihtiyaçlarının büyük kısmını kendi üretim faaliyetleriyle karşılayabilir. Eğer bu çiftçinin bir şekilde az miktarda üretim fazlası olursa, bunu pazarda satıp kârını mamul eşya satın almada ya da vergi ödemede kullanabilir. Bu tür çevre pazarlarda satılan tüketim maddelerinin çeşidi genellikle oldukça sınırlıdır; toprak, emek ve sermaye gibi kaynaklar, sadece karşılıklılık ve yeniden dağıtımla el değiştirir. Çoğu sanayi toplumunun ekonomileri ise, bunun aksine büyük ölçüde pazar mübadelesine dayalıdır. Milyonlarca insanı ve firmayı birbirine bağlayan çok geniş bir ticaret ağı, sadece muazzam çeşitlilikte tüketim ürünlerinin değil, aynı zamanda, toprak, emek ve sermaye gibi kaynakların dağıtımına da olanak sağlar.

Resim: 1 Ekvator'da Pazaryeri

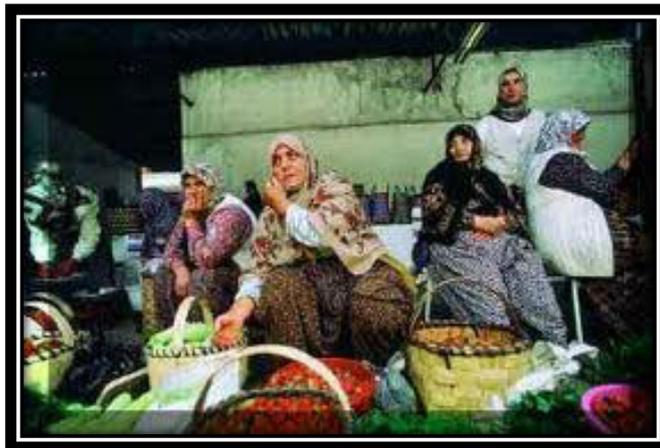
Resim:2 Afrika'da Pazaryeri

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1327&bih=639&q=m%C3%BCbadele&oq=m%C3%BCbadele&gs_l=img.3..014j0i2416.2880.

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=afrika+da+pazaryeri&tbm=isch&ei=8LrSU7CnGunOygP3-YEY#facrc>

Resim: 3 Kadınlar Pazarı

<https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=kad%C4%B1nlar+pazar%C4%B1&tbm=isch&ei=fbjSU-jVA6f-ygOvo4LQCQ>

11.10. Mübadelenin Örgütlenmesi

Mübadelenin bu üç biçimi -karşılıklılık, yeniden dağıtım ve pazarda mübadele- bütün çağdaş toplumlarda belli dereceye kadar birlikte işler, ancak hangi malların hangi mübadele mekanizmasına ve hangi koşullarda uygulanacağı belli kurallara göre tayin edilir. Antropologlar bu farklılaşmayı mübadele alanları olarak tanımlarlar.

Bir grup insan arasında gerçekleşen değiş tokuş, genellikle genelleştirilmiş ya da dengeli karşılıklılık biçiminde olur. Eğer bu değiş-tokuş iki grup arasında gerçekleşiyorsa düşmanlık ve rekabet için uygun bir ortam doğabilir. Bundan dolayı, bu tarz değiş tokuşlar, dengeyi sağlayan yaklaşımlar geliştirilmediği sürece, olumsuz karşılıklılık sınıfında yer alır. Takas, bir grubun kısıtlı kaynaklarıyla diğer grubun arzu edilen mallarını değiştirmek anlamına geldiğinden bir tür olumsuz karşılıklılıktır. Göreceli bir değer hesaplanır, kişiler sanki umurları değilmiş gibi davransalar da, grup içindeki değiş tokuşların daha dengeli niteliğiyle karşılaştırıldığında, sıkı ve katı kurallara bağlı bir ticaret ilişkisi geliştirilir.

Sessiz ticaret hiçbir sözlü iletişimin gerçekleşmediği bir takas şeklidir. Yüz yüze hiçbir temas yoktur. Geçtiğimiz 2000 yıldır, avcı- toplayıcıların, yiyecek üreten komşularıyla arasındaki ilişki, bu şekilde gerçekleşmiştir. Avcı toplayıcılar daha büyük bir ekonomi içinde talep gören çeşitli malları sunmuşlardır.

Sessiz ticaretin nedenlerinden biri de ortak bir dilin olmaması olabilir. Aslında bunun ötesinde bu uygulama, tarafların birbirine güvenmediği durumlarda barışı sürdürmeyi sağlar. Doğrudan ilişkiden kaçınarak iyi ilişkiler sürdürülmeye çalışılır. Bir diğer olasılıkta toplumsal konumun sözlü iletişimi olanaksız kıldığı durumlarda, değiş tokuş yapmayı olanaklı hale getirmesidir. Her durumda sessiz ticaret, gruplar arasındaki engellere rağmen malların takasını sağlamaktadır.

Ticaret hayatta kalmamızda çok önemli bir yer tuttuğu ve gerekli mal ve hizmetlere ulaşmamızı sağladığı için, insanlar birbirleriyle iyi ticari ilişkiler kurmaya gayret ederler. Bu nedenle de bazı topluluklar arasında *ticaret kardeşlikleri* kurulur. Bu topluluklar karşılıklı olarak ellerindeki ürün fazlasını, yanında bazı armağanlarla birlikte *kardeşlerine* götürür ve karşılığında diğer topluluğun ürün fazlasını ve armağanlarını alarak dönerler. Burada değiş-tokuş edilen ürünlerin birbirine yakın değerde olmasına dikkat edilir. Batı Okyanusya adalarından Trobriand'da yaşayan ve 1922 yılında onları inceleyen Malinowski'nin **Argonaut**'lar adını verdiği balıkçı topluluklar kanolarıyla denize açılarak ticaret kardeşleriyle, süs eşyası olarak kullanılan kolye ve bilezik değişimi yaparlar. Bu seferlere *Kula* adı verilir. Kanolu balıkçılar adalar arasında saat yönünde sefer yaptıklarında kolye, aksi yönde sefer yaptıklarında ise bilezik değiş-tokuş ederler.

Resim: 4 Kula

<https://www.google.com.tr/search?q=trobriand+adaları+kula+ticareti&tbm=isch&imgil=dnrmXJTFILyRXM%253A%253Bhttps%253A%252F%252Fencrypted-tb>

Kula sırasında seyahat eden balıkçıları karada bir *ticaret ortağı* karşılar. Karşılama sırasında önce armağanlar (kolye ve bilezikler) değiş-tokuş edilir, ancak bu armağan değiş-tokuşunun yanında ihtiyaç duyulan malların takası da yapılır. *Kula* halkasına katılan Malinezyalılar sahip oldukları toplumsal konumun yaptıkları işle bağlantısı olduğuna emindirler. Ortaklarının ünü ve birbirlerine aktardıkları malların değeri, bu kişiler için saygınlık kaynağıdır. Kendi yolculuklarının öykülerini ve sahiplerinin adlarını üzerinde taşıyan bu kolyeleri birbirlerine alıp vererek kişisel bir ün ve yetenek iddiasında bulunabilirler, böylece bu süreçte etkili bir tüccara dönüşürler.

Kula geleneği, tören, politik ilişkiler, ekonomik alış-veriş, seyahat, büyü ve toplumsal bütünleşme gibi olguları kendi bünyesinde barındıran karmaşık bir olgudur ve ekonominin kültürün geri kalanından ayrı tutulamayacağını gösterir.

11.11. Paranın İcadı ve Değiş Tokuş Aracı Olarak Yayılması

Herhangi bir paranın kullanılmadığı pazar yerleri bulunsa da para, ticareti kolaylaştırır. Para diğer mal ve hizmetler için ödeme yapmakta onların değerlerini belirlemede kullanılan bir şeydir. Dayanıklılığı, taşınabilirliği, bölünebilirliği, tanınırlığı ve karşılıklı değiştirilebilir olması paranın başlıca özelliklerindedir. Çeşitli toplumlarda para yerine tuz, deniz kabuğu, değerli taşlar, özel boncuklar, kakao tohumu gümüş, altın gibi madenler kullanılmıştır.

Yaklaşık 5000 yıl önce Mezopotamya'daki tüccarlar ve sıradan halk, ticaret etkinliklerinde takas yöntemini geride bırakmış ve alış verişte gümüş parçalarını kullanmaya başlamışlardır. Eski Akdeniz krallığı Lidya'da 2600 yıl önce bu metal birimler çeşitli boyutta ve ağırlıkta küçük metal yuvarlaklar şeklini almıştır. Bunu izleyen yüzyıllarda metalin saflığı ve değerine göre bir standart oturtulmuştur, örneğin 100 birim bakır, 10 birim gümüşe, o da 1 birim altına eşitlenmiştir.

Resim: 5 En Eski Para Örneği

Resim: 6 Madeni ve Kağıt Para

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1327&bih=596&q=en+eski+para&oq=en+eski+para&gs_l=img.12..012.40

<http://www.sondakika.com/haber/haber-unuttugunuz-para-varsa-tiklayin-ogrenin-3612173/>

2000 yıl önce, bu paraların ticari amaçla kullanımı Avrupa'nın büyük bir kısmına yayılmış, para Asya ve Afrika'da, özellikle ticaret yollarında ve kent merkezlerinde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle belirli bir miktarda ve belirli bir süre için para biriktirmek, borç almak ve vermek daha kolaylaşmıştır.

Uygulamalar

İnsanlık Tarihinde Ticaretin ortaya çıkması ilgili videoları izleyebilir. Ayrıca köle ticareti, kürk ticareti gibi özel pek çok konuda yapılmış belgeselleri internette araştırabilir.

Uygulama Soruları

Ticaretin insanlık için kaçınılmaz bir faaliyet olduğunu kavradınız mı ?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bir toplumun ekonomik sistemi düşüncelerden, davranışlardan ve kurumlardan oluşur. Klasik ekonomi kuramının temelinde kıt kaynaklar fikri yatar, insanlar, kendilerini tatmin etmeye yönelik arzuları ellerindeki kaynaklardan kaçınılmaz olarak daha fazla olduğu için, akılcı ekonomik kararlar vermek, seçenekleri değerlendirmek ve hangisinden en az maliyetle en fazla yarar elde edebileceklerine karar vermek zorundadırlar. Çoğu toplumbilimci, bireylerin ihtiyaçları ne olursa olsun toplumsal ve ekonomik kurumların varlıklarını sürdürdüklerini ileri sürmüştür. Antropolojinin ekonomiye bakışı, ekonomiyi bir toplumun ihtiyaçlarını kendi kurumlarıyla karşıladığı süreç olarak ele almak şeklindedir. Özcülük (substantivism) olarak adlandırılan düşünce ekolü, ekonomik süreçleri bireysel karar verme mekanizmasının işleyişinden ziyade, bütün kültürel düzenin sürdürülmesi olarak açıklamaya çalışır. Biçimcilik (formalism) ise, biçimsel ekonomi kuramının bütün ekonomik sistemlere uygulanabilecek şekilde genişletilebileceğini ileri sürer. Yakın zamanlarda araştırma yapanlar, içinde bulunulan koşulları bilmeden ekonomik bir kararın akılcılığı hakkında hüküm verilemeyeceğini ve bazı toplumlarda pazarların, ekonomik olduğu kadar ekonomik olmayan işlevlere de hizmet ettiğini keşfettiler.

Antropologlar, farklı toplumların ekonomik sistemlerini açıklamak ve karşılaştırmak için üç ekonomik alan üzerinde araştırma yaparlar. Bunlar kaynaklara erişimin düzenlenmesi, üretim süreci ve mal ve hizmet mübadelesidir.

Doğal kaynakları elde etme stratejileri, kaynak açısından zengin topraklara erişimi garantilemeye yönelik olarak tasarlanmıştır. Tarım ve sanayi toplumları, genellikle toprağın belli gruplarca kullanımını kısıtlayan bölgesel sınırları korurlar. Ancak, kaynakların elverişliliği mevsimsel değişikliklere bağlı olduğu için avcı- toplayıcıların daha fazla esnek olmaları gerekmektedir. Besin elde etme olanağı ne kadar belirsiz ve ne kadar fazla dolaşmayı gerektiriyorsa, esnek sınırlara duyulan ihtiyaç da o kadar büyük olmaktadır genellikle. Bir bölgenin ne ölçüde savunulacağı, o toprağın tüm haklarını elde tutmanın kazanç ve maliyet hesabına bağlıdır. Sanayi toplumları, bireysel faydaya yönelik olarak kaynakların bireysel denetimine vurgu yapan özel mülkiyet ya da mülk sahipliği kavramını ileri sürerler. Bu kavram, yani bireylerin kaynaklar üzerinde ancak bir grupla ilişkili olmak suretiyle hak kazanmaları, bahçe tarımcılarına ve avcı-toplayıcılara yabancıdır. Bu toplumlarda bireyler,

topluluğun kaynaklarını kullanma hakkına sahip olmakla birlikte, onlara malik olamazlar. Ancak giderek daha fazla toplum sanayileşmeden etkilendikçe, özel mülkiyet pratiği geleneksel mülkiyetin yerini almakta; ekonomik sistemler genel toplumsal ilişkiler sistemine giderek daha az bağlı hale gelmektedir. Bunun bir sonucu yabancılaşma; yani bireylerin işleriyle, ürettikleri şeylerle ve bunları ürettikleri kaynaklarla ilişkilerinin parçalanmasıdır.

Kullanıma elverişli mallar üretmek, hayatta kalmanın kaynaklar erişmek kadar önemli bir parçasıdır. Üretimde kültürler arası farklılıkları araştırırken, üretimin nasıl örgütlendiğine ve üretim stratejilerinin neler olduğuna bakılması gerekir. Sanayi toplumlarında temel üretim birimi işlevi tamamen ekonomik olan firmadır. Sanayi dışı toplumlarda temel üretim birimi ise hane halkı ya da ev içi gruptur. Neredeyse üretim için gerekli tüm beceriler tek bir hane içinde mevcut olabilmektedir; daha fazla çaba gerektiğinde ise bu, akrabalarından ya da arkadaşlardan temin edilmektedir. Hane içi üretim tarzını kullanan bu toplumlarda üretim faaliyetleri pek çok ekonomi dışı işlevlerle birleşiktir. Ortak kaynak mülkiyetinde olduğu gibi, sanayileşmenin yayılmasıyla bu tip hane içi üretim tarzının kullanımında da düşüş olmuştur.

Üretim stratejileri şu üç unsuru birleştirir: Doğal kaynaklar, emek ve sermaye. Sanayi toplumlarında üretim stratejisindeki önemli değişken sermayedir; sanayi dışı toplumlarda ise, emeğe ilişkin olarak alınan kararlar genellikle en önemli kararlar olmaktadır. Hane içindeki çalışan sayısı ile ilişkili olarak, ne kadar fazla boğazın doyurulması gerekiyorsa o kadar fazla çalışılması gerekmektedir. Emek yoğunluğunu etkileyen etkenler, insanların üretkenlik (belli bir zamanda bir kişinin üstesinden geldiği iş miktarı), üretken olunan yaşam süresi (bir kişinin kültürel olarak tespit edilmiş, işe başlama ve iş gücünden çekilme yaşlarıyla sınırlı dönem) ve iş günü (ideal olarak bir kişinin, kültürel olarak tespit edilmiş, her iş gününde geçireceği saatlerin süresi) kavramlarını içerir. Kültürel olarak tanımlanmış bu kavramlar, genellikle bireyler ve haneler tarafından, kendi koşullarına uyarlanırlarken tekrar tanımlanırlar.

Üretim yapıldıktan sonra, üreticinin elinde tutmadığı ya da tüketmediği ürünler toplumun mübadele ağına girer. Karşılıklılık, yeniden dağıtım ve pazar mübadelesi olmak üzere üç ana mübadele mekanizması vardır. Sanayileşmemiş toplumlarda bizim toplumumuzda olduğundan daha fazla rol oynayan karşılıklılık, belli toplumsal bağlar ve yükümlülüklerle birbirlerine bağlanmış insanlar arasında para mübadelesi olmadan yapılan alışverişlerdir. Karşılıklılığın üç biçimi, veren ve alan arasındaki yakınlığın farklı derecelerini kapsar. Bunlar, genelleştirilmiş karşılıklılık, dengeli karşılıklılık ve negatif karşılıklılıktır. Yeniden dağıtım, malların, paranın ve hizmetlerin zorunlu olarak daha sonra kendilerine bunların bir kısmını yeniden dağıtacak olan merkezî bir aracıya ödenmesini içerir. Pazar mübadelesi, toplumsal kaygılardan uzaklaşmış bir iş olarak ortak bir değer aracılığıyla mal ve hizmetlerin ticaretinin yapılmasıdır. Toplumlarda çoğu bu üç mübadele biçimini kullanır, ama her toplumun belli mallara ve durumlara uygulanan mübadele alanlarını belirleyen kuralları vardır. Ancak bu ayrımlar çoğu kez pek belirgin değildir; insanlar her yerde, bir mübadele alanını bu alanla bağdaşmayacak türden bir işe dönüştürme fırsatını bulurlar.

Belli derecede ekonomik deneyim ve çeşitlilik, çoğunlukla hayatta kalabilmek için zorunludur. Girişimciliği ya da ekonomik yeniliği ve riske girmeyi incelediğimizde, her toplumda ekonominin toplumsal örgütlenmenin bütününün bir parçası olduğunu açıkça görebiliriz; sistemin diğer yanlarında değişiklik olmaksızın tek bir yanını değiştirmek mümkün değildir. Belli bir toplumun belli bir zamandaki ihtiyaçları ve değerleri ekonomik değişme sürecini belirleyebilir.

SORULAR

1. Topraklarının tapularını ve sulama amaçlı su kullanım haklarını belirleyecek bazı yöntemler bulmak zorunda olan grup aşağıdakilerden hangisidir ?

- a) Hayvan yetiştiricileri- Çobanlar
- b) Avcı – Toplayıcılar
- c) Bahçıvan toplumlar
- d) Yoğun tarımla uğraşanlar
- e) Gelişmiş Batı toplumları

2. Aşağıdakilerden hangisi genelde sanayileşmemiş toplumlarda toprak üzerinde hak sahibi olma yollarından biridir?

- a) Miras
- b) Satın Alma
- c) Kiralama
- d) Toprak sahibi olan grubun bir üyesi ile evlenerek
- e) Hiçbiri

3. Kullanılan toprağın bireysel mülkiyetten ziyade daha geniş ve işbirliği içindeki akraba gruplarının bütün üyelerinin mülkü olarak kabul eden grup aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Avcı-toplayıcılar
- b) Çobanlar
- c) Bahçe tarımcıları
- d) Avcı-toplayıcılar ve Çobanlar
- e) Avcı-toplayıcılar, Çobanlar ve Bahçe tarımcıları

4. Aşağıdakilerden hangisi Ju/'hoansiler'in özellikleri arasında yer almaz?

- a) Ju/'hoansiler'de çocuklardan bile geçime katkıda bulunmaları beklenir.
- b) Ju/'hoansiler 60 yaşında emekli olurlar.
- c) Yaşlı insanlar kendilerini beslemek için yiyecek toplasa da topluluğun yiyecek toplama etkinliğine katkıda bulunması beklenmez.
- d) Yaşlı erkek ve kadınlar manevi roller üstlenirler.
- e) Ju/'hoansiler'de gençler için tabu olan yiyecekler ve diğer bazı kısıtlamalar yaşlılar için geçerli değildir.

5. Aşağıdakilerden hangisi toplumların kullandıkları mübadele mekanizmaların biri değildir?

- a) Aşağıdakilerden hiçbiri toplumların kullandıkları mübadele mekanizmaları arasında yer almaz.

- b) Karşılıklılık
- c) Yeniden dağıtım
- d) Pazar (piyasa takası)
- e) Yukarıdakilerin hepsi toplumların kullandıkları mübadele mekanizmaları arasında yer alır.

6. Bir annenin, çocuklarına verdiği kahvaltılar ne tür bir karşılık olarak nitelendirilir?

- a) Bu saçma bir sorudur, aile üyeleri arasında mal ve hizmetlerin değiştirilmesi bir karşılık olarak nitelendirilemez.
- b) Genelleştirilmiş karşılık
- c) Dengeli karşılık
- d) Negatif (Olumsuz) karşılık
- e) Genelleştirilmiş ve Dengeli karşılık

7. Aşağıdakilerden hangisi sessiz ticaretin özelliklerinden değildir?

- a) Sessiz ticarete yüz yüze hiçbir temas yoktur.
- b) Sessiz ticaret tarafların birbirine güvenmediği durumlarda barışı sürdürmeyi sağlar.
- c) Sessiz ticaret hiçbir sözlü iletişimin gerçekleşmediği bir takas şeklidir.
- d) Sessiz ticaret, toplumsal konumun sözlü iletişimi olanaksız kıldığı durumlarda, değiş tokuş yapmayı olanaklı hale getirir.
- e) Yukarıdakilerin hepsi sessiz ticaretin özellikleri arasında yer alır.

8. Kula ticaretin hangi süs eşyalarının değişimi gerçekleşir?

- a) Kolye – Küpe
- b) Küpe – Bilezik
- c) Bilezik – Kolye
- d) Kolye – Yüzük
- e) Yüzük – Bilezik

9. Trobriand’da yaşayan ve balıkçı toplulukların kanolarıyla denize açılarak ticaret kardeşleriyle, süs eşyası değiştirerek yaptıkları Kula Ticaretini inceleyen antropolog kimdir?

- a) R.Benedict
- b) E.Tylor
- c) Linton
- d) Malinowski
- e) M.Mead

10. Metal birimleri çeşitli boyutta ve ağırlıkta küçük metal yuvarlaklar şekline (Paraya) dönüştüren Uygarlık aşağıdakilerden hangisidir.

- a) Mısır
- b) Frig

- c) Urartu
- d) Asur
- e) Lidya

11. İnsanlık tarihinde aşağıdakilerden hangisi para yerine kullanılmamıştır?

- a) Aşağıdakilerden hepsi insanlık tarihinde para yerine kullanılmıştır.
- b) Değerli taşlar
- c) Tuz
- d) Deniz kabuğu
- e) Kakao tohumu

CEVAPLAR: 1) D, 2) D, 3) E, 4) A, 5)E, 6) B, 7) E, 8) C, 9) D, 10) E, 11) A

12.KÜLTÜR VE GÖÇ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.KÜLTÜR VE GÖÇ

- 12.1. Sosyal Bilimlerin Göçe Bakışı
- 12.2. Göç Nedir?
- 12.3. Göç Tipleri
- 12.4. Türkiye’de Yaşanan Göç Tipleri
- 12.5. Göçün Seçiciliği
- 12.6. Göç Edenin Seçiliş Mekanizması
- 12.7. Göç Edenlerin Göç Ettikleri Gruptan Kopmaları ve Yeni Toplumla Bütünleşmeleri
- 12.8. Göç Eden Ayrıldığı Grubu Unutmamak Üzere Sosyalize Edilir
- 12.9. Göç Olayı Sürekli dizedir (Kontinyumdur)
- 12.10. Göç Eden Değişir, Değiştirir
- 12.11. Türkiye’de İç Göçlerle İlgili Yapılan Çalışmalarda Ulaşılan Ortak Bulgular
 - 12.11.1. İç Göçler ve Cinsiyet
 - 12.11.2. İç Göçler ve Yaş
 - 12.11.3. İç Göçler ve Medeni Hal
 - 12.11.4. İç Göçler ve Diğer Bulgular

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-) Aşağıdakilerden disiplinlerden hangisi göçle ilgilenmez?

- A-)Ekonomi
- B-)Beşeri Coğrafya
- C-)Antropoloji
- D-)Sosyoloji
- E-)Yukarıdaki disiplinlerin hepsi göçle ilgilenir

2-) Büyük dil yayılması hangi dönemde gerçekleşmiştir?

- A-)Paleolitik Dönem
- B-)Neolitik Dönem
- C-)Kalkolitik Dönem
- D-)Mezolitik Dönem
- E-)Hiçbiri

3-) Aşağıdakilerden hangisi bir kişinin göçte ettiği yerde daimi olarak kalmasını, kesin göç etmesini sağlayan faktörler arasında yer almaz?

- A-)Eğitim Olanaklarından yararlanmak
- B-)Geçerli bir meslek sahibi olmak
- C-)Mesken sahibi olmak
- D-)Göç edilen yerden uzakta geçirilen süre
- E-)Göç edenin sağlıklı olması

Cevaplar:1-E 2-B 3-E

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sosyal Bilimlerin Göçe Bakışı	Sosyal Bilimlerin, özellikle antropolojinin konuya yaklaşımını kavramak ve göçle ilgili araştırma yapan bilim insanlarını tanımak	Bu konuda yazılmış bilimsel yayınları okuyarak
Göç Nedir? Göç Tipleri ve Göçün Nedenleri	Göçle ilgili yapılmış tanımlamaları kavramak , göç tiplerini ve göç nedenlerini öğrenmek	Bu konuda yazılmış bilimsel yayınları okuyarak
Türkiye’de Yaşanan Göç Tipleri	Türkiye’de yaşanan nüfus hareketliliğinin özelliklerini öğrenmek	Bu konuda yazılmış bilimsel yayınları okuyarak, günlük basını takip ederek ve TÜİK istatistiklerini inceleyerek
Göçün Seçiciliği, Göç Edenin Seçiliş Mekanizması	Göçün bir seçme mekanizması olduğunu kavramak	Gözlem yaparak
Göç Edenlerin Göç Ettikleri Gruptan Kopmaları ve Yeni Toplumla Bütünleşmeleri	Göçün bir uyarlanma mekanizmasına sahip olduğunu öğrenmek	Bu konu ile ilgili yapılmış belgesel ve sanatsal nitelikteki filmleri izleyerek

Anahtar Kavramlar

- Gç,
- Gç Tipleri,
- İtici nedenler,
- ekici nedenler,
- Göçün Seçiciliği

Giriş

İnsan, canlılar alemi içinde coğrafi hareketlilik açısından özel bir yere sahiptir. Yalnız biyolojik donanımının elverdiği yerlerde değil, kültürü sayesinde dünyanın hemen her yerinde hayatta kalmayı başaran bir canlıdır. İnsan var olduğu andan bu yana ciddi bir macera yaşayıp, önemli bedeller ödeyerek istikrarlı bir yayılma politikası izlemiş ve yeryüzünde bugünkü görünen dağılımına ulaşmıştır. Hatta günümüzde yakın gezegenlere varan bir ulaşım başarısının da sahibidir.

Paleolitik ve Neolitik dönemden beri var olan göç, yerleşme birimlerinin nicelik ve niteliklerinin değişmesiyle birlikte tarz ve anlam olarak farklılaşmıştır. Önceleri kabile organizasyonu içinde konar-göçer veya uygun geçim kaynakları olan yeni yerleşme alanları oluşturmak için yer değiştirme arzusu ve buna bağlı problemler yaşanırken, zamanla kesinleşen siyasi harita insan gruplarını daha katı bir şekilde karşı karşıya getirmeye başlamıştır. Harpler ve fetihler yapılarak, yeni sosyal kontrol mekanizmaları ve organizasyon tarzları şekillenmiş ve bunlar nüfusu hareketlendiren etmenler olmuştur. Fiziksel sürtüşme yönü ağır basan hareketlerde zaman içinde yumuşama eğilimi görülmektedir. En azından harp vb. şiddet ve fiziksel baskıda, zahiride olsa bir azalma olmuş fakat, ticaret, refahın arttırılma arzusu vb. nedenler yer değiştirme hareketlerini bir başka şekilde derinden teşvik etmektedir. Kısaca insan insanlık tarihi boyunca hareket etti, yer değiştirdi, göç etti. Bu eylemini sürekli aktif tuttu ve ileride de böyle yapacağını adeta kanıtladı.

12.1. Sosyal Bilimlerin Göçe Bakışı

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç, sosyal bilimler içinde uzun zamandır değişik disiplinlerin ilgi konusudur. Ekonomistler, sosyologlar, demograflar, beşeri coğrafyacılar ve antropologlar konuyla ilgilenmektedir. Ancak göç, bu disiplinlerin birinci plandaki ilgi alanı değildir. Bu nedenle de başta teorik bakış açısı olmak üzere, ayrıntılı problem alanları, sorun olarak kabul edilen ortak noktalar yeterince gelişmemiştir.

Antropolojide göçle ilgilenme bir hayli eski geçmişe sahiptir. Bu konuda ilk akla gelen A.C. Haddon'un insanlık tarihindeki göçler ve insanların birbirleriyle karışmalarını konu alan çalışmasıdır. Bu çalışmada göç nedenleri itilme ve çekilme güçleriyle açıklanmaktadır. Genellikle itilme, nüfus fazlalığı ve gıda azlığından ortaya çıkmaktadır. İtilme, çekilmeden daha güçlüdür. Kitapta insanın çok kuvvetli nedenler olmadan kolay kolay anayurdunu terk etmek istemediği şeklinde bir açıklama yapılmaktadır.

Bu konuda diğer yaklaşım Numelin'e aittir. Bu yaklaşımda; insanın, göç etme arzusunu, gıda bulmak, harp, sömürgecilik vb. motivasyonlarla hareket haline geçirerek, bu eylemi sürekli kıldığı belirtilmektedir. Göç ağırlıklı olarak itilme sonucu ortaya çıkan bir eylem değildir. Bu noktada Haddon ve Numelin ayrılmaktadır. Her iki çalışmada da kitle göçlerinden söz edilmektedir. Daha sonra Park'la birlikte fertlerin hareketlerini ön plana alan, kitle göçleri yerine kültür taşıyıcı olarak fertlerin göçlerini inceleyen görüşler ortaya çıktı. Ardından antropolojide ağ sistemi kavramı gelişti ve bu göç olgusuna başarıyla uygulandı.

Literatürde bu tür örnekler yer aldı. Böylece adım adım göç olgusu bilimsel atölyede işlenmeğe başlandı. Bazı hatalı saptamalar düzeltildi. Belli bir bilimsel birikim sağlandı. Ancak, göç hala yeterince sistematik analizleri yapılan, kavramları netleşmiş, belli teorik yaklaşımların geliştiği bir ana konu başlığı görünümünde değildir. Fakat her gün biraz daha ön plana çıkmaktadır. Sosyo-kültürel değişimin hızlanması, göçün sosyo-kültürel değişmeyi sağlayan faktörler arasında bulunması, birçok olayı anlamak ve açıklamak için göç olgusunun yeterince bilinme gereği, bu ön plana çıkışı zorunlu kılmaktadır.

12.2. Göç Nedir?

Göç, insanların tek tek ya da topluluklar hâlinde, yaşadıkları yerleri, uzun ve kalıcı olarak değiştirmeleridir. İnsanlar yeryüzünde buldukları tarihten itibaren, kuraklık, sert iklim, doğal felaketler, besin yetersizliği, su kıtlığı gibi nedenlerden dolayı daha iyi şartlara ulaşmak için sürekli olarak hareket etmişler, yer değiştirmişler, başka bir deyimle doğa koşullarına karşı güçsüzlüklerinden dolayı göç etmek durumunda kalmışlardır. Örneğin, M.Ö. 3000-4000 yıllarında Orta Asya'da yaşayan kavimlerin şiddetli ve uzun süren kuraklık sebebiyle doğuya, kuzeye, batıya ve güneye gitmelerine; Kavimler Göçü denmektedir.

Göç insanların gittikleri yerlere kendi kültür ünitelerini taşımalarına neden olmuştur. Bu sayede pek çok kültür ünitesi ortaya çıktığı noktadan çok daha uzak noktalara yayılmıştır. Böylelikle kültürler bazı özellikleriyle benzeşir hale gelmişlerdir.

Pek çok kültür ünitesi gibi, dilin de yeryüzüne yayılması göç ile gerçekleşmiştir. Diller insanlarla birlikte yayılır ve değişirler. Her dil bir ekolojik ve coğrafi çevrenin ürünü olduğu kadar, onun değişimi ve gelişimi de göçler ve diğer kültürlerle temaslar yoluyla gerçekleşir. Bu yolla dünyada binlerce dil ortaya çıkmıştır. Büyük dil yayılması Neolitik devrimi beklemiştir. Neolitik Devrim'le birlikte üreticiliğe geçiş ve tarım teknikleri, belirli dalgalar halinde doğuya ve batıya yayılmış, böylelikle Ortadoğu tarımı Avrupa'ya ve Hindistan'a doğru genişlemiştir. Söz konusu genişleme bu bilginin yayılmasını sağlayacak iletişim araçları ve yoğun temaslar henüz olmadığına göre, doğaldır ki insanlar eliyle, daha doğrusu göçle gerçekleşmiştir. Arkeolog Colin Renfrew, Hint-Avrupa dillerinin Avrupa'ya ve Hindistan'a böyle yayıldığını öne sürmektedir. Renfrew'un kuramına göre kök Hint-Avrupa dilinin anayurdu Anadolu'dur ve bu dil değişerek ve çeşitlenerek Anadolu'nun tarımcı toplumlarının göçüyle birlikte çok geniş bir alanda konuşulan yaygın bir dil öbeğinin kaynağı haline gelmiştir.

12.3. Göç Tipleri

Göçü, politik, siyasi, ekonomik, toplumsal, coğrafi, dinsel diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskan ünitesinden, bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketi olarak tanımlamak mümkündür.

Göçler; “Serbest ve GÜdümlü Göç” olarak ele alınıp incelenebilir.

GÜdümlü göç, göçe katılan kişilerin serbest iradelerinden çok siyasi otoritenin iradesi ile gerçekleşen göçlerdir. Genelde savaş, terör vs. gibi nedenlerle kitleler göçe zorlanabilir.

Serbest göç ise, göçe katılan kişilerin kendi inisiyatif ve istekleri doğrultusunda nereye gideceklerine, nereye yerleşeceklerine kendilerinin özgür iradeleriyle karar verdikleri göç türüdür.

İç Göç ve Dış Göç ikiye ayrılıp incelenebilir.

Ülke içerisinde, nüfusun yer değiştirmesine iç göç denir. İç göçlerle bir ülkenin toplam nüfusunda değişme olmaz. Sadece, bölgelerin ve illerin nüfusunda artma ya da azalma meydana gelir.

İç göçler sürekli ve mevsimlik olmak üzere ikiye ayrılır.

Sürekli (Daimi) İç göçler

Ülke içerisinde yer değiştiren insanların, göç ettikleri yerlere yerleşmesiyle gerçekleşir. Türkiye’de, Cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar, özellikle kırsal alanlardan kentlere doğru hızlı bir göç olayı görülmektedir. 1927’de kent nüfusu % 24, kır nüfusu % 76 iken 1997’de bu oran kentte % 65, kırdaki % 35 olarak gerçekleşmiştir. Yani, 70 yılda kent nüfusu % 40 oranında artarken, kır nüfusu aynı oranda azalmıştır. Kır nüfusunun doğurganlık oranı kent nüfusundan daha fazla olduğu halde, oran olarak azalması kırdan kentlere doğru göç olgusunun varlığını gösterir. Türkiye’de iç göçler 1950 yılına kadar fazla etkili olmamış ve kır - kent nüfus oranlarında önemli bir değişiklik olmamıştır. İç göçler 1950’den itibaren, ulaşım ağının gelişmesi ve kırsal alanlara kadar ulaşmasına, sanayileşmenin artmasına bağlı olarak artış göstermiştir. Bunun sonucunda, kırsal nüfus oran olarak devamlı azalma, kent nüfusu da devamlı artma göstermiştir.

Mevsimlik İç göçler

Kırsal kesimdeki bazı ailelerin büyük şehirlere, tarımın yoğun olarak yapıldığı yerlere, yaz turizminin geliştiği yerlere bir müddet çalışmak üzere göç etmeleri ile gerçekleşir. Yayıla çıkma olayı da mevsimlik göçler içerisinde yer alır. Mevsimlik göçlerle Adana, Mersin, Hatay, Aydın, Muğla, Antalya gibi merkezlerde, yaz ile kış mevsimleri arasındaki nüfus miktarlarında önemli değişimler olmaktadır.

Dış Göç, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçlere dış göç denilmektedir. Dış göçler Milli sınırların dışına doğru olmaktadır. Göç veren ülkenin nüfusu azalır. Göç alan ülkenin nüfusu artar.

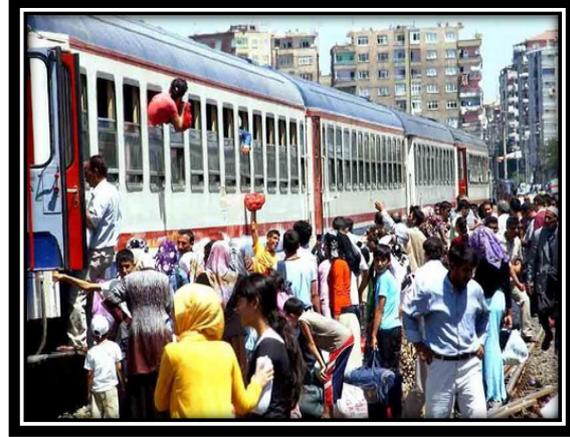
Ancak değişik açıklama istekleri yeni tiplerini gündeme getirmektedir. Bunlardan birisi de gene çok kullanılan, yerleşme özelliğiyle bağlantılı olan bir yaklaşımdır. Bu

bağlamda; kırdan-kente, kentten kente, kentten-kıra ve kırdan-kıra göç tiplmesi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kademeli, kademesiz, dönüşümlü vb. göç ayrımları da yapılmaktadır.

Resim:1 İç Göç

Resim:2 Dış Göç

<http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.turkedebiyati.com.tr%2FSayfala.asp%3Fnereye%3Dhaberoku%26ID%3D91&h=0&w=0&tb>

<http://www.kamudan.com/istanbula-goc-edenlerin-egitim-duzeyi-artti-5354.html>

12.4. Türkiye’de Yaşanan Göç Tipleri

Bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan göç olayları, tarih olarak bu toplumun var olması kadar eskidir. Değişik göç tipleri zaman içinde önem kazanmış ve sonra yerini diğerlerine terk etmiştir. Hacim olarak da, farklı boyutlarda göç olayları yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Türkiye’de göçle ilgili literatür, değişik dönemlerde değişik göç tipleriyle ilgilenildiğini göstermektedir. Burada aktüel sorunlar başrolü oynamaktadır. Birinci Dünya Harbi ile yeniden şekillenen Dünya Siyasi Haritası, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde yeni kurulan devletler, Genç Türkiye Cumhuriyeti’nde uzun zaman hissedilecek bir dış göç olayını gündeme getirmiştir. Ayrıca bu nokta bir başka açıdan da önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu parçalanmadan önce iç göç görünümünde olan birçok nüfus hareketi, parçalanmadan sonra dış göç görünümü kazanmıştır. Bu nokta da, göç fenomeninin bölünmez bir bütün olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında değişim nedeniyle gelenler, Demokrat Parti’nin 1950’de iktidar olması ve gelmesine yardım ettiği göçmenler, 1990’larda Bulgaristan ve Yugoslavya’dan Türkiye’ye gelenlerden söz edebiliriz.

Türkiye’nin yaşadığı diğer bir dış göç olayı da, 1960’larda başlayan işçi göçleridir. Bunlar Türkiye’den başta Almanya olmak üzere çeşitli ülkelere gidenlerin oluşturduğu göçlerdir. Bu arada Türkiye’de yaşayıp, çeşitli nedenlerle ülke dışına göç etme kararı alan ve uygulayan topluluklara ait göç örnekleri de olmuştur. Bu göç hareketleri ailelerin ve grupların parçalanmasına neden olmuştur. Başka bir deyimle söz edilen hareketler, her ne kadar dış göç görünümündeysede, iç yapıyı derinden etkilemiştir.

Türkiye’de iç göç konusunda yaşananlar da ilginçtir. Osmanlı İmparatorluğu Döneminden beri için için yanan iç göç fitilinin ateşi, İkinci Dünya Harbi sonrasında Türkiye Siyasi Hayatında yaşanan değişim rüzgarlarıyla hızlanmıştır. Kırdan kente göç şeklinde 1950’lerde başlayan ve sürekli temposunu arttıran iç göçler halen sürmektedir. Türkiye’nin göçle ilgili gündeminin birinci maddesini bu göç tipi oluşturmaktadır.

İç göçün nedenleri, kırsal alanlardaki hızlı nüfus artışı, miras yoluyla tarım alanlarının daralması ve ailelerin geçimini sağlayamaması, tarım alanlarının yetersiz gelmesi ve erozyonun artmasıyla toprağın verimsiz hale gelmesi, tarımda makineleşmenin artması ve buna bağlı olarak tarımsal işgücüne duyulan ihtiyacın azalması, kırsal kesimde tarım dışı iş imkanlarının kısıtlı olması, ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, iklim ve yer şekillerinin olumsuz etkileri (itici nedenler), kentlerde sanayinin gelişmiş olmasından dolayı iş olanaklarının fazlalığı, kentlerde eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlığı (çekici nedenler) kısacası kırsal alanların iticiliği, kentsel alanların çekiciliği iç göçün nedenlerini oluşturmaktadır.

12.5. Göçün Seçiciliği

Göçe katılanların belirli demografik özellikleri vardır. Göç edenler yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, kafa yapıları vb. nitelikleri açısından adeta bir seçilmişlik kimliğine sahiptirler. Bunun yanında göç edenlerin geride bıraktığı grupta kalanların demografik özellikleri ise bunlardan farklıdır. Belirli özellikte kişilerin bir toplum veya topluluktan emilmesi burada bir boşluk yaratır. Belirli özellikteki kişilerin bir başka gruba eklenmesi ise varılan grupta bir başka değişiklik yapacaktır. Bütün bunlar göçün kaynak ve varış noktalarında hemen göze çarpan demografik değişimlerdir. Bu genel görüntünün altında işleyen sosyal ve kültürel incelikler ise kolay kolay fark edilmez. Ancak bu mekanizmalar çalışır.

12.6. Göç Edenin Seçiliş Mekanizması

Göç edecek kişinin, göç veren grubun dışından veya içinden belirlenmesi olanaklıdır. İçeriden bir seçim söz konusu olursa, geleneksel değerlere dikkat edilerek işlem yapılacağından, bunun yaratacağı sosyal sarsıntı ve sosyal değişme, dengeli ve daha yavaş olabilir. Diğerinde ise birinci planda göç edilecek yerin ihtiyacı ve buna uygun olanlar düşünülerek bir seçim olacağından, göç edilen yerde ortaya çıkacak problemler çok önemszenmeyebilir ve etkilenme daha derin olabilir.

12.7. Göç Edenlerin Göç Ettikleri Gruptan Kopmaları ve Yeni Toplumla Bütünleşmeleri

Göç edenler genelde geriye dönmeyi arzu ederek giderler. Ancak bu arzu göç tipi ile ilgili olarak bazı durumlarda gerçekleşirse de genelde “daimi göç” söz konusudur. Birçok araştırmada göç edenlerin geriye dönmek istemediklerine ait bulgular yer alır. Bu gerçek, konuyla ilgili çalışma yapanların ulaştığı ortak sonuçlardan birisidir. Değişik göç tipleri de daimi göçe dönüşebilir. Burada bir de “kesin göç” diye bir kavramı belirtmek yerinde

olacaktır. Bu kavramla anlatılmak istenen; göç edenin sosyal kimliğinin göç ettiği (göçün varış notasındaki) grupla tamamen aynılaşmasıdır. Oysa bu durumdan önce kişi, hep göç ettiği gruba ait olan bazı özellikler taşıyıp, onlarla bağlarını sürdürmesi ile dikkat çeker. Zaman içinde bağların zayıflayıp kopmasıyla sosyal kimlik değişir. Göç eden kendisine güvenilir bir durum sağlamış ve her yönüyle yeni topluma bağlanmış, onun bir parçası olmuştur. Düşünce ve hareketleri artık yeni grubuna yöneliktir. Ancak bu çok ulaşılan bir sosyal durum değildir. Bu işleyişin oluşmasını veya süratlenmesini sağlayan bazı etkenler vardır. Eğitim, güçlü ekonomik olanaklar, geçerli bir meslek edinmek, mesken sahibi olmak, göç edilen yerden uzakta geçirilen süre, göç eden grubun ikinci veya üçüncü kuşağını oluşturmak, bu etkenlerden bazıları olarak listelenebilir. Bir başka önemli nokta da göç edilen yöredeki miras haklarının elden çıkarılması ve hukuki statünün sona erdirilmesidir. Kişilerin daimi göç eylemine katılmaları, göç ettikleri yöreye tamamen yerleştikleri anlamına gelmez. Yapılan çalışmalar da (örneğin ev almak veya yapmak) bu noktaya geldiğini göstermektedir. Ayrıca iş kurmak da önemlidir. Ancak dükkan almak, ev almak kadar ön planda değildir. İşte bu nokta kişilerin neden gecekondu yapma yarışında olduğunu göstermektedir. Bu iç anlam, gecekondu ve ev yapma eylemlerinden kolay kolay ödün vermeyeceklerini göstermektedir. Genelde şehirli kiracı statüsünde olan insanların ağır bastığı bir toplumdur. Ancak geçiş döneminde yukarıda işaret edilen düşünce modeli eşliğinde farklı bir görünüm sergilenmektedir.

12.8. Göç Eden Ayrıldığı Grubu Unutmamak Üzere Sosyalle Edilir

Göç edenin belirli bir ideolojisi vardır. Bu ideoloji, kişinin ne yaptığını, ne yapacağını ve niçin yaptığını, onun için ne anlama geldiğini belirler. Başka bir deyişle kişinin fiilen yaptıkları ve yaptığını zannettikleri hakkındaki düşüncesidir. Bu özellik, göç eden kişiye grubundan ayrılmadan önce, güçlü bir sosyalleşme süreci içinde verilir. Göç ettiği yerde varması gereken hedefler öğretilir. Göç ettiği, geride bıraktığı topluluğa karşı sorumlulukları benimsetilir. Onları unutmaması sağlanır. İletişim aktif tutulur. Bu bağlar eşliğinde göç etmesine karşı çıkılmaz, rıza gösterilir.

Bu sistem göç edilen yöredeki memleketliler tarafından sosyal kontrol mekanizmaları ile desteklenerek takip edilir ve işletilir. Akrabalar ve memleketliler arasında göç edilen yörede gerçekleştirilen görüşme ve yardımlaşma sıklığının bu işlevi de vardır. İşleyen bu yapı, kurulan ağ sisteminin güzel bir örneğidir. İdeolojinin çökmesini önler.

12.9. Göç Olayı Sürekli Dizedir (Kontinyumdur)

Göç olayı bir sürekli dizedir. Bir uçta sosyal kimliği değişmiş kesin göç etmiş olanlar, diğer uçta henüz göçe katılmamış potansiyel göçmenler vardır. Göç olayı bir şekilde durabilir. Genelde her iki yönde bulunan gruplar tarafından yararlı görüldüğü sürece sistem işleyecektir. Bu işleyiş için yeni kaynak ve boyutlar oluşturulacaktır.

Göç alan toplum ve bu toplumun içinde bulunan göçmenler, yeni göç edecekleri seçmek, teşvik etmek, çeşitli problemleri konularda yardımcı olmak vb. katkılarla, yanlarına almak için çaba harcarlar.

Göç veren yerde de bu hazırlığın diğer bir parçası gerçekleştirilir. Göç edecekler hazırlanır, yöreklendirilir, bağılıkları için gerekli eğitim tamamlanır. Kısaca göç karşılıklı işleyen bir mekanizmadır.

Bu ikili işleyişi tamamlayan önemli bir nokta da göç edenlerin ve göç kaynağı olan yörede kalanların birbirine karşı ödentileridir. Bu ödenti göç edenin gönderdiği para, hediye veya herhangi bir ihtiyaç maddesi olabileceği gibi; ihtiyacı olana göç edilen yörede hazırlanan sağlık, eğitim, iş olanağı da olabilir. Göç edilen yerde kalanların ödedikleri ise, genelde nakdi değerdir. Gıda maddesi bunlar içinde ön planda yer tutar. Bu yardım şehirde tutunmayı kolaylaştırdığı gibi, göç kaynağı olan yöre ile ilgili alışkanlıkların ve yakınlığın sürdürülmesi anlamına da gelir. Kısaca göç, problem çözen bir kanal olarak her iki uçtaki kişiler tarafından umut ışığı olduğu sürece var gücüyle desteklenecek ve işlemesi sağlanacaktır.

Göç eden grubun dışındakilerden de bu kanala yardım gelir. Bunlar sadakat, ucuz işgücü, yetenekten yararlanma vb. nedenler karşılığında göçmene hatta onun ait olduğu gruba yardım ve katkı yapanlardır. Para, kredi verilir, sağlık, eğitim adalet hizmetlerinde yol gösterilir. Bu da sistemin işleyişi için ödenen diğer bir bedeldir. Kuşkusuz bu bedelin karşılığı alınır. Bu sistemle doktor potansiyel hasta stoku oluşturur. Avukat düzenin acemisi yeni müvekkiller bulur. Arsa ve gecekondular sürekli müşteriye kavuşur. İnşaat sektörünün mal ve hizmet kesimindekiler sürekli iş yapar. Kısaca umut ticareti, karın nerede olduğu henüz tam bilinmeden sürer gider. Bir iki nesil sonunda, beş-on yıkım geçiren sebatkar gecekondulu kentin rantiyesi (kira geliri sahibi) olur. Vasıfsız işgücü olarak gelenler iş gücüne katılır, iş sahibi, işyeri sahibi, hatta büyük gruplar çalıştıran patron haline gelirler. Kısaca göç edenler yeterli zaman geçince paralan, yeterince çevreleri, güvenceleri olan bir kesim haline gelirler. Bunlar toplumu planlayan ve geleceği belirleyen insanlardır.

12.10. Göç Eden Değişir, Değiştirir

Göç edenlerin göçün kaynağı olan yöreyle (köyleriyle) temasları sürdükçe, köyde sosyal değişim de ister istemez olur. Yeni fikirler, ihtiyaçlar, değerler göçmenlerin temasıyla yavaş yavaş göç edilen yöreye aktarılır, sosyal değişim sağlanır. Bütün insan gruplarında olduğu gibi köyde de yeniyi, kolayı, faydalıyı kabul etme arzusu güçlüdür. Köyün dışı kapalılık düzeyi burada rol oynar, ancak yeterince iyi sunulan, gerekliliği fark edilen kültür ünitesi kabul edilmekte zorlanmaz.

Göç edenler de, göç ettikleri yörede benzer bir sosyalizasyondan geçerler. Bu işleyişte de pek çok kişinin katkısı vardır. Bunların bir kısmı göç edilen yörenin yerlileridir. Bir kısmı da göç eden gruptandır. Bu kanalın işletilmesi her iki grubun da geleceğinin garantisidir, ferahlarının artması anlamına gelir. Bu işleyişten büyük pay alanlar genelde göç edilen yörenin yerlileri ve göçmen olarak ilk gelenlerdir. Kısaca deneyim, mekanizmayı işletir, hassas noktaları yağlar, sonuçta hizmetin karşılığı olan bedel alınır, kar edilir. Güçlü sosyal ağ sistemi sosyal değişmeyi sağlamak üzere işler.

Göç eden köyüne dönünce itibar görür. Düğünde, demekte köy tarafından unutulmaz,

çağrılır. Gelmesinden şeref duyulur, iftihar edilir. Göçmen de, köyünde bıraktıklarını unutmaz, ölümden hastalıkta gerekeni yapar. Sistem karşılıklı olarak birbirini besler, alacağını alır, vereceğini verir. Değişmesi gereken kısımları değiştirir. İki kesim arasındaki bu sıkı ilişki tarafların rol ve statülerinin değişmesiyle durabilir. Başka bir deyişle tarafların kimlik değiştirmesi, işi bu noktaya getirir. İpler kopar, kimliği değişene ait kanallar işlemez hale gelir. Bu olay genelde göçten bir-iki nesil sonra ortaya çıkar.

Bütün bu deneyimler, göç edenler ve geride kalanlar için değişmeye karşı varsa direnci kırar. Katı değer kalıpları yumuşar. Yeni şekiller alırlar. Örneğin baba yanlı ikamet kuralı, göç eyleminden sonra yumuşar. Kadın tarafı ailesi süratle değer kazanır. Hatta erkek ailesine kıyasla ön plana geçebilir. En azından bir-iki nesil içinde bir eşitlikten söz edilebilecek duruma gelecektir.

12.11. Türkiye’de İç Göçlerle İlgili Yapılan Çalışmalarda Ulaşılan Ortak Bulgular

İç göçlerle ilgili çalışmaların pek çoğunda göç edenlerin cinsiyet, yaş, medeni hal vb. demografik özelliklerine değinilmektedir. Elde edilen sonuçlar bazı genel eğilimleri anlatmaktadır. Ancak zaman içindeki değişimler ve belli bir göç deneyiminden sonra bazı özelliklerin çehre değiştirmesi vb. noktalar, ayrıntılı bilgi olmadığı zaman, kolayca gözden kaçmaktadır. Yapılan genellemelerde bu ve benzeri noktalar sürekli hatırlanmalı, ihtiyatlı olunması gereği unutulmamalıdır. Böyle yapılmadığı zaman, genellemeler uzun ömürlü olmaz ve eleştiri alıp yıpranmaktan kurtulamaz.

12.11.1. İç Göçler ve Cinsiyet

Türkiye’de iç göçlerle ilgili bütün araştırmalarda erkeklerin göçü başlattığı, kadınların onlara bağlı olarak harekete katıldığı belirtilmektedir. Gerçekten de bu yüzden kent nüfuslarında erkek fazlalığı ve kırsal alanlarda da kadın fazlalığı bulunmaktadır. Bir toplumdaki cinsiyet farkı onun göç alan veya göç veren bir yapıya sahip olup olmadığını gösterebilmektedir. Bazı araştırmalarda, bu farktan hareketle yaklaşımın doğruluğunu saptayan, uygulamalı sonuçlar vardır. Erkeklerin kırdan kente doğru gerçekleştirilen iç göç hareketinde sayıca fazla oldukları bir gerçektir. Göçün kaynak ve varış noktalarındaki yerleşme birimlerini kırsal kesim içinden seçerek, başka bir deyişle köyden köye göç olayında cinsiyet yapısındaki görünümün nasıl olduğuna bakacak olursak, durum değişecektir.

Köy araştırmaları göstermektedir ki, Türkiye’de evlenen çiftler genellikle erkeğin evine ve köyüne yerleşmektedir. Evliliklerin bir kısmında da eş seçimi köy dışından yapılmaktadır. Sonuçta bir kısım kadınlar evlilik nedeniyle eşlerinin yerleşim birimlerine göç etmektedir. Ulaşım, iletişim ve dışa açılmayla, köy içi ve akraba evliliği ağır basan yerlerde bu konuda eğilim değişmektedir. Yukarıda işaret edilen görünüm hakim özellik haline gelmektedir.

Göç ekonomik kökenli nedenlere dayalı kırdan kente doğru ise birinci derecede erkeği harekete geçirmektedir. Hareket eden grup göç etme nedeniyle yeni deneyimler edinmektedir. Türkiye’de kentlere akın 1950’lerden sonra hızlanmış ve bu tarihten sonra erkekler göç nedeniyle yeni yeni deneyimler elde etmişlerdir. Oysa evlilik kurumu ve bu kurumun işleyen kuralları bu tarihle kıyaslanmayacak kadar eskidir. Hal böyle olunca kadınların göç konusunda birikimleri erkeklerden eski ve fazladır demek yanlış olmayacaktır. Ancak kadınların bu deneyimi araştırma konusu yapılmamıştır. Kadınlar bu deneyimlerini günlük hayatın farklı boyutlarına nasıl uygulamaktadır, farklı yerleşme ünitelerine gelin gidenler eşlerini (kocalarını) daha fazla oranda etkileyip iç göçü hızlandıran bir katalizör durumunda mıdır? Kadının, eşini göçe zorlamada etkisinin olduğu bilinmekle birlikte, bu noktada yeterince bilgi birikimi olduğu söylenemez.

Türkiye’de kentten kente ve kentten kıra doğru gerçekleşen göçlerde ise cinsiyet faktörünün ne gibi işlevleri olduğu pek ilgi çeken, araştırılan konular değildir. Kısaca kentleşme ve gecekondü problemi açısından iç göç olayına bakıldığında, cinsiyet faktörüne bağlı özelliklerin bir kısmı bilinir haldedir. Kadının özellikle annenin sosyalizasyon ve kültürelizasyon sürecindeki etkinliği bilindiğine göre, göç deneyimi olan bu kesimin söz edilen birikimini nasıl kullandığı bilinmemektedir.

12.11.2. İç Göçler ve Yaş

Yaş faktörü iç göç olayında oldukça etkili bir konumdur. Belli yaş diliminde olanlar daha aktif olarak bu eyleme katılırlar. Çok genç olanlar ve ileri yaşlarda bulunanlar bu aktif gruba bağlı olarak hareket eden bir görünümüdür. Türkiye’de büyük oranda iç göçler, kırdan kente doğru, ağırlıklı olarak daha iyi ekonomik imkanlar elde etmek üzere gerçekleştirilince, iktisaden faal olabilecek yaş grubu tabii olarak ön plana çıkmaktadır. Ekonomik olarak üretim etkinliği olabilecek yaş grupları göç veren yerleşme ünitelerinden koparak, göç alan yerleşme ünitelerine eklenmektedir. Eklenen ünite kentler olunca, buradaki yaş kompozisyonu bu durumdan etkilenir. Göç veren yerler kırsal alan olsalar bile, yaşlı nüfus barındıran üniteler haline gelir. Kentler, kırsal alanlara nazaran daha yaşlı nüfusa sahip olmalarına karşın, göçler nedeniyle yaş ortalamaları biraz daha genç yaşlara doğru çekilmiş bir görünüm sergilerler. Göçle ilgili veri sunan araştırmalarda bu nokta araştırmacıların ortak bulguları görünümündedir.

Göçle ilgili kentleşme ve gecekondü merkezli araştırmalarda genellikle kente göç yaşı ile ilgili bilgi sunulmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, göç edenlerin kente göç etme yaşları ile ilk defa iç göçe katılma yaşlarının aynı olmadığıdır. Kentleşme ve gecekondü araştırmalarında, çalışmanın yapıldığı yerleşme ünitesine göç, ön planda olduğundan, bu üniteye geliş yaşı araştırmacıların daha fazla dikkatlerini odaklaştırdıkları nokta olmakta ve kente göç yaşı ile ilgili veri ve ortalamalar sunmaktadırlar. Göç araştırmalarında ise ilk defa göç hareketine başlandığı sıradaki yaş ve göç olgusunun değişik adımlarında erişilen yaşlar ile gerekli istatistiki sonuçlar verilmektedir. Konuyla derinlemesine ilgilenmeyenler ise bu iki farklı sonucu zaman zaman karıştırabilmektedir. Genellikle ortalamalar şeklinde sunulan

sonuçlar arkalarında olan veri grubu hatırlanmadan algılandığından, farklı noktalardan söz edildiği gerçeği gözden kaçmaktadır. Aralarında önemli sayılacak kadar fark olan bu sayısal sonuçların yeterince irdelenmeden kabul edilmesiye, çalışma yapılan grupların özelliği şeklinde düşünöldüğünden kolay olmaktadır. Burada anlatılanlar doğrudan göç araştırması şeklinde planlanan çalışmaların gereğine bir defa daha işaret etmektedir.

Türkiye’de kentlere göç ederek i göçlere katılanların, memleketlerini terk yaşlarına bakıldığında, ilk olarak göze çarpan gerçek, zaman içinde ortalama yaşın artmakta olduğudur. İ göçlere katılma yaşı birçok değişkenin etkisi altındadır. Göçün kaynak ve varış ünitesinin bulunduğu yöre; bu yöre insanların i göçlere aktif olarak ne zamandan beri katıldıkları; göçe katılanların bu eylemi aile bireylerinden kimlerle birlikte gerçekleştirdikleri; göçün nedeni vb. bir dizi etken olayın karmaşık yumağı içindedir.

12.11.3. İ Göçler ve Medeni Hal

İ göçlere katılanların medeni durumlarıyla ilgili özellikler, bu değişkenle yer değiştirme hareketi arasında ciddi bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Teorik olarak, kişilerin göç eylemine katılmaları için, belli bir yaş sınırlaması olamaz. Kişi ailesine veya başka bir kişiye bağlı olarak göçe herhangi bir yaşta katılabilir. Evlilik ise, bazı kabile költürlerinde rastlanılan örnekler dışında hayatın ilk yıllarında kolay kolay gerçekleşmez. Birbirinden farklı merkezlere oturabilecek bu iki eylem, Türkiye’de yakın bir ilişi sergilemektedir. İ göçlerin, ekonomik sıkıntıların aşılmasında bir alternatif olması, evli kişilerin statüleri gereği bu problemi çözme mesuliyetini daha fazla hissetmeleri nedeniyle, i göçlere evlilerin daha fazla katılmaları tabiidir, şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Ancak bu, bazı araştırmalarda ortaya çıkan; zaman içinde i göçlere evli olarak katılanların gittikçe oranlarının artması gerçeğini açıklamaya yetmeyecektir.

Göçün kaynak noktası olan köy, insan sayısı sınırlı, homojen, kitle iletişim araçlarından etkilenmenin büyük boyutlarda olmadığı, para kullanma ve kazanma olanakları belli olan, sosyo-költürel bir çevredir. Göç eden kişiler büyük oranda bu topluluk içinde yaşamak için sosyalle ve költürelize edilmişlerdir. Kent adeta köyün karşıtıdır. Buraya yabancı olanlar için tehlikelerle doludur. Örneğin; İstanbul’da küçük yaştaki suçluların % 66.9’u bu il’e dışarıdan gelenlerdir ve geldikten hemen sonra (bir iki yıl içinde) suç işlemişlerdir. Kentte, akraba, memleketli, hemşeri vb. uyum mekanizmaları kullanılmadığında hata payı yükselmektedir. Kente göç ederek arzu edilmeyen durumlarla karşılaşan kişiler acı çekmekte, kendileri kadar bağlantılı oldukları kök toplulukları da bunu hissetmekte, köy için de bu kişiler kayıp anlamına gelmektedir. Zamanla bu tür olayların frekanslarının artması, köyü bu kan kaybını önlemek için are bulmağa zorlamıştır. Sonuçta köy göç yaşını yükseltip, evli ve aileli göç göndermeğe başlayarak kendi hesabına ortaya çıkan aksaklıkları ince bir üslupla düzeltmeye çalışmaktadır. Gerçekten göç deneyimi fazla olan yerlerde, göç yaşının yukarı çekilmesi, gençlik yıllarının ataklığı ile hata yapma ihtimaline karşı evlilik gibi kişiyi ihtiyatlı olmaya zorlayan bir sorumluluk verilmesi, bir bölge insanının seçtiği bu yolu, deneyim arttıkça diğer

yörenin de gerçekleştirmesi hafife alınmayacak bir başarıdır.

12.11.4. İç Göçler ve Diğer Bulgular

Cinsiyet, yaş, medeni hal gibi; eğitim düzeyi, doğum yerinin bölgesi ve idari yapısı, meslek, göç edenin hanesindeki statüsü vb. birçok özellik, üzerinde tek tek durulması gereken başlıklardır. Ancak birkaç cümle ile bunlar hakkında özet bilgiler sunarsak, şunları söyleyebiliriz. Göçün seçici mekanizması göç edenlerin en az okur-yazar olmasını istemektedir. Daha fazla kurumsal eğitim her zaman iç göçlerde avantaj olmaktadır. Batı illeri ve göç veren kırsal ünitelerin yakınlarındaki yerlerden olmak da hareketi kolaylaştıran etmenlerdendir. Zira deneyim dışında, kentsel alana uyum sağlayacak bir meslek veya beceri de dinamizmi arttırmaktadır. Genelde, köydeki göç veren hanelerde hane başkanlarına göre evli erkek çocuk statüsündeki kişiler, bu eylemi başlatmaktadırlar.

Resim:3 Türkiye Göç Haritası

<http://www.haber7.com/guncel/haber/861789-il-il-turkiyenin-goc-alis-veris-rakamlari>

Türkiye’de iç göçe katılanlar birinci planda İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli vb. merkezleri hedef almaktadır. Genel Nüfus Sayımı verilerine göre (1990), iç göç hareketine katılan yaklaşık her on kişiden altısı adı geçen merkezlere yönelmekte, her üç kişiden biri de İstanbul’a gelmektedir. İç göç modelinde, nüfusun kaynak noktasından (köylerden) doğrudan büyük merkezlere akma eğilimi çok güçlüdür. İnsanlar bir ara deneyim geçirmeden büyük kentlere akmayı başarmaktadır.

Türkiye’de iç göçlere katılanların önemli bir kısmı daha iyi ekonomik olanaklar bulmayı hedeflemektedir. Gerçekten geçim sıkıntısı insanları alıştıkları çevreden kopmaya zorlamaktadır. Geçim sıkıntısı ve buna dayalı itici güçlerin yanında; daha iyi yaşam şartları ve refah gibi çekiciliğin göç etmeni olarak ön plana çıkması da söz konusudur.

Uygulamalar

Türk ve Dünya Sinemasında Göç Konusu ile ilgili yapılmış Filmleri izleyerek göçün mekanizmaları öğrenilmelidir?

Uygulama Soruları

- 1- Göçün nedenlerini ve göç sonucunda yaşananları Öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İnsan, canlılar alemi içinde coğrafi hareketlilik açısından özel bir yere sahiptir. İnsan var olduğu andan bu yana ciddi bir macera yaşayıp, önemli bedeller ödeyerek istikrarlı bir yayılma politikası izlemiş ve yeryüzünde bugünkü görünen dağılımına ulaşmıştır. Hatta günümüzde yakın gezegenlere varan bir ulaşım başarısının da sahibidir.

Paleolitik ve Neolitik dönemden beri var olan göç, yerleşme birimlerinin nicelik ve niteliklerinin değişmesiyle birlikte tarz ve anlam olarak farklılaşmıştır. Önceleri kabile organizasyonu içinde konar-göçer veya uygun geçim kaynakları olan yeni yerleşme alanları oluşturmak için yer değiştirme arzusu ve buna bağlı problemler yaşanırken, zamanla kesinleşen siyasi harita insan gruplarını daha katı bir şekilde karşı karşıya getirmeye başlamıştır. Harpler ve fetihler yapılarak, yeni sosyal kontrol mekanizmaları ve organizasyon tarzları şekillenmiş ve bunlar nüfusu hareketlendiren etmenler olmuştur.

Göç, insanların tek tek ya da topluluklar hâlinde, yaşadıkları yerleri, uzun ve kalıcı olarak değiştirmeleridir. İnsanlar yeryüzünde buldukları tarihten itibaren, kuraklık, sert iklim, doğal felaketler, besin yetersizliği, su kıtlığı gibi nedenlerden dolayı daha iyi şartlara ulaşmak için sürekli olarak hareket etmişler, yer değiştirmişler, başka bir deyimle doğa koşullarına karşı güçsüzlüklerinden dolayı göç etmek durumunda kalmışlardır.

Göç insanların gittikleri yerlere kendi kültür ünitelerini taşımalarına neden olmuştur. Bu sayede pek çok kültür ünitesi ortaya çıktığı noktadan çok daha uzak noktalara yayılmıştır. Böylelikle kültürler bazı özellikleriyle benzeşir hale gelmişlerdir.

Göçler, Serbest ve Güdümlü Göç, İç Göç ve Dış Göç olarak ikiye ayrılıp incelenebilir. İç göçler sürekli ve mevsimlik olmak üzere ikiye ayrılır.

Türkiye'de, Cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar, özellikle kırsal alanlardan kentlere doğru hızlı bir göç olayı görülmektedir. 1927'de kent nüfusu % 24, kır nüfusu % 76 iken 1997'de bu oran kentte % 65, kırdaki % 35 olarak gerçekleşmiştir. İç göçler 1950'den itibaren, ulaşım ağının gelişmesi ve kırsal alanlara kadar ulaşmasına, sanayileşmenin artmasına bağlı olarak artış göstermiştir. Bunun sonucunda, kırsal nüfus oranı olarak devamlı azalma, kent nüfusu da devamlı artma göstermiştir.

İç göçün nedenleri, kırsal alanlardaki hızlı nüfus artışı, miras yoluyla tarım alanlarının daralması ve ailelerin geçimini sağlayamaması, tarım alanlarının yetersiz gelmesi ve erozyonun artmasıyla toprağın verimsiz hale gelmesi, tarımda makineleşmenin artması ve buna bağlı olarak tarımsal işgücüne duyulan ihtiyacın azalması, kırsal kesimde tarım dışı iş imkanlarının kısıtlı olması, ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, iklim ve yer şekillerinin olumsuz etkileri (itici nedenler), kentlerde sanayinin gelişmiş olmasından dolayı iş olanaklarının fazlalığı, kentlerde eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlığı (çekici nedenler) kısacası kırsal alanların iticiliği, kentsel alanların çekiciliği iç göçün nedenlerini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin yaşadığı dış göç olayı, 1960'larda başlayan işçi göçleridir. Bunlar Türkiye'den başta Almanya olmak üzere çeşitli ülkelere gidenlerin oluşturduğu göçlerdir. Bu arada Türkiye'de yaşayıp, çeşitli nedenlerle ülke dışına göç etme kararı alan ve uygulayan topluluklara ait göç örnekleri de olmuştur.

Türkiye'de iç göçe katılanlar birinci planda İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli vb. merkezleri hedef almaktadır. Genel Nüfus Sayımı verilerine göre (1990), iç göç hareketine katılan yaklaşık her on kişiden altısı adı geçen merkezlere yönelmekte, her üç kişiden biri de İstanbul'a gelmektedir. İç göç modelinde, nüfusun kaynak noktasından (köylerden) doğrudan büyük merkezlere akma eğilimi çok güçlüdür. İnsanlar bir ara deneyim geçirmeden büyük kentlere akmayı başarmaktadır.

Göçe katılanların belirli demografik özellikleri vardır. Göç edenler yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, kafa yapıları vb. nitelikleri açısından adeta bir seçilmişlik kimliğine sahiptirler. Bunun yanında göç edenlerin geride bıraktığı grupta kalanların demografik özellikleri ise bunlardan farklıdır. Belirli özellikte kişilerin bir toplum veya topluluktan emilmesi burada bir boşluk yaratır. Göç edecek kişinin, göç veren grubun dışından veya içinden belirlenmesi olanaklıdır.

Göç edenler genelde geriye dönmeyi arzu ederek giderler. Ancak bu arzu göç tipi ile ilgili olarak bazı durumlarda gerçekleşirse de genelde "daimi göç" söz konusudur. Birçok araştırmada göç edenlerin geriye dönmek istemediklerine ait bulgular yer alır.

SORULAR

1. Antropolojide göçle ilgilenme bir hayli eski geçmişe sahiptir. Bu konuda ilk akla gelen isim kimdir?

- a) Numelin
- b) Lerner
- c) A.C. Haddon
- d) Park
- e) Hiçbiri

2. Fertlerin hareketlerini ön plana alan, kitle göçleri yerine kültür taşıyıcı olarak fertlerin göçlerini inceleyen görüşün temsilcisi kimdir?

- a) Numelin
- b) Lerner
- c) A.C. Haddon
- d) Park
- e) Hiçbiri

3. Aşağıdakilerden hangisi göçün itici nedenleri arasında yer almaz?

- a) Kuraklık
- b) Sert iklim
- c) Su kıtlığı
- d) Eğitim Kurumlarının sayılarının fazlalığı
- e) Doğal felaketler

4. Türkiye’de aşağıdaki göç tiplerinden hangisi en fazla yaşanmaktadır?

- a) Dış Göç
- b) Kırdan Kentte göç
- c) Kentten Kıra göç
- d) Kırdan Kıra göç
- e) Kentten Kentte göç

5. Türkiye’de iç göçler hangi yıldan itibaren, ulaşım ağının gelişmesi ve kırsal alanlara kadar ulaşmasına ve sanayileşmenin artmasına bağlı olarak artış göstermiştir?

- a) 1930
- b) 1940
- c) 1950
- d) 1970
- e) 1990

6. Göç edenin sosyal kimliğinin göç ettiği (göçün varış notasındaki) grupla tamamen aynılaşması hangi kavramla ifade edilir?

- a) Hiçbiri
- b) Daimi Göç
- c) Sürekli Göç
- d) İç Göç
- e) Kesin Göç

7. Aşağıdakilerden hangisi göçe katılanların belirli özellikleri arasında yer almaz?

- a) Aşağıdakilerden hepsi göçe katılanların özellikleri arasında yer alır.
- b) Yaş
- c) Cinsiyet
- d) Ailedeki statü
- e) Kafa yapısı ile ilgili özellikler

8. Aşağıdaki beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) Türkiye’de iç göçlerle ilgili bütün araştırmalarda erkeklerin göçü başlattığı, kadınların onlara bağlı olarak harekete katıldığı belirtilmektedir.
- b) Kadınların kırdan kıra doğru gerçekleştirilen iç göç hareketinde sayıca fazla oldukları bir gerçektir.
- c) Göç edenlerin göçün kaynağı olan yöreyle (köyleriyle) temasları sürdükçe, köyde sosyal değişme de ister istemez olur.
- d) Türkiye’nin yaşadığı diğer bir dış göç olayı da, 1940’larda başlayan işçi göçleridir. Bunlar Türkiye’den başta Almanya olmak üzere çeşitli ülkelere gidenlerin oluşturduğu göçlerdir.
- e) Yanlış cevap verilmemiştir.

9. Aşağıdakilerden hangisi İç Göç'ün etkilerinden değildir?

- a) İç göç, kaynak ve varış noktalarında hemen göze çarpan demografik değişmelere neden olur
- b) İç göç kaynak noktasında nüfusun yaşlanmasına neden olur.
- c) İç göç ülke nüfusunun artmasına neden olur.
- d) İç göç kaynak noktasında kadın nüfusunun artmasına neden olur.
- e) Hiçbiri

10. Genel Nüfus Sayımı verilerine göre (1990), iç göç hareketine katılan her üç kişiden biri hangi şehri tercih etmektedir?

- a) Ankara
- b) İstanbul
- c) Kocaeli
- d) Bursa
- e) İzmir

CEVAPLAR : 1) C, 2) D, 3) D, 4) B, 5) C, 6) E, 7) A, 8) D, 9) C, 10) B

13. KÜLTÜR VE DİN

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13. KÜLTÜR VE DİN

13.1.Din Nedir?

13.2 Dinin İşlevleri

13.3 Dine Antropolojik Yaklaşım

13.4 Doğaüstü Varlıklar ve Güçler

13.5 Tanrılar ve Tanrıçalar

13.6 Animizm

13.7 Animatizm

13.8 Animalizm

13.9 Din Görevlileri

13.10 Şamanlar ve Şamanizm

13.11 Teizm

13.12 Dini Ayinler ve Törenler

13.12.1 Geçiş Ayinleri

13.12.2 Pekiştirme Ayinleri

13.13 Dinsel Simgeler, Tabular ve Totemler

13.14 Din ve Büyü

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-) Taşta, toprakta, bitkilerde ve insanın ürettiği (canlı ve cansız) her şeyde bir ruhun olduğuna inanan ve onları incitmekten, onlara zarar vermekten çekinen inanç aşağıdakilerden hangisidir?

- A-)Hiçbiri
- B-)Teizm
- C-)Animizm
- D-)Animalizm
- E-) Şamanizm

2-) Yapılan çalışmalara göre Dünya nüfusunun ne kadarı dinsiz olduğunu belirtmektedir?

- A-)%50'si
- B-)%45'i
- C-)%35'i
- D-)%30'u
- E-)%16'si

3-) *Animizmin* bir adım öncesi olan inanç sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

- A-)Budizm
- B-)Animalizm
- C-)Hinduizm
- D-)Animatizm
- E-)Hepsi

Cevaplar: 1-C 2-E 3-D

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Din Nedir?	Din kavramının ne olduğunu öğrenmek	Bu konuda yazılmış bilimsel yayınları okuyarak
Dinin İşlevleri	Dinin Psikolojik ve Sosyolojik İşlevlerini kavramak	Bu konuda gözlem yapmak
Tanrılar ve Tanrıçalar	Kültürlerdeki Tanrı ve Tanrıçalar hakkında bilgi sahibi olmak	Mitolojik Kaynakları gözden geçirerek
Animizm, Animatizm, Animalizm, Şamanizm ve Teizm	Bu kavramların ne anlama geldiğini öğrenmek ve aralarındaki farkı kavramak	Araştırma yaparak
Din Görevlileri	Bütün insan toplumlarında, görevi, dini ibadetlerde insanlara rehberlik etmek olan bireyler olduğunun farkına varmak	Gözlem Yaparak

Anahtar Kavramlar

- Politeizm / çok tanrıcılık ,
- Animizm,
- Animatizm,
- Animalizm,
- Şamanizmin,
- Teizm,
- Tek tanrıcılık (monoteizm),
- Geçiş ayinleri,
- Pekiştirme ayinleri,
- Tabu,
- Totem,
- Büyü

Giriş

Bu bölümde dinin ne olduğundan, dinin ayırt edici özelliklerinden, Dinin psikolojik ve sosyolojik işlevlerinden ve temel inanç sistemlerin söz edilecektir.

13.1. Din Nedir?

Din, bir toplumun dünya görüşünü kapsayan kültürel sistemin üst yapısının bir kısmını oluşturur. Din ruhani gerçeklik ya da doğaüstü ile ilgili görüşlerin yanı sıra birbirleriyle ilişkili inançlar ve törensel geleneklerin örgütlü bir sistemidir. İnsanların açıklama getirmekte ya da üstesinden gelmekte zorlandığı sorunlarla başa çıkmalarını sağlayan din aynı zaman da insanların dünyaya anlam verme çabalarını da yönlendirir. Bu sorunların üstesinden gelen için kişiler manevi ya da doğaüstü varlıklara güçlere başvurur, onları yönlendirmeye, etkilemeye ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışırlar.

Din yukarıda da söylendiği gibi insanların doğaüstü güçleri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamak ve kullanmak için yararlandığı dualar, şarkılar, danslar, adaklar ve kurban gibi çeşitli inanç ve ayinleri bünyesinde barındırır. Doğaüstü varlıklar ve güçler; tanrı, tanrıça, ataların ruhu ya da başkalarının ruhları, belli bir kişiliği olmayan güçler olabilir. Bütün toplumlarda bu varlıklarla ya da güçlerle uğraşma, temas kurma ve toplumun diğer üyelerine ayinsel etkinliklerde yardımcı olma gibi konularda yardımcı olan becerikli kişiler vardır.

Dinin önemli psikolojik ve sosyolojik işlevleri vardır. Farklı dünya görüşüne sahip insanlar için manevi inançlar mantık dışı ya da keyfi gelebilir, oysa durum böyle değildir. Din evrenseldir çünkü bütün insan kültürlerinde ortak olan toplumsal ve psikolojik gereksinimleri karşılar. Hatta son 100.000 yılda yeryüzünde yaşamış ve herhangi bir dine ya da inanca sahip olmamış bir insan grubu yoktur. Komünizmi benimsemiş ülkelerde bile din tamamen ortadan kaybolmamıştır.

19.yüzyılda modern bilimin insanlara manevi inanç ve geleneklerin mantıksızlığını göstereceği ileri sürüldü. Ancak bugüne kadar böyle bir yaşanmadı hatta kökten dincilik dünyada hızla yükselişe geçti. Afganistan, Cezayir, İran gibi ülkelerde İslami kökten dincilik, İsrail ve ABD'deki Yahudi kökten dinciliği ve Hindistan'daki Hindu kökten dinciliği yükselişe geçti. Yapılan çalışmalarda Dünya nüfusunun yalnızca %16'sı dinsiz olduğunu belirtmesi de dikkat çekicidir.

13.2. Dinin İşlevleri

Dinin önemli psikolojik ve sosyolojik işlevleri vardır. Bütün kültürlerdeki insanlar için belirli manevi ya da dinsel inançlar ve gelenekler, ölümle yüzleşmek ve ölümü açıklamak gibi

birçok sosyal ve psikolojik gereksinimi karşılar. Din, bireysel ve grup yaşamına anlam katar ve gücünü manevi varlıklardan alarak, ölümden sonra da varlığın sürekli olacağını öne sürer. İnsanların sıkıntılı ve ölümlü varlıklarını aşabilmelerinin yolunu gösterir, geçici de olsa ruhani umut ve rahatlama sağlar. Din bilinmeyenleri açıklayarak kaygı ve korkuyu azaltır, kriz dönemlerinde doğüstü güçlerin insanlara yardım edeceği inancı, insanları rahatlatır. Dinin toplumsal işlevleri, psikolojik olanlardan daha az önemsiz değildir. Geleneksel dinler, grup kurallarını pekiştirir, bireysel davranışları denetleyecek ahlaki yaptırımlar sağlar ve toplumu bir arada tutan ortak değer ve amaçların zemini oluşturur. İnsanda doğru yanlış bilinci oluşturur, kabul edilebilir davranış örneklerini belirler ve karar verme yükünü bireylerden alıp doğüstü güçlere aktarır. Toplumun ahlak kuralları ilahi güçler tarafından belirlendiği için, en azından önemli durumlarda insanların omuzlarından büyük bir yük kalkmış olur. Kişilerin işlerinin gidişatından kendilerinin değil de tanrıları ya da manevi güçleri sorumlu tutması, inanılmaz bir rahatlama hissi verir. Ayrıca ortaklaşa yapılan ayinlere katılmak ve aynı şeylere inanmak, kişilerin grupla özdeşleşmesini artırır. Ayinlerdeki ortam oldukça duygusal olduğu için, insanlar kendilerini daha iyi hisseder. Böylece din toplumun gereksinimlerini yerine getirerek psikolojik bir güvence sağlamış olur.

Ayinler aracılığıyla, sözlü geleneklerin öğrenilmesinin de eğitim aracı olarak kullanılır ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli rol oynar. Avusturalya yerlilerinin yaptıkları ergenliğe geçiş törenleri, gençlere kabile hakkında çok şey öğreten, hızlandırılmış kurslar gibidir. Törende akılda kalıcı bir ortam yaratıldığı için, yaşananlar daha iyi öğrenilir ve yazılı olmayan kültürün böylelikle kalıcılığı sağlanmış olur.

13.3. Dine Antropolojik Yaklaşım

Antropolog Anthony F.C. Wallace dini “doğadaki ve insandaki durum dönüşümlerini başarmak ya da engellemek amacıyla doğüstü güçleri harekete geçiren, söylencelerle mantığa bürünmüş ayinler kümesi” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, insanların kendilerinde kaygı yaratan, teknolojik ya da örgütsel yöntemlerle çözemedikleri ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında, bu sorunların üstesinden gelebilmek için doğüstü varlıklara güçlere sığındığı gerçeğine işaret eder. Bu sığınma için ayin gereklidir ve ayin dinin birincil dışavurumu olarak görülür. Dinlerin ana işlevi, kaygıları ortadan kaldırmak ve güven duygusu aşılacak, böylelikle insanların gerçeklikle başa çıkabilmelerine yardımcı olmaktır. Bu özelliği dine yaşamsal bir değer kazandırır.

Din ve maneviyat farklı olup, din; manevi gerçeklik ya da doğüstüyle ilgili görüşlerin yanı sıra insanların evrende kendi denetimlerinin dışındaki boyutları yorumlayabilme ve denetimlerini sağlayan, ilişkili inançlar ve törensel geleneklerin örgütlü sistemidir. Maneviyatın ilgi alanı maddiyat değil kutsal varlıklardır, ancak maneviyat ortaklaşa değil daha çok bireyseldir ve belirgin bir biçim ya da geleneksel bir örgütlenme gerektirmez. Çağdaş sanayileşmiş toplumlar da dahil olmak üzere, bilinen hiçbir kültür, şimdiki ya da

gelecekteki koşulları denetlemeyi tam olarak başaramadığı için maneviyat ya da din, bilinen bütün kültürlerde rol oynar.

Kendilerini doğanın efendisi olarak değil, bir parçası olarak gören ve çevrelerini kendi istekleri doğrultusunda değiştirecek teknolojik olanakları sınırlı, toplayıcılar arasında din günlük yaşamdan ayrılmaz. Din aynı zamanda kendi toplumlarındaki ilişkilerin eşitlikçi doğasını da yansıtır, çünkü bireyler tabakalaşmış toplumlardaki bireylerin yaptığı gibi üst düzey ilahların yardımını almak için yalvarmazlar. Bütün sorunların teknolojik ve örgütsel becerilerle çözülebileceği ideolojisine sahip Batı uygarlığında da din vardır, fakat batı kültüründe dinin günlük yaşamdaki etkisi daha azdır ve din daha çok özel durumlarla kısıtlanmıştır. Doğaüstü varlıkların tanrı, melekler, azizler ya da kutsal kişiler gibi sıralanışı dinin içinde anlamını bulduğu toplumun tabakalaşmış doğasını yansıtır. Karmaşık ve tabakalaşmış toplumsal düzen içerisinde bile çeşitlilik olabilir. Dinsel etkinlikler, kendi kaderlerini belirlediklerini düşünen toplumsal seçkinlerin yaşamında, daha düşük sınıflardakilerin ya da köylülerin yaşamındaki kadar belirleyici olmayabilir. Fakat din seçkinler içinde önemini korur çünkü din sayesinde ayrıcalıksız insanlar, var olan toplumsal düzeni daha az sorgular. Kişiler öldükten sonra her şeyin daha iyi olacağı umuduyla yaşamdaki mağdur konumlarına daha rahat katlanabilirler.

Dinlere daha fazla önem kazandıran, dinin buyrukları ve kurallarının gerektirdiği etkinliklerdir. Dini törenlere katılmak, kişiye mutluluk duygusu, gönül rahatlığı, güvenlik, hatta kendinden geçme ya da din kardeşliği yakınlık duygusu kazandırabilir.

13.4. Doğaüstü Varlıklar ve Güçler

Başka yöntemlerle denetleyemediğimiz şeyleri dinle denetlemeye çalışırken insanlar dua, kurban ve diğer dini uygulamalara ya da manevi ayinlere yönelir. Dünya üzerindeki kültürlerde kabul edilebilen doğaüstü güçler ve ruhlar çok çeşitli olmasına karşın, bunları üç ana başlık altında toplamak ve incelemek mümkündür. Tanrısal varlıklar (Tanrılar ve Tanrıçalar), ataların ruhları ve diğer manevi varlıklar.

13.5. Tanrılar ve Tanrıçalar

İnsanlardan uzak, yüce varlıklardır. Tanrısal varlıkların evrenin tamamını kontrol altında tutuklarına inanılır. Eğer birden fazlasına inanılıyorsa (politeizm / çok tanrıçılık) tanrı ve tanrıçaların her biri, evrenin belli bir bölümünü denetler. Eski Yunan'da Zeus'un göklerin efendisi, Poseidon'un denizlerin hakimi olması, Hades'inde yer altının ve ölenlerin efendisi olduğu gibi.

Resim :1 Zeus , Poseidon ve Hades

<http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=&imgrefurl=https%3A%2F%2Fearthenergyreader.wordpress.com%2F2012%2F08%2F20%2F&h=0&w=0&tbnid=tuyz>

Bir halkın tanrılara, tanrıçalara ya da ikisine birden inanıp inanmaması erkek ve kadınların günlük yaşamda birbirleriyle nasıl ilişki içinde olduklarına bağlıdır. Genelde kadının erkeğe göre daha değersiz olduğu toplumlarda erkek tanrılar önemli durumdadır. Tanrıçalar, genellikle ekonomide kadının önemli rol oynadığı, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu, erkeklerin eşleri ve çocukları üzerinde baskınlık kurmağa çalışmadığı toplumlarda belirgindir. Bu kültürlerde Tanrıçalar aydınlığı, sevgiyi, verimi ve doğurganlığı simgelerler. Zaman içinde tanrıçalara tapınma yerini erkek tanrılara bırakmış ve bu eski otoriter ve erkeksi tanrı kavramı günümüze kadar ulaşmıştır. Yalnızca Yahudi geleneğinde değil, kökleri eski İsrail bölgesinden çıkmış olan Hristiyanlık ve İslamiyet'te de hakim olmuştur. Sonuçta bu otoriter model, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkinin günümüze kadar sürmesine de neden olmuş ve Yahudi, Hristiyan ve İslam toplumlarında her düzeyde erkek egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

13.6. Animizm

Animizm doğaüstü varlıklara olan inancın en yaygınlarından biri olan Animizm doğadaki tüm varlıkların canlı olduğunu ve bedenlerinden ayrı birer kişiliğe sahip olduklarını ileri sürer. Ruhlar ve hayaletler yalnızca insan ve hayvanlarda değil, insan yapımı nesnelere, bitkilerde, taşlarda, dağlarda, kuyularda ve diğer bütün öğelerde bulunur. Ormanlarda çok fazla sayıda serbestçe dolaşan ruh vardır. Bu ruhlar insanlara tanrı ve tanrıçalardan daha yakındırlar, insanlara karşı iyi kalpli, kötü kalpli ya da tarafsız davranabilirler.

Animizm insanın kendini doğanın efendisi olarak değil, doğanın bir parçası olarak gördüğü toplumlara özgüdür. Bu inanç biçiminin en önemli etkisi, canlı ve cansız her şeyde ruhların varlığını gören insanın, onları incitmekten ve onlara zarar vermekten çekinmesidir. 19. yüzyıl antropoloğu E. B. Tylor bütün dinlerin bir ruh ya da fiziksel bedenden ayrı kişisel

bir doğaüstü kuvvet fikrine dayandığını düşünmekteydi. Bu ruh inancına “animizm” adını veriyordu ve ilk insanların bütün canlılara bir ruh yakıştırdığını savunmaktaydı. Diğer bazı antropologlar ise, animizmin öncesinde, kişilik dışı bir doğaüstü kuvvete inanç anlamındaki animatizmin olduğunu ileri sürmüştür

13.7. Animatizm

Animatizm ise *Animizmin* bir adım öncesidir ve insanların bütün doğayı canlı olarak algılaması biçiminde tanımlanabilir. Bu, doğaüstü güçlerin varlığına dair inanç için ilk basamaktır. R. R. Marrett’in dinlerin evrimi kuramında, ilk insanların açıklayamadığı ya da şaşkınlığa düştüğü olay ve nesnelere karşısında doğaüstü güçlerin varlığına ve her nesnenin canlı olduğuna inanması olarak tanımlanır.

13.8. Animalizm

Animalizm, insanların hayvanlarla kurduğu özel mistik bir ilişkinin adıdır. Özellikle avcı kültürlerde avcıyla avı arasında büyüsel ve mistik bir ilişki kurulur. *Animalizm*, bu ilişki çerçevesinde ortaya çıkan bir dizi işlemlerin toplamıdır. Bunlar arasında hayvanın insana benzetilmesi, avcının öldürdüğü hayvandan özür dilemesi, kemikleriyle fala bakılması ve av öncesinde avın iyi geçmesi için düzenlenen büyü sırasında avlanacak hayvanın taklidinin yapılması gibi işlemler yer alır. Özellikle Kuzey Amerika’nın Kızılderili kültürlerinin av ritüellerinin temeli animalizme dayanır.

13.9. Din Görevlileri

Bütün insan toplumlarında, görevi dini ibadetlerde insanlara rehberlik etmek olan bireyler vardır. Bu kişilerin doğaüstü varlıklarla bağlantı kurma ve doğaüstü güçleri yönlendirme yeteneği olduğu düşünülür. Genelde bu görev için özel eğitim almışlardır. Özellikle tam zamanlı uzmanları destekleyebilecek kaynaklara sahip toplumlar, dini ibadetleri yönlendirme ve doğaüstü güçleri etkileme görevini kadın ve erkek din görevlilerine verir. Hristiyan ve İslam dinlerinde en önemli görevlerin (Papa, Kardinal, Papaz, Haham, Peygamber vd.) çoğu erkekler tarafından yürütülmektedir.

Resim :2 Papa

Resim:3 Kardinal

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1327&bih=596&q=papa&oq=papa&gs_l=img.12..0110.37750.38395.0.40872.4.4.0.0.0.126.486.0

https://www.google.com.tr/search?hl=tr&site=imghp&tbm=isch&source=hp&biw=1327&bih=596&q=papa&oq=papa&gs_l=img.12..0110

13.10. Şamanlar ve Şamanizm

Uzmanlaşma olmayan toplumlarda doğaüstü varlıklarla ve güçlerle iletişim kurabilme ve onları yönlendirme becerisine sahip olan bireyler ön plana çıkmıştır. Şaman hem geleceği bilen hem sağaltıcı (hekim) hem de büyücüdür. Doğaüstü ile ilişki kurma yeteneği ve yetkisi vardır. Bu yolla gaipten (öte dünyadan) haber alabilir, insanların taleplerini oraya iletebilir. Şaman, transa geçerek (esrime yaşayarak) yardımcı ruhlar aracılığıyla ruhlar dünyasıyla ilişki kurar. Bu yüzden ona mistik güçler atfedilir. Kişisel deneyimler yoluyla şaman olunabilse de şamanlık büyük ölçüde atalardan alınan bir gelenek ve güçtür. Ataların ruhlarının kişiyi şaman olmak üzere zorladığına inanılır. Atalarının ruhunun etkisi altına giren kişi simgesel olarak ölür ve bu deneyim sırasında kendisine yardımcı ruhlar edinir. Böylelikle şaman kendisine toplum dışında izole bir yaşam kurar; ancak toplum doğaüstüyle ilişki kurmak için kendisine ihtiyaç duyduğunda ya da belirlenmiş günlerde toplumun odağı olur. Kendisini gündelik hayatın dışında tutan şaman, toplumsal hafızayı da temsil eder ve bu nedenle sözlü kültürün ve toplumun mitolojisinin taşıyıcısıdır. Genellikle şaman erkektir. Esrime sırasında kendinden geçen şamanın doğaüstüyle (gök katlarıyla) yer katları arasında ruhsal bir yolculuğa çıktığına inanılır. Esrime genellikle belirli bir ritim yoluyla sağlanır. Kullanılan en yaygın araç, şaman davuludur.

Resim:4 Şamanlar

Resim:5 Şaman

<http://normatif.com/samanlar-obama-nin-posterini-kutsadi-romney-in-posterini-kilicladi.html>

<http://forum.memurlar.net/konu/410163/>

Sibirya ve İç Asya kültürlerinde görülen, kimi Pasifik adalarında ve Kuzey Amerika'nın bazı Kızılderili topluluklarında da rastlanan şaman ve şamanizm uygulaması, her ne kadar Sibirya kökenli olsa da bütün dünyadaki benzer deneyimler ve uygulamalara genellenmektedir.

Şamanizmin temeli animizmdir. Şamanizmin avcı-toplayıcı ve göçebe-çoban toplulukların yaşamının temelinde yer alan av ve hayvan dünyasından kök alan bir kaynağının olduğu söylenebilir. Bazı antropologlar şamanizmin belirtilerini Paleolitik dönem avcılarının inanç sistemlerinde bulurlar. Öte yandan bilinen bütün göçebe-çoban topluluklarda şaman uygulamalarına rastlanır. Ancak örgütlü dinlere mensup kimi tarımcı toplumlarda da bazı şamanlık uygulamalarının çeşitli biçimlerde, o örgütlü dinle eklenerek yaşadığı kaydedilmelidir.

Şamanizmi diğer inanç sistemlerinden ayıran en önemli yön, onun kurumsal ve örgütlü bir yapısının olmamasıdır. Şamanizm bireysel mistik bir etkinliktir. Tamamen kişisel yeteneğe ve büyüsel uygulamalara dayanır. Bu yüzden bir din olarak kabul edilmez; ancak kişilerin mistik sorunlarını çözen ve bazı toplumsal işlevleri yerine getiren bir inanç sistemi olarak kabul edilmelidir.

13.11. Teizm

Doğüstü alana mensup bir ya da birden çok yüce ve ölümsüz tanrının varlığına dayanan, bütün ölümlü varlıkların onların varlığıyla ilişkili olduğunu ve onların hükmü altında bulunduğunu savunan inanç sistemlerine *teizm* adı verilmektedir. İki tür teizm vardır. Birincisi, soyut ya da insan veya başka bir varlık görünümünde, kadere hükmeden çok sayıda tanrının varlığına inanılan *çoktanrıcılık (panteizm)* sistemleridir. Afrika'da, Güney Amerika'daki Maya, Aztek ve İnka kültürlerinde, güneydoğu Asya ülkelerinde, eski Yunan,

Roma ve Arap dünyasında eskiden yaygın biçimde var olan bu inanç biçimi bugün oldukça zayıflamıştır. İkincisi, evreni ve onun içindeki bütün canlı ve cansız varlıkları yaratan, insanın kaderine hükmeden ve onu gözetim altında tutan, insanlarla zaman zaman kendi elçileri yoluyla ilişki kuran tek bir yüce Tanrı'ya imana dayanan *tek tanrıcılık (monoteizm)* inancıdır. Hepsi de Ortadoğu'da ortaya çıkan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dinleri, evreni ve bütün içindekileri yaratan, insani meseleleri izleyen, zaman zaman yeryüzüne haberci gönderen ve gizemli bir tarzda hareket eden tek bir yüce Tanrı'yı tanırırlar. Ama tektanrıcılık görelidir; bu üç inanç sisteminin hepsi de azizlerini ve peygamberlerini belirli ölçülerde tanrısalılaştırmış ve tarihlerinin çeşitli noktalarında melekler, cinler, büyücüler ve tabii ki şeytan gibi diğer doğüstü varlık ya da kuvvetlere yer açmışlardır.

13.12. Dini Ayinler ve Törenler

Bütün ayinler dini değildir. Ancak dini olanlar, ibadet bağlamında önemli rol oynarlar. Dini ayin, kişinin doğüstüyle bağlantı kurma aracıdır, dinin uygulamaya dönük yüzüdür. Herhangi bir toplumda ayinsel davranış rasgele olmaz; örgütlü ve sıkı sıkıya yapılandırılmıştır. Farklı toplumlarda farklı tarzlarda örgütlenmiş olması şaşırtıcı değildir. Ayin bireyci ya da toplu halde olabilir ya da o ayin uzmanların eşliğinde yürütülebilir. Dini ayinler toplumsal gerginlikleri azaltır ve gruptaki bağlantıyı güçlendirir. Bunun da ötesinde önemli anların hatırlanması, toplumsal sıkıntıların ve ölüm gibi bireysel boyutta yaşanan acıların hafifletilmesine yardımcı olur. Antropologlar ayinleri geçiş ayinleri ve pekiştirme ayinleri olarak ikiye ayırmışlardır.

13.12.1. Geçiş Ayinleri

Geçiş ayinleri, kişinin yaşam döngüsünde doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli evreleri belirleyen ayinler olup, kendi içinde ayrılma, geçiş ve katılım aşamalarına sahiptir. Bu ayinlere örnek olarak Avusturalya'daki ergenliğe geçiş ayinleri verilebilir.

13.12.2. Pekiştirme Ayinleri

Pekiştirme ayinleri, genelde bir grubun yaşamındaki bir bunalım anında yer alan ve bireylerin birbirine bağlı kalmasını sağlayan törenlerdir. Yaşanan bunalım, hasadı etkileyecek derecede bir kıtlığın yaşanması, düşmanın savaş açması, bir salgın hastalığın baş göstermesi gibi çeşitli olaylar olabilir. Pekiştirme ayinleri yalnızca bunalım dönemleriyle sınırlı değildir. Mevsimsel değişikliklerin insan etkinliklerini etkileyecek kadar büyük olduğu bölgelerde bu ayinler olarak yapılır. Özellikle tarım toplumlarında ekin ekme, ilk ürünü alma ve hasat dönemi törenleri düzenlenir.

13.13. Dinsel Simgeler, Tabular ve Totemler

Dinsel ayin genellikle çok farklı kökenlerden gelen imgelerin birleştirilmesi gibi imgelerin manipülasyonunu da içerir. Dinsel imgeler, soyut dinsel öğelerin somut biçimde algılanmasına hizmet eden nesne, davranış ve tutumlardan oluşur. Bunlar Hristiyanların haçı gibi nesnel olabilir. Haç, İsa Peygamber'in insanlık adına acı çekmesini ve kendisini feda etmesini imgeler. Örneğin modern Katolik Maya Chamula cemaatinde, dinsel imgelerin ayinsel sergilenişi temel inanç ve değerleri takviye etmektedir. Güneş, Chamula halkı için iyi ve arzu edilir olan her şeyi imgeler. Azizlerin imgelerinin kilise içindeki geçidi, kilisenin (güneşin doğduğu) doğu tarafından batısına doğru ilerler ve mumlar, en büyük ve en pahalı olanlar doğuya, daha düşük değerde olanlarına batıya yakın olacak şekilde dizilirler. Belli ayinsel davranışlar da imgesel anlamlar taşır. Örneğin Şiiilerin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinin acısını nasıl derinden hissettiklerini yansıtan Muharrem ayinindeki davranışlar böyle bir imgesellik taşır. Bu ayindeki imgesellik, kişilerin yası temsil edecek biçimde siyah elbiseler giymesiyle ve kendilerini zincirlerle döverek duydukları yas ve acının şiddetini göstermeye çalışmalarıyla tecelli eder. Kimi dinlerde belirli sözcükler ya da belirli tutumlarda imgesel anlamlar taşır. Sözelimi bir Müslüman'ın ezan okunduğu sırada saygılı bir tutum takınması onun dindarlığına işaret eden tutumsal bir imgedir. Kuran'ı öpüp başa koymak ya da yere düşen bir ekmeği öperek yerden almak da bu tür imgelerdendir. İnançlar, imgeler ve ayinler bütün dinlerde sıkı sıkıya birbirlerine bağlıdır.

Resim:6 Totem

<http://www.totem-pole.net/photos.html>

Resim:7 Totem

<http://www.totem-pole.net/photos.html>

Resim, heykel, haç, yıldız, hilâl gibi simge ya da ikonlar ve dinsel binalardaki mimarî ayrıntılar (örneğin camilerin namazın Mekke'ye doğru kılınacak şekilde konumlandırılması) mümine bir mesaj iletir.

İnsanlar dinsel simgeler ve bunların manipülasyonu ile yalnızca kimi inançları kabul etmeyi öğrenmekle kalmamakta, bu inançları toplumsal açıdan etkin biçimlerde dışa vurmayı da öğrenmektedir. Din, yönetim biçimleri, toplumsal hiyerarşiler, görenek kodları ve ahlâk aracılığıyla toplumsal ve ahlâkî düzeni geçerli kılar.

Resim:8 Tesbih

Resim:9 Tesbih

<http://1.bp.blogspot.com/-f-nKIICTASQ/T0VEz3rtz>

<I/AAAAAAADdA/unBg0EidRFc/s1600/Sol+elle+tesbih+%C3%A7ekmek.jpg>

https://www.google.com.tr/search?q=tespih&noj=1&tbn=isch&imgil=quyLxQznTHJgvM%253A%253Bhttps%253A%252F%252Fencrypted-tbn3.gstatic.com%252Fimages%253Fq%253Dtb%253AANd9GcS9pfEORWIk_xPVfMTINIQEVTf6hwW4V3ABFaQZiAxjHk3k9SAa%253B526

Dinsel simgelerin bazıları evrensel nitelikte olabileceği gibi, pek çoğu kültürlere özgüdür. Dolayısıyla bu simgeleri anlayıp onun gerektirdiği tutumu takınmak, kültür tarafından aktarılan ve o kültürden olmayanların bilemeyeceği bir davranış modelidir. Kişiler doğdukları andan itibaren bu simgeler ve onların gerektirdiği davranışlar konusunda koşullandırılırlar. Bunun için kişiler küçük yaşlardan itibaren dinsel ayinlere ve ibadetlere sokulurlar. Öğrenme bu biçimde gerçekleşir. Örneğin besin simgeciliği bu tür dinsel ayinler sırasında genç nesillere öğretilir.

Besin Simgeciliği: Din ve inançlar, insanların neyi yiyip neyi yemeyeceğine ilişkin çerçeveler kurmuşlardır. Bu yüzden insanların yedikleri ya da yemekten kaçındıkları besinler

genellikle dinsel inançlarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Pek çok inanç sisteminde belirli hayvan ya da bitkilere simgesel bir anlam yüklenir; bu anlamlar besinlerin kutsal bağlamlara yerleştirilmesine ya da ondan kesinlikle kaçınmayı gerektiren tabulara işaret ederler. Örneğin Yahudilik ve İslam'da domuz tabusu, Hinduizm'de sığır tabusu vardır. Bu tabular nedeniyle söz konusu hayvanların kesilip yenmesi kesin biçimde yasaktır. Bazen de kutsallık atfedilen bazı zaman ve durumlarda belirli yiyeceklerin tüketilmesi öngörülmüştür. Örneğin Muharrem ayında aşure pişirilip yenmesi, dinsel bir ritüel hâlini almıştır. Bunun gibi kilisede pazar ayınının ardından Hristiyanlar Hz. İsa'nın etini ve kanını simgeleyen ekmek ve şaraptan tadarlar.

Kültler :Kültler, kutsal olarak tanımlanmış varlıklar etrafında oluşmuş inanç ve tapınma biçimleridir.

Bu varlıklara saygı duyulur, tapınılır, zaman zaman kurbanlar sunulur ve onlar için ayinler düzenlenir. Bu ayinler belirli kült araçlarını kullanma yetkisi olan cemaat veya din önderlerince yönetilir. Kültler; arınma, bereket ve doğurganlık gibi temaların odağında yer alır. Bu çerçevede örneğin Anadolu'da taş, ağaç, su gibi kültlere rastlarız. Zaman zaman rastladığımız çaput bağlanmış ağaçlar, ağaç kültürünün örnekleridir. Toroslarda yaşayan kimi Yörük grupları ardıç ağacını kutsal bilirler. Kuzey Avrasya'da ayı, geyik, tavşan gibi kültlere, Hindistan'da inek kültüne rastlamaktayız. Bu örneklerden kültürlerin, toplulukların yaşadığı doğal çevreyle yakından ilintili olduğu görülmektedir.

Tabular: Kökeni muhtemelen dinin en eski biçimlerinde yatmakta olan bir başka yaygın inanç kutsiyettir. Bu durumda bazı davranışlar manevi değerler ya da kutsal emirlerle yasaklanmıştır, yani tabudur. İnanç sistemlerinin yavaşlmasını, dokunulmasını, yenilmesini, hatta kimi zaman adlarının anılmasını yasakladığı canlı ve cansız varlıklardır. Bazı toplumlarda tabu sayılan bu nesnelere dokunma hakkı, sadece belirli kişilere ait olabilir. İslam ve Yahudi inancında *kirlilik tabusu* olan şeyler tanımlanmıştır. Örneğin domuz yeme yasağı böyle bir tabudur. Hindular içinde sığır eti tabudur. Bir başka tabu, bir Müslümanın Peygamber'in haleflerinin soyundan gelen birine zarar vermemesi gerektiği şeklindedir. Birinci derecede akraba sayılan kişilerle cinsel ilişki yasağı, yani *ensest tabusu*, hemen hemen bütün kültürlerde vardır. Bazı durumlarda kimi tapınaklara kadınların girmesi de yasaklanmıştır. Örneğin Yunanistan'ın Athos Dağı'nda bulunan Ortodoks manastırlarının bulunduğu geniş topraklara hiç bir kadın giremez. Bu da bir kirlilik tabusu olarak tanımlanabilir.

Totemler : Pek çok inanç sisteminde hayvanlarla insani hayat birbiriyle çok yakın biçimde ilintilendirilmiştir. Özellikle kabile toplumlarında her kabilenin belirli bir hayvan türüyle özdeşleşmesi söz konusudur. Özdeşleşilen bu hayvan, o kabilenin totemi olur. Bu özdeşim, o hayvan türüyle atasal bir soy ilişkisine inanılmasından ileri gelir. Bu inanişaya dayanan evren kavrayışına *totemcilik* adı verilmiştir. Totemizm bir din tipi değil dinin bir tezahürüdür ve bazı bakımlardan tabular gibi hemen bütün inanişalarda mevcuttur.

Hıristiyanlığın farklı kollarındaki pek çok nesne gibi Hıristiyan İncili de bir totem olarak görülebilir. Tevrat ve Kur'an da benzer özellikler taşır. Bu kutsal kitaplar yalnızca müminlerin ve kutsallıklarına zarar vermeyecek şekilde dokunabilecekleri tabu nesnelere.

Totem ve tabu inançları da kutsalın kimi nesnelere bulunabileceği ve kutsallığın kimi eylemleri yasak kılabilen inancından kaynaklanmaktadır.

13.14. Din ve Büyü

Ayin geleneklerinin en çarpıcıları arasında, bazı özel formüller kullanarak doğaüstü güçleri iyi ya da kötü amaçlar doğrultusunda yönlendirilebileceği inancının uygulanışı vardır. Büyü kavramının klasik antropolojide tanımı böyledir. Pek çok toplumda, iyi ürün alabilmek, av hayvanlarının zenginleştirilmesi, evcil hayvanların doğurganlığını arttırmak, hastalıklardan kaçınmak ve iyileşmek gibi amaçlarla büyü yapılır.

19. yüzyılda Sir James George Frazer *The Golden Bough* (Altın Dal) isimli kitabında, büyü ve din arasında kesin bir ayrımın söz konusu olduğunu söyler. Frazer'a göre din "insan yaşamını ve doğayı denetlediği ve yönettiğine inanılan üstün güçlerin öfkesini yatıştırma onlarla uzlaşma çabasıdır". Büyü ise, algılanan bazı doğa kanunlarının, çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesine yönelik bir girişimdir. Frazer'ın büyü tanımlaması yararlı olmasına karşın antropologlar artık Frazer'ın büyü ve din arasındaki ayrımını kabul etmezler. Birbirlerinden ayrı olmak bir yana büyü uygulamaları artık dini ayinlerin bir parçası olmuştur.

Frazer büyü'nün iki temel ilkesi olduğunu öne sürer. Birinci ilke "benzerlerin benzerleri doğuracağı" görüşü olan **taklitçi büyüdür**. Örneğin Güneydoğu Asya'da Burma (Mynmar) toplumunda rededilen bir aşık, sevdiği kişinin bir benzerini yapması için büyücüye başvurur. Bu benzer nesne suya atıldığında şansız kızın delireceği düşünülür.

Frazer'ın ikinci ilkesi bulaşıcı büyüdür. Bir zamanlar bir ilişki kurulmuş olan kişiler yada nesnelere, bu ilişki kopmuş bile olsa birbirlerini etkileyebilecekleri görüşüdür. Bulaşıcı büyü'nün en yaygın örneği bir kişi ve saç, diş, tırnak gibi vücudunun herhangi bir parçası arasındaki kalıcı ilişkidir. Güney Afrika'daki Lesotho'daki Basutolar, kırılan ya da çekilen dişlerini dikkatlice saklarlar çünkü dişleri kötü bir ruhun eline geçerse diş sahibine karşı kötü bir büyü yapabilirler.

Görüldüğü üzere dinin psikolojik ve sosyal işlevi dinin devamlılığını sağlayacaktır.

Uygulamalar

Bir yıl boyunca farklı inanç gruplarının kutlamalarını izlemek ve farklı inanç gruplarındaki kişilerin ibadethanelerini ziyaret etmek.

Uygulama Soruları

- 1- Dinin insanlık için önemini ve farklı inançlar arasından pek çok ortak noktanın olduğunu öğrendiniz mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Din, bir toplumun dünya görüşünü kapsayan kültürel sistemin üst yapısının bir kısmını oluşturur. Din ruhani gerçeklik ya da doğaüstü ile ilgili görüşlerin yanı sıra birbirleriyle ilişkili inançlar ve törensel geleneklerin örgütlü bir sistemidir. İnsanların açıklama getirmekte ya da üstesinden gelmekte zorlandığı sorunlarla başa çıkmalarını sağlayan din aynı zaman da insanların dünyaya anlam verme çabalarını da yönlendirir. Doğaüstü varlıklar ve güçler; tanrı, tanrıça, ataların ruhu ya da başkalarının ruhları, belli bir kişiliği olmayan güçler olabilir. Bütün toplumlarda bu varlıklarla ya da güçlerle uğraşma, temas kurma ve toplumun diğer üyelerine ayinsel etkinliklerde yardımcı olma gibi konularda yardımcı olan becerikli kişiler vardır.

Dinin önemli psikolojik ve sosyolojik işlevleri vardır. Bütün kültürlerdeki insanlar için belirli manevi ya da dinsel inançlar ve gelenekler, ölümle yüzleşmek ve ölümü açıklamak gibi birçok sosyal ve psikolojik gereksinimi karşılar. Geleneksel dinler, grup kurallarını pekiştirir, bireysel davranışları denetleyecek ahlaki yaptırımlar sağlar ve toplumu bir arada tutan ortak değer ve amaçların zemini oluşturur. Ortaklaşa yapılan ayinlere katılmak ve aynı şeylere inanmak, kişilerin grupla özdeşleşmesini artırır.

Dini ayin, kişinin doğaüstüyle bağlantı kurma aracıdır, dinin uygulamaya dönük yüzüdür. Herhangi bir toplumda ayinsel davranış rasgele olmaz; örgütlü ve sıkı sıkıya yapılandırılmıştır. Dini ayinler toplumsal gerginlikleri azaltır ve gruptaki bağlantıyı güçlendirir. Bunun da ötesinde önemli anların hatırlanması, toplumsal sıkıntıların ve ölüm gibi bireysel boyutta yaşanan acıların hafifletilmesine yardımcı olur. Antropologlar ayinleri geçiş ayinleri ve pekiştirme ayinleri olarak ikiye ayırmışlardır.

Kendilerini doğanın efendisi olarak değil, bir parçası olarak gören ve çevrelerini kendi istekleri doğrultusunda değiştirecek teknolojik olanakları sınırlı, toplayıcılar arasında din günlük yaşamdan ayrılmaz. Bütün sorunların teknolojik ve örgütsel becerilerle çözülebileceği ideolojisine sahip Batı uygarlığında da din vardır, fakat batı kültüründe dinin günlük yaşamdaki etkisi daha azdır ve din daha çok özel durumlarla kısıtlanmıştır.

Tanrı ve Tanrıçalar insanlardan uzak, yüce varlıklardır. Tanrısal varlıkların evrenin tamamını kontrol altında tutuklarına inanılır. Eğer birden fazlasına inanılıyorsa (politeizm / çok tanrıcılık) tanrı ve tanrıçaların her biri, evrenin belli bir bölümünü denetler. Bir halkın tanrılara, tanrıçalara ya da ikisine birden inanıp inanmaması erkek ve kadınların günlük yaşamda birbirleriyle nasıl ilişki içinde olduklarına bağlıdır.

Animizm insanın kendini doğanın efendisi olarak değil, doğanın bir parçası olarak gördüğü toplumlara özgüdür. Bu inanç biçiminin en önemli etkisi, canlı ve cansız her şeyde ruhların varlığını gören insanın, onları incitmekten ve onlara zarar vermekten çekinmesidir.

Animatizm ise Animizmin bir adım öncesidir ve insanların bütün doğayı canlı olarak algılaması biçiminde tanımlanabilir. Bu, doğaüstü güçlerin varlığına dair inanç için ilk basamaktır.

Animalizm, insanların hayvanlarla kurduğu özel mistik bir ilişkinin adıdır. Özellikle avcı kültürlerde avcıyla avı arasında büyüsel ve mistik bir ilişki kurulur. Animalizm, bu ilişki çerçevesinde ortaya çıkan bir dizi işlemlerin toplamıdır.

Bütün insan toplumlarında, görevi dini ibadetlerde insanlara rehberlik etmek olan bireyler vardır. Bu kişilerin doğaüstü varlıklarla bağlantı kurma ve doğaüstü güçleri yönlendirme yeteneği olduğu düşünülür. Genelde bu görev için özel eğitim almışlardır.

Uzmanlaşma olmayan toplumlarda doğaüstü varlıklarla ve güçlerle iletişim kurabilme ve onları yönlendirme becerisine sahip olan bireyler ön plana çıkmıştır. Örneğin Şaman hem geleceği bilen, hem sağaltıcı (hekim) hem de büyücüdür. Doğaüstü ile ilişki kurma yeteneği ve yetkisi vardır. Kişisel deneyimler yoluyla şaman olunabilse de şamanlık büyük ölçüde atalardan alınan bir gelenek ve güçtür. Ataların ruhlarının kişiyi şaman olmak üzere zorladığına inanılır. Atalarının ruhunun etkisi altına giren kişi simgesel olarak ölür ve bu deneyim sırasında kendisine yardımcı ruhlar edinir. Genellikle şaman erkektir. Esrime (transa geçme) sırasında kendinden geçen şamanın doğaüstüyle (gök katlarıyla) yer katları arasında ruhsal bir yolculuğa çıktığına inanılır. Esrime genellikle belirli bir ritim yoluyla sağlanır. Kullanılan en yaygın araç, şaman davuludur.

Şamanizmin temeli animizmdir. Şamanizmin avcı-toplayıcı ve göçebe-çoban toplulukların yaşamının temelinde yer alan av ve hayvan dünyasından kök alan bir kaynağının olduğu söylenebilir. Bazı antropologlar şamanizmin belirtilerini Paleolitik dönem avcılarının inanç sistemlerinde bulurlar. Şamanizmi diğer inanç sistemlerinden ayıran en önemli yön, onun kurumsal ve örgütlü bir yapısının olmamasıdır. Şamanizm bireysel mistik bir etkinliktir.

Doğaüstü alana mensup bir ya da birden çok yüce ve ölümsüz tanrının varlığına dayanan, bütün ölümlü varlıkların onların varlığıyla ilişkili olduğunu ve onların hükmü altında bulunduğunu savunan inanç sistemlerine *teizm* adı verilmektedir. Evreni ve onun içindeki bütün canlı ve cansız varlıkları yaratan, insanın kaderine hükmeden ve onu gözetim altında tutan, insanlarla zaman zaman kendi elçileri yoluyla ilişki kuran tek bir yüce Tanrı'ya imana dayanan *tek tanrıcılık (monoteizm)* inancıdır.

Dinsel ayin genellikle çok farklı kökenlerden gelen simgelerin birleştirilmesi gibi simgelerin manipülasyonunu da içerir. Dinsel simgeler, soyut dinsel öğelerin somut biçimde algılanmasına hizmet eden nesne, davranış ve tutumlardan oluşur. Örneğin Hristiyan, Haçı, Ezan, Tespih, Siyah Elbise, Mum, Kuran'ı öpüp başa koymak ya da yere düşen bir ekmeği öperek yerden almak da bu tür simgelerdendir. İnançlar, simgeler ve ayinler bütün dinlerde sıkı sıkıya birbirlerine bağlıdır. İnsanlar dinsel simgeler ve bunların manipülasyonu yalnızca kimi inançları kabul etmeyi öğrenmekle kalmamakta, bu inançları toplumsal açıdan etkin biçimlerde dışa vurmaya da öğrenmektedir.

Dinsel simgelerin bazıları evrensel nitelikte olabileceği gibi, pek çoğu kültürlere özgüdür. Dolayısıyla bu simgeleri anlayıp onun gerektirdiği tutumu takınmak, kültür tarafından aktarılan ve o kültürden olmayanların bilemeyeceği bir davranış modelidir.

Ayin geleneklerinin en çarpıcıları arasında, bazı özel formüller kullanarak doğüstü güçleri iyi ya da kötü amaçlar doğrultusunda yönlendirilebileceği inancının uygulanışı vardır. Büyü kavramının klasik antropolojide tanımı böyledir. Pek çok toplumda, iyi ürün alabilmek, av hayvanlarının zenginleştirilmesi, evcil hayvanların doğurganlığını arttırmak, hastalıklardan kaçınmak ve iyileşmek gibi amaçlarla büyü yapılır.

Başka bir deyimle dinin psikolojik ve sosyal işlevi dinin devamlılığını sağlayacaktır.

SORULAR

1. Din aşağıdakilerden hangisini bünyesi içinde barındırmaz?

- a) Dua
- b) Şarkı
- c) Adak
- d) Ayin
- e) Yukarıdakilerin hepsi dinin bünyesi içinde yer alır.

2. İncanın toplumsal kurumlar ve mekanizmalar aracılığıyla düzenlenmiş ve kurallara bağlanmış haline ne ad verilir?

- a) Din
- b) Ahlak
- c) Ayin
- d) Mistizm
- e) Kült

3. Aşağıdaki beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) Dinin önemli psikolojik işlevi vardır.
- b) Dinin önemli sosyolojik işlevi vardır.
- c) Din evrenseldir.
- d) Din Kominizmi benimsemiş ülkelerde ortadan kaybolmuştur.
- e) Farklı dünya görüşüne sahip insanlar için manevi inançlar mantık dışı ya da keyfi gelebilir.

4. Aşağıdakilerden hangisi dinin sosyolojik işlevleri arasında yer almaz?

- a) Grup kurallarını pekiştirir.
- b) Din bilinmeyi açıklayarak kaygı ve korkuyu azaltır.
- c) Bireysel davranışları denetleyecek ahlaki yaptırımlar sağlar.
- d) İnsanda doğru yanlış bilinci oluşturur.
- e) Ortaklaşa yapılan ayinlere katılmak ve aynı şeylere inanmak, kişilerin grupla özdeşleşmesini artırır.

5. Eski Yunan'da denizlerin efendisi hakimi olan tanrı kimdir?

- a) Eski Yunan'da böyle bir inanç yoktur.
- b) Zeus
- c) Poseidon
- d) Hades
- e) Zeus, Poseidon ve Hades hep birlikte Gökleri, Denizleri ve yer altını kontrol eden tanrılardır.

6. Ruhun sadece insanlarda ya da başka canlılarda değil tüm nesnelere bulunduğuna dair inanca ne ad verilir?

- a) Budizm
- b) Hinduizm
- c) Animizm
- d) Animalizm
- e) Şamanizm

7. İnsanların hayvanlarla kurduğu özel mistik bir ilişkinin adı nedir?

- a) Animalizm
- b) Şamanizm
- c) Budizm
- d) Animizm
- e) Hiçbiri

8. Şaman, transa geçerek (esrime yaşayarak) yardımcı ruhlar aracılığıyla ruhlar dünyasıyla ilişki kurar. Esrime genellikle belirli bir ritim yoluyla sağlanır. Bu aşamada en yaygın kullanılan araç nedir?

- a) Hiçbiri
- b) Şaman Zili
- c) Şaman Dütüğü
- d) Şaman Tefi
- e) Şaman Davulu

9. Aşağıda Şamanizm’le ilgili olarak verilen beyanlardan hangisi yanlıştır?

- a) Şamanizmin avcı-toplayıcı ve göçebe-çoban toplulukların yaşamının temelinde yer alan av ve hayvan dünyasından kök alan bir kaynağının olduğu söylenebilir.
- b) Şamanizmin belirtilerini Paleolitik dönem avcılarının inanç sistemlerinde bulunur.
- c) Bilinen bütün göçebe-çoban topluluklarda şaman uygulamalarına rastlanır.
- d) Şamanizmin kurumsal ve örgütlü bir yapısı vardır.
- e) Şamanizme Sibiryaya, İç Asya kültürlerinde kimi Pasifik adalarında ve Kuzey Amerika’nın bazı Kızılderili topluluklarında rastlanılır.

10. Aşağıdakilerden hangisi monoteizm inancına bir örnektir?

- a) Eski Yunan ve Roma dinleri
- b) Aztek ve Maya dinleri
- c) Amerikan Yerlilerinin Dinleri
- d) Yahudilik
- e) Hiçbiri

CEVAPLAR: 1)E, 2) A, 3) D, 4) B, 5) C, 6) C, 7) A, 8) E, 9) D, 10) D

14. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14. KÜLTÜR DEĞİŞMESİ

14.1. Sosyo-Kültürel Değişmeye İlişkin Temel Kavramlar

14.1.1. Değişme Nedir?

14.1.2. Toplumsal Değişme

14.1.3. Neler Değişiyor?

14.2. Değişmelerin Sınıflandırılması

14.3. Değişme ve Gelişme

14.4. Toplumsal Evrim ve Gelişme

14.5. Değişmenin Koşulları

14.6. Toplumsal Değişme Etmenleri

14.7. Toplumsal Değişmenin Kökenleri

14.8. Değişim Hızı

14.9. Planlı ve Plansız Değişme

14.10. Toplumsal Değişme Tipleri

14.10.1. Serbest Toplumsal Değişmeler

14.10.2. Zorlayıcı Değişmeler.

14.11. Kültür Değişmesi Aşamaları

14.11.1. Yenilik

14.11.2. Seçici Ayıklama

14.11.3. Toplumsal Kabullenme

14.11.4. Bütünleşme

14.12. Toplumsal Değişme Engelleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1-)“Kültüre giren herhangi bir yeniliğin kültürün bir ögesi olabilmesi için, onun toplumsal bakımdan bir anlam taşıması gerekir ki bu da o ögenin topluma yayılması demektir.” Bu durum aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklanır?

- A-)Toplumsal Kabullenme
- B-)Seçici Ayıklama
- C-)Bütünleşme
- D-)Kültürel Yayılma
- E-)Kültürel Yenilik

2-) Aşağıdakilerden hangisi kültüre giren bir yeniliğin toplumsal kabullenme aşamasında etkin olan etmenleri arasında yer almaz?

- A-)Kültürel Uyuşma
- B-)Kişiyi maddesel alanlardan ziyade zihinsel alanlarda yenilik sağlama özelliğine sahip olma.
- C-)Yarar Sağlama
- D-)Yeniliğin görülebilir oluşu
- E-)Saygınlık Kazanma

3-) Aşağıdakilerden hangisi Antropolog Foster’in toplumsal değişmeye engel olarak saydığı faktörler arasında yer almaz?

- A-)Toplumsal Engeller
- B-)Coğrafi Engeller
- C-)Kültürel Engeller
- D-)Psikolojik Engeller
- E-)Sosyo-Ekonomik Engeller

Cevaplar: 1-A 2-B 3-B

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sosyo-Kültürel Değişmeye İlişkin Temel Kavramlar	Kavramlar hakkında bilgi sahibi olmak ve bu kavramlarla ilgili açıklamalarda bulunanları tanımak	Sosyo-Kültürel Değişmeye ilişkin bilimsel çalışmaları okuyarak
Değişmelerin Sınıflandırılması	Değişmelerin Nasıl Sınıflandırıldığını kavramak	Sosyo-Kültürel Değişmeye ilişkin bilimsel çalışmaları okuyarak
Değişmenin Görünümleri	Değişmenin gerçekleşebilmesi için gerekli öğeleri kavramak	Gözlem yaparak
Toplumsal Değişme ve Diğer Kavramlar arasındaki İlişki	Gelişme, İlerme , Evrim gibi kavramların anlamlarını öğrenme	Araştırma yaparak
Toplumsal Değişme Etmenleri	Toplumsal değişmeyi harekete geçiren etmenler ve bunların tüm toplumlar için geçerli, evrensel nitelikler olduğunu öğrenmek.	Sosyo-Kültürel Değişmeye ilişkin bilimsel çalışmaları okuyarak
Toplumsal Değişme Tipleri	Değişme Tiplerini kavramak	Sosyo-Kültürel Değişmeye ilişkin bilimsel çalışmaları okuyarak ve yayın organlarını izleyerek
Kültür Değişmesi Aşamaları	Kültür Değişmesinin Aşamalarını öğrenmek	Gözlem yaparak

Anahtar Kavramlar

- İşlevsel, Yapısal, Devirsel ya da Periyodik değişmeler,
- Planlı değişme,
- Plansız değişme

Bu bölümde Sosyo-kültürel değişmeye ilişkin temel kavramlardan, değişmenin koşullarından, toplumsal değişme tiplerinden, kültür değişmesi aşamalarından ve toplumsal değişme engellerinden söz edilecektir.

14.1. Sosyo-Kültürel Değişmeye İlişkin Temel Kavramlar

İlkel olsun, gelişmiş olsun hiçbir toplumu durgun, hareketsiz, statik olarak nitelendirenleyiz. Her toplumda sürekli bir dinamizm, bir değişme görürüz. İlkel toplumlar bile yavaş da olsa değişme sürecine tabidir. Hrakleitos (M.Ö. 540-480), Periphyseos (Tabiata Dair) adlı yapıtında hiçbir nesnenin, kendisinin aynı kalmadığını, sürekli bir değişim içine girdiğini ve farklı biçim ve varlıklara dönüştüğünü belirtmiştir. Evrensel ve sürekli olarak değişimi, ünlü bir sözle açıklamıştır : “Her şey akar. Aynı ırmağa iki kez giremezsin, çünkü her girişinde üzerinden başka sular geçer” . Burada anlatılmak istenen şey, hem suyun akarak geçtiği, hem de kişinin de bu zaman aralığında bir değişime uğradığıdır.

Çağımız, hızlı kültür değişmesi çağıdır. Dünya kültürleri sürekli olarak değişmeye uğramaktadır. Fakat böyle değişmelerin temposu farklı zamanlarda ve yerlerde çok çeşitlilik göstermektedir. Değişme, ilkel toplumlardan çok, karmaşık toplumlarda daha fazla görülür. Tamamen soyutlanmış toplumlarda böyle bir süreç görülmez. Ancak çok yavaş bir değişme böyle soyutlanmış toplumlarda görülebilir.

14.1.1. Değişme Nedir?

Değişme, önceki durum ya da davranıştan farklılaşma biçiminde açıklanabilir. Buna göre değişme, aslında hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi, geriye doğru da olabilir. Bunların her ikisi de değişmedir. Burada bir sistem, başlangıçtaki biçiminden farklı bir biçime dönüşerek biçim değiştirir. Toplumda ve insanlarda gözlenen başkalaşmalar, farklılaşmalar değişme olarak nitelendirilir.

14.1.2. Toplumsal Değişme

Toplumsal değişme kavramında ise, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi söz konusu olmaktadır. Değişik sosyologların toplumsal değişme tanımlarında farklılıklar söz konusu olmakla birlikte, bu tanım daha geneldir ve çoğunlukça kabullenilmiştir.

14.1.3. Neler Değişiyor?

Günümüzde toplumsal bilimciler bu sorunun yanıtı olarak, toplumu oluşturan kurum ve öğelerin değişmesini anlamaktadırlar. İlkel toplumları inceleyen antropologlar ise kültürlerin ve yapıların değişmesinden söz etmektedirler. Örneğin değerler, tutumlar, inançlardaki değişmeler gibi.

Toplum ve kültür olguları arasında önemli ve anlamlı fark görmeyen bütüncü sistematikçiler ise, “Toplumsal-kültürel sistemlerin değişmesine” ağırlık verirler.

Aşağıda belirtilen konular araştırmacıların üzerinde durdukları değişme konularından bazılarıdır. Bunlar aynı zamanda sosyo-kültürel sistemin nelerden oluştuğu konusunda bir fikir vermektedir.

- . Toplumsal rol ve statülerdeki değişmeler
- . Ekonomik varlıklardaki değişmeler
- . Nüfus artış hızındaki değişmeler
- . Üretim ilişkilerindeki değişmeler
- . Aile ve akrabalık ilişkilerinde değişmeler
- . Dinsel kurumların değişmesi
- . Gelenek göreneklerin değişmesi
- . Teknolojik değişmeler (Üretimde kullanılan araç gereçlerin değişmesi).
- . Eğitim kurumundaki değişmeler
- . Kişilik değişmeleri
- . Sanatta değişmeler
- . Çocuk yetiştirme yöntemlerinde değişmeler
- . Cinsel davranış, tutum ve değerlerinde değişme
- . Kitle iletişim sistemlerinin değişmesi
- . Dilde değişmeler

14.2. Değişmelerin Sınıflandırılması

Bu konuda, *işlevsel* (Kültürel değişmeleri) ve *yapısal* (Toplumsal değişmeler) değişmeler ayrımı yapılabilir.

İşlevsel değişmeler, çeşitli temel kurumların işlevlerini gerçekleştiren kişi ve organları davranışlarındaki değişmelerdir. Aynı toplumsal işlev, zamanla değişik biçimlerde yerine getirilir. Siyaset, eğitim, adli etkinliklerde olduğu gibi. Örneğin eğitim kurumu bakımından çocuğun eğitiminde dayanın esas alınışı ile modern anaokullarında çocuğun ödüllendirilerek eğitimi, bir değişmeyi ifade eder. Aynı biçimde babanın rolü, işçinin rolü, vatandaşlık rolü de zamanla değişmelere uğramıştır.

Yapısal değişmeler ise, kişilerin konumlarında, toplumsal sınıflarda ve gruplardaki değişmeleri ifade eder. Örneğin bürokrasinin gelişmesi, orta sınıfların yaygınlaşması, ekonomik ve siyasal grupların toplumsal iktidarlarındaki değişmeler, işgücündeki uzmanlaşmanın artışı gibi. Bunlar toplumsal yapıyı ve toplum içindeki toplumsal konumların hiyerarşisini değiştirirler. İşlevsel ve yapısal değişmeler ayrımı yapaydır. Bunlar, çoğu kez birbirlerini etkilerler.

Devirsel ya da periyodik değişmeler, daha çok, doğal nedenlere bağlı değişmelerdir. Örneğin mevsimsel ya da yaş dönemlerine göre değişmeler periyodik niteliktedirler ve bunlarda toplumsal değişme niteliği yoktur. Çünkü bunlar sürekli olarak yinelenmektedir. Örneğin çocukluktan gençlik dönemine geçişteki değişmeler aynı biçimde yinelenir. Aynı biçimde mevsim koşullarına göre yinelenen giyim, oyun, iş yaşamı, yiyecek içecekler, ev düzenlemeleri sadece davranışlarda beklenen dalgalanmalardır. Bunlar toplum bakımından bütün bireylerde aynen yinelenen değişmelerdir. Oysaki gerçek anlamda kültürel değişme olabilmesi için, bir kültürel öğenin birçok kişilerce yeni düzenlemelere yol açmasının kabullenilişi ve paylaşılması gerekir.

Değişmenin Görünümleri

Sosyo-kültürel değişmeyi iyi bir biçimde yorumlayabilmek için bazı görünümleri gözden geçirmemiz gerekir. Bunlar “Zaman”, “Çevre” ve “İnsan” gibi öğelerdir.

a. Zaman

Değişmenin olabilmesi için bir zaman geçmesi gereklidir. Fakat zaman, tek başına değişmenin koşulu değildir. Zaman, bir davranış kalıbını ortadan kaldırmak ya da yenilemek için gereklidir.

Her türlü değişiklik için, zamanın bu değişime uygun bir duruma gelmesi gerekir. Kişiler, yeni bir davranış biçimine alışabilmeleri için belirli bir zamana ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, insanların deneyim sahibi olmaları, yeni toplumsal-teknik özellikleri geliştirilmeleri, yeni düşüncelerin yayılmaları, mevcut muhaliflere karşı örgütlenmeleri, yeni yasaların hazırlanması, önlemlerin alınması ve uygulanması için zamana ihtiyaçları vardır.

b. Çevre

Çevre koşullarındaki değişiklikler, insan davranışını geniş ölçüde etkiler ve değiştirir. Kentleşme, sanayileşme durumlarında olduğu gibi.

c. İnsan

İnsanlar değişmeyi etkiler ve değişmeden etkilenirler. Her toplumda insanlar bireysel ve grupsal görünümdeyler. İnsanlar gruplara girer, gruplardan çıkarlar. Böylece grup büyüklüğü ve tipi sürekli olarak değişir.

Bu üç öğenin bir arada bulunuşu değişmenin olabilmesi için gerekli koşullardır. Yâni başka bir deyişle, değişme, herhangi bir *zamanda*, herhangi bir *yerde* ve bir kısım *insanlarla* cereyan etmelidir.

14.3. Değişme ve Gelişme

Değişmeyi tanımlarken onun nötr bir kavram olduğunu belirtmiştik. Bu duruma göre, her değişme bir gelişme, ilerleme değildir. Osmanlıca “terakki”, İngilizce “progress”, yeni Türkçede “gelişme, ilerleme” biçiminde ifade ettiğimiz ilerleme kavramı, beğenilen, kabul edilen, istenen yönde gerçekleşmiş bilinçli bir harekettir. Beğenilen, istenilen yönün ne

olduğu sorunu, seçilen amaçlara, benimsenen değerlere göre değişik yanıtlar kabul eder. Bu nedenle değer yargısı taşıyan bir kavramdır.

Toplumdaki her toplumsal kurum, belirli işlevlere sahiptir. Zaman içerisinde bu işlevlerin daha iyi ya da daha kötü yerine getirdiği ölçülebilir, işte belli bir zaman süresi sonunda evvelki durumdan belli bir oranda ihtiyaçları daha iyi karşılayıp karşılamamakta olduğu tespit edilerek bunlarda meydana gelecek toplumsal değişimin ileriye ya da geriye doğru olduğu anlaşılabilir.

Bottomore, “Gelişme” kavramının uygulanabileceği iki toplumsal süreçten söz etmektedir: birinci, bilginin artması ve büyümesi; İkincisi ise, teknolojik ve ekonomik etkinliğin artışı sonucu doğal çevre üzerinde insan denetiminin artışı.

Bottomore, son yıllarda kullanılan “gelişme” kavramının daha çok, sanayileşmiş, varlıklı toplumlarla, tarımsal, kırsal, yoksul olan toplum tiplerini birbirlerinden ayırt etmek için; ya da sanayileşme ya da modernleşmeyi belirtmek için kullanıldığına değiniyor.

Bu anlamdaki değişme kavramının özelliklerini de şöyle belirtiyor.

- a. Tüm insanlık tarihini kapsayan bir toplumsal gelişme genel kuramına dayanmamaktadır.
- b. Günümüzde ya da yakın geçmişte oluşmuş belirli bir türden değişimle ilgilenmekte, geleneksel toplum, geçiş durumunda toplum, modern toplum diye üç aşamalı bir hareketliliği ifade eden basit bir tarihsel modele dayanmakta olmasıdır.
- c. Gelişme konusundaki araştırmalar, özellikle ekonomik büyüme üzerinde durmaktadırlar.

14.4. Toplumsal Evrim ve Gelişme

İlerleme kavramı, çoğu kez bireylerin isteklerine, inanç, kanaat ve eğilimlerine göre değişir. Oysa ki, evrim (Evolution, inkişaf, tekâmül) kavramı, ilerlemeden farklı bir anlam taşır. Evrim, objektif kanıtlarla ölçülebilen, bu bakımdan bireysel hükümlere ve kanaatlere göre farklı takdirlere konu oluşturmayan 'bir toplumsal değişmedir.

Toplumsal evrimi kabullenenlere göre, evrim, bir ya da birçok kuşağın yaşamından uzun süren bir dönem sırasında, bir toplumda meydana gelen değişiklikleri kapsar. Bu değişiklikler yüzyıllık bir zamanda gerçekleşebilir. Uzun dönemde ortaya çıkar. Kısa bir dönemde gözlenemez. Fakat bu evrim nicel olduğu takdirde daha belirgin olarak ortaya çıkar. O halde nicel duruma göre toplumsal evrim şöyle tanımlanabilir.

“Toplumdaki teknolojinin, ilişkilerin, kurumların ve değerlerin (Niceliksel birikimler sonucu) farklılaşıp, uzmanlaşıp örgütlenerek yavaş yavaş uzun devrede değişmesi ve büyümesidir” Bu değişim ve büyümelerin birikimi sonucu toplum, niteliksel ve kökten bir yapısal değişime uğramış duruma gelerek yeni bir evrim aşamasına ulaşır. Toplayıcı ve avcılıktan tarımsal üretime geçiş, ya da üretimde organik enerji kullanımından organik olmayan enerji kullanımına geçiş (Sanayi devrimi) böyle büyük ve kökten yapısal

değişmelerin ve evrim aşamalarının ortaya çıktığının örnekleridir.

14.5. Değişmenin Koşulları

Değişmenin “Koşulları” ve “Etmenleri” genellikle birbirine karıştırılır. “Değişmenin koşulları” dediğimiz zaman, toplumsal değişmeyi mümkün kılan, yâni buna müsaade eden uygun durumlar demektir. Oysa ki, “Değişmenin etmenleri” dendiğinde ise, değişmeyi sağlayan nedenler söz konusudur. Örneğin zaman geçmesi, değişmenin koşullarındandır, fakat etmeni değildir. Fiziksel çevre ise, değişmenin hem koşulu hem de etmeni olabilmektedir.

Sosyo-kültürel değişmeyi gerekli kılan uygun koşulları aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz.

a) İnsanlar için yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, değişmenin meydana gelmesi, ya da etkilemesi bakımından yeni bir ortam yaratır. Örneğin bir otomobil, otel, karayolu, eğlence yerleri gibi birçok ihtiyaçları doğurmuştur.

b) Mevcut ihtiyaçları değişen koşullara göre daha iyi bir biçimde karşılama hususunda bireysel etkinlikler ve bireylerin şiddetli bir istek duyması.

c) Her alanda bilgi birikmesi ve bilginin pratik yaşama uygulanma kolaylığı, teknik alandaki başarının yayılması. Bilgi artışı, değişik toplumlarda değişik hızda olmuştur. Sürekli bir olgu olmamakla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren bilgi, sürekli olarak artmış, bugün tüm toplumları etkiler duruma gelmiştir.

d) Toplumda egemen olan değerlerin toplumsal gelişmenin aklın ve bilginin yardımıyla hızlandırılabilceği inancını telkin etmeleri,

e) Toplumsal ve kültürel yapının karmaşıklık derecesi.

Bir toplum ne kadar konum ve sınıf farklılaşması, uzmanlaşma ve iş bölümü, iletişim ve ulaştırma sistemine sahipse, değişmeye o derecede uygun bir ortam sağlanmış olur.

Bütün bu koşullar bir toplumda aynı anda bulunurlar ve birbirlerini tamamlarlar. Hangisinin en önemli olduğunu saptamak zordur.

14.6. Toplumsal Değişme Etmenleri

Toplumsal değişmenin etmenleri, değişmeyi harekete getirirler. Bunlar tüm toplumlar için geçerli, evrensel niteliktedirler. Modern sosyolojide bir tek etmen, değişme için yeterli bir neden olarak görülmemektedir. Tek etmen diğerlerinden soyutlanamaz. Toplumsal değişme etmenleri birden fazla, çok etmenlidir ve her birinin etki dereceleri de birbirinin aynı değildir. Fakat sosyolojinin doğuşundan bugüne değin çeşitli sosyologlar, değişmenin etmenleri olarak bunlardan bazıları üzerinde durmuşlardır. Bu etmenlerden birkaçı şunlardır.

a. *Coğrafi Etmenler*

Doğal çevre etkenleri toplumları oldukça değiştirmiştir. Örneğin iklim değişiklikleri, toprak erozyonu, su baskınları, depremler, doğal kaynakların tükenmesi, ormanların tahribi gibi. Bazı coğrafi deterministler bütün toplumsal değişimleri doğal çevre ve iklimle açıklamışlardır. Örneğin Ege Uygarlıklarını Akdeniz iklim ve çevresine bağlarlar. Babil ve eski Mısır gibi bazı toplumların çöküşünde doğal koşullar önemli rol oynamışlardır.

Bununla birlikte günümüzde insanlar, doğal çevreyi denetleyebilmektedirler. Kanallar, barajlar yapay sulama biçimleri bunlardan birkaçıdır, insanların aşırı derecede doğayı denetimleri altına almışlardır.

Madenlerin (Demir, bakır, kömür, petrol) ve doğal kaynakların azalışı ya da kıtlığı da toplumları değişme yönünden oldukça etkilemektedir. Özellikle petrol bunalımı tüm dünya ülkelerini toplumsal ve ekonomik yönden etkilemekte, çeşitli toplumsal sorunlara yol açmaktadır.

b. *Demografik Etmenler*

Nüfus artışı ya da azalışı da toplum yapısını oldukça etkilemektedir. Örneğin aşırı nüfus artışını ifade eden nüfus patlaması olayları o ülkedeki nüfus başına düşen ulusal geliri azaltmakta, iç ve dış göçleri sıklaştırmaktadır.

c. *Din*

Din, tarihte birçok toplumsal değişmelere neden olmuştur. Toplumsal kuramlardan aile, siyaset ve ekonomik yaşam, dinin etkisiyle çeşitli yönlerden değişmelere uğramıştır. Örneğin İslâm dini, Arap kabilelerini göçebe ve yarı yerleşik olmaktan çıkararak devlet biçimine dönüştürmüştür.

d. *Düşünceler*

Tarih, büyük düşünürlerin ve doktrinlerin toplumsal değişmelerin yönünü tayin etmesi bakımından örneklerle doludur. Özellikle bu düşünceler ideoloji durumuna dönüşerek toplumsal yapıyı etkilemişlerdir. İdeolojiler, özellikle siyasal iktidarların kazanılmasında ve devrimlerin oluşumunda birer araç olmuşlardır.

e. *Önderler*

Büyük önderler ise yine çeşitli toplumlarda bilinçli toplumsal değişmeler, kalkınma ve modernleşme gibi çabalarda toplumların değişmesi yönünden önemli rol oynamış kimselerdir. Nuhru, Gandi, Atatürk, Lenin, Hitler v.s. gibi kişiler büyük önderler arasından sadece birkaç tanesidirler.

f. *Askerler ve Ordu*

Özellikle az gelişmiş ülkelerin toplumsal değişmesinde askerlerin önemli rolleri vardır. Genellikle toplumun alt ve orta tabakalarından gelen genç subaylar, eğitilerek ülke sorunlarıyla geniş ölçüde ilgilenirler. Bunlar da toplumsal yapıda köklü değişmeler yapılması taraftarı olan kimselerdir. Örneğin Ortadoğu'daki askerlerin tutumu bu yönde olmuştur. Japonya'da Samurai, Almanya'da Prusya- ordusu, Türkiye'de Atatürk ordusu gibi. Bununla

birlikte bazı gelişmekte olan ülkelerde askerlerin diktatörlükleri ve kurulu düzeni değiştirmeyen tutucu nitelikleri de söz konusu olmuştur.

Ayrıca askere gelen genç köylüler, askerlik süresince okuma- yazma, sağlık bilgisi, motorlu araç ve askerî silâhları kullanmayı öğrenerek yenilikleri kabul eden bireyler olarak köyelerine dönmektedirler.

g. *Buluşlar ve Keşifler*

Kültürün maddî ve manevî kısmındaki tüm buluşlar toplumsal değişmelere yol açmıştır. Aynı biçimde keşifler de toplumsal değişmelerde önemli rol oynarlar.

h. *Teknoloji*

Teknoloji ve onun gelişmesi sonucundaki sanayileşme, büyük toplumsal değişmelere yol açmıştır. Örneğin tarımda makineleşme, tarımsal nüfusun bir kısmının kentlere akmasını sağlamış, kentleşmeyi hızlandırmıştır. Sanayileşme sonucu aile daralmış, kadın çalışma yaşamına girmiş, bireylerin dikey hareketliliği gerçekleşmiş, gelenek ve görenekler değişmiş, eğitim ve siyaset kurumları etkinlik kazanmıştır.

Tartışmalı konulardan birisi, teknolojinin değişim açısından egemen etmen olduğudur. Ogburn'a göre değişimde itici güç teknolojidir. Fakat değişme, aynı zamanda teknolojiden bağımsız olarak siyasal, ekonomik ve toplumsal etmenler sonucu da olabilir. Örneğin İbn Haldun'un kuramına göre Araplarda yükselme ve çökme dönemleri teknoloji ile ilgili değildir. Eski Yunanda ticarî gelişme cereyan ettiğinde üretim yöntemlerinde çok az bir gelişme kaydedilmişti.

ı. *Çatışmalar*

Toplumlar arası çatışmalar savaşlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Savaşlar hâlâ, olumlu ve olumsuz yönden toplumsal değişmelere yol açmaktadır. Yenilen ülkelerin ortadan kalkmasına, boyunduruk altına girmesine, toplumsal tabakanın oluşumuna rağmen savaşın olumlu değişmelere de yol açtığını görmekteyiz. Örneğin kültürler arası teması sağlayarak yeniliklerin yayılması, bilim, teknoloji ve buluşları hızlandırması, yeni ahlâk ve hukuk anlayışlarına, toplumsal reform ve devrimlere yol açması gibi durumlar savaşların yapıcı etkileri arasındadır.

Toplum içindeki çatışmalar da toplumsal değişmenin bir başka nedenidir. Yenilik ve buluşlarda rol oynamaktadırlar. Örneğin sınıflar arasındaki çatışmalar, batıda siyasal demokrasinin oluşumunda rol oynamıştır.

14.7. Toplumsal Değişmenin Kökenleri

Toplumsal değişmenin kaynaklandığı yer olarak iki türü belirtmek gerekir. Kuşkusuz bu

ayrım, belirli bir toplum açısından yapılmaktadır.

İçsel değişim, dışsal değişim. Uygulamada değişimin kökeni daima bunlardan birine ya da diğerine bağlanamaz. Bununla birlikte, bugünkü az gelişmiş toplumlardaki değişimlerin büyük bir kısmının dışardan geldiğini izlemekteyiz.

14.8. Değişim Hızı

Toplumsal değişim, bazı dönemlerde çok hızlı, bazı dönemlerde de çok yavaş cereyan edebilir, hatta öyle yavaş olabilir ki hiç sezilemez bile. Değişimin hızı, toplumların isteklerine göre hızlandırılabilir ya da azaltılabilir. Sanayi toplumlarında teknolojik değişim hızı, rakamlarla ölçüldüğünde artan bir biçimde cereyan etmiştir.

14.9. Planlı ve Plansız Değişim

Bilerek, bilinçli değişmeden, toplumsal denetim, mühendislik ve planlama, önderler, icatçılar, reformcular ve baskı gruplarınca etkilenen değişimleri anlamaktayız.

İnsanlar saik çeşitliliğinden toplumu ve kültürü istedikleri doğrultuda harekete getirmeye, toplumun doğrultusunu önceden görerek istedikleri değişimi sağlayabilirler. *Planlı değişimler*, bireylerin amaçlı etkinliklerinin sonucudurlar, amaçlı değişimlerdir.

Fakat bu çabaların bazen beklenmeyen sonuçları da olabilir. Örneğin hızla sanayileşen bir kentte gecekondular bu duruma bir örnektir. Bilmeyerek değişim durumunda, genel olarak önceden sezme durumu yoktur. Bunlar daha çok sel baskısını, kuraklık ve zelzele gibi doğal felâketler sonucu ortaya çıkarlar. Bunların etkisi ise, bu felâketlerin şiddetine ve toplumun bu durumları özümlemesi ya da tepki gösterme yeteneğine bağlıdır. Bu felâketlerin kendileri anî değişimlerdir ve insanların davranışlarında hızlı yeniden uyarlanmaları gerekli kılarlar.

14.10. Toplumsal Değişim Tipleri

İki tip toplumsal değişim üzerinde durulabilir.

14.10.1. Serbest Toplumsal Değişimler

Serbest değişimler, ya o toplumun nüfus artışı, fikir akımları, buluşlar, kültür birikimi gibi iç etkenler; ya da yabancı bir kültürle temas, yabancı toplumdan bir kültürel öğenin alınması gibi dış etkilerle ortaya çıkan değişimlerdir .

Günümüzde teknolojik değişimler serbest değişimleri hızlandırmıştır. Özellikle kitle iletişim araçları serbest değişimleri oldukça kısa zamanda etkilemektedir. Bu tür değişimler kentlerde daha hızlıdır. Yine, kültür taşıyıcıları diyebileceğimiz yabancı ülkelere gidip dönen diplomatlar, memurlar, gazeteciler, turistler, sanatçılar da bu tür toplumsal değişimlere neden

olmaktadır. İki toplum arasındaki göçler ve çalışma, iş nedeniyle gidip gelmeler de değişmelere yol açar.

14.10.2. Zorlayıcı Değişmeler

Yeniliklerin, değiştirme elemanları aracılığıyla bir topluma zorla kabul ettirilmesi sürecidir. Bu durumda, değişmeye uymayanlar cezalandırılırlar. Ceza korkusu ile de insanlar alışkanlık, davranış ve tutumlarını değiştirmeye çalışırlar. Tarihte birçok değişmelerin idam, hapis, sürgün, malların müsaderesi ve zorunlu ödemeler, vergiler gibi cezalarla gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Bu tür değişmelere hükümet darbeleri, sömürgecilik, belli ideolojilere bağlı liderlerin icraatı ve istilâlar örnek olarak gösterilebilir. Bunlara “Toplumsal değiştirme” de diyebiliriz. Ayrıca günümüz demokrasilerindeki planlı değişmeleri, zorunlu değişme olarak ele alamayız. Çünkü bunlarda bir zorlayıcılık yoktur. Örneğin ülkemizde plân hükümleri, özel kesim için yol göstericidir, tavsiye niteliğindedir.

İngilizlerin sömürgelerindeki etkinlikleri, Kanadalıların Kızılderililerin “Potlaç” gibi bazı geleneklerini ortadan kaldırmaları zorlayıcı nitelikteki toplumsal değişme örneğidir. Zorunlu değişmelerin hem zorla yaptırılan, hem de ılımlı olarak gerçekleşen tipleri de vardır.

Bununla birlikte, genel planlamanın özgürlük içinde gerçekleşmesi, güçlükler yaratmaktadır. Genel bir planlama, insanların yaşamını çok katı sınırlamalar altına sokabilir. Fakat bugün hiçbir toplum, kaynaklarını boşa harcamak istememekte sosyo-ekonomik gelişmeyi arzulamaktadır. Bunun için plana başvurulmaktadır. Fakat bu genel planlamanın geniş ölçüde bir kabul görebilmesi, hem alacağı biçimlerin akla uygun düşmesine, hem de yöntemlerinin özgürlük duygularıyla bağdaşmasına bağlıdır.

14.11. Kültür Değişmesi Aşamaları

Kültür değişmesi, çeşitli aşamalardan geçerek gerçekleşir. Çeşitli kültürlerdeki değişmeler, genellikle belirli aşamalardan geçmiştir. Bu aşamalar, aşağı yukarı her kültürde ortak olarak görülür. Antropolog George Peter Murdock, bu aşamaları şöyle belirlemektedir:

- I. Yenilik
- II. Seçici Ayıklama
- III. Toplumsal Kabullenme
- IV. Bütünleşme

Bu aşamaları ayrı ayrı ele alalım.

YENİLİK

Kültür değişmesinin, toplumun belirli bir kesimince gerçekleşmesidir. Burada kültürün alışılmış, yerleşmiş kalıplarından farklı bir değişiklik söz konusudur. Bireyin toplumdan öğrenme etkinliği sonucu elde ettiği yeni alışkanlıkların bir oluşumundan ibarettir. Yenilikler çeşitli biçimlerde görülür. Örneğin, buluş, keşif, varyasyon (Değişiklik), sınama - deneme gibi. Bunlar daha çok toplumun iç kesiminden gelen yeniliklerdir. Toplumun dış kesiminden gelen yenilikler de olabilir ki yayılma, bunun bir örneğidir.

Sosyokültürel ya da fiziksel çevrede bir değiştirme bireylerde yeni koşullara uyum sağlayacak ve yeni yanıtları kolaylaştıracaktır. Yenileşme, bu uyumların kaynağıdır ve uzun süreli değişiklik, keşif, buluş ve yayılma gibi biçimleri söz konusudur.

1. *Değişiklikler*

Uzun süreli değişiklik, mevcut düşünce ve davranış kalıplarındaki tedricî birikimlerde ufak ya da hafif çaptaki değişiklikler, yenilikler, zamanla ortaya çıkan yeni durumlardır . Örneğin bilimsel bilginin tedricî artışı, toplumsal örgütlenmedeki karmaşıklığın gelişmesi, imalat maddelerinin oluşumundaki tedricî ilerleme, eklemeler yapılarak halk öykülerinin genişletilmesi, törenlerin çoğaltılması, eteklerin uzatılıp kısaltılması gibi.

2. *Keşif*

Keşif, var olan bir şeyin yeniden bulunması, farkına varılmasıdır. Buluştan farkı, buluşun yepyeni, var olmayan bireyin yaratılmasına karşılık, onun, önceden var oluşu, fakat insanlar tarafından bilinmemesidir. Örneğin ateş, doğal vitaminler, biyolojik evrim ilkeleri, birer keşiftir.

3. *Deneme*

Üçüncü tip bir yenilik, sınama, *denemedir* (Tentation). Mevcut kültür öğeleri işe yaramaz duruma gelmişse, bireyler yeni davranış biçimleri geliştirmeye ve bulmaya zorlanır. Önce, var olan biçimlerin çeşitli değişik görünümleri kabul edilir. Eğer bunlar işe yaramıyorsa o zaman rastlantısal biçimler görülmeye başlar. Bunların en yararlı olanı, yeni bir kültür öğesi olarak yerleşir. Özellikle bunalım dönemleri, ekonomik buhranlar, doğal felâketler, yeni sınamalara denemelere yol açar. Herkes bu durumlara çözüm arar, araştırır ve dener. Kıtık zamanında yeni yiyecekler denenerek normal gıda sistemine girilir. Rastlantısal buluşlar, genellikle sınama süreci ile sonuçlanır. Burada deneme ve yanılma yoluyla öğrenme süreci söz konusudur. Ayrıca bilimsel deneyimler de denenmek için araştırmaya yöneltilir. Bunlar da birer deneyimdir.

4. *Buluş*

Daha önceden toplumda var olmayan bir şeyin toplumda ilk kez yaratılmasıdır. Buluş, bilginin yeni bir uygulanma biçimidir. Buluşta, var olan kültür öğelerinden yeni bir birleşim (sentez) yapılması söz konusudur. Öğrenme mekanizmasıyla ortaya çıkar. Eski geleneklerin yeni bir birleşimidir. Buluşlar sadece kültürün teknik alanındaki maddî öğelerde değil, manevî alanda da söz konusudur. Herhangi- bir kültürel yenilik için gerekli öğeler o kültürde yoksa

buluş gerçekleşemez. Buluş, kültürün var olan özüne bağlıdır. Örneğin bilgisayarın gelişmesi belli bir teknolojik düzey sonucunda gerçekleşmiştir, istatistik, matematik, fizik, kimya ve teknolojik sistem gibi belirli öğeler, ön bilgiler sonucu bilgisayardan yararlanır. Murdock'a göre uçağın bulunuşu, bir planörün kanatları, motor yakıtı ve gemi pervanesinin alınması gibi öğelerin bir birleşiminden oluşur. Oysa ilkel bir toplumda böyle bir buluş gerçekleşemez. Çünkü gerekli ön bilgiler yoktur. Otomobil, ok ve yay, dinsel ideolojiler birer buluştur.

5. Yayılma (Difüzyon)

Yayılma, kültür öğelerinin ya da kültür karmaşalarının coğrafya bakımından yer değiştirerek bir toplumdan başka bir topluma geçmesi sürecidir. Başka bir deyimle, taklit olarak bilinen, öğrenme sürecinin özel bir durumudur.

Yayılma durumunda, bir kimse, yeniliği o topluma sokan kişidir. Yoksa yeniliğin bizzat bulucusu değildir. Yenilik, başka bir toplumun malıdır. Yeniliği getiren kişi, onu bulunduğu topluma ilk kez uygulayandır. Antropolog Linton'a göre bir toplumdaki kişilerin ancak % 10 u yenilikleri kendileri yaratmıştır.

Kültür alışverişleri, genellikle her toplumda söz konusudur. İlişkinin her zaman yüz yüze olması gerekmez. Basın, Radyo, TV gibi kitle iletişim araçları ile de kültürel alışverişler gerçekleşebilir. Fakat, genellikle kültürel alışverişler, önce, birbirine çok yakın olan kültürler arasında gerçekleşir. Buradan ilişkileri daha az olan toplumlara yayılır. Ayrıca, kültürleri arasında ortak özellikleri olan ülkeler de kültür alışverişini daha sık ve çabuk yapabilirler. Örneğin Anglosakson kültüründe İngiliz ve Amerikalıların arasındaki ilişkiler gibi. Başka kültürden ödünç alınanların aynen alınması da gerekmez. Yâni alman şey, tüm olarak özgün biçimi ile alınmayabilir. Yayılma ya da difüzyon, yüksek kültürlerin ve uygarlıkların bir ana kaynaktan göçler ve yayılmalar sonucu oluştuğunu ileri süren bir görüştür. Bu görüşün temsilcileri Antropolog G. Elliot Smith (1871-1937), William J. Perry, ve W.H. Rivers'dir. Alman Difüzyonizminin temsilcileri ise, W. Schmidt ve Koppes'tir.

G.E.Smith, eski Mısır kültürünü incelemiş ve Mısır'ın diğer halkları ve kültürleri etkilediğini ileri sürmüştür. Smith'e göre ana kaynak Mısır'dır ve tüm yüksek kültür ve uygarlıklar oradan çıkmıştır. Böylece göçler, kültür tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Smith, Mısırlıların altın, inci ve başka malların ticareti yoluyla keşiflerini Asya'ya ve Amerika'ya taşıdıklarını belirtmektedir. Böylece, keşifler ve gelişmeler, belli merkezlerden çevreye ve dünyaya doğru yayılıyordu. Yâni, çeşitli toplumlardaki keşifler, buluşlar ve kültürel gelişmeler birbirinden bağımsız ya da birbirine paralel değildi. Paralel kültür evriminin, ender olduğunu kabul ederler. Kültür paralelleri kavramı, bölgesel olarak birbirlerinden çok uzakta bulunan kültürler arasındaki benzerlikleri ifade eder. Paralelciler, yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki kültür benzerliklerinin tarihsel bir beraberlikten doğduğunu ileri sürerler. Bunlar, kültürlerin birbirlerine bağlı olmaksızın geliştiklerini reddetmişlerdir. Buluşlar, kültürel gelişmeler, belli bir yörede, tarihin belli bir döneminde ve belli bir toplumda bir kez yer almakta, oradan komşu toplumlara ve dünyaya yayılmakta idi.

14.11.2. Seçici Ayıklama

Bir kültüre giren yenilik, toplumsal bakımdan kabullenmeden önce eski kültür ögesi ile mücadeleye girer. Bu mücadele, kültürde bulunan eski öge iledir. Eski öge, yeni ögenin işlevlerini yerine getirmektedir. Yeni kültür ögesi çok üstün olsa da toplum, yıllardır alıştığı eski kültür ögesini bir anda bir kenara atamaz. Böylece yeni ve eski kültür öğeleri bir süre yarışır, çarpışır. Sonuçta yeni öge benimsenirse, önce bir grup, sonra da toplumun tümü tarafından kabul görür. Yâni yeni kültür ögesi, karşıtı olan eski ögeden daha verimli sonuçlar, yararlar sağlar ise süreklilik kazanır. Aksi durumda ortadan kaybolur. Buradaki mücadele tıpkı organik evrimde görülen “Doğal ayıklanma” sürecine benzer.

Yeniliklerin kabullenilmesinde bazı ilkeler

Bu ilkeler her türlü yerleşme bölgelerinde söz konusu olmakla birlikte, daha çok kırsal kesim insanına yöneliktir.

1. Yenilikler ne kadar *az zihnî bir etkinliği gerektiriyorsa* o kadar çok çabuk kabul edilme şansına sahiptirler

2. Bir yeniliğin, ne kadar *fazla sınıf ve konumu yükseltici* bir etkisi varsa, kabul edilme şansı da o kadar yüksek olur.

3. *Maddesel yenilikler, zihinsel yeniliklere oranla daha kolay* kabul edilir. Örneğin teknik araçlar, fabrikalar, damızlık hayvan, gübre ve tarım ilaçları maddî yeniliklerdir. Zihinsel yenilikler ise, siyasî yapıt biçimleri, eğitim sistemleri, dinler, ideolojilerdir.

4. *Yeniliğin görülebilir oluşu*, onun kabullenmesini kolaylaştırır. Yeni bitki türleri, hayvan ıslahı gibi şeyler köylü tarafından denendikten sonra yararı gözle görüldüğü zaman kabullenilmesi kolaylaşmaktadır.

5. Bir yenilik eğer komşular, gruplar tarafından kabul edilirse, birey için de emin olarak görülür ve kolayca kabullenilir. Yâni bazı yeniliklerin kabulü için *grupsal uygulama şarttır*.

6. Yenilik, onu *kabullenecek kişilerin geçmiş deneyimleri ile ve sahip oldukları değerlerle ilgili* ise ve onlarla uygunluk gösteriyorsa kabullenme şansı artar.

7. Yenilik, eğer *bölünebilir ufanabilir nitelikte* ise daha çabuk kabullenilir.

8. Ürün ve gider ilişkileri köylü yararına ne kadar uygun, genel giderler ne kadar az, *zarar miktarı ne kadar aşağı düzeyde tahmin edilirse* ve başarı durumu ne kadar önce tahmin edilirse tarımsal bir yenilik o kadar çabuk kabul edilir.

9. *Yarar Sağlama* - Toplum daha fazla yarar sağlayan kültür ögesini tercih eder. Bu durumda kültürel değişme daha çabuk olur.

10. *Saygınlık Kazanma* - Bireysel davranışların temel nedenlerinden birisi de saygınlık kazanmadır. Küçük birimlerde bir yeniliği ilk kez uygulayan kişi saygınlık kazanır. Örneğin bir köyde ilk kez TV sahibi olmak o kişiye saygınlık kazandırır.

11. *Yenilik Arzusu*

Toplumların kültürel yapıları yenilik arzularını da biçimlendirmektedir. A.B.D. gibi bazı toplumlarda yenilik büyük bir tutkudur. Her alanda yeniliğe aşırı ilgi duyulması, bu gibi toplumların bireylerinin davranış özellikleri arasındadır, işte bu tür toplumlardaki yenilik arzusunun şiddeti, o topluma getirilen herhangi bir yeniliğin kabul görmesini olumlu olarak etkiler.

12. *Kültürel Uyuşma*

Getirilen yenilik, alıcı toplumun kültür yapısına uygun olursa, kabullenilmesi kolaylaşır. Uymazsa zor kabul edilir. Yeniliği getiren kişinin toplumsal konumu (toplumdaki yeri) yüksekse, ya da yukarı sınıfların getirdiği yenilikler çok daha hızlı yayılır. Oysaki alt sınıflar tarafından getirilen yeniliklerin kabullenme şansları daha azdır.

14.11.3. Toplumsal Kabullenme

Kültüre giren herhangi bir yeniliğin kültürün bir ögesi olabilmesi için, onun toplumsal bakımdan bir anlam taşıması gerekir ki bu da o ögenin topluma yayılması demektir. İşte bu duruma toplumsal kabullenme denir. Bu süreci, herhangi bir yeniliğin toplumsal yapıya uygulanması aşaması olarak değerlendirebiliriz. Önce küçük bir grup tarafından kabullenen yenilik, daha sonra aile, klan, köy, kent gibi daha büyük birimlere doğru yayılır. Bu süreçte değişmeyi benimseyen önderlerin rolü büyüktür. İsteyerek kabul etme söz konusudur.

Toplumsal kabullenme aşamasında etkin olan etmenleri yukarıda sıralamıştık.

14.11.4. Bütünleşme

Toplumsal kabul gören yeni kültür ögesinin ya da karmaşasının, toplumun diğer kültür öge ve karmaşalarıyla bütünleşmesi aşamasıdır. Yâni, yeni kültür ögesinin toplumun kültür yapısına tümüyle uyum sağlamasıdır, işte bu yeni ögenin kültürün diğer öğeleriyle uyum sağlamasına “*Bütünleşme*” diyoruz. Hiçbir kültür tam bir kaynaşma içinde olmaz. Çünkü her kültürde çeşitli yollarla gerçekleşen yenilikler vardır ve bu yenilikler, kültürün mevcut öğeleri ile kaynaşma durumuna gelince yeni bir öge daha eklenir. Bazı antropologlar, hatalı olarak, her kültür ögesinin tam bir tamamlama ya da denge durumunda olduğunu sanmışlardır. Oysaki Murdock’a göre kültürde tam bir denge başarılamaz. Yeniliğin başka kültür öğelerini

düzenlemesi zaman ister. Böylece, zamanla diğer yenilikler kaybolur ve yeni bütünleşme süreci başlar.

14.12. Toplumsal Değişme Engelleri

Her toplumda değişmeler, önce bir direnişle karşılaşır. Bu nedenle özellikle tutucu güçler denebilecek kişiler ya da topluluklar, değişme yanlılarıyla sürekli çatışmaya girerler. Homojen topluluklarda değişmeye karşı direnişler oldukça güçlüdür. Oysaki ayrı cinsten toplumlarda değişmeler daha hoşgörü ile karşılanır. Toplumsal değişmelere direnişin çeşitli nedenleri birkaç noktada incelenebilir. Antropolog Foster, bu engelleri aşağıdaki biçimlerde toplamaktadır.

1. Sosyo-ekonomik engeller
2. Toplumsal engeller
 - a. Grup Dayanışması
 - b. Çatışma
3. Psikolojik Engeller
 - a. Algılamının Kùltürler Arası Farklılaşması
 - b. İletişim Sorunları
4. Kültürel Engeller
 - a. Değerler ve Tutumlar
 - b. Kültürel Yapı
 - c. Boş İnanlar
 - d. Hareket kalıpları ve Vücutun Alışkın Olduğu Durumlar

Yukarıda sayılan etmenlerin hepsi toplumsal değişme karşısında engel oluşturan etmenler arasında yer almaktadır.

Uygulamalar

Öğrenci bu bölümün sonunda farklı dönemlerdeki gazeteleri gözden geçirerek Türkiye'deki kültürel değişimi incelemelidir.

Uygulama Soruları

- 1- Kültürel Değişimin Farkına Vardınız mı?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Her toplumda sürekli bir dinamizm, bir değişme görürüz. İlkel toplumlar bile yavaş da olsa değişme sürecine tabidir. Çağımız, hızlı kültür değişmesi çağıdır. Dünya kültürleri sürekli olarak değişmeye uğramaktadır. Fakat böyle değişmelerin temposu farklı zamanlarda ve yerlerde çok çeşitlilik göstermektedir.

Değişme, önceki durum ya da davranıştan farklılaşma biçiminde açıklanabilir. Buna göre değişme, aslında hiçbir doğrultuyu ifade etmeyen bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi, geriye doğru da olabilir. Bunların her ikisi de değişmedir.

Toplumsal değişme kavramında ise, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi söz konusu olmaktadır.

Değişmeyi işlevsel (Kültürel değişmeleri) ve *yapısal* (Toplumsal değişmeler) değişmeler olarak sınıflamak mümkündür. *İşlevsel değişmeler*, çeşitli temel kurumların işlevlerini gerçekleştiren kişi ve organları davranışlarındaki değişmelerdir. Aynı toplumsal işlev, zamanla değişik biçimlerde yerine getirilir. *Yapısal değişmeler* ise, kişilerin konumlarında, toplumsal sınıflarda ve gruplardaki değişmeleri ifade eder.

İşlevsel ve yapısal değişmeler ayrımı yapaydır. Bunlar, çoğu kez birbirlerini etkilerler. Sosyo-kültürel değişmeyi iyi bir biçimde yorumlayabilmek için “Zaman”, “Çevre” ve “İnsan” gibi ögeler gözden geçirilmelidir. Bu üç ögenin bir arada bulunuşu değişmenin olabilmesi için gerekli koşullardır.

Toplumsal değişmenin etmenleri, değişmeyi harekete getirirler. Bunlar tüm toplumlar için geçerli, evrensel niteliktedirler. Modern sosyolojide bir tek etmen, değişme için yeterli bir neden olarak görülmemektedir. Tek etmen diğerlerinden soyutlanamaz. Toplumsal değişme etmenleri birden fazla, çok etmenlidir ve her birinin etki dereceleri de birbirinin aynı değildir. Coğrafi Etmenler, Demografik Etmenler, Din, Düşünceler, Önderler, Asker ve Ordu, Buluşlar-Keşifler, Teknoloji, Çatışmalar değişmenin nedenleri arasında yer alır.

Serbest ve Zorlayıcı olmak üzere *İki tip toplumsal değişme vardır.*

Kültür değişmesi, çeşitli aşamalardan geçerek gerçekleşir. Çeşitli kültürlerdeki değişmeler, genellikle belirli aşamalardan geçmiştir. Bu aşamalar, aşağı yukarı her kültürde ortak olarak görülür. Antropolog George Peter Murdock, bu aşamaları şöyle belirlemektedir:

- I. Yenilik
- II. Seçici Ayıklama
- III. Toplumsal Kabullenme
- IV. Bütünleşme'dir.

Her toplumda değişmeler, önce bir direnişle karşılaşır. Bu nedenle özellikle tutucu güçler denebilecek kişiler ya da topluluklar, değişme yanlılarıyla sürekli çatışmaya girerler.

Homojen topluluklarda değişmeye karşı direnişler oldukça güçlüdür. Oysaki ayrı cinsten toplumlarda değişmeler daha hoşgörü ile karşılanır.

SORULAR

- 1- Hangi düşünür Periphyseos (Tabiata Dair) adlı yapıtında hiçbir nesnenin, kendisinin aynı kalmadığını, sürekli bir değişim içine girdiğini ve farklı biçim ve varlıklara dönüştüğünü belirtmiştir?
- Aristoteles
 - İbn-i Haldun
 - Harakleitos
 - Herodot
 - Plato
- 2- Değişmenin olabilmesi için aşağıdaki öğelerden hangisine ihtiyaç vardır?
- Değişmenin olabilmesi için hiçbir öğeye ihtiyaç yoktur.
 - Zaman
 - Çevre
 - İnsan
 - Zaman, çevre ve insan öğelerine ihtiyaç vardır.
- 3- Objektif kanıtlarla ölçülebilen, bu bakımdan bireysel hükümlere ve kanaatlere göre farklı takdirlere konu oluşturmayan 'bir toplumsal değişme' aşağıdaki kavramlardan hangisiyle en iyi şekilde açıklanır?
- Toplumsal Evrim
 - Toplumsal Gelişme
 - Toplumsal Değişme
 - Toplumsal İlerleme
 - Toplumsal Gerileme
- 4- Aşağıdakilerden hangisi Toplumsal Değişmenin Etmenleri arasında yer alır?
- Din
 - Buluş ve Keşifler
 - Teknoloji
 - Çatışmalar
 - Hepsi

5- Toplumsal Değişmeyi Tiplerine Göre sınıflamak istersek, aşağıdakilerden hangisi en uygun sınıflama şekli olur?

- a) Serbest Toplumsal değişmeler
- b) Zorlayıcı Toplumsal değişmeler
- c) Serbest ve Zorlayıcı Toplumsal değişmeler
- d) Planlı Değişme
- e) Plansız Değişme

6- Aşağıdaki Antropologlardan hangisi kültür değişmesinin bütün kültürlerde dört aşamadan geçerek gerçekleştiğini söylemiştir?

- a) George Peter Murdock
- b) Franz Boas
- c) Bronislaw Malinowski
- d) Claude Levi-Strauss
- e) Margaret Mead

7- Aşağıdakilerden hangisi bir toplumda kültürel değişimin gerçekleşebilmesi için, gerekli olan ilk aşamadır?

- a) Toplumsal Kabulme
- b) Seçici Ayıklama
- c) Bütünleşme
- d) Yenilik
- e) Hepsi

8- Aşağıdakilerden hangisi daha çok toplumun dış kesiminden gelen yeniliktir?

- a) Keşif
- b) Sınama- deneme
- c) Buluş
- d) Yayılma
- e) Varyasyon (değişiklik)

9- Aşağıdaki kavramlardan hangisi değer yargısı taşımamaktadır?

- a) Modernleşme
- b) İlerleme
- c) Evrim
- d) Gelişme
- e) Değişme

10- Aşağıdakilerden hangisi difüzyonist ekolün temsilcisi değildir ?

- a) G. Elliot Smith
- b) William J. Perry
- c) W.H. Rivers'dir
- d) W.Schmidt
- e) Branislow Malinowski

11- Aşağıdakilerden hangisi değişmede teknolojinin en önemli itici güç olduğunu savunur?

- a) Ogburn
- b) Bottomore,
- c) Linton
- d) G. Elliot Smith
- e) Foster

CEVAPLAR: 1) C, 2) E, 3) A, 4) E, 5) C, 6) A, 7) D, 8) D, 9) E, 10) E, 11) A

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK KAYNAKLAR

Akın, G. (2011). *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi*. Ankara: Tiydem Yayıncılık.

Akkayan, T., (1971).“*Türkiye’de İller Arası Göçler*” İ.Ü. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi, (1):59-85.

Akkayan, T., (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No. 2573.

Akkayan, T., (1986). “*Eğitim, Göç ve Güvenlik*” İ.Ü. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi, (4): 169-202.

Akkayan, T., (1990). *Osmaneli Değişen Bir Anadolu Kasabası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No. 3583.

Akkayan, T., (2003). “*Türkiye’de İç Göçler ve Sorunlar*”, Antropoloji. Yıl : 2002- Sayı: 15’den Ayrı Basım. Ankara: A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Altuntek, S., (1993). *Van Yöresinde Akraba Evliliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Altuntek, S., (2009), *Yerli’nin Bakışı,Etnografya: Kuram ve Yöntem*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Arsebük, G., (1990). *İnsan ve Evrim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan.

Aydın, S., Erdal, Y.S., (2007). *Antropoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Balaman, A.R., (1982). *Sosyal Antropolojik Yaklaşım ile Evlilik-Akrabalık Türleri*. İzmir.

Barnouw, V., (1975). *Ethnology*, London: Dorsey Press.

Bates, D. G., (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bell, H.R., (2003). *Erkek İşi, Kadın İşi*, İstanbul: Epsilon Yayınları.

Benedict, R., (1966). *Krizantem ve Kılıç* (Çev.T.Turgut).Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Benedict R., (2002). *Kültür Orüntüleri*. İstanbul: YKY.

Blount, B.G., (1974). *Language, Culture and Society: A Book of Readings*. Cambridge, Mass.: Winthrop.

Boaz N.T. ve Almquist, A.J., (2001). *Biological Anthropology: A Synthetic Approach to Human Evolution*. ABD: Prentice Hall.

Braidwood, R.J., (1995). *Tarih Öncesi İnsan*. (Çev. M.Glazer, D.Arısan-Günay, B. Altınok). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Bronowski J., (1975). *İnsanın Yücelişi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Brunet ve ark., (1995). "The first australopithecine. 2,500 km west of Rift Valley (Chad)." Nature, 378, 273-275.

Campbell, J., (1994). *İlkel Mitoloji* (Çev. K. Emiroğlu).Ankara: İmge Yayınları.

Campbell, B.G. ve Loy, J.D., (1995). *Human Emerging*. Harper Collins College.

Chagnon, N.A., (2004). *Yanomamö: Savaşa Doğanlar* (Çev. B. Bölükbaşı). İstanbul: Epsilon.

Childe, V.G., (1978). *Kendini Yaratan İnsan: İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi* (Çev. F.Karabey-Oşuoğlu). İstanbul: Varlık.

Childe G., (1974). *Tarihte Neler Oldu?*. (çev. A.Şenel, M.Tuncay), Ankara: Odak Yayınları, 1974.

Ciochon, R.L. ve Şeagle, J.F., (2006). *The Human Evolution Source Book*. New Jersey: Pearson, Prentice Hall.

Cipolla, C.M., (1980). *Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus* (Çev. M.S.Gezzin). İstanbul: Tur.

Cockcroft, J.D., Frank, A.G. ve Johnson, D.L., (1972). *Dependence and Underdevelopment: Latin America's Political Economy*. New York: AnchorBooks.

Coon, C., (1962). *The Story of Man*. New York: Alfred A. Knopf.

- Douglas, M. ve Isherwood, B., (1999). *Tüketimin Antropolojisi* (Çev. E.A.Aytekin) Ankara: Dost Yayınları.
- Diamond, J., (2004). *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (Çev. Ü.İnce). Ankara: Tübitak.
- Dobzhansky T., (1962). *Mankind Evolving*. New Haven: Yale University Press.
- Dolukhanov, P., (1998). *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı* (Çev. Suavi Aydın). Ankara: İmge.
- Eliade, M., (1993). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. S. Rifat). İstanbul: Simavi Yayınları.
- Eliade, M., (1999). *Şamanizm*. (Çev. İ. Birkan). Ankara: İmge Yayınları.
- Eriksen, T.H., (2004). *What is Anthropology?*, London, Ann Arbor: Pluto Press.
- Eriksen, T.H.,F.S.Nielsen, (2010). *Antropoloji Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, K., Danişoğlu, B. ve Berberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Engels, F., (1979). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev. K.Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F., (1990). *Köylüler Savaşı*. Ankara: Sol Yayınları.
- Erdentuğ, N., (1969) “Türkiye Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, (4):27-58, Ankara.
- Evans-Pritchard E.,(1951). *Social Anthropology*. New York: Free Press.
- Frazer, J., (2004). *Altın Dal- Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul : YKY.
- Freud, S. (1984). *Totem ve Tabu*. (Çev. K. Sahir Sel). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Friedl, E., (2003). *İran Köyünde Kadın Olmak*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Gamlin, L., (1999). *Evrım*. (çev.Aksu Bora), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 116, Ankara.
- Geertz, C., (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Ankara: Dost Kitabevi.

- Godbout, J.T., (2003). *Armağan Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökçe, B. (1971). *Gecekondu Gençliği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayın No: C-15.
- Güvenç B. (1976). *Sosyal Kültürel Değişme*. Ankara: H.Ü. Yayınları.
- Güvenç B., (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç B.,(1998). *Türk Kimliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç B., (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul :YKY.
- Güvenç B., (2002). *Japon Kültürü*. Ankara: İş Bankası.
- Güvenç B.,(2011) *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Haddon, A.C. (1941). *Kavimler Muhacereti*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı No: 1, Ankara.
- Hall, E.T. (1976). “*Kültürler Niçin Çatışıyor?*” (Çev. Y.İzbul). *Psychology Today*.
- Harris M., (1968). *The Rise of Anthropological Theory*. New York: Thomas Y. Crowell Co.
- Harris M., (1971). *Man, Culture and Nature: An Introduction to General Anthropology*. New York:Thomas Y. Orowell Co..
- Harris, M. (1993). *Cultural Anthropology*. New York:Harper Collins College Publ.
- Harris, M. (1995). *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar: Kültür Bilmeceleri* (Çev. M. F. Gümüş). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hart, C. (1978). *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*. İstanbul:İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Haviland, W.,H.E.L.Prins, D.Walrath, B.McBride (2008). *Kültürel Antropoloji*. (çev.İ.D.E.Sarioğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hickerson, N.P. (1980). *Linguistic Anthropology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hobhause, H. (2007). *Değişim Tohumları: İnsanlık Tarihini Değiştiren 6 Bitki* (Çev. G. Şen), İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Hobsbawm, E.J. (1989). *Devrim Çağı: 1789-1848* (Çev. J.Ergüder ve A.Şenel). Ankara: V Yayınları.

Hoebel E.A., (1968). *"Races of Mankind"* Rapport S., H. Wright (Ed.). Anthropology. N.Y.: N.YU Press.

Hooke, S.H. (1991). *Ortadoğu Mitolojisi* (Çev. A. Şenel). Ankara: İmge Yayınları.

Howard, M. C. (1991). *Contemporary Cultural Anthropology*. New York: Harper Collins College Publ.

Ingold, T., (1997). *"Introduction to Culture"*, Companion Encyclopedia of Anthropology. Londra ve New York: Routledge.

İzbul, Y. (1983). *"Kültür ve Kültürel Süreçler Üstüne"*. Çağdaş Eleştiri Dergisi. Haziran, 2/6.

Jurmain, R., Nelson, H., Kilgore, L. ve Trevathan, W.(2003). *Introduction to Physical Anthropology*. Canada: Wadsworth, Thomson Learning.

Kasdan, L., (1970). *"Introduction"* R.F. Spencer (Ed): Migration and Anthropology. Seattle and London: The University of Washington Press.

Kaya, K., (1999). *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*. Ankara: İmge Yayınları.

Kaya, K., (2005). *Hindistan'da Diller*. Ankara: İmge.

Kırbıyık, H., (2001). *Babililerden Günümüze Kozmoloji*. Ankara: İmge Yayınları.

Kırımlı, Y., (1998). *Köyde Sosyal Organizasyon Ve Sihri Hısımlık İlişkileri (Etiler)*, ISBN 975-404-479-1, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, Yayın No: 3408, 1998.

Kırımlı, Y., (2001). *"Uşak Köylerinde Evlilik"*, 21.Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu, Cilt 1,S:143-152, İstanbul: Uşaklılar Eğitim Kültür Vakfı Yayınları.

Kırımlı, Y., (2004). *"İnanç, Nazar ve Nazara Karşı Tuz"*, Tuz Kitabı, S:65-73, İstanbul: Kitabevi.

Kırımlı, Y., (2012). *"Yetişkin Olma İlk Adım Sünnet"*, Antropoloji, Sayı:24, 2010, S:19-36, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kıray, M., (1964). *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Şehir Kasabası*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları

Kottak, C. P., (2001). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Kulick, D.,M. Wilson., (2000). *Tabu- Antropolojik Alan Çalışmasında Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik* , Ankara: Öteki Yayınları.

Kümbetoğlu, B., (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Leakey L.S.B.,(1971). *İnsanın Ataları*. Çev: G.Arsebük, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lee, R. (1968). *What Hunters Do for a Living, or How to Make Out on Scarce Resources*.
Lee, R. & I.De

Lee, R. ve R.Daly. (Der) (1999). *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers*.
Cambridge: Cambridge University Press.

Lévi-Strauss, C., (1984) *Yaban Düşünce*. (Çev. T.Yücel). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları

Lévi-Strauss, C., (1985). *Irk ve Tarih*. (Çev. R.Erdem &H.Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.

Lewin, R., (1998). *Principles of Human Evolution: A Core Textbook*. ABD: Blackwell Science.

Lewin, R., (1997). *Modern İnsanın Kökeni*. (Çev. N.Özüaydın). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Lewis, O., (1971). *İşte Hayat*. (Çev. V. Çelikbaş). İstanbul: E Yayınları.

Lewis, O., (2002). *Tepoztlán: Meksika'da Bir Köy*. (Çev. Ç. Girgiç Çalap). İstanbul: Epsilon Yayınları.

Lindholm, C., (2004). *İslami Ortadoğu: Tarihsel Antropoloji*. (Çev. B. Şafak). Ankara: İmge Yayınları.

Lindner, P., (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar* (Çev. M.Günay).
Ankara: İmge.

Mader, S.S. ,(1992). *Human Biology*. Dubuque, IA: Wm. C. Brown Publishers.

Mair L., (1968). *Introduction to Social Anthropology*. Oxford: Clarendon Press.

Maisels, C.K. (1990). *The Emergence of Civilization: From Hunting and Gathering to Agriculture, Cities, and the State in the Near East*. London &New York: Routledge.

- Malinowski, B., (1964). *Büyü, Bilim ve Din*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*(Çev. S.Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum* (Çev. H. Portakal). Ankara: Öteki Yayınları.
- Mallory, JP. (2002). *Hint-Avrupalıların İzinde: Dil, Arkeoloji ve Mit* (Çev. M.Günay). Ankara: Dost.
- Mannion, A.M. (1999). *Domestication and the Origins of Agriculture: An Appraisal*. Progress in Physical Geography, 23(1), 37-56.
- Mariott, A. ve Rachlin, C.K. (1994). *Kızılderili Mitolojisi* (Çev. Ü. Özünlü). Ankara: İmge Yayınları.
- Mauss, M., (2006). "Bağış (Hediye) Üzerine Bir Deneme Arkaik Toplumlarda Mübadele Biçimi ve Nedenleri", Sosyoloji ve Antropoloji. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Miller, B., (2013). *Cultural Anthropology*, New Jersey: Pearson.
- Morgan, L.H., (1986). *Eski Toplum* (2 cilt). (Çev.Ü.Oskay). İstanbul: Payel Yayınları.
- Morris, D., (1971). *Çıplak Maymun*, İstanbul: Sander Yayınları.
- Morris, B., (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler: Bir Giriş Metni* (Çev. T. Atay) Ankara: İmge Yayınları.
- Murdock G.P., (1949). *Social Structure*. New York: Mcmillan.
- Nikiforuk, A., (2000). *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi* (Çev. S.Erkanlı). İstanbul: İletişim.
- Öksüz, B., (2002). *Beslenmek*. ArkeoAtlas, 1, 84-87.
- Örnek S. V., (1968). "Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri ve Görevleri" DTCF, Antropoloji (IV) Dergisi, Ankara: Ankara Üni. Yay.
- Örnek, S. V., (1972). *İlkelerde Din, Büyü, Sanat ve Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Özbek, M., (1979). *İnsan ve Irk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özbek, M., (1981). *Eski İnsanlarda Görülen Bazı Hastalıklar Üzerine*. Tübitak Bilim ve Teknik, 160, 8-11.

- Özbek, M., (1983). *Dünden Bugüne Kızılderililer: İbrahim Yasa'ya Armağan Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, 359-367.
- Özbek, M., (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Özbek, M., (2004). *Çayönü'nde İnsan*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Özbek, M., (2010). *50 Soruda İnsanın Tarih Öncesi Evrimi*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özbudun, S., (1997). *Ayinden Törene- Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özbudun, S., (2003). "Öteki'nin Tarihçesi", Kültür Halleri, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özbudun, S., Şafak, B. & Altuntek, N.S., (2007). *Antropoloji: Kuramlar/ Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Özbudun, S., Uysal, G. (2013). *50 Soruda Antropoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özdoğan, M., (2002). Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ. ArkeoAtlas, 1, 66-83.
- Park, M.A., (2001). *Biological Anthropology*. Boston: McGraw-Hill.
- Polanyi, K., (1986). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (Çev. A. Buğra). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Radcliffe-Brown A.R., (1965). *Structure and Function in Primitive Society*. New York: Free Press.
- Redfield, R., (1956). *Peasant Society and Culture*. Chicago.
- Relethford, J.H., (1990). *The Human Species: An Introduction to Biological Anthropology*. Londra: Myefield Publishing.
- Relethford, J.H., (2001). *Genetics and the Search for Modern Human Origins*. New York: Wiley Liss.
- Riesman, D., (1961). *The Lonely Crowd*. New York, Londra: Yale University Press.
- Sahlins, M., (2010). *Taş Devri Ekonomisi*. BGST Yayınları.
- Saran, N., (1993). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Service, E.R., (1971). *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. New York: Random House.

Snow, C.P., (2001). *İki Kültür*. Ankara: Tübitak.

Stirling P., (1966). *Turkish Village*. New York: John Wiley and Sons Inc..

Şenel, A., (1984). *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tapper, R., (1997). *İran'ın Sınırboylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi* (Çev. F.D.Özdemir). Ankara: İmge.

Tatlıdil, E., (1989) *Kentleşme ve Gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayın No: 47.

Taylor, C. vd. (1996). *Çokkültürcülük*. (Der. Amy Gutmann). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, M., (1984). *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:129.

Tezcan, M., (1993). *Kültür ve Kişilik*, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:173.

Tezcan, M., (2000). *Türk Aile Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Timur, S. , (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tuğaç, A., Yurt, İ., Ergil, G, Sevil, H., (1970). *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: 860.

Tunçdilek, N., (1967). *Türkiye'de İskan Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 1283.

Tümertekin, E., (1968). *Türkiye'de İç Göçler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 1371.

Tümertekin, E., (1972). "Türkiye'de Kademeli Göçler" İ.Ü. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi, (1):47-57. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Unaipon, D., (2003). *Aborijin Efsaneleri* (Çev. A. Türkmen). İstanbul: Epsilon Yayınları.

Uraz, M., (1992). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Mitologya Yayınları.

Van Gennep, A., (1960). *The Rites of Passage*. University of Chicago Press.

Yalçın-Heckmann, L., (1990). “*Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı-Göçer Toplumlarında Yeniden Üretim ve Cinsiyet Rollerini*”. Tekeli, fi. (Der) Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’inde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 257-265.

Yasa, İ., (1969). *Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 270.

Wallois, H.V.V., (1968). *İnsan Irkları*. (Çev: S.Tunakan) Ankara: D.T.C.F Yayını No: 163..

Warnock Fernea, E., (2004). *Şeyhin Konukları-Bir Irak Köyünün Kadınları-*, İstanbul: Epsilon Yayınları.

Weber, M., (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Ankara: Imge Kitabevi Yayınları.

Wells, C., (1984). *İnsan ve Dünyası*. 2.Basım, Çev: B. Güvenç, İstanbul: Remzi Kitabevi.

White, C., (1999). *Para ile Akraba*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Whorf, B.L., (1940). “*Science and Linguistics*”, *Technology Review*, 42, 229-248.

Williams, R., (1993). *Kültür*. (Çev. S. Aydın). Ankara: Imge Kitabevi Yayınları.

Wolf, E., (2000). *Köylüler*. Ankara: Imge Kitabevi Yayınları.